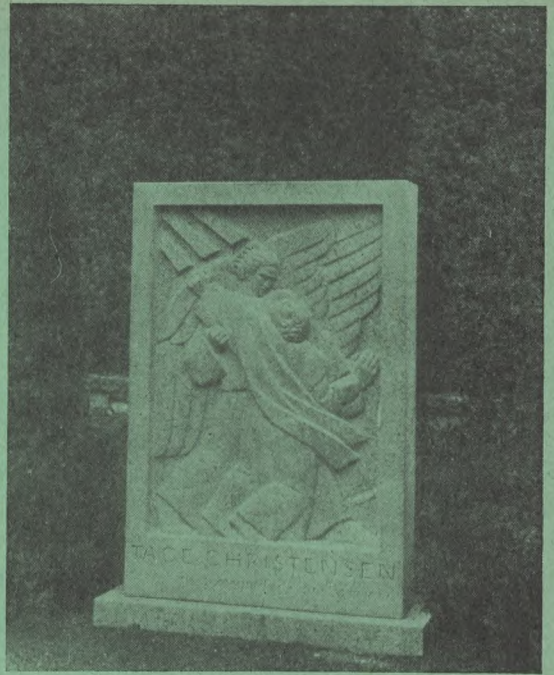

1

APRIL 1947
BIND 16

VORE KIRKE GAARDE

VORE KIRKEGAARDE + BIND 16 NR. 1 + SIDE 1-12 OG TILLÆGSSIDE 1-4 + FREDERIKSBERG + APRIL 1947
UDGIVET AF FORENINGEN FOR KIRKEGAARDSKULTUR + REDIGERET AF HAVEARKITEKT JOHANNES THOLLE
NÆSTE HEFTE UDKOMMER 15. JULI

Den rigtige Kirkegaardsprotokol

faas hos

Foreningen for Kirkegaardskultur,

Jomfrustien 16, Haderslev.

Pris Kr. 45,00 pr. Stk., Kr. 88,00 pr. Par.

Ved Indmeldelse i Foreningen opnaas 10 pCt. Rabat.

HÆKTHUJA

	pr. 100	pr. 1000
2/2 30/50 cm, fyldige.....	28,00	250,00
2/2 20/30 cm, fyldige.....	20,00	180,00
2 Gange ompl., 100/150 cm, m. Klump	150,00	
2 Gange ompl., 50/80 cm, uden Klump	60,00	

Stenagergaards Planteskole

Telf. Aalum 3

Aalum pr. Randers

Telf. Aalum 3

Gravmonumenter

i største Udvalg til
de billigste Priser!

F. Jensen, Sten- og
Billedhugger,
Frederiksgade 6, Hillerød.
Telefon 52.

Købke's Reproduktionsanstalt

v. B. JOHANSEN

*Klichéer for alle Formaal
i fineste Udførelse — —*

Vestervoldgade 91, K. — Telf. Byen 7538

S. Jessens BUREAU

for Maskinskrivning
og Duplikering

Linnésgade 18² . København K.
Telefon Byen 602

A/s Stenhuggeriet »NORDEN«

Havefliser

Omøgade 26 — Telefon Ryvang 238 og 3638

Tørvemuld og Tørvestrøelse

er uundværlig ved Anlæg og Vedligeholdelse af Haven. — Svær Jord opnaar den for Bakterielivet nødvendige Porøsitet og endvidere hæmmes Udtørring, hvilket er af særlig Betydning paa let Jord. — Anvend STORE VILDMOSES lyse og lette Kvalitet, der er garanteret fri for skadeligt Svovl.

Den med
»Vildgaasen«

H. P. Hansen Glem & Søn

Stenhuggermestre

Jernbanegade, Roskilde

STORE VILDMOSES TØRVEINDUSTRI A/S

SULSTED ST.

Tlf.: Nørhalne 15 — Kontor i København: Telf.: Central 8300.
Lokal 251. Forhandlere anvises.

Fyns Granithuggeri

Telefon 1953 Kirkegaardsalléen 17, Odense Telefon 1953

Udfører alt Stenhuggerarbejde

VEDLIGEHODELSES- OG NUMMERSKILTE TIL KIRKEGAARDE

DANSK METALÆTSERI
H. BAADE
Raadmandsg. 58 — København N.
Tlf. Central 11881 — Taga 2495

DANSK PARAMENTHANDLE

Gothersgade 115

KØBENHAVN

Telf. Byen 4558

Altersærkalke

Alterstager og Lys

Alterbeklædning

Grundtvigstager

Lysekroner

Messehageler

Præstekjoler

Præstekraver

Titusstager

m. m.

VORE KIRKEGAARDE

UDGIVET AF FORENINGEN FOR KIRKEGAARDSKULTUR

16. BIND ★ 1947—1950

144 sider i 12 hefter med 54 artikler o. l. og 292 illustrationer

Redaktør:

Havearkitekt *Johannes Tholle*

Redaktionsudvalg:

Arkitekt *C. E. Bauditz*

Stenhuggermester *Karl Hansen Glem*

Kirkegårdsinspektør *Jens Gravesen*

Kyrkogårdsföreståndare, trädgårds-
architect *G. V. Walberg*

Trykt i:

*Nielsen & Møllers bogtrykkeri, Palæ-
stræde, Roskilde*

Clichéer fra:

*Købkes reproduktionsanstalt, V. Vold-
gade 91, København K.*

Papir fra:

De forenede papirfabriker

Udgivet med tilskud fra:

Kirkeministeriet,

Landbrugslotteriet,

*Almindelig dansk gartnerforenings
jubilæumsudstilling 1947,*

Den danske præsteforening

Titelvignet:

Kirkegårdsmotiv ved *Georg Boye*

INDHOLDSFORTEGNELSE

* foran en linje betyder, at den pågældende artikel er illustreret.

Fortegnelse over artiklerne

<i>Barea, Arturo</i> : Smedjen (I Spanien).....	s. 85
* <i>Bukdahl, Jørgen</i> : Aften ved Føvling kirke.....	s. 121
<i>Claesson, Hilding</i> , kyrkogårdsf.: Några tankar om urlundarna och deras anläggning.....	s. 130—32
* <i>Dahl, Else</i> , professorinde: Berglunda skogskyrkogård i Timra socken, Sverige.....	s. 110—12
* <i>Dahlquist, Sixten</i> , provst: Vreta klostrets kirkegård, Östergötland, Sverige.....	s. 134—40
* <i>Exner, J.</i> , provst: Om nogle fredninger i et jysk provsti og andetsteds.....	s. 98—101
* — — — — — Provstesyn og kirkegårde.....	s. 2—9
* <i>Falmer-Nielsen, Arne</i> , kirkegårdsinspektør: Skitsekonkurrence for en ny kirkegård i Næstved.....	s. 102—5
* <i>Fritz, S.</i> , arkitekt: Hylke kirkegård, — en lille, men virkningsfuld ændring.....	s. 30—31
* <i>Gad, Christen Pram</i> , præst, †: Ved kirkegårdsindvielse.....	s. 37
* <i>Garboe, Axel</i> , sognepræst, dr. phil.: Om kirkegårdsfred.....	s. 41—43
* <i>Jensen, Chr. Houkjær</i> , kordegn, overgraver: På Råbjerg kirkegård.....	s. 90—91
* <i>Kristoffersen, William</i> , kirkegårdsgartner: Kristianssund kirkegårder.....	s. 27—30
<i>Lauesen, Marcus</i> : Kong Christian den Tiende i Roskilde.....	s. 13
* <i>Lawaelt, W. E. O.</i> , oberst, tilsynsf. ved krigergravene: Danske krigergrave fra de slesvigske krige.....	s. 50—57
<i>Lund, Harald H.</i> : På kirkegården.....	s. 109
<i>Lund, Magnus</i> , realskolebestyrer: Krematorieanlæg belønnet med guldmedalje III.....	s. 86—87
* <i>Mørsø, Bredo</i> , havearkitekt: Bryn kirkegård i Bærum.....	s. 15—17
* <i>Nissen, Alice</i> , havearkitekt: Den britiske soldaterkirkegård ved Soltau i Tyskland.....	s. 127
<i>Oehlschlaeger, Adam</i> , †: Kirkegården.....	s. 61
<i>Påskeunderets grav</i>	s. 1
<i>Pedersen, Hans Harlbjg Seedorff</i> : Elegi ved min søsters grav.....	s. 97
* — — — — — Ode til de grønne grave.....	s. 49
— — — — — På Tibirke kirkegård.....	s. 73
<i>Rald, N. J.</i> , provst: Krematorieanlæg belønnet med guldmedalje II.....	s. 74—75
* <i>Redaktionen</i> : Billedhuggeren Elo †.....	s. 58—59
— — — — — Kirkegårdsarbejder med statsstøtte og materialebevilling.....	s. 75
— — — — — Kirkegårdslovgivningen.....	s. 26—27
* — — — — — Kisten og flaget.....	s. 122—23
* — — — — — Krematorieanlæg belønnet med guldmedaljer I.....	s. 62—68
* — — — — — Milieu-bestemte gravstedsanlæg.....	s. 88—89
— — — — — Nordisk sprogforståelse og »Vore Kirkegaarde«.....	s. 11—12
— — — — — Om nogle tidsskrifter for kirkegårdsforhold.....	s. 120
— — — — — Retskrivningsreglerne og »Vore Kirkegaarde«.....	s. 68
— — — — — Skufninger og skuffelser.....	s. 107—8
— — — — — Søndagsbegravelserne.....	s. 14—15
* — — — — — Ublufærdig merkantilisme — og sund.....	s. 43—45
* <i>Rehling, Svend</i> : Juleaften på kirkegården.....	s. 133
Ved redaktionens slutning.....	s. 144
* <i>Raahauge-Askegaard, O.</i> , kirkegårdsinspektør: Udvidelse og regulering af gamle landsbykirkegårde.....	s. 76—80
* <i>Rønø, Hans</i> , kirkegårdsinspektør: Nyere dansk kirkegårds litteratur.....	s. 142—44
— — — — — Sønderborg ny kirkegård.....	s. 10—11, 17—22
* — — — — — Tidsskriftet »Vore Kirkegaarde« gennem 25 år.....	s. 38—41
* <i>Sandberg, L.</i> , stadsgartner. En minderig 800-årig kirkegård i Århus by.....	s. 31—33
* — — — — — Flytning af kister.....	s. 141
* — — — — — Nedsættelse af askeurner.....	s. 127—28
* <i>Scharling, C. J.</i> , biskop, dr. phil.: Gravmæleudstillingen.....	s. 116—17
* <i>Tholle, Johannes</i> , havearkitekt: Fra et besøg på nogle kirkegårde i Dalarne.....	s. 45—48, 59—60, 69—71, 80—84, 92—93, 105—7, 118—19, 128—30
* <i>Westergaard, Torvald</i> , billedhugger: På vandring mellem gamle og nye gravmæler.....	s. 112—16
* <i>Wirkkala, Ilmari</i> , kunstner: Några drag ur Finlands kyrkogårdes historie.....	s. 22—24, 34—36
— — — — — Seurakontaopisto (Församlings-högskola) tar hand om specialutbildning av gravgårdsskötare i Finland.....	s. 60
* <i>Ørsted-Hansen, H. D.</i> , kirkegårdsinspektør: Den danske soldatergrav på Bispebjerg kirkegård.....	s. 123—26
— — — — — Hvad gør vi med de forsømte gravsteder.....	s. 94—96
— — — — — Om udførelse af akkordarbejde på større kirkegårde.....	s. 71—72

Fortegnelse over illustrationerne

1. *Planer, perspektiver etc.*: Fig. 29, 30, 31, 52, 68—77, 87, 129—35, 161, 206—9, 215, 251, 266—68.
2. *Prospekter, a. Indland*:

Asnæs 153	Hjørlande 154	Sem 188
Assistens, København 15	Hvornum 190	Skellerup 204
— Odense 225	Hyllebjerg 23, 151	Sødring 201
— Svendborg. 20	Hørsholm 22	Sønderborg gl. 121
Augustenborg 106, 118	Kastbjerg 191	— ny kgd. 25—28, 32
Ålborg 6	Keldby 150	—39, 49—52
Århus, Vestre 8	Kirke-Eskildstrup 149	Sønder Onsild 203
— Olufs . . . . . 66—67	Kirke-Helsing 152	Tibirke 174
Bispebjerg 256	Korsløkke, Odense 19	Tvede 205
Bøffelkoppel 119	Kovsbro 194	Tønder 1
Christiansfeld . . . . . 227—28	Kundby 143	Udbyneder 197
Dalbyneder 192	Kær halvø 114	Ullerup 103
Dragør 78	Køge 3	Vester Tørslev 189
Dybbøl 101, 107, 108, 112, 116	Mariebjerg, Gentofte 229	Vestre, København . . . . . 230—31
Døstrup 146	Marstal 97	Vindblæs 196
Enslev 198	Mosaik, København 232	Vissenbjerg 148
Falslev 195	Næsborg 145	Ø. Tørslev 187
Faxe 9	Nr. Nebel 144	
Flemløse 4	Oure 2	<i>Prospekter, b. Udland</i> :
Fredens, Odense 21	Rindby 155	Frankrig 224
Fredericia 122	Rise, Ærø 14, 156	Norge . . . . . 30, 57—63
Glagsaxe 7	Rønne . . . . . 5, 176—77	Sverige 16, 18, 90—95, 136—42,
Glenstrup 193	Rømø 24	162—73, 180—85, 210—
Gudsø 100	Råbjerg . . . . . 178—79	14, 216—23, 239, 241—
Hald 199	Råby 202	48, 260—63, 265—90
Hem 200	Råsted 186	Tjekoslovakiet 17
	Seem 147	Tyskland . . . . . 226, 257—58
3. *Gravstedsanlæg, soldatergrave etc.*: Fig. 38, 39, 58—64, 142, 166—67, 169—70, 173, 174—177, 219, 225, 230, 258, 260, 286—87.
4. *Gravmæler, mausolæer m. v.*: Fig. 7, 8, 10, 11, 53, 55, 60, 68—76, 98—125, 138—41, 165—67, 212, 213, 224—40, 241—42, 244, 248, 252, 254—58, 263—64, 269—72, 278, 283—88.
5. *Ligkister, ligfærd etc.*: Fig. 54, 249, 250, 291.
6. *Urner, urnehaver*: Fig. 56, 252—53, 256, 259.
7. *Indgange, låger, hegn, gitre*: Fig. 6, 14, 19, 22, 23, 48, 77, 78, 128, 145—47, 158, 178, 183—85, 231, 247, 253, 262—63, 282, 288.
8. *Planter, plantning, blomsterdekorationer etc.*: Fig. 15—18, 21, 25—28, 32—37, 50, 65, 149, 150, 152—53, 159, 162—64, 216, 218—24, 228—30, 243.
9. *Kirker, kapeller, kolumbarier, folkehuse m. fl. bygninger*: Fig. 20, 49, 51, 52, 91, 129—35, 137, 168, 171—72, 181—83, 186—205, 217—18, 223, 243—44, 265.
10. *Vandkummer, brønde, pumper m. v.*: 45—47, 210, 290.
11. *Opvarmning m. v.*: 0.
12. *Klokker, klokkestapler*: Fig. 179, 214.
13. *Bænke, taburetter etc.*: Fig. 40—44.
14. *Gange, veje, fliser, alléer*: Fig. 9, 13, 32—37, 153—57, 160, 168, 171.
15. *Affald, kompost*: Fig. 12, 24, 57, 67.
16. *Diverse*: Fig. 79—86, 88—89, 126—28, 136.

RETTELSER

S. 8., sp. 2, l. 17 f. n. står kirkeling, skal stå kirkelig. S. 22, overskrift står kirkegårdes, skal stå kyrkogårdes. S. 47., sp. 1, l. 15 f. n. står den, skal stå det. S. 79., sp. 1, l. 2 f. n. står forgaa, skal stå foregaa.	S. 83., billedteksterne: fig. 170 er ej fra St. T. gl. kgd., men fra Norra kgd. S. 84., sp. 1, l. 9 f. n. står ef, skal stå af. S. 117., sp. 1, l. 14 f. n. står 236, skal stå 237. S. 127., billedtext til fig. 259 står Kurve, skal stå Kurv.

Paaskeunderets Grav

St. Marcus Evangelium, 15. Kap.:

46. Og denne købte et fiint Linklæde og tog ham ned, svøbte ham i Linklædet og lagde ham i en Grav, som var udhuggen i en Klippe, og væltede en Steen for Indgangen til Graven. . .

16. Kap.:

1. Og der Sabbaten var forgangen, købte Maria Magdalene og Maria, Jacobs Moder, og Salome vellugtende Salver for at komme og salve ham.

2. Og de kom til Graven paa den første Dag i Ugen meget aarle, der Solen gik op.

3. Og de sagde til hverandre: *hvo skal vælte os Stenen fra Indgangen til Graven?*

4. Og der de saae hen, bleve de vaer, at Stenen var fravæltet (thi den var meget stor).

5. Og de gik ind i Graven og saae en ung Person sidde ved den højre Side i et langt hvidt Klædebon, og de forfærdedes.

6. Men han sagde til dem: *forfærdes ikke! I lede efter Jesus af Nazareth, den korsfæstede; han er opstanden. . . .*

St. Lucas Evangelium, 23. Kap.:

53. Og han tog det ned og svøbte det i et fiint Linklæde og lagde det i en Grav, som var huggen i en Klippe, hvor endnu ikke Nogen var lagt.

54. Men og Kvinderne, som vare komne med ham fra Galilæa, fulgte efter og saae Graven, og hvorledes hans Legeme blev lagt.

55. Men de vente tilbage og beredte vellugtende Urter og Salver; og Sabbaten over holdt de sig stille efter Loven.

St. Johannes Evangelium, 19. Kap.:

39. Men og Nicodemus, han, som tilforn var kommen til Jesus om Natten, kom og bragte Myrrha og Aloe sammenblandede, henved hundrede Pund.

40. De toge Jesus Legeme og bandt det i Linklæder med dyrebare Salver, som Jødernes Skik er at flye Lig til Jorde.

41. Men der var ved det Sted, hvor han blev korsfæstet, en Urtegaard, og i Urtegaarden en ny Grav, i hvilken endnu aldrig Nogen var lagt.

42. Der lagde de da Jesus for Jødernes Beredelsedags Skyld, efterdi Graven var nær.

St. Mathæus Evangelium, 28. Kap.:

1. Men efter Sabbaten, da det gryede ad den første Dag i Ugen, kom Maria Magdalena og den anden Maria for at see Graven.

2. Og see, der skete et stort Jordskælv; thi Herrens Engel nedfoer af Himmelen, traadte til og væltede Stenen fra Indgangen og salte sig der.

3. Men hans Skikkelse var ligesom Lynet, og hans Klædebon hvidt som Sne.

4. Men Vægterne skjælvede af Frygt for ham og bleve som Døde.

5. Men Engelen tiltaledede Kvinderne og sagde: *frygter I ikke! thi jeg veed, at I lede efter Jesus den Korsfæstede.*

6. Han er ikke her, thi han er opstanden, som han har sagt. Kommer hid, seer Stedet, hvor Herren laa;

7. og gaar hastelig hen og siger hans Disciple, at han er opstanden fra de Døde: og see, han gaaer forud for Eder til Galilæa, der skulle I see ham. See, jeg har sagt Eder det.

Efter den reviderede Oversættelse af 1819.

Fig. 1.
 Det vilde pynte, om
 disse sære
 Monumentbagsider
 blev skjult
 af Plantninger.

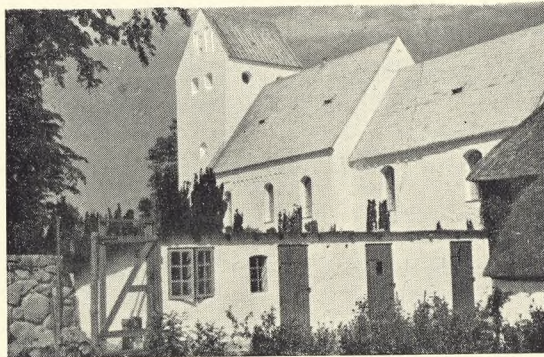
Fig. 2.
 Her er megen Uro
 fra store og smaa
 Gravmæler
 og uensartede
 Plantninger.

Fig. 3.
 Her er ingensomhelst
 Beplantning til at
 danne Skel mellem den
 indviende Kirkegaard og
 Hovedvejen forbi den.

Fig. 4.
 Retrader
 som Forgrund for
 Kirkebygningen
 er ikke godt.

Provstesyn og Kirkegaarde

Provst J. Exner

De Syn, som afholdes i dette Foraar, gælder ikke blot Kirkebygningen med Inventar, men ogsaa *Kirkegaarden*. Det skulde synes overflødigt at bemærke dette, men Forholdet er alligevel det, at Kirkegaardene ofte ved Synene er blevet behandlet som Stedbørn. Og det er vel dette, der er Aarsagen til, at medens selve Kirkerne nu gennemgaaende bliver vel vedligeholdte, saa er Forholdene paa vore Kirkegaarde ofte meget utilfredsstillende.

Det gælder da om at forstaa, at ogsaa Kirkegaardene skal underkastes et *omhyggeligt* og *effektivt* Tilsyn. Men her aabenbarer der sig en væsentlig Mangel; thi medens Provsterne har en *bygningskyndig* Mand med sig til Kirkesynene, der med Sagkundskab er Provsten behjælpelig med at udsætte de forskellige Mangler vedrørende selve Kirkebygningen, saa har Provsterne ingen *lovhjemlet* Ret til ogsaa at medtage en kvalificeret *havekyndig* Mand, der kan give gode Raad med Hensyn til Anlæg og Beplantning af vore Kirkegaarde, *saa* fremt det maatte vise sig at være ønskeligt. Der vil dog selvfølgelig ikke være noget til Hinder for, hvor Forholdene gør det ønskeligt, at en havebrugskyndig »Synsmand« kan medtages, *hvis* Menighedsraadene er indforstaaet med det og er villige til at yde ham sædvanlig Vederlag for Synet + forholdsmæssig Andel i Dagpenge.

Dertil kommer, at skal Kirkegaardene underkastes et omhyggeligt Tilsyn, bør man tag sig *god Tid* til det. Og ikke mindst bør det erindres, at Kirkegaarden og Kirken hører sammen som *et organisk Hele*. Baade Kirkebygningen og Kirkegaarden er indviet til den treenige Gud og begge er som oftest indenfor det samme Hegn og derfor underkastet det samme kirkelige Tilsyn. Deraf følger, at ogsaa Synet af Kirkegaarden maa være underkastet

kirkelige Synspunkter, og at de Problemer, der angaar Kirkegaarden og dens Forhold, maa løses under en kirkelig Synsvinkel. Det maa heller ikke glemmes, at saa at sige alle herhjemme jo er *døbte*. Alt for ofte har verdslige Synspunkter faaet Lov at raade, fordi man ikke ret har forstaaet, at en Kirkegaard er en *Kirkegaard*. Hvis en evt. havebrugskyndig »Synsmand« ikke ogsaa forstaaer dette, er han ikke kvalificeret til at have med Kirkegaarden at gøre; thi denne er først og fremmest et kirkeligt Anliggende. —

Ved Kirkegaardssynet bør *det samlede* Menighedsraad deltage, — ikke blot Kirkegaardsudvalget. Alle Medlemmerne bør ved denne Lejlighed kunne faa et øget Kendskab til Kirkegaarden og dens Problemer, hvilket atter i høj Grad kan øge deres Interesse for de Forhold, der angaar Kirkegaarden, og som kun kan løses tilfredsstillende, naar alle er med.

Og saa bør selvfølgelig ogsaa *Graveren* deltage i Synet. Dels er det jo Graveren, som det vil paahvile at bringe en Del af de udsatte Mangler til Afhjælpning, og dels er det ham, der har bedst Kendskab til mange af Kirkegaardens praktiske Forhold. Og dertil kommer, at den dygtige Graver i høj Grad kan trænge til en Opmuntring, medens den mindre dygtige og maaske ogsaa forsømmelige Graver har Vejledning og et borgerligt Ord behov.

Synets Opgave er at paase, at Sømmelighed og Orden raader paa Kirkegaarden. Derfor skal Gangene holdes rene, og de Gravstedejere, der ikke efter gentagen Henstilling vil holde deres Gravsteder i sømmelig Stand og fri for Ukrudt, maa finde sig i, at de bliver sløjfede og enten gruset eller tilsaaet med Græs. De forsømte Gravsteder, der ligger hen i et Vildnis, er som grimme Pletter paa en ren Dug. Men Sømmelighed og Orden er ikke tilvejebragt alene derved, at Ukrudtet fjernes. Jeg vil nævne nogle Ting, som Synet ogsaa i høj Grad maa

Fig. 5.
Der kunde nok tænkes en bedre Ordning paa Afslutningen af Gravrækkerne.

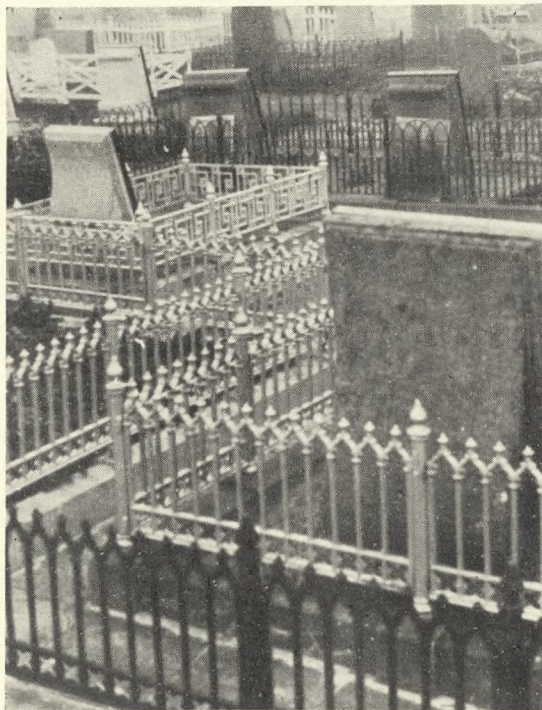

Fig. 6.
Gravgitre en masse — generende for Jordefterd og pralende i deres Forsølving.

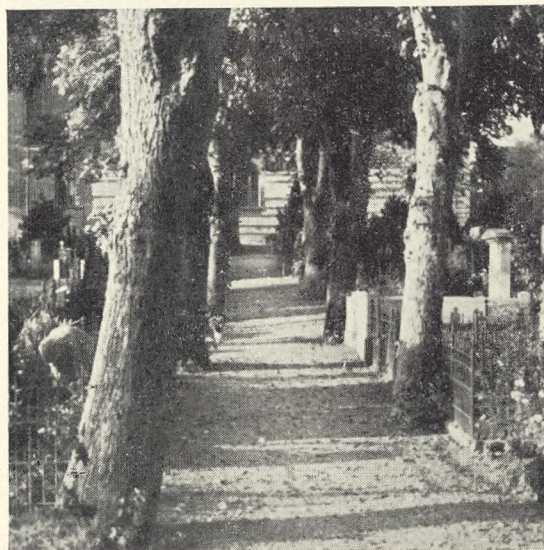
Fig. 7.
Gravstedet
i Forgrunden savner
i høj Grad Ryghæk.
Monumentet
med Duen almindeligt,
men uden kristeligt
Præg.

Fig. 8.
Her er prisværdigt
plantet Ryghække,
men de maa ikke
(som her) holdes nede
med Saksen,
saa de ikke kommer
til at skjule
Monumenternes
Bagside.

Fig. 9.
Allétræer og
Gravstedsanlæg
gør alt, hvad de kan,
for at odelægge
hinanden.

have sin Opmærksomhed henvendt paa. Der er *Mindesmærkerne*, om hvilke den kgl. Anordning af 10. December 1927 angaaende Kirkegaarde siger: »Mindesmærker, der ved deres Størrelse eller Form vil virke skæmmende paa Kirken eller Kirkegaarden, eller hvis Indskrifter maa anses for upassende, maa ikke anbringes, og kan af Synet (Lovens § 32) forlanges fjernet« (Anordningens § 21, Stk. 1). Dette er en højst betimelig Paragraf! Her er et af de Forhold, hvor kirkelige Synspunkter bør gøre sig gældende, men hvor man ofte har svigtet. Gravmonumenterne bør ikke være prangende og saa dominerende, at de virker anstødelige. I Døden er vi alle lige, og for en kristen demokratisk Tankegang bør Kirkegaardene ikke være for meget præget af Forskellen paa rig og fattig. Derfor vil det heller ikke være rigtigt at tillade Gravmonumenter, hvis Inskription er direkte kristelig anstødelig. Mindesmærker, der er afgjort hæslelige af Udseende, har heller ikke Hjemstedsret paa en Kirkegaard, der skal være præget af Sømmelighed.

Hvor trænger vi dog til en kristen Gravmonumentkultur! Gid vore Mindesmærker paa Kirkegaardene oftere var med til at forkynde den kristne Tro og det kristne Haab om Opstandelsen fra de døde! Dette kan jo ske ved Hjælp af de kristne Symboler og ved passende Valg af Skriftsteder, Salmelinjer og andre kristne Sætninger, som baade smukt og ædrueligt kan give Udtryk for, at for den kristne har Døden ikke det sidste Ord. Men mange af vore Gravmonumenter virker fuldstændig hedenske. Selvfølgelig kan vi ikke kræve, at den, der ikke er kristen, giver sit Gravmonument et kristent Præg, for det vilde være usandt, men det skulde ikke hindre Provstesynene i at være med til arbejde for en kristen Gravmonumentkultur og mere Sømmelighed med Henblik paa Mindesmærkerne.

Medens der er Mindesmærker, som Sy-

nene bør kræve fjernet om fornødent, maa det paa den anden Side ikke glemmes, at »Ligstene eller Mindesmærker, som enten kan tjene til Kirkegaardens Prydelse eller til at bevare Mindet om fortjente Mænd og Kvinder, maa ikke fjernes fra Kirkegården, men, hvor deres Flytning findes nødvendig, anbringes paa et passende Sted paa Kirkegården« (Anord. § 21, Stk. 3). Se Fig. 24.

Det er ikke blot de skæmmende Mindesmærker, der kan kræves fjernet. Det samme kan ogsaa gælde *Gravstedets Gitterværk*. I en Skrivelse af 19. September 1927 udtalte Kirkeministeriet, at man ikke fandt at kunne paalægge en Kirkegaardsbestyrelse, der havde ladet fjerne en ikke godkendt Gravstedsindhegning, der af Provstiudvalget ansaas for at være til Gene for de omliggende Gravsteder, at ændre den trufne Afgørelse om Fjernelse af Indhegningen. Og det samme maa vel ogsaa gælde et Gitterværk, der er afgjort hæsligt, og som ikke er anbragt med Kirkegaardsbestyrelsens Samtykke. Fig. 6 viser generende Gitre, som bør fjernes.

For at fremme Sømmelighed og Orden har Provstesynet ogsaa Ret til at gribe ind overfor *Kirkegaardens Beplantning*. Beplantningen skal holdes tilbørlig vedlige, og Hække og levende Hegn skal holdes klippede. Synet bør arbejde hen paa, at alle Hække indenfor samme Kvarter er af samme Art, og at det er Kirkegaardsbestyrelsen, der sørger for Hækkenes Plantning, samt at det bliver Graveren, der kommer til at klippe alle de nævnte Hække. Ensartede og lige høje Hække er i høj Grad med til at fremme Sømmelighed og Orden paa Kirkegården (jevnf. Fig. 16–18). Hvis Gravstedejerne uden Kirkegaardsbestyrelsens Tilladelse har plantet Træer eller træagtige Buske paa deres Gravsteder, kan Synet forlange saadanne Plantninger beskaaret eller eventuelt fjernet, hvor det skønnes fornødent.

De paa Kirkegården staaende Træer

Fig. 10.
Smukt Gravmæle
fra nyere Tid.
Motivet religiøst,
men ikke direkte
kristeligt.

Fig. 11.
Gammel Gravsten
fra Rationalismens Tid
med Indskrift
til Ære for den afdøde.

Fig. 12.

Saadan kan man ikke
behandle de gamle
Gravmæler.
De ligger henstængt
paa Kirkegaarden.

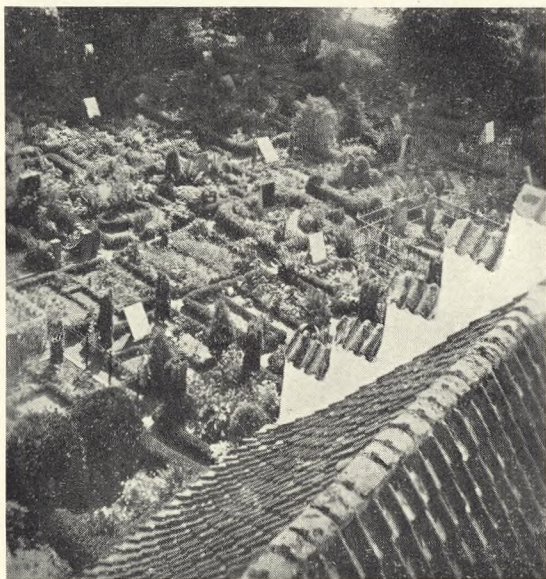

Fig. 13.

Her er ingen Gange,
men nærmest Virvar.

kan Synet forlange fjernet eller stevnet, men det siger sig selv, at man skal være forsigtig med at gaa alt for radikalt tilværks. Smukke og karakteristiske Træer kan være en stor Pryd for Kirkegaarden (se f. Eks. Fig. 14 og 15). Skal der ske Nyplantning paa en Kirkegaard, skal Planen hertil først være godkendt af Provstesyndet.

For at fremme Orden og Sømmelighed paa Kirkegaarden kan det være nødvendigt, at Synet maa forlange den *reguleret* i større eller mindre Udstrækning. Reguleringen kan være paakrævet af følgende Grunde:

1. Gravstederne kan være indeklemte, det vil sige, at der ikke fører nogen Gang til dem. De kan ligge i større eller mindre »Klumper«, saa man maaske maa trampe over mange af de andres Gravsteder for at kunne komme ind til det enkelte. Særlig slemt kan det blive, naar et stort Ligfølge maa trampe over Gravstederne, fordi der ingen Gang findes (se Fig. 13).

2. De forhaandenværende Gange kan være af højst forskellig Bredde (oftest for smalle), skæve og krumme og gaa i alle mulige Retninger som Gangene i en Labyrinth.

3. Gravstederne er af meget forskellig Bredde og Form.

4. Jordsmonnet skraaner saa meget, at det vil være rigtigst at anlægge Kirkegaarden eller Dele af den i Terrasser.

5. Kirkegaarden savner fornøden Dræning og Kloakering.

6. Beplantningen lider af alvorlige Mangler og er derfor utilfredsstillende (jevnf. Fig. 3, 8 og 9).

Disse nævnte Forhold bevirker ofte, at hele Kirkegaarden faaret underligt uordentligt, rodet og tilfældigt Præg, og saa er en Regulering ønskelig, selv om Gangene og Gravstederne er nok saa vel skuffede og frie for Ukrudt. Synet maa derfor udsætte Kirkegaarden (eller Dele af den) til for-

nøden Regulering og anmode om, at der maa blive indsendt til Provstiudvalgets Godkendelse en Reguleringsplan, der i ikke for lille Maalestok viser nøjagtige Maal paa de projekterede Gange og Gravsteder. Det vil være praktisk ogsaa at indtegne denne Plan paa det gamle Kirkegaardskort, saa man kan se Forholdet mellem det gamle og det nye. Reguleringsplanen maa ogsaa vise, hvor Drænings- og Kloakledningerne tænkes lagt. Og endelig maa Planen tillige vise, hvorledes den regulerede Kirkegaard tænkes beplantet.

En *udførlig* Beskrivelse af Beplantningen bør derfor medfølge.

Hvor ønskelig en Regulering end maatte være, er det en Selvfølge, at Reguleringen maa tage Hensyn til *Gravfreden*, og den approberede Plan maa derfor sædvanligvis vente paa sin Gennemførelse, indtil en fuld Fredningsperiode er forløbet. I det hele taget maa Provstesyndet indprente baade Menighedsraad og Graver og andre, der har med Kirkegaarden at gøre, at Gravfreden ikke maa brydes. Og det er vel værd at overveje, om ikke Gravfreden paa vore Kirkegaarde burde sættes til mindst 30 Aar eller derover, hvis Jordbundsforholdene vanskeliggør Ligenes Formuldning.

I det foregaaende er der flere Gange talt om *Beplantning paa Kirkegaarden*, som Synet bør have sin Opmærksomhed henvendt paa, og jeg har nævnt, at det var ønskeligt, om en havebrugskyndig Mand kunde tages med paa Raad. Dette gælder ogsaa Forslaget til Beplantning paa den regulerede Kirkegaard. Men *ogsaa Beplantningen maa underordne sig kirkelige Synspunkter!* Havekunsten kan ikke faa Lov til at boltre sig frit paa Kirkegaarden. Den maa være en Tjener for det, der netop er Kirkegaardens Egenart. Den maa underordne sig et Helhedssynspunkt! Og dette gælder ikke blot Beplantningen, men ogsaa Anlægget af Gange m. m. Kirken har jo paa mange Maader formaet at tage Kunsten i sin Tjeneste og

Fig. 14.
Kirken kigger op over
Beplantningen
(Rise, Ærø).

Fig. 15.
En saadan Alle
giver Kirkegaarden
et Præg af
Højtid og Alvor
(Ass. Kgd., Københ.).

Fig. 16.
*Ensartede Hække
 og Monumenter
 i omtrent samme Højde
 giver et roligt
 Kirkegaardsbillede
 (Östra Kgd., Malmö).*

Fig. 17.
*Gravmælerne er
 flankeret af nicheagtige
 Buskplantninger.
 Gravstederne bestaar
 forovrigt kun af et
 sammenhængende
 Græstæppe med en
 Blomsterrabat
 ved Gravmælerne
 (Reichenberg,
 Tjekoslovakiet).*

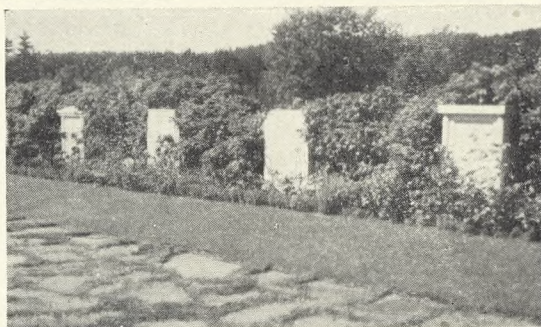

Fig. 18.
*Sidehække og Ryghække
 er holdt nede
 og ensartede,
 mens Ryghækkene
 gaar i Højden
 (Östra Kgd., Malmö).*

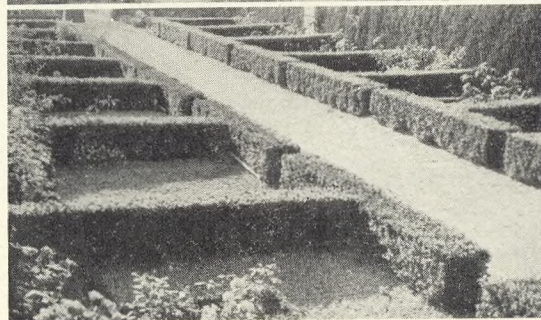

Fig. 19.
*Indgang som til et
 Lystanlæg —
 men heldigvis er
 Korset der.*

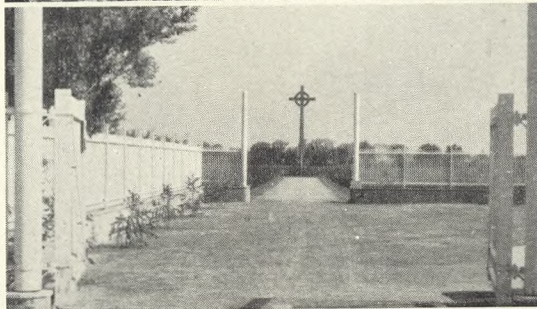

Fig. 20.
*Korset giver Ligkapellet
 sit Præg.
 Uden dette kunde det
 være noget helt andet.*

gjort den kirkelig. Vi kan med fuld Ret tale om kirkelig Tonekunst, kirkelig Arkitektur og Skulptur o. s. v. Da Kirkegaarden som allerede nævnt er et kirkeligt Anliggende, bør Arkitekturen her (f. Eks. hvad Ligkapeller angaar) være kirkelig og det samme gælder selvfølgelig ogsaa Skulpturen (Gravmonumenter og lign.) Disse Kunstarter maa tjene Kirkegaardens Formaal og staa i Evangeliets Tjeneste. Og det samme maa ogsaa gælde Havekunsten. Der maa selvfølgelig være Forskel paa, hvordan man anlægger og beplanter en verdslig Park og en Kirkegaard. Kirkegaarden rummer vore døde, der venter paa Opstandelsens Morgen. Det er dette, Havekunsten paa Kirkegaardene nødvendigvis maa tage Hensyn til og være præget af. Havekunsten maa derfor tilstræbe — baade hvad Anlæg og Beplantning angaar — at understrege baade Dødens Alvor og Opstandelsens Glæde, om det er muligt. At Havekunsten paa vore Kirkegaarde skal være *kirkelig*, har de færreste skænket nogen Tanke, og derfor er man paa dette Punkt ofte kommet ud i et grimt Uføre. Her er der i Sandhed ogsaa noget for Provstesynene og de øvrige kirkelige Myndigheder at overveje! Og her er der en dejlig og paakrævet Opgave for de Havearkitekter, der har en kirkelig Indstilling.

For at overvaage Orden og Sømmelighed paa Kirkegaarden, maa Provstesynet tage sig af endnu flere Forhold.

Kirkegaardens Bygninger (Ligkapel, Lighus, Nødtørftshus, Redskabsskur o. lign.) maa ikke forfalde, men Nødtørftshuset, Redskabsrummet, og jeg tager Affaldskasserne med, maa være anbragt paa Steder, hvor de skæmmer mindst muligt, og om fornødent være skjult bag passende Beplantning.

De gamle stablede Stendiger fra Middelalderen maa heller ikke gaa i Forfald, hvilket dog er Tilfældet utrolig mange Steder. Hvor disse Diger er skredet ud

(se Fig. 23), maa de snarest omsættes af kyndige Hænder. Hvor kan et smukt Dige dog være en Pryd for Kirkegaarden. Derfor skal Synet ogsaa lære Menighedsraadene at værne vel om dem.

Og saa maa jeg ogsaa nævne *Kirkegaardens Omgivelser*. Endnu maa vi desværre vente paa den Lov, der forbyder, at man tankeløst anbringer grimme Skure, Garager, Hønsegaarde, Retirader, Transformatorstationer o. lign. ind mod Kirkegaardens Hegn (se Fig. 3—4), men et aarvaagent Syn kan ogsaa her ved en forstandig Forhandling med de paagældende faa et skæmmende Byggeforetagende ændret eller forhindret.

Inden Provstesynet afslutter sit Arbejde, maa Synet se efter, om *Kirkegaardskortet* er i tilfredsstillende Forfatning, og om *Kirkegaardsprotokollen* er ført ordentligt og á jour, saaledes at man nøjagtig ved, hvor de forskellige Personer ligger begravet. Uvished om dette er i højeste Grad stridende mod Sømmelighed og Orden. Det skulde ikke være nødvendigt med en Søger at lede efter, hvor Kisten er placeret! —

Provstesynets Udsættelser skal godkendes af Provstiudvalget, og saavel Menighedsraadet som Ejeren af Kirken eller dens Midler kan inden 1 Maaned efter, at Provstiudvalgets Afgørelse er meddelt de paagældende eller, hvis den af Provstiudvalget satte Frist for den paagældende Mangels Afhjælpning er kortere end 1 Maaned, da inden Fristens Udløb indanke Sagen for Ministeriet.

For at sikre sig, at de udsatte Mangler er blevet afhjulpne, og at det er sket paa tilfredsstillende Maade, har Provstesynet Ret til at foretage en Afsyning af det, der er blevet udsat. En saadan Afsyning maa i mange Tilfælde anbefales. Udgiften hertil afholdes af Kirken.

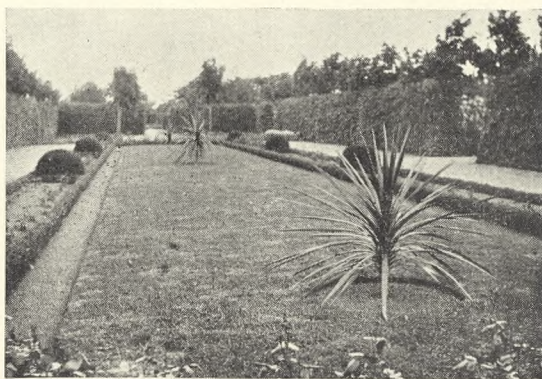

Fig. 21.
Kirkegaardsparti, der nærmest ligner et Lystanlæg.

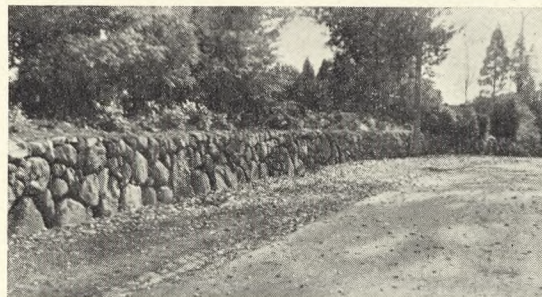

Fig. 22.
Et gammelt Stengærde er fortsat med et nyt af samme Art (Hørsholm).

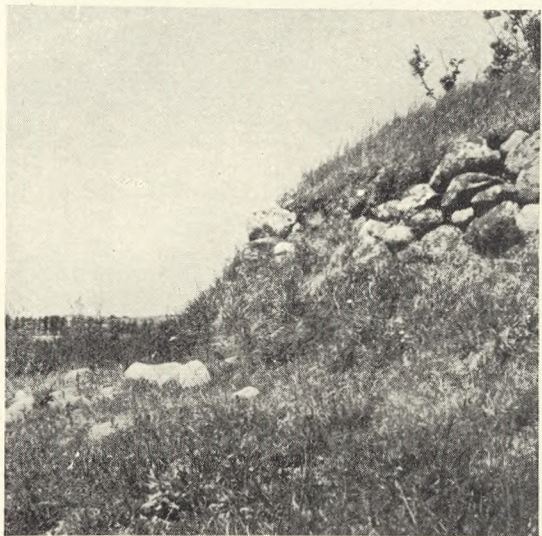

Fig. 23.
Gentagne Vejarbejder har undermineret Stengærdet, hvorfor det skrider ud.

Fig. 24.
Der er taget Vare paa de kasserede Liggsten (Romø).

Foto Fig. 16: G. V. Walberg; øvrige: J. Th. — Billedtekster: Forfatteren.

Sønderborg nye Kirkegaard

Kirkegaardsinspektør Hans Rono

Sønderborg nye Kirkegaard er anlagt paa et højtliggende Terræn Øst for en ny Ringgade, som omslutter den gamle Bykærne. Anlægget, der udførtes i Aarene 1941—42, har ialt kostet ca. 215,000 Kr., hvoraf Kommunen har tilskuddt ca. 65,000 Kr., foruden at stille Arealet, der er paa 4,2 ha, vederlagsfrit til Raadighed. Da alt Arbejdet udførtes af langvarigt arbejdsløse, ydede Arbejdsministeriet i Henhold til Beskæftigelseslovene op til 50 % af Arbejdslønnen i Tilskud og Halvdelen af dette Beløb til Materialer m. v., ialt ca. 65,000 Kr. Til Dækning af Restbeløbet laante Menighedsraadet 60,000 Kr. af Stiftsmidlerne, og havde saaledes kun tilbage at udrede som egen Part ca. 25,000 Kr.

Første Del af den anlagte Kirkegaard afgiver Plads til ca. 900 Voksengrave, 500 Urnegrave og 250 Børnegrave, men naar nogle Gravfelter, der midlertidigt er tilplantet med Skovplanter eller andet, til sin Tid inddrages, stiger Antallet af Voksengrave med 800 til ialt 1700. Kirkegaardens Belægningsprocent er ca. 30. Straks efter Indvielsen i 1945 skete der det beklagelige, at Tyskerne tog en af Gravgaardene i Besiddelse til Flygtningegrave, hvoraf der findes et Par Hundrede.

Anlægget er projekteret af Havearkitekt *Johannes Tholle*. Stiftsgartner *Eigil Qvist* har bistaaet med Udarbejdelse af Beplantningsplan og Arkitekt *Minor Plum Tholle* har tegnet et pænt og praktisk indrettet Folkehus til Kirkegaardens Personale samt Arbejdstegninger til flere nydelige Bænketyper. Stadsbyggekontoret (Stadsingeniør *Holm-Petersen* og Stadsarkitekt *Wriedt*), hvis tekniske Apparat venligst blev stillet til Raadighed af Kommunen, udarbejdede Planer til flere Vandkummer efter Havearkitektens Skitser m. v. Dræningen af Arealet projekteredes af senere afdøde Ingeniør *N. P. Jensen*, Sønderborg.

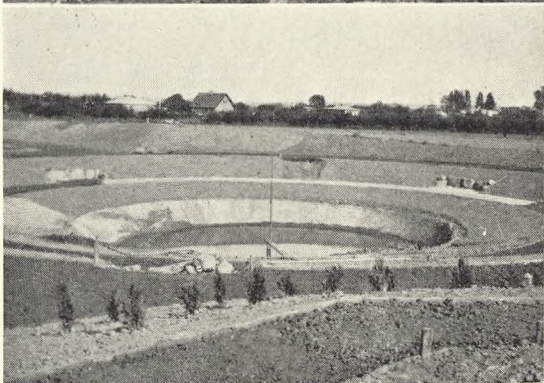
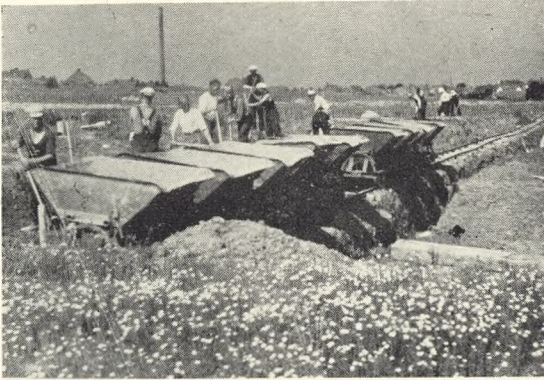

Fig. 25—28.
Under Arbejdets Gang.
J. Th. Foto. 1941—42.

Det meget betydelige og nydeligt udførte Jordarbejde (der blev flyttet ca. 15000 m³ Jord) samt Drænings- og Vejarbejdet blev efter afholdt Licitation overdraget Entreprenør *Nis Hansen*, Sønderborg, medens Stenhuggermester *Iversen*, Sønderborg, har staaet for Stenhuggerarbejdet. Som daglig tilsynsførende med Jordarbejdet fungerede

Konstruktør *C. L. Hallelev*, som senere afløstes af Havebrugskandidat *M. Klintø*, der desuden tog sig af Opsætning af Hegn og Tilplantning. De sidste Jordarbejder lededes af Ingeniør *Remfeldt*, medens Gartner *J. Iversen* (Sønderborg), der har fortsat som Kirkegaardsleder, afsluttede de gartneriske Arbejder.

(Fortsættes i næste Hefte).

Nordisk Sprogforståelse og »Vore Kirkegaarde«

For hvem, der trods valutamæssige eller andre Vanskeligheder har kunnet besøgt nordiske Brødrelande, og hvis Vej har ført Vedkommende bort fra de Turistområder, hvor Folk er vant til at høre andre Tungemål end Byens og Landets, har det ikke kunnet undgås at blive bemærket, at den, man talte med, kan have haft svært ved at forstå, hvad der blev sagt, når den ene var Svensk og den anden Dansk. Man har ofte observeret, at først når man langsomt havde gentaget, hvad man vilde fortælle, og efter at den, man sagde det til, også havde gentaget det samme (men i sit eget Sprog) fik man det Svar, som man havde ønsket sig. Forfatteren til disse Linjer kan tilføje, at efter under den 2den Verdenskrig at have holdt 3 Foredrag på Dansk i 2 sydsvenske Byer, betroede en højt-kultiveret (og iøvrigt på fremmede Sprog velbevandret) Akademiker og videnskabelig Doktor mig, at han, der først fornylig var kommet til Skåne, og ellers havde levet sit akademiske og private Liv i Stockholm-Trakten, overhovedet ikke havde forstået et Ord af mit første, kun lidt af det andet, men næsten alt af det tredje Foredrag. Han havde altså ikke blot fulgt alle 3 Foredrag og derved præsteret en vis prisværdig Udholdenhed, men han havde også derigennem nået at træne sit Sprogøre til at opfatte den danske Tunges bløde Klang i den let syngende Tone, som var Foredragsholderens.

Når dette så åbent erklæredes som et Faktum af en Mand af denne Art, hvor-

dan går det så ikke, når en Dansk skal tale med en Smålænding, en Sørmlænding eller Norrlænding, der overhovedet aldrig har hørt anden forståelig Tale end den, der lød i Hjemstavnens? Det må naturligvis gå ganske som hvis en Vendelbo uden at modulere sin Dialekt (og uden at *kende til* at modulere det) forsøger at gøre sig forståelig for en hjemmefødt Bornholmer, — de vil ikke kunne råbe hinanden op. At dette Forhold gør, at en Dansk, som taler i Sverige og en Svensk i Danmark, forsøger at *tillempe* deres Udtryk og Tonefald efter den Tilhørerskare, man har for sig, er soleklart. Når det i Svensk er *Ferie* at holde *semester*, mens dette i Dansk betyder det helt modsatte, vælger man ganske selvfølgelig et Ord, som Tilhørerne ikke vil misforstå, — og sådanne Sprogfælder er der jo mange af, hvad vi ikke her skal gå ind på.

Gennem de senere År har stedse stærkere Bestræbelser gået ud på at knytte Sprogforbindelsen imellem de nordiske Lande stærkere sammen og at gøre Sprogforståelsen bedre; der er flere Veje at gå på dette Felt, bl. a. Undervisningens. I Dansk har man sideordnet med dette søgt at udrydde de tyskprægede Ord, som vort Sprog har fået alt for mange af, og søgt at erstatte sådanne Germanismer med nordisk klingende Udtryk, der gerne må have Karakter af Sveconismer; at dette, første Gang det høres, uvilkårligt støder Sprogøret, ved enhver med *nogen* Følelse for Sproget; men det er sundere for nordisk Sprog-

følelse, at det bliver sådan, end at vi sprogligt efterhånden glider fra hinanden; og et lille nordisk (spec. dansk) Sprogområde tåler ikke uden videre ligeså godt som et stort Sprogområde kritikløst at optage Fremmedord af enhver Slags, sådan som Englænderne uden Skade og med en fuldkommen grænseløs Liberalitet har optaget selv Fjendens Udtryk, ovenikøbet mens de stod i en dødsensalvorlig og højst blodig Krig med ham (jevnf. det britiske Udtryk fra Tysk: *blitzen*, om de tyske »*Lynangreb*« på britisk Territorium).

Ud fra ovennævnte Synspunkter, og til lige ud fra det Hensyn, at når VORE KIRKEGAARDE har et ikke ubetydeligt Antal Læsere i vore 2 Nabolande samt også enkelte i Island og Finland, har Redaktionsudvalget besluttet, at vi fra og med den nye Årgangs Begyndelse skal følge de Opfordringer, som fra forskelligt Hold er givet Forfattere, Redaktører o. a. Skribenter, nemlig at tillempe det skrevne Ord efter disse Læsers Krav; de danske Læsere vil derfor fremtidigt i nogen Grad få dette at se. Vi agter *ikke* at gøre det *store* Spring, — og for Eksempel er vi slet ikke overbevist om, at en større eller mindre Anvendelse af *Versalier* i vore Ord byder andre nordiske Læsere en Lettelse; tværtimod kan man måske sige, at en større Brug af *Versalier* i hvert Fald *letter* Arbejdet, når man i det skrevne hurtigt skal søge en Ting, et Navn eller en Genstand, end når alting »flyder« ud i det Små. Derimod er det en Kendsgerning, at Anvendelsen af det svenske *å* i Stedet for det danske *aa* vil kunne lette Læsningen hinsides Sund og Kattegat, ligesom Brugen af *v* i Stedet for *f* f. Eks. i Forbindelserne *Afgift-Avgift*, *Afholdelse-Avholdelse* o. s. v. Til en Begyndelse vil dette måske nok støde danske Læsere, men jo flere der bruger denne iøvrigt *gamle, danske* Form, des bedre vil det gå.

Noget lignende gælder for visse Endelser, hvor der på Dansk kan være en vis Valg-

frihed, f. Eks. *Anlæggelse* og *Anlægning*. Den første Endelse med tysk Præg kan helt afskæres, f. Eks. til *Anlæg*, — således kan man i Dansk udmærket godt sige både *Anlæg*, *Anlægning* og *Anlæggelse* om Haver og Kirkegårde; men de 2 første er mere dansk og nordisk prægede, hvorfor de bør foretrækkes. Derimod kan man jo ikke på Dansk sige (eller skrive) *Begravning*, hvad man kan på Svensk, men må blive ved med Endelsen *-else*. Hvis man da ikke vil gå helt bort fra at bruge *Begravelse* og i Stedet anvende *Jordfærd* og *Jordfæstelse* samt at *jorde*, — hvilke Udtryk som så mange andre i Dansk i hvert Fald bruges i Dialekter. At Redaktionen af nærværende Blad kun, hvor det er specielt ønskeligt, anvender Ordet *Monument*, men ellers konsekvent det danske *Gravmæle* o. l., anføres kun for en Ordens Skyld til Oplysning om, at nordisk Sprog røgt for os ikke er en Ny-Opdagelse.

Som allerede sagt vil Læsere i Fremtiden få at se, at vi i Bladet anvender visse fra den fastslåede Retskrivning avvigende Stavemåder, og de vil af ovenstående have erfaret hvorfor. Dette vil ikke sige, at vi gennemretter vore Medarbejderes Manuskripter, — slet ikke; enhver må have Lov at anvende sin personlige Retskrivning. Men skulde vore Medarbejdere være på samme Linje som Redaktion og Redaktionsudvalg, skulde det kun glæde os at erfare dette i Praxis.

At Læsere især til en Begyndelse vil finde nogen Vaklen i Bladets Linjer, bedes undskyldt; dette beror både på, at der ligger færdige Manuskripter, samt at det kræver noget mere Pålidelighed at gennemføre en ændret Stavemåde, end man måske gør sig helt klart, og at vi forbeholder os at gøre Undtagelser, som f. Eks. Stilen kan motivere. Og i de officielle Egenavne, såsom VORE KIRKEGAARDE og FORENINGEN FOR KIRKEGAARDSKULTUR, kan Redaktionen naturligvis ikke foretage nogen Ændringer.

KONG CHRISTIAN DEN TIENDE
I ROSKILDE

*

Nu hvil i Fred hos dine Fædre;
velundt er Hvilen efter Livets Strid.
Din Gerning selv vil Kongenavnet hædre,
og du vil leve over Rum og Tid.

Thi aldrig søgte du som Drot dit eget,
dertil var du for stolt i Ydmyghed;
og mangen Herre vilde være vejet,
hvor du alene frit blandt Folket red.

Og naar engang din Saga er beskrevet,
vil intet Minde faa saa klart et Skær
som Livet selv de Dage, du har levet
og delt tilfulde med os, for os, her.

Marcus Lauesen.

Søndagsbegravelserne

Spørgsmålet er slet ikke aktuelt på Landet og heller ikke i Småbyerne. Men det er egentlig mere end aktuelt i de større Byer for slet ikke at tale om Hovedstaden. Det berører Kirkegårdsfunktionærer af mange Slags, ligefra Gravkasterne til dem, der passer Kapellerne, og dem, der står for Kirkegårdenes egentlige Drift: Inspektører o. desl. Og det omfatter dem, der har Leverancer til Begravelserne, det være sig Ligkistefabrikanter, Bedemænd og Blomsterhandlere. Og det berører alle os, der skal være med til Jordefærden og muligvis skal stille i et Kapel en tidlig Morgen, for at alle Lig på den Dag kan nå at blive jordet. Det angår altså os alle. —

Fra Blomsterbranchen er der udgået en Henstilling til Kirkegårdsbestyrelser og Menighedsråd om at undvige og modvirke Brugen af Søndagene til Begravelser, bl. a. med den Motivering, at det derved bliver vanskeligt for Firmaernes Personale at komme til Gudstjeneste, og at Travlheden ved mange Søndagsbegravelser kan vanskeliggøre en omhyggelig Betjening, og hvad der ellers kan siges. Motiveringen er således både udmærket og påskønnelsesværdig, — uanset at den paagældende Branche iøvrigt jo ellers bruger en kraftig Propaganda for Brugen af Blomster om Søndagen; jevnfør deres udmærkede Plakater og *slogans* som »Blomster gør Konfirmationen festlig«, »Ingen Jul uden Blomster« o. s. v. samt ganske særligt, at den har været medvirkende til Fastslåen af den sentimentale »Mors Dag«, til hvilken man også gerne ser anvendt Blomster (mange Blomster), og som man netop har henlagt til en Søndag.

Søndagsbegravelsernes Fremkomst er et forholdsvis moderne Fænomen, og det er i Praksis navnlig motiveret med, at der ved Deltagelse i Søndags-Jordefærd går færre Arbejdstimer tabt, end om de var lagt om Hverdagen, og der er noget bestikkende

i dette, ligesom det naturligvis især er aktuelt for dem, der er timelønnede; derfor er det også forståeligt, at Søndagsbegravelserne særlig vinder Indpas i Byer med mange Industrierbejdere.

Men virker Søndagsbegravelserne derfor til en vis Grad som en produktionsfremmende Foranstaltning, så virker de også som en stærkt fordyrende Ting. De Mennesker, som skal kaste Graven til, gør ikke dette for samme Pris på en Søndag som paa en Hverdag: de skal have Overarbejdsbetaling eller Betaling for forskuddt Arbejdstid, måske begge Dele, — og de skal have Fritid en anden Gang («Afspadsering»). Og det er jo et Krav i *Danske Lov*, at en Grav skal være tilkastet inden Solen går ned; man kan ikke (som i Finland) holde Bunke-Begravelser (som vi holder Bunke-Bryllupper) og derefter sætte Kisterne i en Grav, som først tilkastes ved normal Arbejdstids Begyndelse den næste Dag. Og man bør vel heller ikke praktisere det, som har været brugt i hvert Fald ved Krematorier i Tyskland: at have fastansatte Præster, hvis eneste Opgave er at varetage Begravelses-Ceremonierne. Begge Dele kunde ellers nok hjælpe på Vanskelighederne ved Søndagens Jordefærd.

Fordyrelsen ved Søndagsjordefærden belaster Kirkegårdenes Økonomi, og Kirkegårdene må altså have dækket de øgede Udgifter ind, hvorved samtlige Begravelser fordyres, idet man vistnok ingen Steder ligefrem sætter en højere Pris for Søndagsbegravelserne, — hvad økonomisk set jo ellers var det rigtige, men socialt det forkerte. Også Præsternes Konto belastes, — når en Præst skal holde een eller to Gudstjenester med tilknyttede Barsedåb samt også lidt Søndagsbryllup, må han haste afsted og lade Bilen vente på sig, — det både fordyrer og kan virke forfladigende for Handlingerne. Og så er der altså alle de andre (Blomsterfolk m. m.), hvor Overarbejdstid etc. også spiller en Rolle ved Fordyrelse.

Der er ingen Tvivl om, at mangfoldige Interesser støder sammen i dette, at Søndagsbegravelserne ikke er af det Gode, og vor Lovgivning har da også kategorisk forbudt ihvert Fald Brugen af Førstehelligdagene til Jordefærd. Da Helligdagslovgivningen mere og mere får en vis social Betoning, idet den i sine reviderede Ny-Udgaver især synes at skaffe Fritid for dem, der ellers var bundne af de tidligere Lovbestemmelser, og da der nu i stedse større Omfang indføres *Week-end* af Hensyn til Arbejderbefolkningen, må man have Lov at håbe, at denne i visse Henseender ganske tiltalende Foranstaltning også benyttes til en virkelig Avlastning af vore Søndage, så at man (som i England) i større Grad henlægger f. Eks. Sportsstævner til dette Tidspunkt, — og i Tråd med dette også anvender de første af Week-endens Timer til Jordefærd i Stedet for at benytte Søndagen dertil. Dette vil i hvert

Fald kunne give *nogen* Avlastning af Søndagen; det vil kunne sprede Jordefærdstidspunkterne over en lidt større Periode, og det vil kunne medvirke til en Billiggørelse af Jordefærdens mange Funktioner, uden at det derfor virker produktionshæmmende for Arbejdets Folk.

Men foruden denne rimelige Spredning bør der også ses med al Sympati på de Kredse, der søger at hæmme Søndagens Brug til Jordefærd i Massevis; og de Arbejdstimer, der går tabt ved, at enkelte Personer med Års Mellemløb skal til en Jordefærd på en Hverdag, bør søges indvundet ad anden Vej, ligesom man i Almindelighed bør udvise Sympati overfor, at Begravelserne udføres på Hverdagen, så at Søndagen, der er skabt til Hvile og Gudsdyrkelse, ikke »taber sit Ansigt« og for alt for mange Mennesker bliver til Ugens Begrædelsesdag.

Bryn kirkegård i Bærum

Hagearkitekt Bredo Morsøl

Plana S. 16 omfatter gravplasser på om lag 6½ dekar, samt regulering av området utenfor kapellet og kirkeporten.

Den nye avdeling er gitt karakteren av et parkanlegg med større og mindre gravfelter bygget opp ved et varierende utvalg av trær og busker. Grusvegene er innskrenket til det minst mulige. D. v. s. det er kun lagt grusveger i den utstrekning som det er behov for til kjøring med bil eller hest. Utover dette er det brukt helleveger. Desuten er det regnet med at publikum kan gå på gressplen. Vegføringen er knyttet sammen med vegene på den gamle gravplass og fører i en ring rundt det nye anlegg. Inntil denne veg ligger flere felter med festegraver, mens det store mittfelt III er reservert til frigraver. En må regne med at mange frigraver ikke blir

stelt så bra som festgravene. Av den grunn har en søkt å få de litt vekk fra hovedtrafikken slik som plana viser.

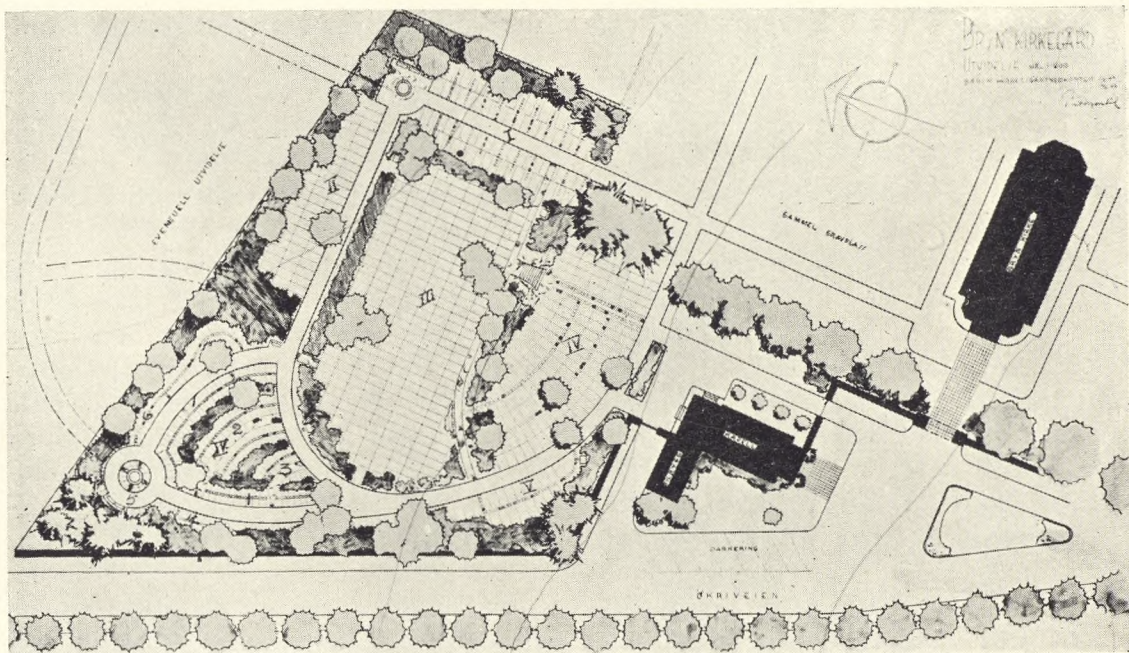
På området VI lå fjellet for høgt til vanlig gravplass. Av den grunn har en utformet stedet her til urnegravplass.

Det er sørget for vatningskraner flere steder. I aksene på vegen som fører fra kirken, og på sentralplassen i urnegravfeltet, er imidlertid vatnet nyttet estetisk i form av brønarrangement. I samband med dette er det sitteplasser.

Det er også anvist diskret plassering av søppelkasser.

Felt I og IV skal nyttes til dobbelte festegraver. Den bakerste rekke med gravminner skal fülle den ledige linje i buskplantningen. Gravminnene skal ikke være høyere enn 80 cm. og ikke lavere enn 70 cm. Bredden må ikke være mer enn 70 cm.

Felt II skal nyttes til 3 sammenhen-

gende festgraver. Gravminnene må her ikke ha en større høgd enn 80 cm. og ikke lavere enn 70 cm. Bredden må ikke være mer enn 100 cm.

Felt V skal nyttes til enkelte festgraver. Gravminnene må her ikke ha en større høgd enn 80 cm. og ikke mindre enn 70 cm. Største bredde er satt til 60 cm.

Felt III er frigraver. Gravminnene skal ha samme dimansjoner som på felt V.

Ellers er det på felt II, III, IV og V tillatt å bruke liggende gravminner. Disse må dog ikke ha en større flate enn 60×70

cm. og ikke være mer enn 10 cm. over terrenget.

Felt 1, 2, 3, 4, 5 og 6 er som førnevnt urnegravfelter. For at ikke gravminnene skal staa for tett på hinannen er avstanden mellom gravene på de fleste felter satt til omlag 50 cm., på felt 2 og 3 er avstanden 30 cm. Det er overalt regnet med en urnegrav på 1 m^2 . Største høgd på gravminnet er her satt til 55 cm.

Ellers er det bestemt at gravrammer og jordvoller ikke er tillatt. Dessuten er plassen til blomster inn til støtten gitt maximale mål 60×50 cm. for enkeltgraver på vanlig grav, og 40×50 cm. på urnegrav.

Det er således forutsetningen at gravminnene skal stå i en jevn gressflate med et lite, men velstelt blomsterflor inn til steinen. For å sikre seg at steinen også må få en så bra utforming som mulig må det sendes inn søknad om godkjenning. På forhånd er det gitt beskjed om at polerte steiner ikke blir godkjent.

Det har imidlertid vist seg at det hjel-

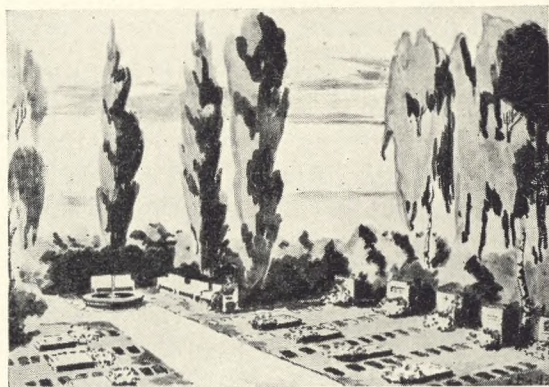

Fig. 29-30.
Bredo Morsøl.
Plan og Perspektiv
fra Bryn Kirkegård
i Bærum (Norge);

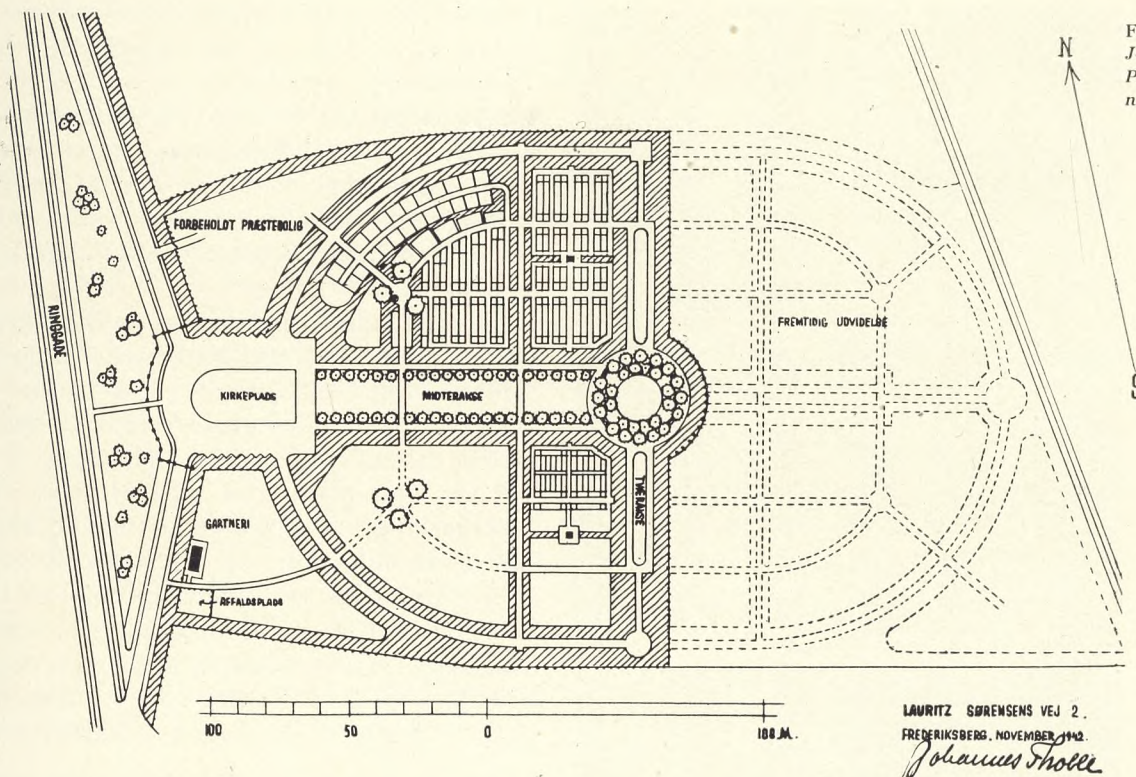

Fig. 31.
Johannes Tholle:
Plan til Sønderborg
ny Kirkegaard.

per lite om en har en god plan for kirkegården dersom en ikke også sørger for et førsteklases stell av såvel kirkegården som anlegg, som enkeltgravene. Av den grunn utføres dette arbeide av kommunen med untagelse av de graver som blir stellet av graveierne selv. Disse er imidlertid under streng kontroll av kommunens folk.

Videre er området rundt kapellet og foran kirkeporten omregulert. Tidligere stod et ca. 30 m. langt stall- og lagerskur hvor det nå er projektert gravplass. Til erstatning for dette er det foreslått et tilbygg til kapellet. Kappellet er også frigjort ut mot vegen slik at det nå ligger på en jevn gressflate. Det er og satt av nødvendig plass for parkering av biler samt bindeplass for hester. Med tiden er det Tanken å få en solid steinmur til gjerde mot vegen. Det er på plana vist ved en svart tykk strek.

Sønderborg nye Kirkegaard

Kirkegårdsinspektør Hans Rønø

(Fortsat fra pag. 11)

Paa Planen (Fig. 31) ses yderst til venstre den nye Ringgade, fra hvilken en græsklædt Skraaning, hvorpaa der er plantet Grupper af Gyvel, Fyr, Vildroser m. m., hæver sig op mod den egentlige Kirkegaard. Skraaningens gennemskaeres af en Trappe, der fører fra en paa den anden Side af Ringgaden liggende Pareringsplads op til Kirkepladsen, 7 m over Gaden. Det nævnte grønne Areal fungerer helt og holdent som offentlig Anlæg og præsenterer sig særdeles nydeligt. Det er Kirkegaardens eneste Front mod Alfarvej.

Hovedadgangsvejene til Kirkegården er to med Fortove forsynede Skraaveje (Ramp), henholdsvis fra Nord og Syd. Fortovene er adskilt fra Græsarealet med en Række Pyramideeg, plantet i en Rabat af Spiræa Anthony Waterer med Lavend-

Fig. 32.

Detail fra Piledammen
(jvvnf. Fig.
26, 27, 33 og 37).

Fig. 33.

Piledammen.

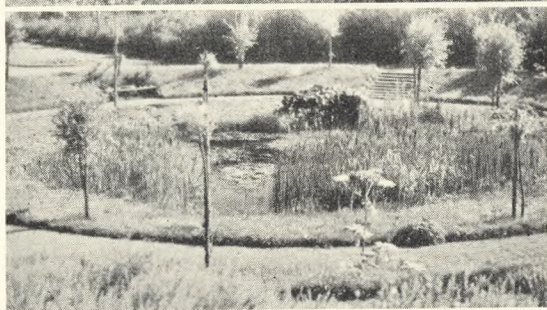

Fig. 34.

En af Toærvvejene.

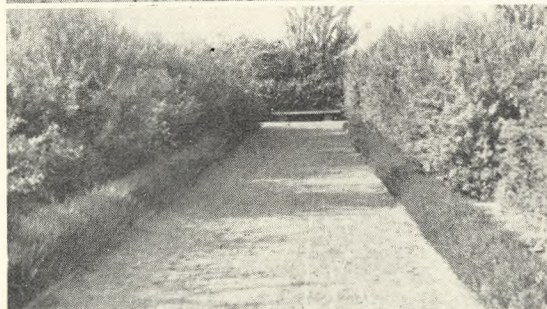

Fig. 35.

Stengærder med
Bjørnegræs omkring
Familiegravsteder.

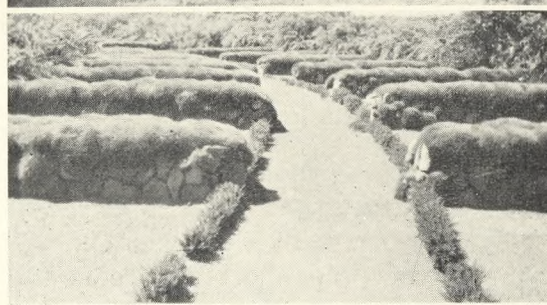
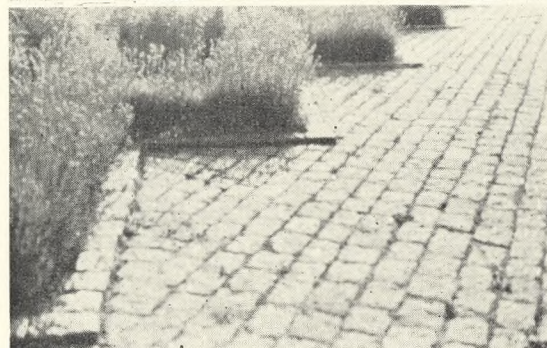

Fig. 36.

Detail fra
Parkeringspladsen
omkring Kirkepladsen.

th. Fig. 37.

Kig fra Piledammen
op imod
Kirkepladsen.

ler foran. Ind mod Kirkegaarden flankeres
Vejene af et Bælte af højere Træer.

Fra Kirkepladsen har man en overor-
dentlig storslaaet Udsigt over Kirkegaar-
den, Byen og Markerne. Som Navnet ar-
giver, paatænker man paa denne Plads
at lægge en Kirke, der i 1945 projektere-
des af Arkitekt, Professor *Kaare Klint*;
men indtil den kan blive til Virkelighed,
er Arealet udlagt i Græs med Køreveje
udenom og Plads til Parkering i begge
Sider (se Fig. 36). Nord for Kirkepladsen
findes et Areal, der er reserveret en even-
tuel Præstebolig med tilhørende Have, og
Syd for Kirkepladsen er afgivet Plads til
Kirkegaardsgartneri, Folkehus (Fig. 49, 51,
52), Opsamlingsplads for Affald m. v. Et
lavt, let Raftehegn er midlertidigt opsat som
Skel mellem Kirkepladsen og Anlægget langs
Ringgaden. Naar Kirken rejses, er det
Hensigten at erstatte det med et muret
Hegn i Forbindelse med nye Laager og

Porte tværs over Skraavejene som angivet paa Planen Side 17.

Kirkegaarden er paa Langsiderne hegnet med en original, men smuk Raftehegns-type med skraatstillede Rafter, beklædt med Slyngplanter (se Fig. 48), en Hegns-type, der ogsaa har fundet Anvendelse paa Kirkepladsens Langsider, men derimod ikke i Skellet mod Øst, hvor der kun er brugt lavt Traadvæv, dels fordi der intet er at skjule, dels fordi Kirkegaardens Udvidelse skal ske den Vej (de punkterede Linjer paa Planen S. 17).

Kirkegaardsanlæggets Hovedidé er ganske klar: En stor Oval, delt af en 20 m bred græsklædt Midterakse med en Række Hestekastanier og en Gang i hver Side, faldende fra Kirkepladsen mod en cirkulær Piledam (Fig. 32, 33 og 37) paa Arealets laveste Sted samt nogle Tværakser (Fig. 34), der forbinder Hovedaksen med to rundgaende Veje, yderst én til Brugskørsel

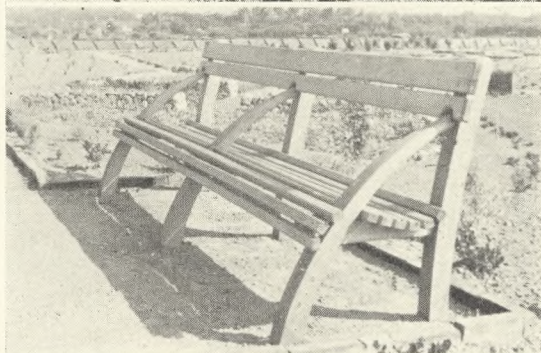
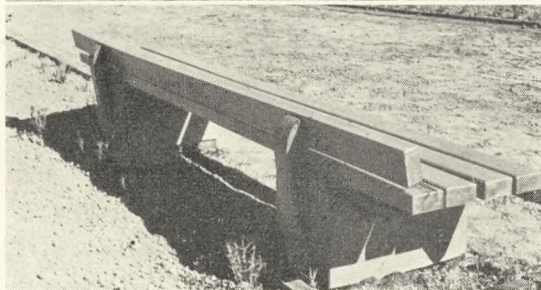
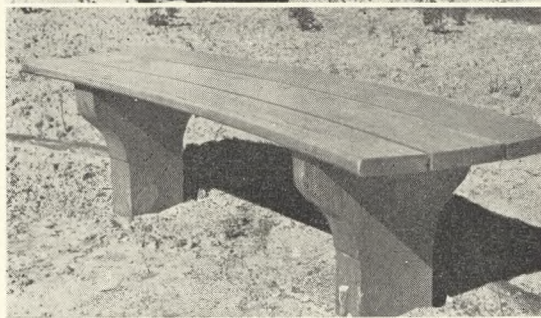
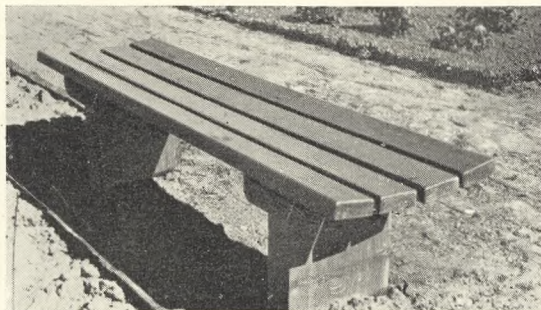
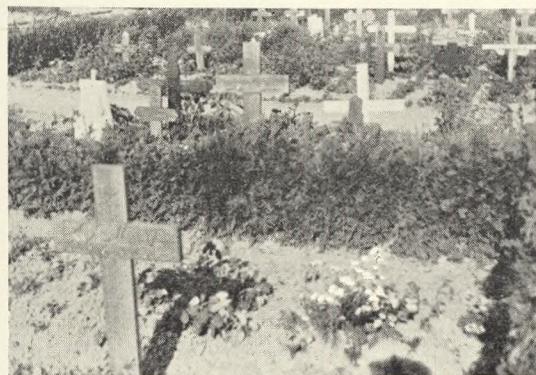

Fig 40—44.
Fem forskellige
Bænketyper.

tv. ø. Fig. 38.
Frihedskæmpergrav, —
Kirkegårdens
første danske Grav.

tv. n. Fig. 39.
Tyske Flygtningegrave
i Thuja-Gravgård.

Fig. 45.
Vandkumme af gamle
Gravsten o. l.

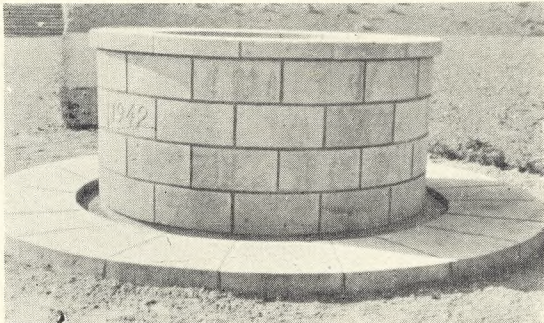

Fig. 46.
Vandkumme af røde
Murstensklinker
i Urnehaven.

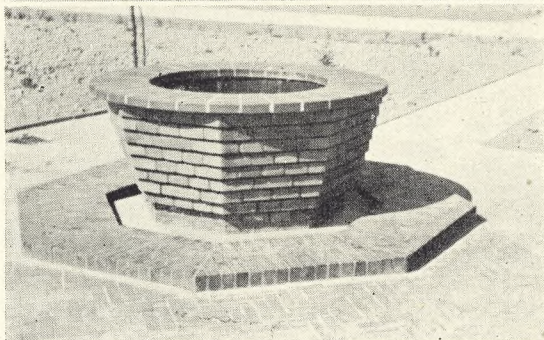

Fig. 47.
Vandkumme af røde
Munkesten fra
Sønderborgs ældste
Rådhus.

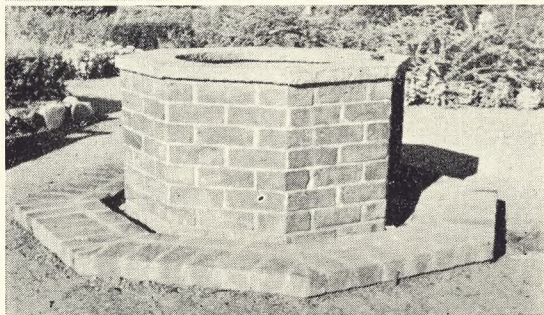

Fig. 48.
Hegn af Granrafter,
som bevokses
med Slyngplanter.

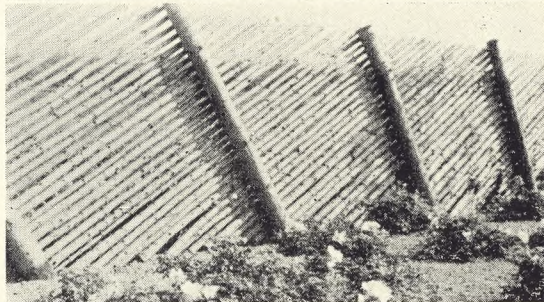

Fig. 49.
Folkehus med
Toiletter og Kontor
(jevnt. Fig. 51 og 52).

beregnet Kørevej, der er helt isoleret fra Gravstedskvartererne med Plantninger, og inderst en smallere Gang, der fører gennem nogle af Gravgaardene.

For hver Gravgaard er Ryghækkene gjort forskellige, hvad der i høj Grad letter Orienteringen. En Gravgaard af en ganske særlig Art og af god Virkning findes i Kirkegaardens nordvestre Hjørne (Fig. 35): En krum Gang føres imellem to Rækker store Familiegravsteder, der er adskilt med Stengærder, tilplantet med Bjørnegræs (Materialet er Sten, fundet under de omfattende Jordarbejder). Gangen afsluttes med en Æresgrav, hvor en stor Natursten er rejst over Frihedskæmpere, der under store Æresbevisninger i Sommeren 1945 blev begravet hér (Fig. 38).

Mærkeligt nok har Menighedsraadet i 1946 borttaget en væsentlig Del af de Kampestensgærder, som dannede Siderne i disse Familiegravsteder, og har ladet dem erstatte med Thujahække, hvad der naturligvis stærkt forringer Indtrykket af denne særprægede Gravgaard.

Gravgaardene ligger iøvrigt i forskellige Højder, hvorfor Tilgangen i flere Tilfælde maa ske ad Trapper fra Hovedvejene. Til Forkanter for disse Trapper er med megen Økonomi anvendt kasserede Sokkelsten fra Sønderborg gamle Kirkegaard. Af kasserede Gravmæler fra samme Sted er i en af Gravgaardene bygget en nydelig Sandstens-Vandkumme (Fig. 45), og saaledes er lidt fra det gamle knyttet til det nye. En anden Vandkumme er muret op af Munkesten fra det ældste Raadhus i Sønderborg (Fig. 47), en tredje er bygget af røde Klinker (Fig. 46), — et Materiale, der iøvrigt har fundet rig Anvendelse som Kantsten langs Kirkegaardsvejene.

Hvor Piledammen nu ligger, laa oprindelig, flere Meter under det nuværende Vandpartis Vandoverflade, en 3—4 Gange saa stor Mergelgrav (jevnt. Fig. 26—27) med nogle forvoksede Piletræer omkring. Piledammen er saaledes paa en Maade et

helt nyt Arrangement med nye dobbelte Sider af stampet Ler og med en Vand- og Bredvegetation, som den gamle Mergelgrav ikke ejede (se Fig. 32, 33 og 37). En Spadseregang gaar rundt næsten ved Vandet, og fire Trapper fører op til en højere liggende Gang. Af de mishandlede gamle Pile afsaves Staver, der blev stukket i Jorden som de var paa Skraaningen mellem de to Cirkelveje, og af dem er der nu blevet de nydeligste Piletræer, der forlener det fine, lille Anlæg med megen Ynde og ligesom de nyanvendte Gravstensmaterialer forbindes gammelt med nyt.

Naturligvis rummer Kirkegaarden ogsaa en Urnehave (Fig. 46 og 50), beliggende umiddelbart sydvest for Piledammen, hvad der vil sige, at den, naar Kirkegaarden engang er fuldt anlagt, er centralt placeret paa Arealet. Gangene er belagt med Klinker, dels i Sildebensmønster, dels i almindeligt Murforbandt.

Dæk- og Læplantninger er i Henhold til Havearkitektens Idé gjort i saa nær Pagt med Landsdelens levende Hegn, som dette er gør ligt, og heri synes at ligge en smuk Tanke; dog skulde disse Plantninger maaske nok have rummet nogle flere Planter i samme Arter end Tilfældet er, hvilket sikkert heller ikke vilde have bragt dem ret meget bort fra Hovedidéen.

Havearkitekt Johannes Tholle fortjener ubetinget Anerkendelse for alt det gode og rigtige i Plan, Detailler og Udførelse, men Forfatteren af disse Linjer kan ikke tilbageholde sin Betænkelighed ved det Præg af Haveanlæg, som Kirkegaarde med saa rigt varierede Buskbeplantninger og Anvendelse af Blomster udenfor Gravstederne let faar.

Selvom nogle af disse Blomster er tænkt som midlertidige Plantninger, synes det dog, som om de forlener den nye Kirkegaard med mere »Smil«, end det synes stemmende med baade Kirkegaardens almindelige og denne Kirkegaards ikke mindre strenge Præg.

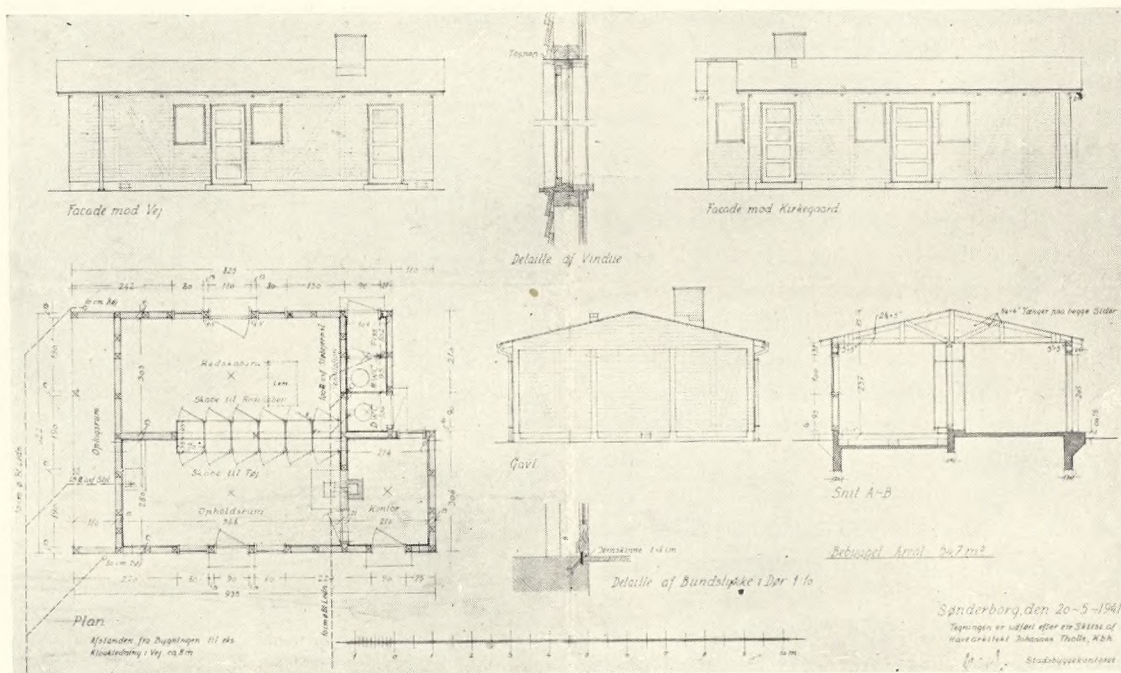
Fig. 50.
Gang med Klinkelægning i Urnehave;
Sidehække af
Berberis buxus nana.

Fig. 51.
Redskabsskabe
i Folkehuset
(jevnt. Fig. 49 og 52).

Alle Fotos:
J. Th. 1941-46.

Fig. 52
Folkehus med
Toiletter og Kontor,
Sønderborg ny
Kirkegård
(jevnt. Fig. 49 og 51;
se Teksten foran).

Några drag ur Finlands kyrkegårdes historie

Kunstneren Ilmari Wirkkala

Oversat Uddrag af Forfatterens »Suomen hautausmaiden historie« (1945).

Under den hednatiden behärskade likbränningen hela Norden, så även västra Finland, men bland de många finska folken, som bodde i det nuvarande Ryssland, från Ladoga till Kama floden, vid Uralen, var denna sed obekant. Ordet *kalma*, betyder i finskan: död, liklukt och gravgårdens ande och namnet *Kalmari* utprickar finska folkets vandringa från väst till ost, från staden *Kalmar* i Sverige till *Kalmokari* vid Dvina, utvisande forntida begravningsplatser, ättelhögar, stensättningar, kullar och kurganer. Från årtalet 1000 e. Kr. börjar man anträffa i kusttrakten av Västra-Finland jordgravar där männen äro begravade med sina vapen i kistor av bräder, och kvinorna lika så med skära, sax och puukkokniv i träkor. Gravarna äro första varsel om kristendomens annalkande till landet. När första

församlingarna växte upp, var likbränningen redan ett övervunnet stadium och nu byggdes kyrkor med full iver, för att de döda skulle få skydd under helgedomens golv. I många församlingar där nu endast en eller två kyrkor existera, har det funnits till och med fem kyrkor tidigare.

Den urkristna kyrkan i romerska riket begravade sina döda och martyrer i katakomberna och där firade den »sista nattvarden« vid den dödes *sarchophag*. Att denna sed har kommit med kristendomen ända till Finland, bekräftar finska språket, i vilket finnes, liksom förstenad ord, som försvunnit från andra kulturspråk. *Sarchophag* förekommer i forntyskan i formet *sarcha*, som betydde likkista, men i finskan ordet *sarkka*, eller *murheen sarkka* betydde ett skål, som tömdes från kist-

locket, när den var igenspikad och den döde skulle bäras ut från hemmet. Det var avskedskålet och kan översättas med ordet »sorgens bägare«, men det är omöjligt att uttrycka hela sorgens tyngd, som gömmer sig där bakom.

Då kristendomen antogs i Roma till statsreligion, började man begrava de döda under basilikornas förhallar ungefär från år 500 och från 900 talet begravades de döda under hela kyrkogolvet. Denna sed överfördes med kristendomen direkt till Norden och även till Finland, samt blev behärskande under hela den katolska tiden och genom reformationen — ja ända till år 1823, då den genom ett kejsrerligt påbud förbjöds i hela Finland. Under dessa århundraden hade begravningen och därtillhörande seder och bruk många skiftande öden.

Jag häppas att i danska psalmboken finns ännu den äldsta begravningspsalmen som kristenheten äger, psalmen av *Aurelius Prudentius* (År 343—405):

Jam moesta quisce querella,
Lacrymas suspendite Matres:
Nullus sua pignora plangat,
Mors haec reparatio vitae est.

o. s. v.

Psalmen fanns i finska psalmboken ännu till 1886 i latinsk form tillika med en finsk översättning, och i en ny finsk form har den tagits i den nyaste psalmboken av år 1938. Den psalmen har sjungits i gravfölje i Finland såsom den har sjungits i den gamla staden Roma, enda ifrån hemporten intill kyrkoporten, eller till den såkallade skolgångstallen, där församlingens alla präster, klockaren och »skolan« — en skara sjungande djäknarr — mötte gravföljet och framför bären i procession steg in i kyrkan där begravningsakten försiggick.

När gravföljet körde ifrån hemmet, satt i första hästen tvenne »försångare«, vilka sjöngo psalmer hela vägen till kyrkan, fast vägen skulle ha varit, och många gånger var, över 30 kilometer. Mellan dessa sän-

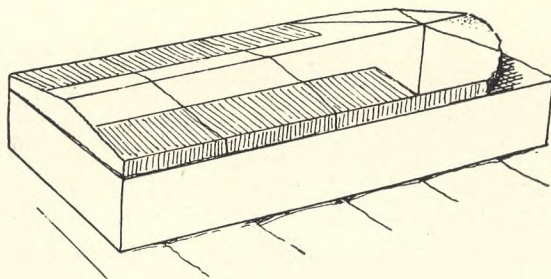

Fig. 53.
Gravmæle fra
1100-Tallet.
Finlands ældste
kristelige Gravmæle;
fundet på Gamla kyrk-
platsen i Nousiainen.

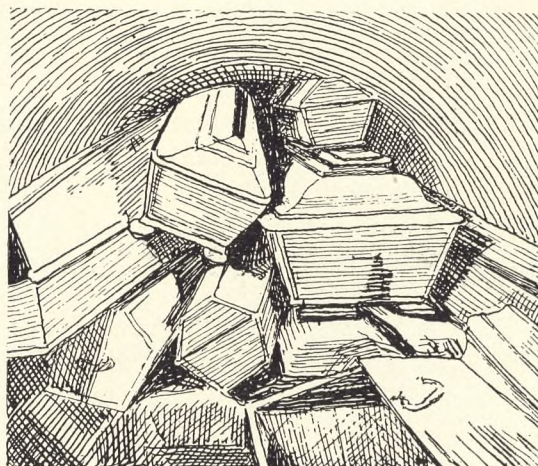

Fig. 54.
Ligkisterne under
Biskop Gezelli's
Gravkapel i
Åbo Domkirke

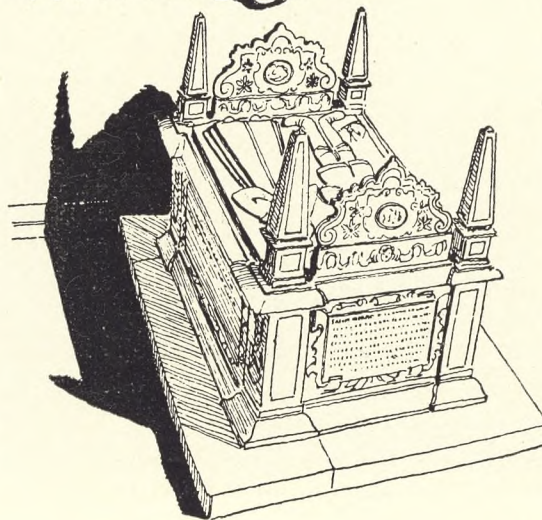
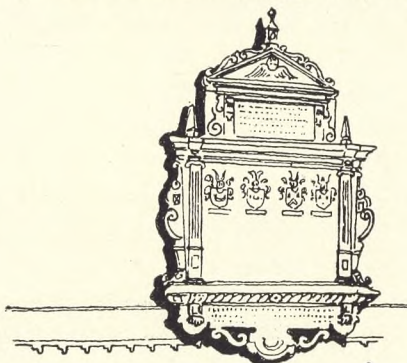

Fig. 55.
Sarkofag og Epitafium
over Krigeren
Evert Horns og hans
Gemalindes Grav
i Åbo Domkirke;
Hornske Gravkapel.

gare låg korset, som skulle sättas upp på den igenfyllda graven. Efter försångarna kom likvagnen. Den förspända hästen var klädd i svart eller vit efter den begravades ålder. Numera har de trakter där denna sed har varit bruklig, endast en vit eller svart skärp nedhängande från loket på vänstra sidan av hästen. Om hustrun är död, skall mannen köra likvagnen och sitta gränsle över likkistan. Alla dessa seder härstomma från katolska tiden och ha varit senast i bruk från Karelska näset till Kymmenedalen i väster, — ja till och med korset, som av prästen sattes på sin plats med orden: »I Frälsaren *Jesu Christi* namn, sätter jag upp detta täcken åt did o. s. v.«

Koning *Gustav Vasas* begravning var den första enligt fullständigt reformerade mönster. Där bars i stället för kors riksvapnet, och denna begravning efterapades av adeln. Nu kom i användning det sk. begravningsvapnet, som efter begravningen hängdes upp på kyrkväggen vid den avlidnes viloplats. De ofrälse använde i stället »sorgstavar«, vilka voro klädda i svart på samma sätt som sorgvapnests skaft. Sorgstavar förvaras nu på museer, men tagas då och då i bruk vid någon högtidlig begravning.

Här är några av de yttre ceremonier, vilka ha varit många och så olika att man kan knappast tro att vi i Finland leva i ett rike med huvudsakligen samma språk och samma religion, där dock varje landsdel håller på sitt som det ända riktiga. Språkgränsen mellan finnar och svenskar betyder här föga. Det som är rätt i Södra Finland är fördömd på Österbotten och vis a versa. Och alla olika sätt och bruk härstamma från katolska tidens olika facer.

Men huru själva begravningen skedde? — Under kyrkogolvet begravades: prästerna under koret med fötterna åt församlingen och församlingsmedlemmarna under kyrkogolvet med fötterna mot al-

taren. Adliga byggde ägna korhus intill kyrkan eller gravvalv under golvet åt sig. De förmögna borgare och bönder följde exempel. Fattigare fick nöja sig med mullgravar under mittelgången eller förstugorna, de allra fattiggaste utanför kyrkan, fötterna vända mot kyrkans altare. Förbrytare, självspillingar och dödsdömda begravades på norra sidan i kyrkans skuggsida, så att solen skulle aldrig skina på deras kullar, och det heliga ljuset från kyrkan skulle aldrig få lysa över deras gravar. Därför och för redslan för de onda makter som hotade norrifrån, hade kyrkan inga fönster på norra sidan.

Utrymmet under kyrkogolvet var för liten och för att bereda plats för nya döda utföstes benen från de gamla gravarna på kyrkogörden. Där fingo de icke ligga för att hundar och svinen spridde dem överallt kring kyrkomuren och på vägar ock gator. Mot kyrkväggen eller i kyrkans omedelbare närhet byggdes därför *benhus* för att förvara dessa tills de föllo till stoft och begravades i såkallade *askgravar*.

Alla rymdes inte att bygga kor i kyrkan eller korvalv under dess golv. Förnäma släkter började därför bygga »korhus« till gravkapell åt sig paa kyrkogårdarna. Dessa, endast med dörr försedda delvis underjordiska valv, användes till lagring av kistor ovanpå varandra. I dessa skedde förmultningsprocessen fortare än i täckta mullgravar och då sådana gravar kunde man bara med största möna gräva under vintern i den genomfrusna marken, började även böndernas byalag bygga likadanna »vintergravar« åt sig. Meningen var, att gravarna skulle tömmas under sommaren, men man vårdslösade med arbetet tills graven var full ända till takröset. Då kallades byalagets män att tömma graven. De kistor, där det fanns endast benrester kvar, tömdes i benhuset, kistorna brändes vid kyrkbacken och spikarna såldes på auktion. Pengarna gingo till kyrkans fattigkassa.

(Fortsattes.)

Fig. 56. Askeurnen i Krematoriet.

Kirkegårdslovgivningen

Der eksisterer (som formentlig Læserne bekendt) ingen særlig Kirkegårdslov, hvor-efter alle retslige, saglige, administrative eller andre Forhold vedrørende Kirkegårdene er samlet. Når Kirkegårdsfolk i Sverige alligevel synes, at Danskerne på Kirkegårdslovgivningens Område er foran Sverige, så skyldes dette, at vi har Den kongelige Anordning af 10. December 1927, der i hvert Fald rummer en Række Bestemmelser af en ikke uvæsentlig Værdi, og noget tilsvarende har de ikke i Sverige.

Men at der er en (eller flere) Hage(r) ved denne Anordning, indrømmer nok selv dens Fædre, hvem disse så end måtte have været. — Det er bl. a. ganske indlysende, at når den nævnte kongelige Anordning af 1927 (som kom 5 År efter den Lov, hvortil den er knyttet) slutter med Ordene: »Hvorefter alle vedkommende sig have at rette. Givet paa Amaalienborg den 10. December 1927. Under Vor Kongelige Haand og Segl...«, så skulde man vel tro, at det, den indeholdt, var en Række koncise Bestemmelser af mere eller mindre kategorisk Art. Men det er det jo slet ikke. Der *findes* ganske vist Paragraffer, hvori forefindes Ordet *skal*, så her turde der være noget virkelig håndgribeligt; men der er langt flere Paragraffer, hvor der står noget så vagt som *bør* og en hel Del, hvor det hedder *kan*, — som altså end ikke rummer det Ønske, der dog skønnes at ligge i Brugen af Ordet *bør*. At denne Jongleren med Udtrykkene: *kan*, *bør* og *skal*, har givet sine Misforståelser og har været og kan blive en Kilde til alvorlige Uoverensstemmelser indad, udad og opadtil, er det urimeligt her at anføre Exempler på; disse turde være legio. At Tiden desuden synes at være løbet fra Den kgl. Anordning, gør jo dens Værdi endnu mere tvivlsom; den er nu om få Dage fyldt de 20 År,

— mon dette Faktum ikke har noget alvorligt at sige?

Men Den kongelige Anordning af 1927 rummer desuden slet ikke alt, hvad der med Billighed kan siges at høre under Kirkegårdene, — en Mængde andre Love og Anordninger ikke alene berører dette Område, men går alvorligt ind på det, uden at der er henvist dertil, bl. a. fordi disse er yngre end Den kgl. Anordning, hvorfor denne også synes mere og mere ude af Kontakt med Forholdene. Lad os nævne sådanne Ting, som at den nye Byplanlov af 1938 skaber meget kedelige Konflikter imellem Menighedsråd og By- eller Sogneråd om, hvem der rettelig bør disponere over, både hvor Kirkegårdene i Fremtiden skal ligge, og hvor store de skal være, — at Bestemmelser om Byggelinjer i Lov af 28/11 1928 kan gøre omfattende Kirkegårdsarealer uproduktive, når disse ligger eller lægges langs Hovedveje, ganske uanset at Kirkeministeriet måtte have givet Tilladelse til Brug af sådanne Områder, — at Bestemmelser om Ligbrænding udfærdiges af Justitsministeriet og ikke i Kirkeministeriet, og at Loven om disse Ting er 4 År yngre end Anordningen, samt at der ikke mindst på dette Område har fundet en kraftig Udvikling Sted, — at Instruksen for Embedslægerne er lavet af det forlængst hedengangne Sundhedskollegium og er udfærdiget allerede i 1885 og kun såvidt Målangivelserne angår (Omsætning fra Alen til Meter) er blevet revideret i 1913, skønt de sanitære Forhold i Almindelighed (Trykvandsforsyning i Stedet for Brønde) og Lægernes Syn på Smittekilder i Særdeleshed siden da har gennemgået en revolutionerende Ændring, — at der i Sociallovgivningen af 1933 bl. a. findes Bestemmelser om Ubemidlede Grave, som ikke var kendt, da Anordningen blev til, — at Byplanlæggerne desværre i betænkeligt Omfang regner med at kunne nedlægge bestående Kirkegårde, — hvad de desværre også her

og der får Lejlighed til (Aarhus!), — ja, der kunde nævnes mange andre Forhold som alvorlige for Kirkegårdenes Beståen og Trivsel, og som slet ikke er koordineret og ikke findes samlet i nogen Lovgivning.

At dette her nævnte ikke er noget, som ellers måtte være ukendt i interesserede Kredse, skal anføres; »Vore Kirkegaard« har nu og da måttet være inde derpå, og i Det kirkepolitiske Udvalgs Betænkning (1940) nævnes også visse Forhold vedrørende Kirkegårdene, som burde rettes.

Og da der så i Rigsdagssamlingen 1946/47 lagdes et kirkeligt Lovkompleks på Bordet, dukkede der i interesserede Kredse et vist Håb op om, at nu måtte da de værste Skavanker ved dette og hint blive rettet. Det var uhyre vanskeligt at få de tre Forslag, hvoraf Lovkomplekset bestod, at se, — der var Typografstrejke, da Forhandlingerne stod på, og selv Deltagere i Forhandlingerne kunde ikke disponere frit over Duplikeringer af disse; men selv uden denne Hjælp fremkom der dog bl. a. fra vor Forening Henstilling om Optagelse af visse Ting. Da Loven, som skulde afløse den nugældende med Bestemmelserne om Kirkegårdene, endelig længe efter sin Færdiggørelse blev tilgængelig, bladede man ivrigt efter for at se Resultaterne, — og disse var — — — en Bestemmelse om, at »Gravsteder, hvori er begravet Mænd eller Kvinder, der har haft særlig Betydning for Sognet eller Eggen, maa, naar Gravstedsretten er udløbet, ikke sløjfes af Kirkebestyrelsen uden Tilladelse af Synet (§ 32)«. Så mange vare Ordene! — Alt det fundamentale, — alt det, som trykker og klemmer hos dem, der arbejder med Kirkegårdenes daglige Drift eller med Nyindretning af Kirkegårde, — alt dette var der ikke rørt det allermindste ved. —

Men dermed er Spørgsmålet jo ikke uddebatteret, — eller henlagt. Under Forhandlingerne med Kirkeminister *Carl Her-*

mansen har *Fællesraad for Havekunsts Kirkegårdssektion* fået Tilsagn om, at Den kongelige Anordning vilde blive optaget til Revision, ligesom man har fået Tilsagn om, at Rådet kunde blive taget med i disse Forhandlinger. Kirkeministeren indrømmede villigt, at Tidspunktet til en Revision nok kunde tænkes at være tilstede, og såfremt de politiske Forhold da ikke lægger Hindringer i Vejen, hvad der i det Øjeblik, da disse Linier skrives, ikke kan vides noget om, skulde der således snart kunne være en Mulighed for Forbedring, — og ændres de politiske Forhold, er der vel ingen Tvivl om, at også nye Mænd i Ministeriet vil blive gjort opmærksom på, hvad der trænger til Opmærksomhed. Det turde være at håbe og vente, at stigende Krav om Ændringer må parres med en voksende Forståelse for, at der maa ske noget alvorligt.

Fredningstiden for det, der ligger under Mulde, er normalt 20 År. Den kongelige Anordning har nu været *over* Mulde i een Fredningsperiode, og der turde ikke være gyldig Grund til at forlænge denne — i hvert Fald slet ikke: uændret.

Kristiansund kirkegårder

Kirkegårdsgartner William Kristoffersen

Byen *Kristiansund N.* ligger på tre små øyer ute i havskjerene med Norskehavet veltende innover sig. Den har ca. 14000 innbyggere. Terenget er bakkete og består hovedsaklig av bergknauser og stein. — Lyng og mose gjør sitt bedste for å skjule det nakne berg, og gode mennesker hjelper til ved å plante buskfuru, bjerk og lønn.

Det fins neppe en eneste norsk by som har så lite jord som Kristiansund, og det er et alvorlig problem å skaffe tilveie gravplass for byens innbyggere.

Her er 4 små kirkegårder samt ett

kapellkrematorium. — Den eldste av de nuværende kirkegårder ligger på bydelen *Gomalandet*, og ble tatt i bruk i 1820 årene. Den består hovedsaklig av jord, som er fraktet hit fra Spania. Skib fra byen som seilte med klippfisk til Spania, førte jord med hjem i ballast. Jorden ble løsset opp på kaier i byen og derfra kjørt til kirkegården, hvor så borgerne anla sine gravsteder. — Den overveiende del av *Gomalandets* kirkegård består av bygglede gravsteder, og de største måler opp til 200 kvm. —

Nye generasjoner og skiftende tider har satt sitt preg på kirkegården. De gravsteder byens rike og ofte bereiste kjøpmenn og sjøkapteiner anla, var sikkert noe utenom det vanlige på den tid. — Desverre er nu flere av disse gravsteder mindre bra vedlikeholdt, men de gamle gravstener og innbegninger står der og og vitner om fortidens sjikk og bruk. Denne inskripsjon på to gravstener kan fortelle oss litt om de folk som bodde og virket i byen for over 100 år siden:

Elisabeth Frederikke Clausen, fød Walther, fød i Flensborg den 16de april 1776, død i Kristiansund den 9de july 1827.

Peter Clausen, fød i Flensborg den 19de mars 1770, død i Kristiansund den 20de februar 1839.

Da byen som tidligere nevnt ligger på tre øyer (*Kirkelandet* og *Gomalandet* er landfast med hverandre ved en smal landtunge) adskilt fra hverandre ved små sund, var det tungvint i all slags vær å foreta begravelser fra *Innlandet* og *Nordlandet*. — I 1920 ble det derfor anlagt en liten kirkegård på *Nordlandet*, og i 1923 ble en tatt i bruk på *Innlandet*. Senere er det bygget bro mellom *Gomalandet* og *Nordlandet* slik at begravelser nu kan foregå uhindret av været.

På *Kirkelandet* ligger byens hovedkirkegård. Den ble tatt i bruk i 1877, og har en noe eiendommelig beliggenhet i en dalsenkning. Terenget som omgir den, kunne (om det hadde vært utnyttet) gjort

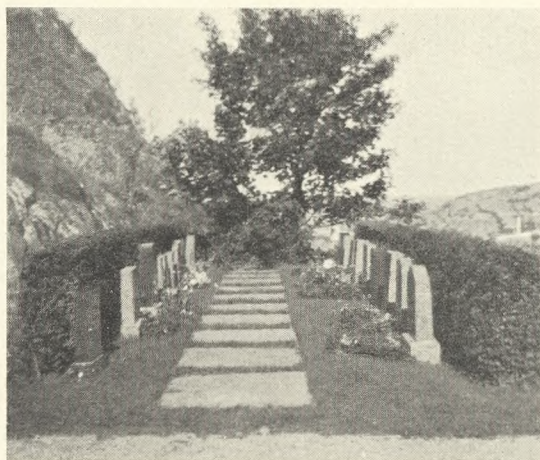
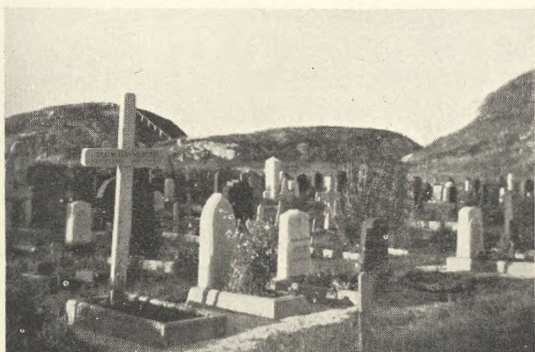
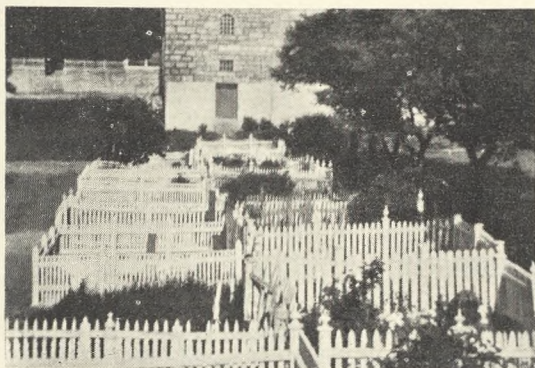
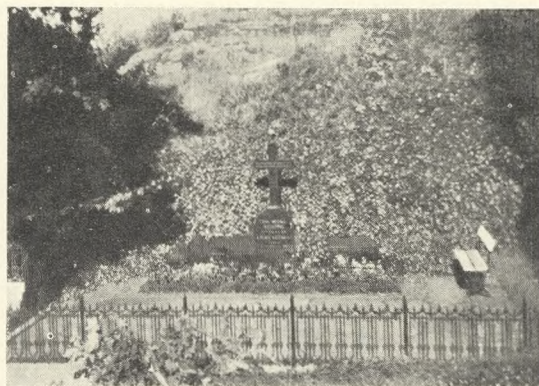
denne kirkegård til en seværdighet her på kysten. Desverre har en manglet fagfolk til å utforme kirkegården og utnytte de muligheter naturen og omgivelsene byr på. — Tidsmessige vedtekter og folk til å påse at disse ble overholdt har en hellere ikke hatt. Følgelig har folk gjort omtrent som de ville, til stor skade for kirkegårdens hele utseende. Den som selv steller med kirkegårder, vet at det er både kostbart og vanskelig å rette gamle feil som er begått, og dette har de som idag steller med *Kristiansunds* kirkegårder i full mon fått erfare.

Gravjorden består av bløt vannsyk myr. Det må derfor en sterk avgrøftning til for å skaffe tørre gravplasser. Da jordybden er svært ujevn har en funnet det bedst å benytte en fyllingsgrøft under hver gravrekke. Grøftene kan på sine steder bli opptil 1 mtr. dyb, idet en overalt må ned på fjellet. En god del fjellsprengning må ofte til for å få fall på grøftene, og dette arbeid blir som rimelig kan være ikke billig.

På denne kirkegård fins de fleste familiegravsteder. Gjennemsnittstørrelsen er 6—8 gravplasser. Grunnet jordmangel er en stor del av gravstedene murt opp, mest av huggen stein (granitt). Disse er fylt med jord, som er hentet både i og utenfor byen. En del gravsted er innredet som kammergravsted idet betongvegger skiller mellom hver kisteplass.

Det er nu bestemt at ved begravelse i slike kammer skal også disse fylles med jord. Tidligere la man bare lokk over kamrene når kisten var nedsatt, og murte det hele igjen. — De fleste av de opmurte gravsteder ligger i to rekker, en på hver side av dalbunnen. Over disse stuper bergveggen seg bratt ned, bekledd med efeu, og hvor der i fordypninger og revner i fjellet er samlet litt jord, skyter bjerke og selje villig tilværs.

Grunnet for stor belegging av graver, er kirkegården blitt for åpen. — Dette er

Venstre Spalte:

Fig. 57.
Gravkarme rundt om
nyopførte Familiegrav-
steder er Underlag for
Græsskråninger.

Fig. 58.
Gamle Familiegrav-
steder. I Baggrunden
Kapelkrematoriet.

Fig. 59.
Gravsteder med Sten-
rammer omkring.

Fig. 60.
Del af omreguleret
Omraade med
store Græsflader.

Højre Spalte:

Fig. 61.
Stort Familiegravsted
med den vedbendklædte
Bjergknold i
Baggrunden.

Fig. 62.
Urnegravsteder.

Fig. 63.
Opgang til et Gravsted.
Vedbend på Siderne.

Fig. 64.
Opgang og Støttemure
ved Familiegravsted.

i de siste år søkt rettet på ved å omgi de enkelte gravkvartal med hekker og beplantninger. Likeså er en gått i gang med en del leplantning til beskyttelse mot stormen.

Fra 1938 er linjegravstederne utlagt som gressplener. I disse kvartal begraves fortløpende, idet ingen gravplass reserveres. På de enkelte grave kan oppsettes trækors eller gravsten, med en maksimumstørrelse av 80×60 cm., henholdsvis for høide og bredde. Foran gravmæle kan graveieren tilplante et bedd i en størrelse av 50×50 cm. — Gressplenens klippes hver uke av kirkegårdens folk. Nødvendig vatning skjer ved hjelp av vandspreedere.

Et gravkapell er bygget på denne kirkegård og ble tatt i bruk i 1928. Det er oppført av huggen granitt (råkopp). I 1938 ble i kapellbygningen innrettet og tatt i bruk et krematorium. Samtidig ble et mindre urnegravsted anlagt.

Det har her i byen i de senere år vært glædelig å spore en øket forståelse for en bedre kirkegårdskultur.

Hylke Kirkegaard — en lille men virkningsfuld Ændring

Arkitekt S. Fritz, M. D. A.

Fig. 65.
Parti ved Hylke Kirke.

Hvor er egentlig Kirken og Kirkegaardens følsom.

En Kirkegaard, hvis Gange og Gravsteder er sirlige, kan faa et sjuaket Præg, hvis Hegn og Bevoksninger omkring Kirkegaardens er forsømt. De smaa Arealer helt ind mod Kirkebygningen («Trekantene») har ofte faaet Lov til at ligge uden Tanke for, at netop det er Steder, hvor Øjet let fanges og hvor Upaapasselighed ødelægger meget, mens til Gengæld Nænsomhed og Forstaaelse skaber øget Glæde. Den »Trekant«, som Fotografiet viser, er fra Hylke Kirke: Til det brede romanske Skib er mod Vest bygget et smallere

gotisk Taarn — en spidsbuet Portals øverste Parti ses (Dørens nederste Del er tilmuret) og mod Syd et Vaabenhus. Her stod før en 3—4 forvoksede, tørre, halvtudgaaede, stedsegrønne Buske bag en forsoomt Tjørnehæk. Det var grueligt, — men kan ses mange Steder endnu — dog ikke mere i Hylke. Gartner *Lund*, Hylke, og Kirkens Graver har Æren for det bløde

og festlige Arrangement, der for et Par Aar siden blev udført, og som kun kostede knap 60 Kr. Hæk og Buske ryddedes, Jorden behandlede, og Bjørnegræs, Contoneaster og Spiræa er de faa, men gode Virkemidler. Der er en festlig Virkning mellem Vaabenhusets røde, vejrbidte Tegl, de kalkede Mures forskellige Materialekarakter og den lave Vegetation.

En minderig, 800-aarig kirkegaard i Aarhus By

Stadsgartner *L. Sandberg*

»Vore Kirkegaarde« for januar 1947 indeholdt en ledende artikel: »Hvor længe er der Gravfred?«, der mandede ud i ønsket om, at der vil blive arbejdet paa, at vore kirkegaarde og gravfreden paa dem ikke bliver tidsbegrænset eller afhængig af de borgerlige myndigheder.

Det er et ønske, alle kan tilslutte sig; men at der ogsaa findes kirkegaarde, der fra gammel tid og helt op til vore dage er blevet bevaret helt eller delvis, er *Sct. Olufskirkegaard* i Aarhus et eksempel paa.

Sct. Olufskirkegaard, der er jævnaldrende med den nu nedbrudte Sct. Olufs kirke, ligger i den ældste del af Aarhus ud mod kysten. Saavel nord som syd for kirkegaarden er der fundet sager fra vikingetiden, altsaa i den ældste middelalder.

Kirken nævnes først 1203, da den af biskop *Peder Vagnsen* skænkes til katedralen, men kirken, og dermed kirkegaarden, er ældre. I 1849 blev der paa Orø fundet et relikviarkors af guld, i hvis indskrift ogsaa Kong *Oluf* nævnes. Oluf var helgenkongen, der blev Nordens største helgen, efter at han var faldet ved Stiklestad 29. juli 1030. Det fundne kors maa efter sin stilform henføres til tiden før 1100, og ved dette fund er dyrkelsen af Kong Oluf som helgen i denne periode fastslaaet. Der er saaledes mulighed, ja, vel ogsaa sandsynlighed for, at kirkegaarden kan føres tilbage til denne tid, og

dens alder kan under alle omstændigheder fastslaaes til at være mellem 800 og 900 aar.

I 1180 døde *Hellig Niels*, eller som hans mere højtidelige navn lyder: *Sct. Nicolaus*, der var en uægte søn af Kong Knud, der var *Valdemars* medkonge.

Der fortælles, at den hellige Niels blev begravet paa Olufs kirkegaard, og at der rejstes et trækors ved graven. Det skulde senere være fornyet af en mand ved navn *Tuko*, der tre nætter i træk hørte en stemme, der bød ham gøre et kors af godt træ og opstille det paa den grav, hvor Hellig Niels legeme hvilede.

Historisk uangribelig er denne beretning dog ikke, idet den hellige Niels blev begravet i den trækirke, der var den nuværende Domkirkes forgænger, men mindet om Niels er alligevel nær forbundet med Olufs kirkegaard.

Havet, der tid efter anden tog en bid af kirkegaarden, har i 1791 været særlig graadig og bortskyllet et parti af den østlige del af kirkegaarden, hvor kirken laa, og hvor det oprindelige kors for Hellig Niels var anbragt.

Domkirken bekostede derfor i 1797 opstillingen af et monument paa den vestlige del »til Minde om den paa Sct. Olufs Kirkegaard begravede Prinds Niels«.

Dette monument afløstes i 1847 af et granitkors, som paa byens bekostning blev

opstillet, og som i dag staar som minde om byens Helgen »Sct. Nicolaus«.

De aarlige olufsmesser, der i gamle dage afholdtes i kirken i dagene omkring 29. juli, har sikkert givet anledning til oprettelsen af et »Olufsmarked« paa kirkegaarden, og dette marked, der senere antog faste former og indtil 1836 strakte sig over 8 dage, blev efterhaanden en stor begivenhed for byen, — ja, for hele Jylland. Dermed være ikke sagt, at markedet saa langt frem i tiden blev holdt paa kirkegaarden. Det har sikkert kun været tilfældet i begyndelsen, da handelsmændene i ly af kirkens tag og under beskyttelse af dens helgens navn søgte garanti for at kunne gøre deres forretninger i fred.

Den oprindelige trækirke faldt sammen af ælde fastelavnssøndag 1548. I stedet blev anbragt en prædikestol under aaben himmel til brug ved begravelser. I 1637 byggedes et kapel bestaaende af 6 fags bindingsværk, med 2 rækker stole, men intet alter. Aar 1668 blev det forbedret med »4 Bindinger Hus, 1 Loft højt«. Dette kapel stod til 1768; de sidste aar af dets eksistens var det dog saa skrøbeligt, at ligprædikerne maatte holdes i den nærliggende Domkirke.

Men hvor stor var kirkegaarden, og hvordan saa den ud?

Det ældste Kort over Aarhus — tegnet før 1685 — viser et halvrundt hegn, der kan tyde paa, at kirkegaarden har ligget omkring en høj.

I aaret 1676 købtes et stykke jord ud imod havet. Ved en senere proces opgjordes omkostningerne ved købet til 106 rigsdaler. Et syn paa kirkegaarden i 1690 med henblik paa Magistratens overtagelse af kapel og kirkegaard fastslog, at kapellet var forfaldent, og at der alene i den østlige og søndre side manglede 70 rudere, »som daglig af Drengene tilkastedes med Sten og andet, de spillede med«. Paa kirkegaarden var »vestre røst« ganske forfaldent. Stendiget paa søndre side af »østre

røst« var forfaldent og paa den anden side helt nedfaldet.

Fire aar efter optoges et nyt syn; da havde kirkegaarden ud mod havet en længde af $175\frac{1}{2}$ sjæll. alen (i 1947 $58\frac{3}{4}$ alen). Der var en 5 alen dyb skrænt, frembragt af havets skylning, og et stykke ude i havet fandtes en mængde pæle, som viste, hvor langt kirkegaarden tidligere havde strakt sig ud: Paa søndre side $33\frac{1}{2}$ alen.

Ikke altid er kirkegaarden blevet benyttet til sit egentlige formaal, hvad bl. a. Olufsmarkedet viser. I 1710 blev den benyttet til »andet formaal«, som man vilde have sagt i dag, idet der paa den sydlige del blev opstillet 12 kanoner, »saasom Byen i de forrige Fejder mellem Danmark og Sverige altid har været udsat for anfald af smaa og lumpne fartøjer.

- Synderlig respekt for hellig jord har menigmand heller ikke haft, idet Magistraten i 1770 saa sig nødsaget til at udstede en skarp advarsel mod den »i Svang gaaende utilladelige Omgang, som en Del af de om Olai Kirkegaard boende har vist ved paa Kirkegaarden at udkjøre hvad Skarn, som maatte samles paa Fortove og i deres Gaarde, efter Beretning passeret endog af dem, som sligt ikke burde ventes af«. Der blev derefter opsat en port med tilbørlig lukkelse og overtrædelser straffet med 1 mark i mulkt første gang, anden gang og senere 2 mark.

Med hensyn til indhegning var der allerede 1696 paa Domkirkens foranledning og regning opsat et stakit mellem de tilstødende haver og kirkegaarden. Aar 1797 blev kirkegaarden, ligeledes ved Domkirkens foranstaltning indhegnet med et perlefarvet stakit. Paa det tidspunkt havde kirkegaarden form som et kvadrat, nogle og tres alen paa hver side (omtrent det samme som i dag: $58\frac{3}{4} \times 66\frac{3}{4}$ alen i 1947).

Senere udgravninger viser, at den har gaaet et godt stykke ned af den i dag tilstødende gade »Skolebakken«.

Den sidste begravelse fandt sted omkring 1813, og kirkegården laa derefter uberørt indtil 1869, da byraadet tiltraadte en overenskomst mellem Domkirkeinspektionen og Kystbeklædningscomitéens delegerede, hvorefter en omtrent 59 alen lang og $8\frac{1}{2}$ alen bred strækning af kirkegården tilligemed en indhegnet have paa 217 kv. alen skulde afstaaes til Kommunen mod at Domkirken slap for at bidrage til kystbeklædningen.

Efter anmodning af Domkirkeinspektionen blev der i 1870 rejst et $3\frac{1}{4}$ alen højt plankeværk mellem de tilstødende grunde og kirkegården.

I 1878 vedtog Byraadet en af Forskønnelsesudvalget fremsat plan med overslag til et anlæg paa kirkegården. Udgiften opførtes paa kontoen for uforudsete udgifter.

Fra 1878 og treds aar frem i tiden henlaa Olufs kirkegaard som offentligt anlæg, der vedligeholdtes af Kommunen, men var afspærret for offentligheden ved et hegn.

I 1938 fremsattes et forslag fra stadsgartneren til ændring af kirkegaardens daværende triste udseende. Planen vedtoges af byraadet og godkendtes af ministeriet. Olufs kirkegaard blev nu tilgængelig for publikum om dagen og aflaaet om natten. Granitkorset, der havde staaet skjult bag høje træer, blev sammen med en lille halv snes gamle mindeplader, der fandtes paa stedet, rensat og anbragt, saa de blev let beskuelige og alligevel beskyttede mod overlast. Der indrettedes en siddeplads, og beplantningen blev gjort mere tiltalende, uden at det gik ud over stedets værdighed og idyl (se fig. 66—67).

Hvor længe Sct. Olufs kirkegaard faar lov at ligge i sin nuværende skikkelse, er der ingen, der ved. Saa sent som i 1944—45 var der planer fremme om paa en del af den at opføre et menighedshus i forbindelse med en børnehave for domsognet; men flere røster rejste sig mod tanken, og noget reelt er der ikke kommet ud af planerne endnu.

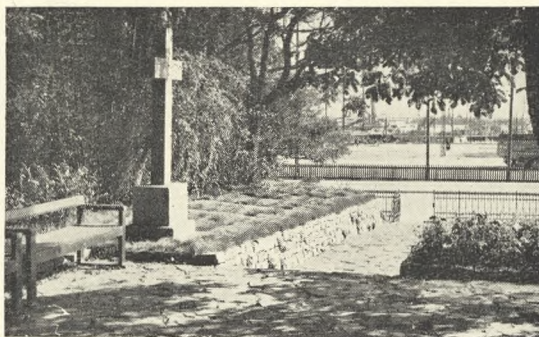

Fig. 66.
Mindekors på
Sct. Olufs Kirkegård
i Århus.

Sct. Oluf har nu kun ca. 1200 kvm. tilbage af den kirkegaard, der fik hans navn; alt andet har han mistet: først kirken, saa kapellet, derefter Olufsmarkedet, som maaske set fra et helgensynspunkt ikke var saa attraaværdigt. Havet har taget sin del, byen har brugt en anden, og tilbage er kun en lille, men idyllisk og minderig plet midt i den gamle bydel.

Århus har som de fleste andre byer mistet flere af sine oprindelige, gamle kirkegaarde omkring kirkerne (for Århus vedkommende Domkirken og Frue kirke) man maa haabe, at byens myndigheder og borgere fortsat vil værne om den sidste rest af en af landets allerældste kirkegaarde, maaske den ældste.

Oplysninger om emnet er taget fra:

Stadsgartnerens kontors arkiv, Århus.
Århus Byraads forhandlinger.

J. Hoffmeyer: Blade af Århus Bys
Historie.

Jens Clausen, Johan Richter: Århus
gennem Tiderne.

Fig. 67.
Gamle Gravsten på
St. Olufs Kirkegård
i Århus.

Några drag ur Finlands kyrkogårdes historie

Kunstneren *Ilmari Wirkkala*

Oversat Uddrag af *Forfallerens »Suomen haulausmaiden historie«* (1945).

(Fortsat fra pag. 24; sluttet).

De icke förmultnade liken begravades i en gemensam grav. För sådana gravar var kyrkogården fördelad mellan byalagen i gravlinjer. För ca. femtio år till exempel i kyrkans längdriktning, efter detta för det andra femtioåret i tvärriktningen o. s. v.

Reformationen bringade inga förändringar i gravchicket i Finland. — I Sverige försökte man bekämpa benhus, men var tvungen att återbygga sådana, för den skull att osnygghet och kringströdda ben snart behärskade kyrkogårdarna. — Den värsta var stanken som steg upp från gravarna och gravvalven under kyrkgolvet. Under varmasta sommartid kunde man inte hålla gudstjänst i kyrkorna. Smittosamma sjukdomar förhärjade. År 1572 gav konung *Johan III* ärder att skärskilda

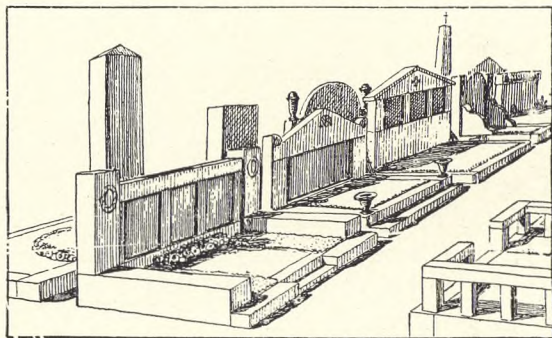
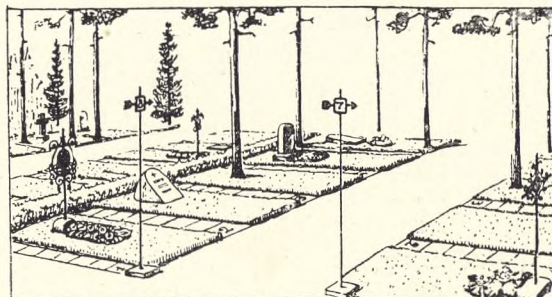
begravningsplatser skulle beredas utanför samhällen för de som dött i pesten, men år 1772 ville man med våld begrava i pesten döda människor i öppna gravvalv under kyrkan, då deras »rang« tillät inte att de skulle begravas i gemensamma gravar. År 1779 beslöt landtdagen i Stockholm att förbjuda all begravning i kyrkorna, men församlingarna lydde inte. Sista begravning i Åbo domkyrka försiggick år 1783 och Heliga Korsets kyrka i Raumå år 1792, men på landsorten var det först det kejserliga påbudet av år 1823, som gjorde slut på denna olägenhet. Men begravningarna i öppna vintergravar och korhus på kyrkogårdarna fortsatte ända till året 1880, då första hälsovårdslagen bestämde att alla lik skulle jordas

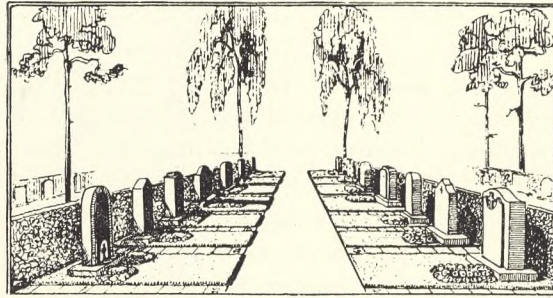
Til venstre:
Fig. 68.
Gravsten fra
Helsingfors
Gamla Kyrka.

Til højre:
Fig. 69.
Typisk Parti fra
Begravelsesplads i
udhugget Fyrreskov;
Kvarterskiltene
dominerer;
Billedet følger med
som Bilag ved
Gravreguleringer.

Fig. 70.
Temmelig almindeligt
Parti med urolige
Kantsten og Grav-
mæler.

Venstre Spalte:

Fig. 71.
Familiegrave på Åbo Begravningsplats, Skansen.

Fig. 72.
Kantsten på skrående Terrain er tilladt; Billedet følger som Bilag ved Gravreguleringer.

Fig. 73.
Hellegrove på Gamla Korskirkens Plads i Kiuruvesi.

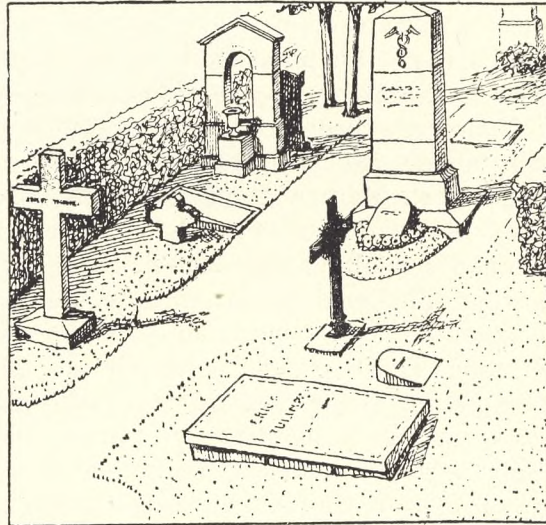
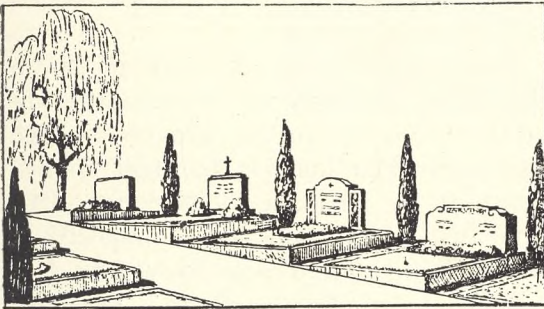
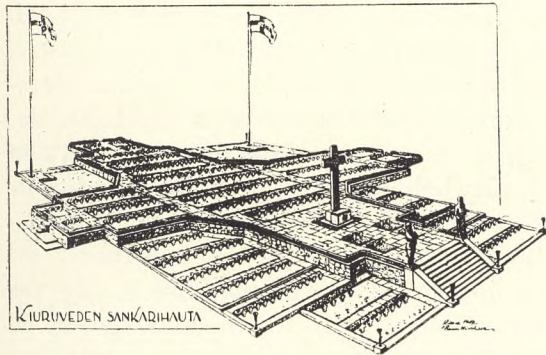

Fig. 74.
Gravlinje uden Gravkuller. Bilag til Gravreguleringer.

Højre Spalte:

Fig. 75.
Enslartede Gravstørrelser og Monument-højder. Billedet er Bilag til Gravreguleringer.

Fig. 76.
Thomeska Familiegrav på Åbo Begravningsplats, Skansen; den forreste Gravsten bærer Årstallet 1814; Begravelsespladsen er grundlagt 1806.

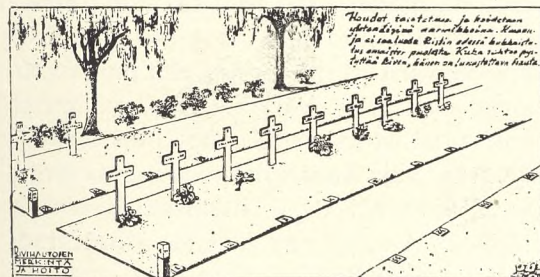

Fig. 77.
Kirkeporten til Gamla Klosterkyrkan i Rauma (Raumä).

till 1,78 m. (3 alnars) djup. Först från detta år har gravgårdar byggts utanför kyrkbyar på landet. Endast städerna hade anlagt begravningsplatser utanför stadsområden i slutet på 1700 talet och i början på 1800. Ett kungligt brev av år 1804 bestämmer att gravgårdarna utanför staden skall planteras med trån. Man vet att till ex. Helsingfors gravgård, då utanför staden, nuvarande Gamla Kyrkans Skvär, planterades år 1828, gravgården i Gamla Vasa år 1838, och Åbo begravningsplats på Skansmalmen år 1860. Före år 1804 har det knappast varit några planterade kyrkogårdar i nyvarande mening.

Nyanlagda begravningsplatser på 1880 och 90 talet påbörjades utan plan. Skogen höggs bort. Marken grävdes opp till flygsand och planteringen bortglömdes eller lämnades åt gravägaren. Dessa ha använt tillfället desto grundligare. På en begravningsplats hade man på ett gravområde 5×10 meter, bestående av 20 gravplatser redan begravat 13 och på varje grav hade planterats en rönnbuske. Hela begravningsplatsen bestod av likadanna gravar. Man kan gissa sig till vilken ogenomtränglig urskog växte på denna gravgård. — Först efter frihetskriget år 1918, då hjältegravarna växte upp på nästan varje kyrkogård i landet, kom man underfund med att de dödas boning behöver också vård. Visserliken hade man gjort stora ansträngningar till exempel i Helsingfors, för att få gravgården vid Lappviken, denna »Europas vackraste« begravningsplats, att motsvara sitt namn, men det berörde föga landsorten, det som här varit frågan om. — När det yttre trycket för landet var borta, började en inre utveckling, som gick även över kyrkogårdar och avlägsna begravningsplatser. Skulle den ha fått fortsätta i fred efter 1939, hade man kunnat visa sköna exempel på finsk gravgårdskonst här och där i landet.

Inom parentes måste man förklara att

i Finland i det flesta fall ca 80 % begravas i för evig tid inlösta familjegravar. Mycket vanligt är att endast kommunalhemsinterner begravas i allmänna eller linjegravar. Allmänna skötseln av linjegravar hör till församlingen.

Bristen på arbetskraft har gjort att allt legat nere och nu, då arbetslönerna tack vare penningens sjunkande värde ha stigit till det orimliga, ha församlingarna föga råd till större utsträckningar, i synnerhet då hjältegravarnas anläggningar och deras skötsel kommer att till största delen tillfalla församlingarnas konto. Där det år 1940 behövdes 100,000 mark, går nu en hel million.

Här har jag berättat kortast möjligt om innehållet i »Finlands Kirkegaards Historie«. Om historiska gravvårdar och minnesmärken har jag här tigit för den skull, att de ha ända till början av 1800 talet varit helt och hållet importvara, mest från Gotland och Reval, av föga hållbar kalk eller sandsten. När man lärde hemma att bearbeta den finska graniten, blev det en exportvara och vi förfärdigade gravstenar ända till Irkutsk och Australien i öster och Kalifornien i väster, efter utländska kundernas önskan. Hemmamarknaden belamrades till största delen av vrakstenar från denna export och därför behärskas begravningsplatserna av stilarnas villervalla. På 1900 talets början trodde våra arkitekter och konstnärer, att en inhemsk stil var uppfunnen, den var ornamentrik och tillämpades därför på täljsten som senare visade sig att vara föga användbar för detta ändamål. Även modellerna hämtades mest från Tyskland. Gravgårdarna förvandlades till stenöken. Allt visade sig vara ett missgrepp, och man måste börja om från början. Men nu måste man med största strängighet från församlingarnas sida kontrollera varje gravvårdsbeställning, att inga stilistiska missfoster släppes att vanpryda helgade »Guds trädgårdar«.

VED KIRKEGÅRDSINDVIELSE

Mel.: Gak under Jesu Kors at stå.

*Vær hegnet her med hellig Fred,
Vort Legems sidste Hvilested,
Du være os i Jesu Navn
Bag Livets Storm en stille Havn!*

*Gaar dyben Sorg bag Baaren hid,
Stem Du da Smerten mere blid,
Den Taaredug, som væder Dig,
For Troens Skyld opløfte sig!*

*Lig her i Ly af Blomst og Blad,
En Herrens Ager ved vor Stad,
For trætte Vandrer aabn Dit Skød,
Et Fristed vær fra Jordens Nød!*

*Ja, vord en kristen Kirkegaard,
Hvor Paaskeliljen plantet staar;
Hvor Sorg og Tvivl og Angst maa fly
For Evighedens Morgengry!*

Christen Pram Gad († 1877).

Fig. 78. Portal ved Dragør Kirkegård. (Arkitekt, M. A. A., Erik L. Rasmussen).

Tidsskriftet »Vore Kirkegaarde« gennem 25 Aar

Kirkegårdsinspektør Hans Rønø

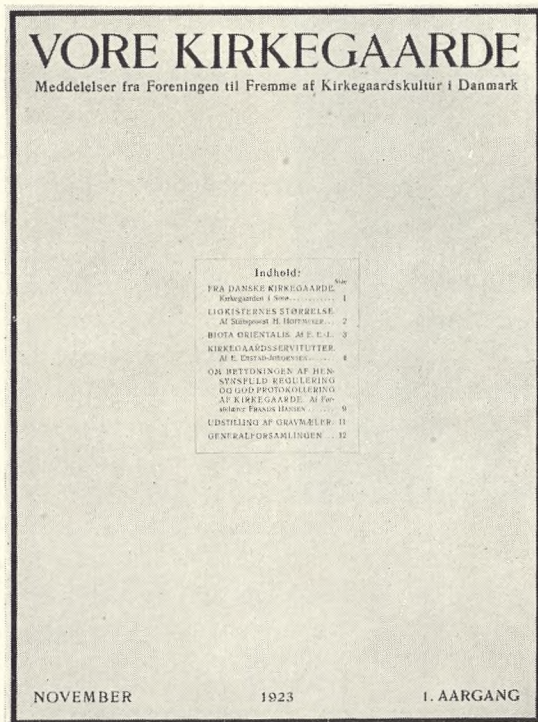

Fig. 79.
Omslagets Forside
1923—26.

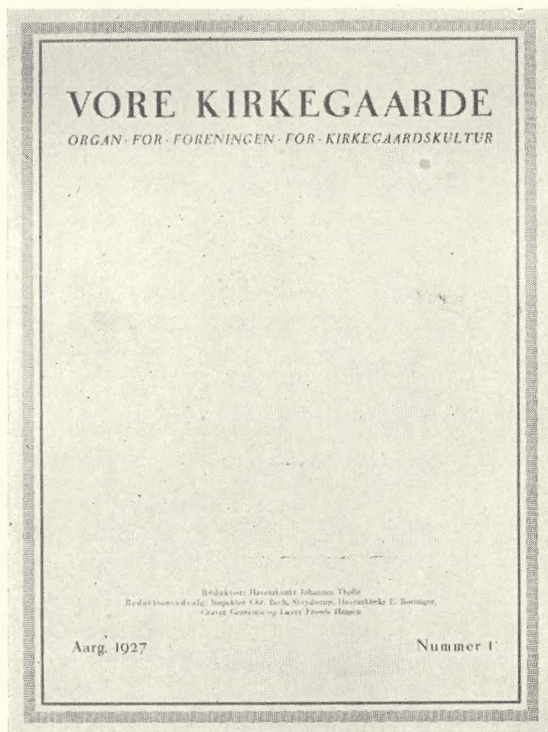

Fig. 80.
Omslagets Forside 1927.

Til Marts er det 25 Aar siden, at det første Nummer af »Vore Kirkegaarde« saa Dagens Lys. »Foreningen for Kirkegaardskultur« havde allerede eksisteret godt 3 Aar, før man bestemte sig til Udsendelse af et Blad. Det blev senere afdøde Havearkitekt *E. Erstad-Jørgensen*, der blev dets første Redaktør. I 1923 og 1924 udsendtes 2 Hefter à 12 Sider pr. Aar. I 1925 udkom Bladet ikke, og i 1926 overtog Havearkitekt *E. Bølliger* Redaktionen og lagde op til 6 Numre aarligt. Imidlertid naede man kun 2, paa hver 12 Sider, henholdsvis for Januar—Februar og Marts—April, der fejlagtigt betegnedes som 4. Aargang; saa indtraadte der igen et Stop. Først da Bladets nuværende Redaktør, Havearkitekt *Johannes Tholle*, traadte til, paabegyndtes en regelmæssig Udsendelse. I 1927 kom Bladets virkelige 4. Aargang med 6 Hefter paa ialt 76 Sider. 5. Aargang (1928—29) blev paa Grund af Regnskabsaarets Omlægning fra Kalenderaaret til Finansaaret udsendt med ikke mindre end 11 Hefter paa ialt 144 Sider. Der kom nyt og smukkere Omslag (Fig. 81), foruden at Redaktøren med denne Aargang fik den lykkelige Ide med Tillægssiderne, der har fulgt Bladet siden, og som ingen Læser af »Vore Kirkegaarde« kan tænke sig at undvære. De følgende 5 Aargange (1929—34) er hver paa 9 Hefter. I 1934 ændredes Udsendelsen, hvorfor Dobbelt-Aargangene 1934—36 og 1936—38 hver for sig pagineres fortløbende og danner 11. og 12. Bind paa ialt henholdsvis 76 og 92 Sider. Fra 1938 har Udsendelsen været paa 4 Hefter aarligt, en Kvota, der stadig opretholdes, og der skal nu 3 Aargange til at danne et Bind. Aargangene 1938—41 bliver Bind 13, 12 Hefter med ialt 128 Sider. Aargangene 1941—44 udgør Bind 14 med 156 Sider og Aargangene 1944—47 Bind 15 med ialt 164 Sider. Nærværende Hefte er

det fjerde af Bind 16. — Ialt er der i de forløbne 25 Aar udsendt 127 Hefter paa ialt 1380 Sider + Tillægssider og Omslag, hvoraf E. Erstad-Jørgensen har redigeret 4 Hefter (48 Sider), E. Böttiger 2 Hefter (24 Sider) og Johannes Tholle 121 Hefter (1318 Sider).

I Tidens Løb er Bladet undergaaet visse Ændringer og Fornyelser. Om de skiftende Omslag fortæller hosstaaende Illustrationer. Forfatteren af disse Linjer kan ikke tilbageholde et lille Suk over, at den fine og værdige Forside fra Aarene 1930—33 (Fig. 82) blev forladt til Fordel for den nuværende, med den noget markskrigeriske Titelanbringelse (hvor Ordet Kirkegaard tilmed fejltagtigt deles i to Ord), selv om Redaktøren i de senere Aar har pyntet paa den med pæne Smaabilleder; at dens Opstilling iøvrigt er dikteret af den vedtagne Standard for Tidsskriftforsider forklarer dog Forandringen noget. Fra 1944 har Omslagets Farve iøvrigt skiftet efter Aarstiderne: April-Heftet er grønt, Juli-Heftet blaåt, Oktober-Heftet gult og Januar-Heftet hvidt.

Mon ikke alle Læserne er enige om, at »Vore Kirkegaard« er et smukt Blad, som der fra Foreningens Side er ofret mest muligt paa: Fint Papir, talrige Illustrationer (maaske ikke alle lige klare) og dygtig Redaktion, der har sørget for, at alle Facer af Kirkegaardssagen, kirkelige, æstetiske, økonomiske og tekniske, er blevet alsidigt belyst af forskellige Penne?

Selv om Bladet hedder »Vore Kirkegaard«, har det dog ogsaa lejlighedsvis givet Læserne Indtryk udefra, bl. a. af Formerne for Krigergrave og Soldaterkirkegaard i de forskellige Lande, men mest Omtale udenfor Danmark er dog naturligt blevet vore skandinaviske Broderlande til Del. Af Hensyn til Bladets mange Abonnenter i Norden er alt redaktionelt Stof i de senere Hefter sprogligt tillempet efter disse Læseres

Krav, ligesom naturligvis alle Artikler fra norsk eller svensk Haand bringes i Originalsproget.

Fig. 81.
Omslagets Forside
1928—30.

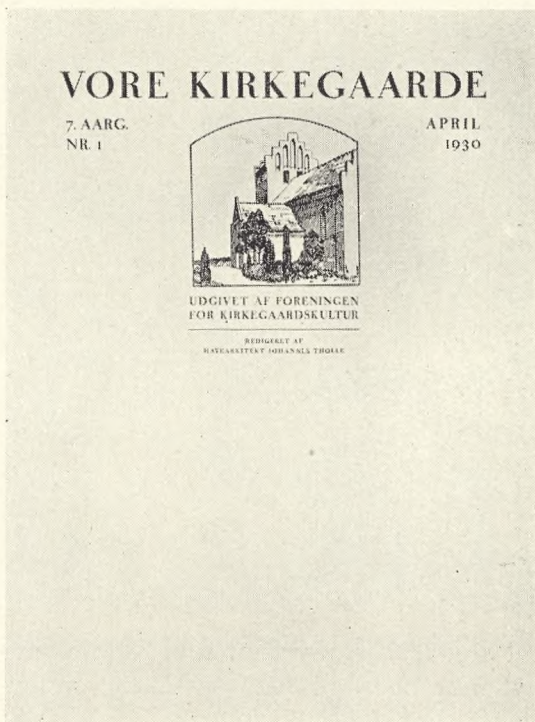

Fig. 82.
Omslagets Forside
1930—33.

Fig. 83.
Omslagets Forside
1933—38.

Fig. 84.
Omslagets Forside
1938—41.

I Redaktionsudvalget, som administrativt blev nedsat i 1926 og senere er lovfæstet, har følgende haft Sæde: Arkitekt

C. E. Bauditz (1929—), Havearkitekt *Emil Bøttinger* (1926—27), Stenhuggermester *Karl Hansen Glem* (1947—), Stenhuggermester *H. P. Hansen Glem* (1931—45) †, Lærer *Frands Hansen* (1926—29), Inspektør *Jens Gravesen* (1926—), Inspektør *Chr. Bech Skrydstrup* (1926—47), Havearkitekt *Johannes Tholle* (1926—) og Kirkegårdsföreståndare, trädgårdsarkitekt *G. V. Walberg* (1938—). Som Redaktionssekretær har fra 1947 virket Havearkitekt *Alice Nissen*, mens Repræsentant *E. N. Nielsen* har været Annonceakkvisitör. Bogtrykkere har været: *Nielsen & Lydickes Bogtrykkeri* (Københ.) (1923), *Flensborg Avistrykkeri* (Flensborg) (1924), *Th. Thrues Bogtrykkeri* (Aarhus) (1926), *Thomsens Bogtrykkeri* (Holstebro) (1927—45), og derefter *Fma. Nielsen & Möllers Bogtrykkeri* (Roskilde). Klichéerne er siden 1926 leveret fra *Købkes Reproduktionsanstalt* (København), nuværende Indehaver *B. Johansen*. Vignetten til Omslagsforsiden af 1928 og flg. (se Fig. 81—82) skyldes Billedhuggeren *Emil Jürs* og har som Motiv Rørvig Kirkegaard; Tegneren *Aage Jørgensen* har udført det siden 1933 anvendte.

Som Fagblad har »Vore Kirkegaard« gennem Aarene vist en stigende Aktualitet. Under Besættelsen bragte Bladet Billeder og Omtale af den nye Krigs Grave, agiterede for Menighedsraadenes Udnyttelse af Beskæftigelseslovene, manede til Iværksættelse af Beredskabsarbejder og Anskaffelse af Beredskabsmateriel, foruden at det i Digte og Ord, trods Censur, talte varmt og stærkt til det danske Sind. I 1940 bragtes et Billede fra en af den 9. Aprils faldnes Jordfærd, og i Mindeordene citeres dristigt (og farligt, hvis Bladet kom Fjenden for Øje!) *Carsten Hauchs* Strofer: Oh Danmark, paa Rænker du dig aldrig forstod, det har du tit betalt med dit reneste Blod.

Fra en Læser skal her udtales det Ønske, at Redaktøren, Havearkitekt *Johannes Tholle*, fortsat maa følge den Linje,

han selv har afstukket og trofast og dygtigt har fulgt gennem 21 Aar, saa Bladet stadig maa leve, trives og blomstre til Gavn for den danske Kirkegaard og til Glæde for alle Læsere.

Om Kirkegaardsfred

Sognepræst, Dr. phil. Axel Garboe

»Vore Kirkegaarde« bragte i Bind XV S. 158—60 en særdeles betimelig og meget besindig, men derfor ikke mindre instruktiv Artikel om Gravfreden paa vore Kirkegaarde. Heri berøres bl. a. ogsaa den Maade, hvorpaa der er faret frem, og let igen vil blive gaaet frem mod By-Kirkegaardene. Her er Grund til at appellere til Pietetshensyn, uden at det, man plejer at kalde Livets Ret, derfor behøver at blive gaaet for nær. Enhver Oplysning, der kan bidrage til at kaste Lys over Sagen, vil derfor være af Betydning. Ogsaa af uoprettelig sket Skade kan der læres.

Nikolaj Kirkeplads i København er et saadant Eksempel. Engang var Nikolaj Kirke og dens Kirkegaard en af Hovedstadens fornemste Kirker. Mangen en Afdød af Adel eller velfornemme Borgerskab er bleven »hæderligen nedersat« i denne Kirke og i dens omgivende Kirkegaard. Men Tiderne skiftede. De levende havde Brug for Kirkegaarden til andre — som de selv syntes — nødvendige Formaal, og for hundred Aar siden fik Myndighederne saa den Idé, at der passende kunde lægges *Slagterboder* op ad Nikolaj Kirke og altsaa ogsaa paa dens Kirkegaard. Ved en kongelig Resolution af 9. April 1838*) bestemtes det, »at alle derværende Ligkister og Been af Afdøde bleve udgravne, da Fundamentet for den nye Bygning naturligviis

*) Refereret i *Dansk Ugeskrift*. (Redigeret af Professor J. F. Schouw). 2. Række, 7. Bd. (1845), 354 f.

Fig. 85.
Omslagets Forside siden 1941.

Fig. 86.
Omslagets Forside til Oktoberheftet 1947.

ikke kunde opføres ovenpaa Ligkisterne, og det derhos, efter Bygningens Bestemmelse, maatte ansees aldeles urigtigt, at denne

Fig. 87.
Nikolaj Kirkegård 1757
(efter Geddes Kort).

Nikolaj Kirke og Kirkegaard 1757.
221 Kirken- 222 Kirkens Remiser. 223 Graverens Hus. 182 Præstens Residens.
185 Kapellanens Residens. 218 Nikolaj Kirkens Skole. 41 Assistenshuset.
94 Skippernes Laugslus.

blev anbragt paa en uopgravet Deel af en fordums Begravelsesplads. Det blev heraf en Følge, at Pladsen maatte udgraves til en større Dybde, end det ellers for Fundamenternes Skyld vilde have været nødvendigt, da der i Almindelighed fandtes 5 Lag Kister staaende ovenpaa hinanden.

Saa skred man til Værket. Udgravningen var »stillet under Kæmnerens Vare-tægt«, og en paalidelig Mand førte Opsyn, bl. a. for at sikre Staden, »hvad der under Opgravningen kunde være af Interesse og navnlig omhyggelig opbevare, hvad der muligen maatte findes af Værdi eller antiqvarisk Interesse«. Ret meget har denne Opsynsmand næppe gjort ud deraf, for — som det hedder i det nævnte gamle Tidsskrift — »af værdifulde eller iøvrigt mærkelige Sager forefandtes saa godt som intet. Af Guld fandtes saaledes kun en Fingerring, to Ørenringe i Slangeform og to meget smaa Dito af samme Figur, hvilke modtoges af Bestyrerne af det oldnordiske Museum, som erstattede Finderne Værdien, samt en lille Ørenring fra den nyere Tid og to Ubetydeligheder, bestaaende af et Hjerte og en Ærme-Knap«.

Derimod blev der paa det lille Areal

af 250 Kvadrat Favne, som Byggepladsen paa Kirkens nordvestlige Side omfatter, opgravet en overordentlig stor Mængde hensuldrede Ligkister og Skeletdele. Disse Knogler blev »lagte i egne dertil anskaffede Kurve og derpaa under behørig Opsigt udbragt paa Assistentskirkegaarden«. Det var »saakaldte Sukkerkurve af Spansk-rør, der have været brugte til hertil at hidføre Sukkeret fra Vestindien«. Der blev ført 171 Kurve, fyldt med Menneskeknogler fra Nikolaj Kirkegaard til Assistentskirkegaarden, og da man skønnede, at hver af disse store Kurve eller rørflettede Kasser rummede Knoglerne af 27 Mennesker, maa der være bleven optaget mellem 4 og 5 Tusind Kister. »Ved ingen af disse forefandtes iøvrigt noget Usædvanligt«, trøster den gamle Skribent. Og saa fortsætter han med at beskrive det besværlige Arbejde med at skaffe de Døde bort, og noterer med Glæde, at »under hele Udgravningen er ikke sporet mindste ubehagelige Uddunstning, som kunde have været skadelig enten for de Omkringboende eller for de Personer, som vare beskæftigede med Udgravningen«. Og skønt der aabenbart har været nogen Uro om det hele Foretagende (»denne Udgravning har været Gjenstand for forskjellige Bemærkninger i offentlige Blade«), gik Myndighederne dog med god Samvittighed videre med at skaffe Plads paa Kirkegaarden til »Slagterboutikker«, først paa den nordvestlige Side, og bebuder: »Naar i næste Aar den anden Fløi af Slagterboutikkerne skal opføres ud mod Viingaardsstræde, vil en lignende Udgravning finde Sted paa den Deel af Pladsen«.

— Tiderne er skiftet igen. Nikolajplads ser ikke længer ud, som dengang da man byggede Slagterbutikker paa Kirkegaarden. Boderne er borte, uden at Pladsen derfor er bleven bedre benyttet. Røsten fra Fortiden i et gammelt Ugeskrift taler om pietetsløs Fremfærd af dem, der gik forud for os. Det er at haabe, at en Eftertid

ikke maa faa gyldig Grund til at undres over og bebrejde os, der nu lever, pietetsløs og kortsynet Behandling af de Dødes Haver. En farbar Vej maa kunne findes, saaledes at en Kirkegaard, der ikke længer benyttes som Begravelsesplads, fortsat bliver et fredlyst Sted, en Park eller Have eller lignende. Mon ikke just *de levende* trænger til saadanne Fristeder, ikke mindst i en stor By. Hvor meget der — til manges Glæde og Forfriskelse — kan faas ud af smaa Arealer, kan ses f. Eks. af Raadhushaven i København eller af Haven ved det kongelige Bibliotek sammesteds. Tilsvarende kunde let nævnes fra mange Steder i Provinsbyerne (jevnt S. 31—33). De nedlagte Kirkegaarde kan, med en nødvendig Modificering af deres ydre Fremtræden, blive Steder, hvor Mennesker standser lidt paa deres altfor travle Færd igennem Livet og imellem Blomster og Fugle møder noget af den Stilhed,

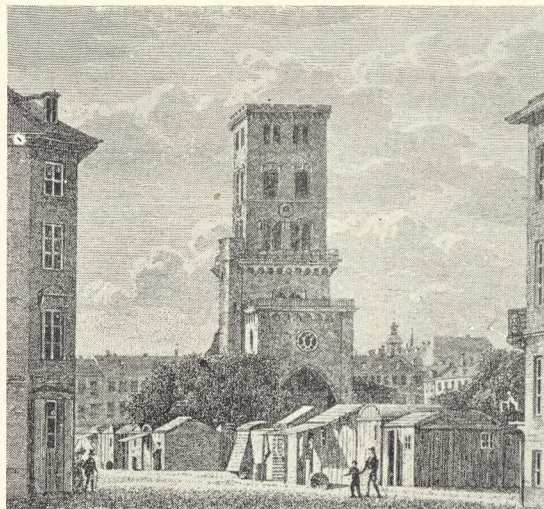

Fig. 88.
Nikolaj Kirkeplads 1831
(efter gl. Stik).

som ethvert Menneske trænger til. Paa den Maade kunde Velsignelsen over den viede Jord gives videre fra Slægt til Slægt. Der blev nok alligevel Plads til de Butikker og Raadhuse og andet, der Tid efter anden bliver Brug for.

Ublufærdig Merkantilisme — og sund —

Naturligvis kan Kirkegårde ikke drives uden Penge. Dette har man indset for Århundreder siden, og formentlig så længe som det nuværende økonomiske System har eksisteret, har der også måttet betales for at få de Døde i Jorden, og Kirkerne har lavet deres særlige Systemer herfor. Allerede i 1517 (altså under Katoliscismen) takseredes Begravelser i Ribe således, at de i Domkirken kostede 10, i Lindegården 2 og ude på den formentlig ikke tilplantede Kirkegård $\frac{1}{2}$ Daler. Omtrent et Hundred År efter (1609) siger en Vedtægt for Sct. Mortens Kirke i Randers, at ingen må »verre fri for begravelse pending«, og her sorterede man Ligene efter om de var i Ege- eller i Fyrretræskister, idet der for dem i en Egetræskiste skulde erlægges ikke mindre end »tyve slette daller«, mens dem der kun skulde i en »furkieste udi

Kirken« kunde nøjes med 8 »daller«. Mens den førstnævnte Taksering i nogen Grad svarer til vore Dages Klassificering efter Familie- og Liniegrave eller lign., er den sidstnævnte Takstordning ikke ulig den, der råder, når man i en moderne Kirkegårdsvedtægt kræver, at der for Nedsættelse af Lig, der er lagt i Zinkkister, skal sikres Gravfred i to Perioder (eller 40 År), men Motiveringerne i disse Tilfælde behøver jo ikke at have været den samme, og har sikkert heller ikke været det.

Foruden at Kirken således praktisk talt fra »Tidernes Morgen« har udvist en vis mere eller mindre nødvendig Merkantilisme overfor Begravelserne, har også Gejstligheden i nogen Grad gjort det. Da det blev Skik og Brug at sætte Gravmæler på Gravene, og da denne Skik nødvendigvis måtte genere Udnyttelsen af

Kirkegårdsgræsset, som iøvrigt bredte sig over store Arealer, og som Præsterne ifl. Dom (1545) havde fået tilkendt Retten til, fastsattes det i Danske Lov (1683), at hvis nogen vil »lægge Steen eller andet Monument på Gravene, da bør de give noget til Kirken efter Billighed«, -- hvorfra den (i nogle Tilfælde stadig) eksisterende (og ubehageligt virkende) Avgift ved Opstilling af Gravmæler stammer.

Også i den moderne Lovgivning er det fastslået, at der knytter sig visse økonomiske Forhold ved et Dødsfald, — og når det i Loven om almindelig Begravelsesforsikring er fastsat, at der ved ethvert Dødsfald skal udbetales en vis Sum Penge, må det anses for selvfølgeligt, at der af dette Beløb også flyder en vis passende Del til Kirkegården, som er pligtig at yde såvel Jordplads som Kastning og Tilkastning af Grave, og som må betale sin Graver derfor og skal sætte sig i Udgift til ny Kirkegårdsjord, når den eksisterende er opbrugt.

Man kan diskutere, hvorvidt Begravelserne bør være gratis eller om man skal opretholde den gamle Regel, at »den, som bestiller Spillemanden, må også betale ham«, — *in casu*: Graven, der betales af Begravelseshjælpen og de Efterlevende. Der er Kommuner, hvor al Jordfærd er gratis, — d. v. s. den er ikke gratis for Kirken (Kommunen), men for den Enkelte, hvorefter Kirke (Kommune) tager sig Udgifterne dækket gennem Skatteligning på alle i det pågældende Samfund. Men endnu er dette jo ikke blevet det almindelige, og hvorvidt det principielt skal fastslås at blive det, må der nok politisk trækkes Tov om.

Vi må imidlertid konstatere, at vi stort set er kommet dette Skridt adskilligt nærmere, bl. a. i Hovedstaden. Her var det for en Årrække siden krævet, at Kirkegårdene økonomisk skulde »hvile i sig selv«, — og de gjorde det; men da så Drifts- og Anlægsudgifterne steg og steg,

og Taksterne snart på det ene, snart på det andet måtte forhøjes, så at de begyndte at blive selv Borgerrepræsentanterne for kraftige, ændredes dette Forhold derhen, at Taksterne stabiliseredes, og der stillede et Beløb af Kommunens Kasse til Rådighed for at dække et Underskud, — denne Ordning eksisterer stadig og kostede i sidste Finansår Kommunen over 1 Million Kr. Det er værd at erindre om, at samme Forhold også gør sig gældende i andre Byer (f. Ex. Svendborg), uden at Kirkegårdene derfor er blevet kommunale. Ligeså er det Praxis visse Steder i Sverige (Göteborg yder f. Ex. for Tiden årlig c. halvanden Million Kroner til at dække Kirkegårdenes Underskud), og fra Nytår 1947 er Ligbrænding blevet gjort gratis ved en Række af Sveriges største Byer.

I København findes der foruden de *kommunale* Kirkegårde, hvor altså Underskudet dækkes ved Tilskud fra Skatteborgerne, også nogle få *kirkelige* Kirkegårde, således f. Ex. Holmens og Garnisons. Begge disse Kirkegårde ejes af de pågældende Sognekirker, og de rummer på deres Område nogle af vore dyrebareste Grave, nemlig for dem, der faldt for Fædrelandet. Det måtte derfor forekomme dobbelt magtpåliggende, at Driften af disse Kirkegårde blev så pietetsfuld og så omhyggelig som muligt og i alle Henseender sådan, at der ikke kan øves nogen Kritik derimod. At dette ikke ubetinget har været Tilfældet, er desværre en Kendsgerning, og da Holmens Kirkegård i 1942 gennem Lovgivningen fik Lov at fungere til År 1960, sattes Kritikens Søgelys ganske naturligt ind over denne og havde ikke uvæsentlige Ting at indvende (jevnf. »V. K.« Bind 14, S. 136—37). Det var så meget mere urimeligt, at der skulde være væsentligt at udsætte på denne Kirkegård, som denne (ligesom Garnisons) giver et så stort Overskud, at de to Kirkegårde i overvejende Grad danner det økonomiske Grundlag for Kirkerne.

Nu har Holmens Kirkegård igen hændt Opmærksomheden på sig, nemlig gennem Avertering om en ny Inspektør (se Fig. 89) og de deri værende Linjer om, at Inspektøren foruden at skulle have sin faste Løn, tillige kan vente et passende Provenue af det Overskud, som Kirkegården giver, — ganske som det gøres overfor Expeditricer, Ledere eller Bestyrere i en almindelig Forretning af profan Karakter.

Hvad dette Tilbud til den nye Leder af Kirkegården indebærer i Penge, er ikke godt at sige, og det skal ikke her stilles som noget Spørgsmål; men at det navnlig frister særlig merkantilt indstillede Personer er givet. Spørgsmålet, som Offentligheden og VORE KIRKEGAARDE må stille, er dog af en anden Art. For det turde været givet, at skal den ledende både se på at få mest muligt ud af Kirkegården for sin egen Pung, og at få Kirkegården til at være det værdigste og smukkeste Minde om de Døde i Almindelighed og de Faldne i Særdeleshed, ja, så kån det jo nok hænde, at der hos Lederen opstår Samvittigheds- eller Økonomi-Komplekser, — og er det den virkelig merkantilt indstillede Mand, som er blevet den nye Leder, så er det menneskeligt, om han gerne ser sig selv sikret indtil 1960, — efter hvilken Tid der ihvert Fald

ikke bliver flere Nedsættelser af Lig at tjene Penge på. — Spørgsmålet er derfor, for det første: Om Kirkegården gennem den trufne Bestemmelse om at drive den kirkelige Kirkegård efter så profane Linier

ikke forskærtser væsentligt af den Sympati, der ellers ofte står om de kirkelige Kirkegårde overfor de kommunale, og derved gør sit til, at ellers venligt sindede Personer siger: Nej, lad os så få Kirkegårdene drevet kommunalt! Indtil nu er blot 10 % af Byernes og ikke 1 % af Landsbyernes Kirkegårde under kommunal Drift. — Resten eller langt den overvejende Del er altså stadig Kirkens. — Og for det andet må der spørges, om det ikke vil give Bagslag til Kirkegården selv ved at sænke Niveaue for Kirkegårdens Standard yderligere, hvad hverken Menighedsrådet eller Nationen kan være tjent med.

Tiden vil vise, om vore Bekymringer har været berettigede; men vi kan ikke undlade at fremsætte dem.

Stillingen som Inspektør ved Holmens Kirkegaard.

Fra 1. Januar 1948 er Stillingen som Inspektør ved Holmens Kirkegaard ledig og ønskes besat med en gartnerisk og kommercielt uddannet Mand, som er fortrolig med Kirkegaardsf forhold.

Stillingen, som ikke er pensionsgivende, lønnes med 8.500 Kr. aarlig plus Dyrtidstillæg (for Tiden 40 pCt.) og Frihellig.

Afhængig af Størrelsen af det eventuelle Overskud, som maatte fremkomme ved Kirkegaardens Drift og under Hensyn til dennes Vedligeholdelsestilstand kan det forventes, at Kirkebestyrelsen udover ovennævnte Lønning vil indstille Inspektøren til et Vedlag.

Fig. 89.
Dagbladsannonce fra
Efteråret 1947.

Fra et Besøg på nogle Kirkegårde i Dalarne

Havemarkitekt Johannes Tholle

For en meget stor Del af Svenskerne gælder det, at dette at komme Nord om Dalelven er noget, som de aldrig når, men som de et helt Liv igennem sandsynligvis har drømt om at opnå. I Særdeleshed gælder det naturligtvis for dem, der bor i de allersydligste Dele af Landet. Årsagerne dertil er de ganske enkle, at Sverige jo er et overordentlig langstrakt

Rige, og Afstanden fra Skånes Kyst og til Dalelven, der ikke engang er Sveriges Midterlinie, er omkring 600 km, eller en Strækning som fra København og halvvejs til Paris. Men Ønsket om at komme did op, hvor Sveriges Hjerte banker, og Sveriges Historie er skrevet med det dyreste Blod, — det er der. —

Dalarne er Svealands nordligste Land-

Fig. 90.
Motiv fra Rättvik ved
Siljansöen.

Fig. 91.
Efter Højmessen i
Rättvik
(Foto: Ivar Olsson;
geng. efter Årets bilder
1946).

Fig. 92.
Tv. Fortællersken
»Spegel-Anna« og th.
Far med Barn i Natio-
naldragt; Holen nær
Tellberget.
Foto: J. Th. 1945.

skab; det begrænses i Nord af Härjedalen (der som Skåne m. fl. også har været dansk), og det omfatter bl. a. Kopparbergs Len, hvis Navn antyder noget om Stedets Natur og Geologi. I sin Historie henregnes Dalarne gerne til Svealand, skønt det i sin Natur står Norrland nærmere, og man har derfor med Rette kaldt Dalarne for »Sveriges Hjerte«.

Ganske vist er der noget, som hedder *Stockholm*, hvor Sveriges Finans- og Administrations-Hjerte pulser sit Blod ud til de fjerneste Dele af Riget, — ganske vist er der også et militært Hjerte i og omkring *Bofors*; men det er klædt i Stål og derfor uden Charme; — og ganske vist er der også noget i Syd, der hedder *Skånes Kornkammer*, uden hvilket det svenske Blod jo nok måtte komme til at blive adskilligt køligere, tyndere og mindre styrkende. —

Og har Sverige således end flere »Hjerte«, der alle er livsnødvendige for dets Trivsel, — eller skal vi blot kalde dem »Hjertekamre«, så er dog alligevel Dalarne *selve* Hjertet, hvorfra Historien har rullet og hvor Sverige findes som i en Slags Koncentration.

Dalarne rummer både Fjelde, skovklædte Bjerge, frugtbar Jord med dyrkede Agre og dertil en Rigdom af Vand og Vande. Det øvre Dalarne er et Højland, hvor der findes Bjergarter fra den ældre Urformation. Søerne er i Dalarne utallige, men dets Vandsystem samles i Hovedelven: Dalelv, som med sine talrige »Bifloder« er af største Betydning for Trafik og Kraftkilde, mens *Siljan* (se Fig. 90) er besunget for sin Dejlighed og er »Dalarnes Øje«.

Dalarnes Flora har sin særlige Interesse, bl. a. fordi Landskabet her er det eneste Sted i Sverige, hvor man baade har Ege-regioner og Fjeldregioner, men mest præges det dog af Nåletræsskovene, i hvilke der ikke sjældent findes Slangegræner, Egene forekommer kun længst imod Syd, og der især som enkelte Træer. Asken

danner sine Steder virkelige Askelunde, og Lind, Røn og Ribes alpinum når til Elvdalen, Hasselen til Rättvik. I Skovene er der mange Pulsatilla, og hist og her er fundet den nordiske Orkidé, Fruesko. På Engene, ved Søer og Elve er dog *Birken* det vigtigste Træ; og Dalarnes Birke bliver på de kalkrige Jorder hvidere end noget andet Steds; og når Birkene om Foråret springer ud, dufter de stærkere her oppe end i de sydlige Dele af Landet (og langt stærkere end i Danmark), ja, stærkere end nogetsteds. Birken elsker denne Jordbund, og den elsker de lyse Nætter, som her også er lysere og desuden meget længere end sydpå.

Såvel fra Stenalderen som fra Broncealderen er Dalarne (ligesom Norrland) temmelig fattigt på Fund, mens der fra Jernalderen og fra Folkevandringens Tid findes Grave; omkring Siljan-Søen er der i gamle Grave fundet Mønter fra Tiden omkring År 1000.

Som andre Dele af Sverige (og Norden) har Dalarne også haft deres Småkonger, og i Husby er Dalalagen (Dalaloven) stadfæstet, Vikingerne har fået Jern i Dalarne, og senere havde *Sturerne* deres sikreste Støtte i Dalkarlene, og det var Dalkarlen *Gustav Vasa*, som fik rejst Dalkarlene for at befri Landet for Danskervældet, blandt hvis Navne *Christian Tyrän* var den værste. I den nyere Historie er det navnlig *Johan Olof Wallin* (f. 1779), *Anders Zorn* (f. 1860) og *Erik Karlfelt* (f. 1864), der har skrevet deres Dalkarle-Navn i Sveriges Historie.

Om alt dette fortæller den uforlignelige gamle Fortællerske *Spejel-Anna* (se Fig. 92 tv.) i Holen ved Tellberget levende og drastisk, — og midt i det Ankarcronaske Hjemstavnsmuseum virker hun som Inkarnationen af al Dalarbygdens Hjemstavnskraft, en Urkilde af betagende Virkning. Og der er et sejrbevidst Smil om hendes Mund, når hun demonstrerer de Økser, hvormed Dalkarlene jog Dansken

Fig. 93.
Kirkebåden på
Siljansøen.
(Foto som Nr. 91).

Fig. 94.
Kvinder i Sorgedragt
på Leksand Kirkegård.
Foto: J. Th. 1945.

Fig. 95.
Jens Gravesen bringer
Dalkullar i
Fotografistilling på
Leksand Kirkegård.
Foto: G. V. Walberg
1945.

i Søen, og hun vælger med særlig Omhu at fortælle det så direkte som muligt for tilstedeværende Danske, — med den Baggrund for hendes Smil og heroiske Position, at sådan noget sker aldrig mere i Norden!

Men det er ikke blot på Svensken, at Dalarna virker dragende. Også andre har læst om Dalarna; vi har set Dalarna på Film, og vi har i Barneskolen og siden hen hørt om både Dalkarle og Dalkullar, — og Turistbrochurerne har slået Navne som *Leksand* og *Rättvik* fast, og de har ladet Gudstjenesten i Leksand og Kirkebådene på Siljan (se Fig. 93) indgå som integrerende Bestanddele af Dalarnes særlige Verden. Vi har hørt og (på Filmen) set, hvordan de i Dalarna gik rundt i Nationaldragter, og — hvem lader sig ikke gerne lokke, når både det maleriske, det romantiske og det historiske indgår en harmonisk Komposition, der synes fjernt fra den Hverdag, som altid kaldes grå, og som man jo nok iblandt gerne vil flygte fra? Sangen om »Siljans sköne stränder« har lydt for Øret, — og man er selv en skønne Dag midt i al Herligheden. —

Thi når man som Kirkegårdsmand får en Invitation til at besøge Dalarna, sådan som det gik Forfatteren til nærværende samt Kirkegårdsinspektør *Jens Gravesen*, da *Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare* i Danmarks Befrielsesår 1945 gerne vilde se et Par Danske, — og når så Nationalbanken i sin Nåde hjælper lidt til med Billetten, — ja, saa rejser man med en ikke ringe Forventning til Dalarna, hvor man venter at træffe en ganske uovertræffelig Natur og nogle rare Mennesker, som man kan være sammen med i hyggeligt Samvær, — man venter naturligt at se *Nationaldragter* på levende Mennesker, — selvom man nok regner med, at de omtrent er klædt på »för tilfället«. Kirkegårdsmæssigt venter man sig måske noget relativt primitivt, men sandsynligvis

ikke noget opsigtsvækkende, — saadan gør man sig jo altid sine Tanker, forinden man begir sig ud på en Rejse. —

Og hvad bliver så Oplevelsen, Realiteten? Jo, for at tage Tingene i samme Rækkefølge som de ovenfor er nævnt, så finder man en virkelig smuk Natur; de store Vidder med Dalelven, den herlige Siljan, Skovene, Markerne, den særprægede Bebyggelse, de fornøjelige Markhegn og ikke mindst den fornøjelige *Mangel* på Hegn omkring Bostederne (hvilket Motiv forekommer at høre til det idealiserede Bolig- og Have-Begreb i Nutidens Havekunst), — alt dette virker storartet og skønt; men det er dog ikke ligefrem netop de Navne, som Turistreklamerne har nævnet, der forekommer som Perlerne i det hele. Og hele Landskabet er vel ikke skønnere end noget af det bedste, man har set før; det kommer ganske nær op til Thyringen, og det minder også om Bøhmerlandet i det ikke mere eksisterende »Sudeter-Tyskland«, og der er også norske Anstrøg i hele Landskabsbilledet, — noget af Gudbrandsdalen. Men alene at kunne sammenlignes med disse skønne Steder er jo også noget. —

Og Menneskene? På et Møde med en Organisations Medlemmer får man ikke alene de Indfødte (den lokale Befolkning) i Tale; ofte og netop mindst denne. Men det skal dog anføres, at foruden at træffe prægtige Kirkegårdsfolk fra andre Egne af Landet, står efter Besøget ikke mindst den Dalkarl, som man mest var sammen med der, som en Oplevelse, man ikke glemmer. Lederen af Kirkegårdene i Dalbyerne *Stora-Tuna-Borlänge, Gustav E. Danielsson*, er med sit lune Blink i Øjet, sin stoute og jevne Færd, sit ukuelige Humør som Repræsentant for Måserne (Dalkarlene) uden sin Nationaldragt ikke mindre storartet end Kullarne i deres Nationaldragter.

Fortsættes i næste Nr.

ODE TIL DE GRØNNE GRAVE

Velkommen igen, Vorherres Vaar.
Nu grønnes de Dødes Grave.
Og Eirken løser sit lyse Haar
i Sorgens hellige Have.
Velkommen igen, du varme Sol!
I Lys fra dit gyldne Hjærte
skal Vintergrønt og Vaarviol
forglemme hver Kval og Smærte.

Den Levende vandrer i Vaarens Lys.
Men alle de Døde sove.
Os møder endnu et isnende Gys
fra Kuldens knirkende Skove.
Men strækker vi glad vore Hænder ud
at vække de kolde Skygger,
gaar Døden frem som smykket Brud,
hvor Stær og Solsort bygger.

Hver Vaar skal de Døde vaagne igen
og stige med Smil af Mulde.
De hvisker, de hvisker: Velkommen, Ven!
Og frygt ej Gravenes Kulde.
Din egen Mund skal stivne engang
og Ler skal den langsomt fylde.
Men Aar efter Aar skal Sol og Sang
det smuldrende Støv forgylde.

Vi lever endnu. Og vi veed, det er Vaar.
Blaa Draaber hører vi falde.
En Jomfrufod, som i Gruset gaar,
til Livet kan atter os kalde.
Slumred vi end fra Aar til Aar
i Kamre af sorte Fjæle:
den jordgraa Dug fra vort Bryst vi flaar.
O Foraar, tag vore Sjæle.

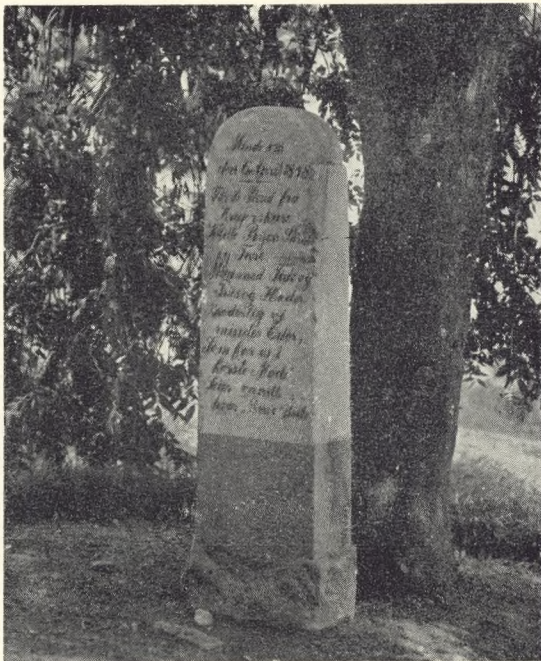
Vi værnede Vaar, om dit Blad og din Elomst
med trofast foldede Hænder.
Vissen den er ved vor Atterkomst;
men Kalken og Bladene brænder.
Den folder sig ud i den fagre Luft.
Den folder sig ud som en Stjerne.
Og bølger end Døden i Blomstens Duft,
vi bærer den dog fuldgærne.

Og er vi end Aske og dryssende Støv,
o Vaar i de Dødes Have,
vi bar dog en Blomst til dit nye Løv,
saa agt da vel paa vor Gave.
Opstandne vi knæler for Vaarens Gud,
der spreder sin Sol iblinde.
Se, Sørgepilen har grønne Skud.
De Dødes Foraar er inde.

Hans Hartvig Seedorff Pedersen.

Fig. 97. »Skipperkirkegården«, Marstal Gamle Kirkegård.
Foto: Gunnar Hammerich, 1928.

Fig. 98.
Rinkenæs By,
Seiers Mindestotte
(jevnf. Billede af
Graven Fig. 115).

Danske Krigergrave

Tilsynsførende ved Krigergravene,

Den 6. April i Aar var det 100 Aar, siden det første Skud faldt i den første slesvig-ske Krig. Det var ved *Rinkenæs* (eller *Ringenæs*) Sydvest for Graasten. Her faldt den første danske Soldat i Treaarskrigen, Underjæger *Seier Steffensen Botterup* ved 1. Jægerkorps. At den første faldne danske Soldat bar Navnet *Seier*, blev af hans Kammerater taget som et godt Varsel; dette bekræftedes gennem den følgende, treaarige, sejrige, første Kamp for Sønderjylland. »Første Skud fra Krigerskare voldte Byen Skræk og Fare, men med Tak og Pris og Hæder broderlig vi mindes Eder, som for os i første Møde Seier vandt, hvor »Seier« døde«, saaledes staar der paa Seiers Mindesten ved Landevejen i Vestkanten af Ringenæs (Fig. 98).

Den følgende Artikel, der slutter sig til den i Tidsskriftets Oktoberhæfte 1946 (Bind 15, Side 138 ff.) givne almindelige Oversigt over de af det danske Krigsministerium vedligeholdte Krigergrave, omhandler kun Grave og Mindesmærker i *Nordslesvig* (Sønderjylland), samt enkelte andre Nord for Kongeaaen, som ligeledes henhører under nævnte Ministerium. Det er Hensigten ved en senere Lejlighed at bringe en tilsvarende Artikel om danske Krigergrave i Sydslesvig og Tyskland.

De her omhandlede Grave og Mindesmærker falder naturligt i 3 Grupper:

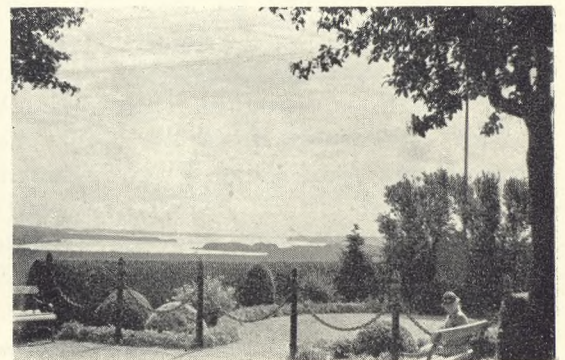

Fig. 99.
Dybbøl Banke,
»Hier ruhen 100
tapfere Dänen«
(18. April 1864).

Th.: Fig. 100.
Gudso, 2 Underjægere af
1. Reserve-Jægerkorps
(7. Maj 1849).

fra de slesvigske Krige

Oberst W. E. O. Lawaetz

1) Fra Fredericia til Aabenraa, 2) Sundved og 3) Als, og vil derfor blive behandlet i denne Rækkefølge. Af dekorative Grunde og Pladshensyn har det ikke været muligt helt at indordne de tilhørende Billeder i den hertil svarende Rækkefølge.

1. Fra Fredericia til Aabenraa.

Denne Gruppe omfatter 1 Grav og 1 Mindesten i Fredericia, Krigergravene ved Gudsø og Blaakær Skov, 2 Grave i Christiansfeld (Brødremenighedens Kirkegaard), 1 paa Bjerning Kirkegaard, 1 i Haderslev (Klosterkirkegården), 1 i Rise og 2 i Aabenraa. Hertil slutter sig den i første Artikel omtalte Grav for Kunstmaleren *J. Th. Lundbye* og hans Moder, Oberstinde *Cathrine Lundbye* paa Bedsted Kirkegaard (Fig. 109).

Af de mange Mindesmærker i og ved *Fredericia* fører Krigsministeriet kun Tilsyn med Major *Krabbes* Mindesten i en Have ved Hybylund samt til en vis Grad med den store *Kæmpegrav* for de Faldne fra Sejren den 6. Juli 1849. Det er Graven med *Bissens* smukke Relief af den faldne Kriger, som stedes til Hvile af sine Kammerater (se Bd. 15, S. 121). Paa Gravhøjen stod i mange Aar en Del høje Bøge, men for nogle Aar siden blev det nødvendigt at fælde Træerne og fjerne Rødderne, som ustandselig sprængte Granitmuren.

F. n. tv.: Fig. 101.
Dybbøl Banke,
47 danske Soldater
(18. April 1864).
Jevnf. Fig. 112.

Fig. 102,
Dybbøl Kirkegaard.
En ukendt dansk Soldat
(Treaarskrigen).

Fig. 103.
Ullerup Kirkegaard.
»Mindesten over 40
tappre danske Soldater
faldne i Krigen 1864«.

Fig. 104.
Fredericia,
Trinitatis Kirkegaard.
500 danske Dragoner
(24. Oktober 1657).

Dette medførte en Del Skriveri i Bladene af utilfredse Borgere, men Fældningen var en Nødvendighed for at undgaa de stadige og bekostelige Reparationer af Muren. Og i andre Henseender er det en Vinding; thi nu dækkes Kæmpegraven af et smukt Græstæppe, og de for nogle Aar siden plantede Bøge vil snart naa en passende Højde, saaledes at Krigergraven paa Hundredaarsdagen for Slaget ved Fredericia — den 6. Juli 1949 — sikkert vil være saa smuk som nogensinde.

Paa Trinitatis Kirkegaard i Fredericia findes ogsaa den Krigergrav, som maaske er Danmarks ældste, den gamle *Dragon-grav fra 1657*. Der er derfor medtaget et Billede af den (Fig. 104), skønt den ikke henhører under de af Krigsministeriet vedligeholdte. Her hviler 500 danske Dragoner, som den 24. Oktober 1657, da *Karl den X. Gustav* stormede Frederiksodde, som Byen dengang hed, kæmpede og faldt til sidste Mand. Herom taler Indskrifterne saaledes:

»Under denne Eg hviler 500 tapre, jyd-ske Dragoner, der paa denne Kirkegaard kæmpede til sidste Mand. Kong Frederik den Syvende plantede Egen og rejste Mindestenen i 1837, da han som Prins opholdt sig i Fredericia«.

Under et mægtigt Ryttersværd med gyl-dent Fæste og Krans staar:

»Den 24. Oktober 1657.

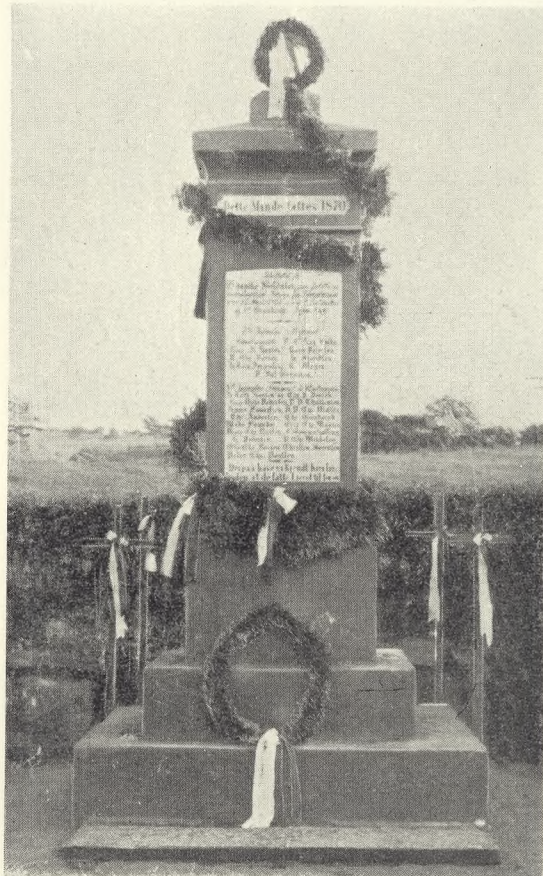
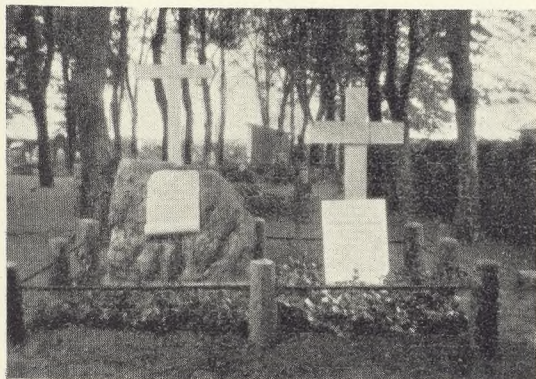
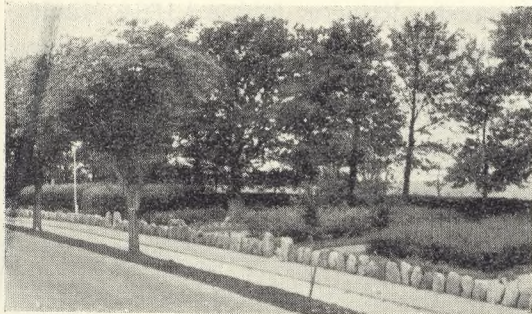
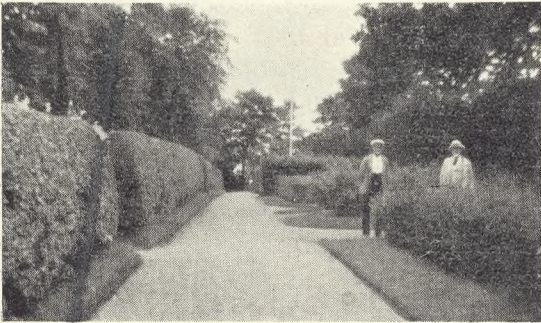
Pryd, høje Heltesværd de Kjækkes Grav,
Hvem Døden intet var mod Pligt og Ære.
Den Krans, erkjendtligt Borgersind
dem gav,
Til sildigst Efterslægt et Minde være«.

For nogle Aar siden, medens der var tysk Belægning paa Kasernen, som skimtes i Baggrunden af Billedet, sygnede den gamle Eg hen, men den har i de sidste Aar rettet sig igen og vil nu formentlig kunne reddes.

Ved *Gudsø*, ved Landevejen mellem Fredericia og Kolding, findes Danmarks

Fig. 105.
Sønderborg
Kirkegaard.
Minde over danske
Krigere (1864).

Spalten tv.:

Fig. 106
Augustenborg
Kirkegaard
16 Enkeltgrave i 2
Rækker,
danske Soldater, døde
paa Augustenborg
Lazaret (1864).

Fig. 107.
Dybbøl Banke,
samlet Gravsted med
4 Mindesmærker
for ialt 234 danske
og 28 preussiske
Soldater
(18. April 1864).
Foto fra 1932

Fig. 108.
Dybbøl Banke,
samme Grave som paa
Fig. 107.
Foto fra 1946.

Fig. 109.
Bedsted Kirkegaard,
Kunstmaler J. Th.
Lundbye, frivillig ved
3. Bataillon
(26. April 1848)
og hans Moder (1863)

Spalten th.:

Fig. 110.
Haderslev
Klosterkirkegaard
28 danske Soldater
faldne i
Treaarskrigen.

Fig. 111.
Dybbøl By.
»Hvilested for 25
danske Soldater, som
faldt i haardnakket
Kamp for Fedrelandet
den 17. Marts 1864«.

Fig. 112.
Dybbøl Banke.
47 danske Soldater
(18. April 1864),
jfr. Fig. 101.

Fig. 113.
Ketting Kirkegaard
(Als), Kaptajn
F. G. Neraae, dødeligt
saaret ved Slesvig
(23. April 1848).

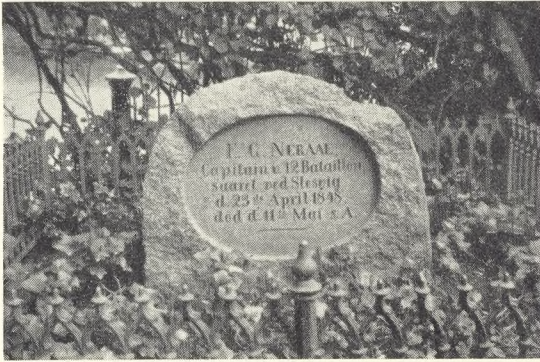

Fig. 114.
Kær Halvø.
8 danske Soldater
(29. Juni 1864).

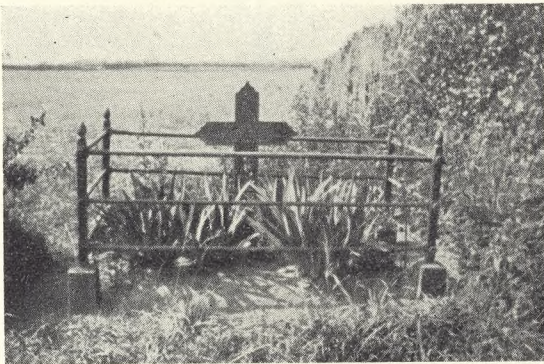
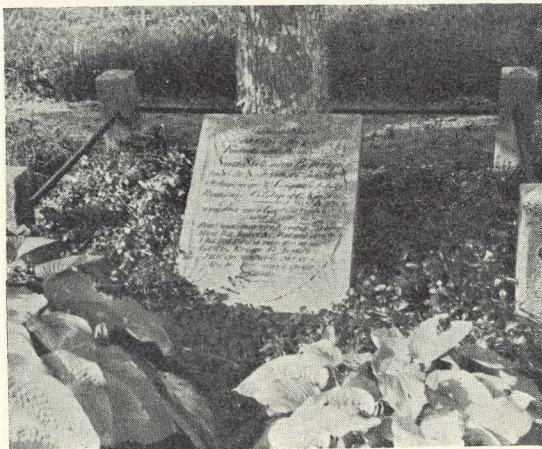

Fig. 115.
Rinkenæs gamle Kirke-
gaard.
Underjæger Seier
Steffensen Botterup
(6. April 1848).
Jevnf. Fig. 98.

smukkeste beliggende Krigergrav (jfr. Fig. 100).

Andre Eksempler paa danske Krigergrave mellem Fredericia og Aabenraa er vist paa Figurerne 110 og 120, samt i Bind 15, Side 141, Fig. 257.

2. Sundeved m. v.

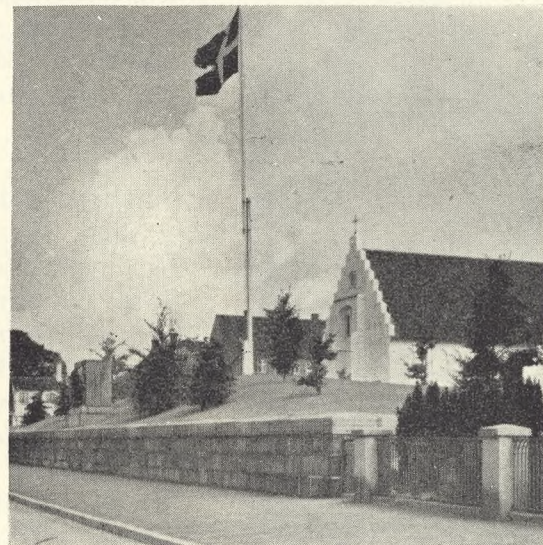
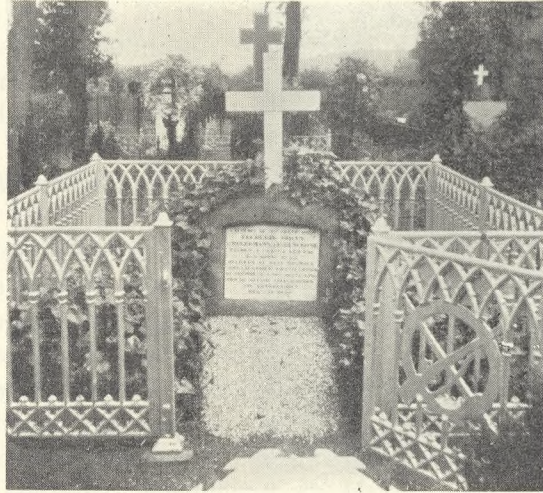
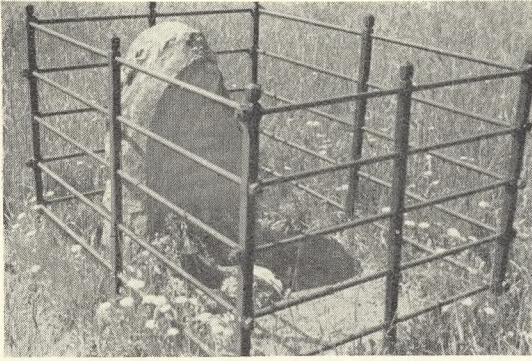
De i Sundeved begravede danske Soldater er faldne i følgende Kampe og Slag: Ringenæs 6/4 1848, Nybøl 28/5 1848, Dybbøl 5/6 1848, Ullerup 5-6/4 1849, Dybbøl 22/2, 17/3, 28/3 og 18/4 1864, samt Kampen paa Als 29/6 1864.

Danske Krigergrave findes her paa følgende Kirkegaarde: Varnæs (2), Ullerup (4), Vester-Sottrup (5), Adsbøl (1), Nybøl (4), Broager (2) og Dybbøl (4) samt Rinkenæs (2) og Bov (1). Desuden findes der adskillige Soldatergrave i Landsbyerne, paa aaben Mark eller i Haver. Et særligt Omraade danner Dybbøl Banke med 12 danske Krigergrave og Mindesten.

Paa Ullerup Kirkegaard hviler bl. a. 40 danske Krigere, faldne i 1864, Mindesmærket ses i Forgrunden af Fig. 103. Selve Begravelserne findes noget til Siden for Monumentet under en Række høje Tax, hvoraf 1 ses til højre paa Fig. Monumentet var indtil for nogle Aar siden omgivet af et skæmmende, højt Jerngitter, der skilte det fra det egentlige Gravsted. Det er nu fjernet og erstattet med en Buxbomhæk, som omfatter hele Gravstedet. Paa den lille Marmorplade, der paa Figuren ses støttet op mod Obeliskken, staar følgende klangfulde Vers:

»Klang som Malm har Blodets Røst,
Døves ej i Kampens Bulder,
Sorgen selv med lønlig Trøst
Hælder sig mod Haabets Skulder«.

I Nybøl By, ca. 100 m Øst for Kirkegaarden, ligger *Krigergraven paa »Galgebakke«* (Fig. 125). Det er en Fællesgrav for danske og tyske Soldater, faldne i 1864. Forrest under en enkelt Sten hvi-

Spalten tv.:

Fig. 116.
Dybbøl Banke.
Danske Soldater
(18. April 1864).

Fig. 117.
Dybbøl Banke.
»Hier ruhen 209
tapfere Dänen«.
(18. April 1861).

Fig. 118.
Augustenborg Kirke-
gaard.
Danske Officerer,
faldne i 1864.

Fig. 119.
Boffekobbøl.
En dansk Dragon og
en dansk Infanterist
(22. Februar 1864).
Jevnf. Bind XV,
Fig. 185 og 265.

Spalten th.:

Fig. 120.
Aabenraa Kirkegaard.
Kaptajn F. J. v. Heger-
mann-Lindencrone,
falden ved Bov
(9. April 1848).

Fig. 121.
Sønderborg Kirke-
gaard.
»Denne Sten satte det
danske Folk over
trofaste Sønner, døde
for Fædrelandet i
Aarene 1849—50—51«.

Fig. 122.
Fredericia.
Kæmpegraven for
ca. 500 danske faldne
fra Slaget ved
Fredericia
(6. Juli 1849).
Fot. fra 1946.
Jvnf. Bind XV, Fig. 205.

Fig. 123.
 Horup Hav (Als).
 Menig Nr. 350, Hansen.
 af 10. Regiment.
 (29. Juni 1864)

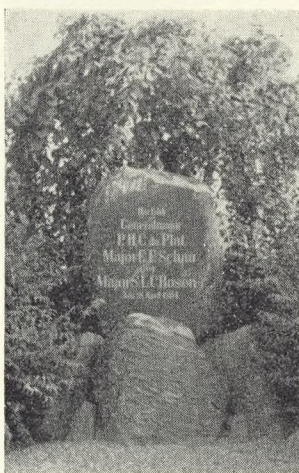

Fig. 124.
 Dybbøl Banke.
 Mindesten for
 Generalmajor du Plat
 og Majorerne Schau
 og Rosen, der faldt her
 (18. April 1864).

Fig. 125.
 Nybøl By.
 Graven paa
 »Galgebakke«.
 21 danske og 64
 preussiske Soldater.
 (18. April 1864).

ler 21 danske Krigere, længere tilbage under en Granitsojle ligger 64 preussiske Soldater begravet. Det hele er ved en Tjørnehæk samlet til eet Gravsted og virker ganske ejendommeligt med den enkle, danske Sten i Forgrunden og den prangende, preussiske Ørn i Baggrunden.

Paa *Dybbøl Kirkegaard* findes foruden *General Bülow's Grav* (Bind 15, Side 53, Fig. 248) og *Dybbølmøllerens Grav* et *Dobbeltgravsted* med 2 Monumenter, 1 Obelisk over 25 danske Soldater og 1 Sten over 6 danske og 1 preussisk Soldat — »Dødens Fred forener, hvad Livets Kampe adskiller«. Paa denne Kirkegaard findes ogsaa en Grav for »en ukendt dansk Soldat« (Fig. 102). Paa Tavlen staar Aars-tallet 1861, hvilket er blevet opfattet som en Skrivefejl for 1864. Tallet 1861 er imidlertid for saa vidt rigtigt, som det drejer sig om en i 1848 eller 1849 falden dansk Soldat, der i 1861 er blevet flyttet fra Marken, hvor han laa begravet, ind paa Kirkegaarden.

Midt inde i *Dybbøl By* hviler 25 danske Soldater af 7. og 8. Regiment, som faldt i Kampen den 17. Marts 1864. Monumentet (Fig. 111) var tidligere overmalet med graa Farve, som nu er fjernet, saaledes at den smukke Sandsten træder frem. Ca. 100 m vestligere findes en tysk Grav for nogle af vore Modstandere, der faldt i den samme Kamp. I Vejsammenstødet ca. 25 m Øst for det danske Monument staar en af de mange Mindesten, som i denne Egn er rejst paa de Steder, hvor danske Befalingsmænd og Menige er faldne. Her var det den tapre Chef for 8. Regiment, *Oberst Hveberg*, som faldt den 17. Marts 1864.

I Egnen Vest og Nordvest for *Dybbøl Banke* findes ikke mindre end 4 Kriegergrave, der ligger i en Have, nemlig Graven ved *Bøffelkobbøl*, en Grav i en Have ved *Ragebøl*, en i en Have ved *Fuglsang* og Graven i Gaardejer *Johan Lycks* Have i *Øster-Sottrup*.

Den bekendteste af disse er Graven ved *Bøffelkobbøl*. I Bind 15, Side 143, Fig. 261 er den vist i sin oprindelige Skikkelse, men den er i *Tidens Løb* undergaaet ikke ringe Forandring, sidst da *Flensborgvejens* Udvidelse for nogle Aar siden skar et Stykke af Haven. Fig. 119 viser den i dens nuværende Skikkelse og Omgivelser. I 1941 blev der i Huset indmuret en Mindetavle (se Bind 15, Fig. 185) for *Jørgen og Katrine Fink*, som i sin Tid begravede de to Soldater i deres Have. Denne Grav i Haven »ved den alfare Vej« hører til vore mest kendte og besøgte Kriegergrave.

Næsten ukendt, men egentlig lige saa romantisk er Graven i *Ragebøl*. »Her hvile *Janatschek* af 18 Prøs. Inf. Regt. 4. Komp. og *Margart Petersen* fra *Stubberup* paa *Fyn* af 16. Regt. 3. Komp., faldne 18. April 1864«. Disse to Solda-

ter døde under Transporten tilbage fra Valpladsen og hviler nu i samme Grav. Ogsaa Graven i *Øster-Sottrup* er en Fællesgrav for danske og tyske Soldater.

Paa *Dybbøl Banke* findes flere, meget store Gravsteder (jfr. Fig. 99, 101, 107, 108, 112, 116 og 117). Det største er vist paa Fig. 107 og 108, idet det førstnævnte Billede viser Gravstedet i dets oprindelige Skikkelse. Den store Hæk til venstre paa Billedet og det meste af Gangen maatte imidlertid afstaas ved Flensborgvejens Udvidelse. Hækken erstattedes da med en Række Kampesten med bagvedværende Beplantning, hvorved opnaaedes, at det store, smukke Gravsted med ialt 4 Mindesmærker kan overses fra Vejen (se Fig. 108). Et Par af Monumenterne er vist paa Fig. 99 og Fig. 117. De tyske Indskrifter viser, at Monumenterne i sin Tid er rejst at vore Fjender, som har ydet vore tapre Soldater den velfortjente Anerkendelse.

Foran Mindesmærket paa Fig. 117 er anbragt en løs Granittavle, som fortæller, at svensk Underløjtnant *Knorring* er blandt de her begravede. Den preussiske General *Sass-Jaworski* henledte i 1914 Museumsinspektør *Rabens* Opmærksomhed herpaa og fortalte om Løjtnantens heltedige Kamp, som Generalen selv som ung Officer havde været Vidne til.

Gravenes Beliggenhed paa aaben Mark gør det desværre ofte nødvendigt at indhegne dem med grimme Jerngelændere for at beskytte dem mod løsgaaende Kreaturer (jfr. Fig. 116).

Meget smukt beliggende ved Landevejen fra Sønderborg til Dybbøl Mølle er Mindestenen for Generalmajor *du Plat* og Majorerne *Schau* og *Rosen*, der faldt her den 18. April 1864 (jfr. Fig. 124).

3. Als.

Der findes her Krigergrave paa Sønderborg Kirkegaard (ca. 25 Monumenter og Grave), Kær Halvø (19 Grave), Ulkebøl Kirkegaard (6), Augustenborg (56), Ketting (3),

Havnbjerg (1), Nordborg (2), Lysabild (1), Tandslet (1), Hørup (2) og Kegnæs (1).

Paa *Sønderborg* Kirkegaard hviler flere Hundrede danske Soldater, dels fra Trearskrigen, dels fra 1864 (f. Eks. Fig. 105). To af de større Monumenter fra denne Kirkegaard, er vist paa Fig. 121 og i Bind 15, Side 139, Fig. 247.

De 19 Krigergrave paa *Kær Halvø* stammer alle fra Kampen den 29. Juni 1864 (Preussernes Overgang til Als). De er spredt over hele Halvøen og ligger snart paa en Mark, snart i Vejkanten, snart i Strandkanten, i et Hegn, i en Have, midt paa Marken eller i Skovkanten. Mange af dem ligger meget smukt. Fig. 114 viser en karakteristisk Krigergrav paa Kær Halvø.

Paa *Augustenborg* Kirkegaard findes som nævnt et meget stort Antal Krigergrave, baade fra Trearskrigen og fra 1864. I de senere Aar er mange af disse Grave blevet kantede med Granitsten, ligesom Marmortavler, der var vanskelige at vedligeholde, er erstattede med Tavler af sleben Granit, jfr. Fig. 106 og 118.

Ved Vejen gennem Skoven ved *Hørup Hav* hviler Menig af 10. Bataillon *Hansen* (Fig. 123). Trængt bort fra sine Kammerater og med Ryggen mod Havet nægtede han at overgive sig og faldt som den sidste danske Soldat paa den ulykkelige 29. Juni 1864, da vi mistede Als.

I den danske Krigergrav paa *Kegnæs* (Sønderby) Kirkegaard er begravet 2 i 1849 døde danske Soldater. Ved deres Side hviler nu en i den første Verdenskrig død russisk Krigsfange, hvorom en Sten fortæller: »Hier ruht in Gott, fern von der Heimat und den Seinen der russische Kriegsgefangene Sergei Titschinski«.

Endelig maa nævnes, at der paa *Bregninge* Kirkegaard paa Taasinge findes et Gravsted med Monumenter for 22 danske Soldater, som under Trearskrigen døde i Lazarettet paa Valdemars Slot, og for 14 i 1864 døde Soldater.

Billedhuggeren Elo †

Fig. 126.
Billedhuggeren
M. Schack Elo.

Nytårsdagen blev han syg, og Andendagen derefter havde en Hjertelidelse gjort en brat og (efter menneskeligt Syn) alt for tidlig Ende på et overordentlig frodigt Kunstnerliv, en rig og meget hjertevarm Personlighed og et i sjælden Grad harmonisk og exemplarisk Ægteskab og Familieliv.

Elo avløste som ung sin Far i den meget krævende Stilling som Konservator ved det verdensberømte Ny Carlsberg-Glyptotek, og han vakte i denne Stilling — hjemme som ude — meget hurtigt Opsigt ved nogle af ham udfundne Konserveringsmetoder. Hans håndværksmæssige Kunnen og kunstnerisk fine Smag indgik i en harmonisk Helhed til megen Nytte. Han kaldtes til Udgravning i Grækenland og Syrien, og i vort Nationalmuseums Gård står til fjerne Tider Løven fra Hamar, som Elo med enestående Dygtighed og Opfindsomhed har skabt af tusindvis af Skår, der var hidsendt i Kasser. Denne Løve bragte ham Ridderkorsset, og i et Brev til hans 60-Årsdag i 1947 takkede Nationalmuseets Direktør i hjertelige Vendinger ham for dette Arbejde, der betegnedes som Museets værdifuldeste Ny-Erhvervelse i Direktør Nørlunds Tid. Til specifikke Opgaver med arkæologisk Konservering kaldtes der i 1947 både fra Stockholm og Oslo, og Elo bistod med vanlig Beredvillighed og af Hjertens Lyst udfra sit store Kendskab til disse Ting, sådan som ingen anden i Nord-Europa kunde have gjort det. I en lang Årrække dyr-

kede han i sin Fritid Børnebusterne og kunde i ren Forelskelse i de Små yde det helt ypperlige i Genren. For Offentligheden er det dog hverken i denne Egen-skab eller som Konservator, at han er kendt, men som den, der har givet sit Land mellem 30 og 40 Mindesmærker på Torve og Pladser, i Parker og på Kirkegårde, og hvoraf flere af de førstnævnte er fremstået af Figurer, der var gjort for blot at smykke en Udstilling i den korte Tid, den varede. I disse offentlige Arbejder, der bl. a. strækker sig fra »Ansgar« i Bredgade (Kbh.) over »Tritonen« foran Banegården i Horsens og den yndefulde Pigeskikkelse »Våren« i Skanderborg Dyrehave til den 17 Meter høje, lysende »Svea-Søjle« i Helsingør, aner man noget af hans frodige Fantasi. Højest er han vel nået netop i »Våren« og hendes Søster »Eva« (i Privateje), hvori han gennem en særlig og avklaret Form har givet Kvindeskikkelsen i en betagende, ren og uforfalsket Skønhed og Gratie.

Hans frodige Fantasi fødte også den fornøjelige Springvandsgruppe »Havfrue mader sine Unger«, der efter at have været paa Udstilling i Forum (Kbh.) havnede i Privatbesiddelse.

En smuk og karakteristisk symbolsk Figur til Urnehaven i Nykøbing S. (se »V. K.« XIII, Fig. 225) medførte en Serie af Urnehaveskulpturer (Nykøbing F., Horsens Vestre, Kastrup m. fl.), af hvilke den, som for få År siden anbragtes på Bispebjerg Kirkegård, uden Sammenligning bærer Prisen og er af ypperlig Virkning. Under denne er Elos Aske blevet gravsat.

Før han gik til sine Opgaver, var han utrættelig i at arbejde med Sagen, og hans Omhu for at finde netop den Løsning på netop dette Sted og under disse givne Forhold var en meget værdifuld Egenskab, som var med til at bringe ham til det kunstneriske og merkantile Højdepunkt, som hans sidste År blev for ham.

Næsten færdig står hans Figurgruppe

med Sønderho-Folk i Nationaldragter (jevnt. Fig. 128) til Anbringelse på Kirkegården i Sønderho som Forevigelsen af Fanø-Dragten og som Led i et Mindeanlæg for de omkomne Søfolk, — andre Opgaver nåede ikke at blive fuldendt, før Døden meldte sig i det gryende År, — således bl. a. ikke Buster af vort Kongepar til Museet på Frederiksborg Slot.

Allerede i Tyverne blev Billedhugger Elo Medlem af vor Forenings Bestyrelse; han trådte efter eget Ønske ud i de År, hvor han var udenlands for at grave, men indtrådte atter i Bestyrelsen og har således siddet der i mere end 20 År. For dette Arbejde og hans øvrige kunstneriske og menneskelige Indsats vil vi være ham taknemmelige og i Oprigtighed ære Mindet.

Fra et Besøg på nogle Kirkegårde i Dalarne

Havearkitekt .Johannes Tholle

(Fortsat fra Side 48)

Og så *Nationaldragterne*? Jo, de er der, — og sine Steder i massevis. For denne Sags Skyld må man imidlertid især til Leksand. — og det må være på en Søndag, og man må overvære Gudstjenesten. Her sidder de i Kirkestolene, og bagefter går de lyslevende omkring, — ikke Skuespillere og ikke Statister, men levende Mennesker i et naturligt *milieu* og i en selvfølgelig Dragt (se Fig. 91, 94, 95 og 127).

At se disse mange Nationaldragter i Anvendelse er en Oplevelse af Rang, og man tænker som så, at sådan noget forekommer jo ikke mere i Danmark, — indtil man ikke mange Søndage derefter er til Gudstjeneste i *Sønderho* paa Fanø og der til sin Overraskelse konstaterer, at omved Halvdelen af de gamle Koner går i deres Dragter, — men ingen Unge (se Fig. 128).

Og så *Kirkegårdene*? Som S. 48 antydet venter man sig oprigtigt talt ikke noget

Fig. 127.
Kirkegængere i
Nationaldragt på
Leksand Kirkegård
i Dalarne.
Foto: J. Th. Aug. 1945.

Fig. 128.
Kirkegængere i
Nationaldragt på
Sønderho Kirkegård,
Fanø, Danmark.
Foto: J. Th. Maj 1946.

særligt, — og derfor overraskes man så meget mere, fordi der her er noget virkelig særligt, særpræget og særegent. Her finder man baade ind til den primitiveste Form for Gravvård (Gravstedspleje), og desuden finder man Ønske-Løsningerne, som Havearkitekter og Kirkegårdsfolk i de sødste Drømme kan tænke sig dem. Ikke alle Dalarnes Kirkegårde kan der her fortælles om, men dog lidt mere om 4 af dem; af disse er de 2 beliggende i Stora-Tuna-Borlänge Kommune, den tredje er Leksands og den fjerde Rättviks.

Om Kirkegårdene i Stora-Tuna fortæller Kyrkogårdsf. *E. Danielsson* i Foreningen Sveriges Kyrkogårdsforeståndares Årsberetning (1945) bl. a. følgende, som anføres til Orientering.

Stora-Tuna har 4 Kirkegårde, af hvilke

Den gamle Kirkegård ved Stora-Tuna Kirke er den ældste, uden at man dog kan sige, hvor gammel den er. Allerede ved 1100-Tallet har der ligget en Kirke her. Efter en Beskrivelse fra Midten af 1700-erne var den da indhegnet med en Mur af Gråsten, ca. 1,5 m høj og mere end 1 m tyk. På Muren fandtes et rødtjæret Spåntag, hvorved Murens samlede Højde blev på ca. 3 m. Den havde 3 murede Porte med runde Spåntag, der var malet i lysegrøn Oliefarve, hvorved det hele maa have fået et meget malerisk Udseende. Fra Portene gik stenlagte Gange frem til Kirkens Portaler, og ved den Tid, som Beskrivelsen omtaler, plantedes der Løn og Røn på Kirkegården; men alt dette er nu borte og erstattet med andet, — her som andre Steder på Kirkegårdene.

Fortsættes i næste Nr.

Seurakuntaopisto (Församlings-högskola) tar hand om specialutbildning av gravgårdsskötare i Finland

Kunstneren Ilmari Wirkkala

»*Suomen Kirkon Seurakuntalyön Keskusliitto*«, som har en motsvarande systerorganisation — Förbundet för svenskt församlingsarbete i Finland, har för tre år sedan startat en kyrklig högskola för vidare utbildning av kyrkliga ämbetsmän och funktionärer. För detta ändamål köpte Keskusliitto en sk. Luther-opisto (Lutherinstitutet) i *Tusby* ca. 30 km. från Helsingfors norrut. Eldsvådan hade tidigare härjat institutet så att endast biblioteket räddades.

Vid sidan av de många kurser som vid den provisoriskt uppbyggda skolan har pågått har på förslag av Hautausmaiden Ystävät (Gravgårdarnas vänner), som arbetar under samma Keskusliitto, fungerat en kurs för vidare utbildning av gravgårdsskötare, d. v. s. trädgårdsarkitekter, trädgårdsmästare, gravgravare, kyrkvårdar m. m. som har närmasta hand om gravgår-

darna i sin egen församling. Hittills har kurserna varit 3 tillsammans och elevantalet i medeltal 20. Som lärare har varit skolans direktör, kyrkoherden *Hannes Kauppinen*, Hautausmaiden Ystävät ry:s sekreterare *Ilmari Wirkkala*, inspektören för Helsingfors gravgårdar, trädgårdsarkitekten *Ola Mannström*, överträdgårdsmästaren för Åbo begravningsplatser *E. Laaksonen* och trädgårdsmästaren i Kouvola köping *V. Valento*.

I dessa dagar har en pristävlan mellan arkitekter om skolans framtida byggnadsplan avgjorts, och sättes arbetena genast i gång så fort som tillstånd till byggnadernas utförande och materialköp kan erhållas.

Skolan har en stor park och det är meningen att under pågående kurser för gravgårdsskötare utarbeta en liten mönstergravgård i parken.

KIRKEGAARDEN

(Af Frederiksberg-Digter, 1817)

Høstaften er saa kiølig og saa klar,
Forladt den skønne Flora Jorden har.
Autumnus kom paa Stormen, fulgt af

Støv,
I Skoven steeg han af blandt visne Løv.
Guld har han nok af, af Purpuret kun lidt.
Med tunge Krone gaaer han sagte Skridt
Og hvisker truende til hver en Lind,
Som ryster Hovedet, med Graad paa Kind.
Hvad Hemmelighed har han Skoven sagt?
»At han har Døden i sit Følge bragt«.

Hvid Vinter i Skelettes Klædebaand
Bag Muren staaer, med Lee i Haand.
Den stærke Høst drev Sommeren paa

Flugt,
Nu plyndrer han fra hvert et Træ dets
Frukt,

Udskriver Alnaturen streng til Skat,
Og hviner i den gyselige Nat.
Hans kolde Hofstat i den strænge Luft
Forfængeligt, som Blomster uden Duft,
Ham følge, gule, brune gyldenklædt,
Og bukke for den skumle Majestæt.
Det ædle Blaa, det muntre Røde sank;
Kun hist og her en Aster rund og rank
Opliver Græsset, som en Skjønhed bold,
Men uden Ømhed og for Elskov kold. —

Det hjælper ei at stride meer, Natur,
Din Time kom, udrundet er dit Uhr.
Din gode Konge, Sommeren, er død,
Snart følger du ham nu i Gravens Skiød.
Hør Uglen hist, bag Bøgens sorte Blad!
Hun sidder nu, hvor Nattergalen sad,
Og truer som en Hex, en gammel Qvind
I Røverkulen, fæle Morders Sind.

O sover sødt i Eders Kurve, Smaae!
I Efterslægtens Haab, ei vandre maae
Med Fader, i den sørgelige Nat.
Giem, Hytte, luun og tryk, min elskte Skat.
Som Svibler i den varme Blomsterbænk
De slumre. Sundhed, Gud, de Elskte
skienk.
At de kan spire stærkt, og bære Frukt,
Naar deres Faders Øje længst er lukk.

Jeg vil med Digterlyren i min Arm
I denne Time trodse Nattens Harm. —
Men stille! Blæsten lægger sig, og hist
Nedstirrer Straalen paa den vaade Qvist
O rene Himmel! om en bedre Vaar
Du minder mig, som forestaaer.
Ved Kirkespiret jeg din Maane seer,

Det hvide Ansigt græder mens det leer,
Og viser, som en syg men deilig Møe,
At det er sødt af Kiærlighed at døe.
Den er bedrøvet, men den skielver ei,
Den iler freidig ad en Sølvvei,
Adlyder uden Knurren Skiæbnens Bud,
Og stoler fromtuskyldig paa sin Gud.

Og saa vil jeg! — Bort, bort du fæle Syn.
Den mørke Mismod svandt med skumle
Bryn.
Nu, venlig som et Barn, jeg atter staaer
Med stille Gysen for min Kirkegaard.

Men hvad er dette? Op fra Gravens Ro
Opstige, Arm i Arm, de Døde To;
Den ene hist, fra Kirkemurens Læ,
Og denne fra sit lille sorte Træ.
Fortrolige, jeg seer dem tale blidt,
De blege Qvinder gaae med lange Skridt,
Gaae Kirken rundt — de staae for mig —
o Gru!

Og spørge: Digter! kiænder du os nu?

O elskte Moder! seer jeg dig igien?
Kom nærmere! Kom til din Søn, din Ven.
Lad ham betragte disse kiære Træk.
Han skielver ei, han føler ingen Skræk.
Din Pande, dine Øine, denne Mund!
De sorte Haar, det hulde Smil, som kun
Du straalte, naar du ahned hvad jeg blev,
Naar mit Forsøg jeg paa din Skammel
skrev.

O du har ei oplevet denne Lyst
At trykke mig som Digter til dit Bryst!
Jeg har ei nydt den Salighed at see
Din Moderfryd; jeg deelte kun din Vee.
Og denne Siæl! den fik jeg dog fra dig.
Dit eget Billed skued du i mig.
Din Ild indstrømte du den spæde Dreng
Med Aftenpsalmer, ved hans lille Seng.
Du lærte ham i Qval at føle Mod,
Du lærte ham at være øm og god!
Din varme, store Siæl var kun for mørk
Og Livet var dig længe kun en Ørk.
Hist hviler ved din Fod det stakkels Noer,
Som bragte dig ned i den sorte Jord! —

Hvor er hun? Ak hun svandt! Hun
slumrer sødt;
Thi hist Veninden har hos Gud hun
mødt,
Som svæver hen ved Kirkemuren der,
Og seer paa mig ved Maanens
Trylleskiær!

Hun hende har om hendes Søn fortalt
Og hvert et Minde tit tilbagekaldt.

Sov elskte Moder sødt ved denne Sti!
Din gamle Husbond gaaer dig troe forbi,
Hver Søndag, naar han iler hisset ind,
Med Orgelklang at røre christne Sind.
Jeg fik i Arv fra ham, imens du leed,
Hans Sundhed, Styrke og hans
Munterhed.

End blusser han i Kraft, med hvide Haar,
Og nyder fro sin Vinter som en Vaar. —

Har du ei seet mig med de hulde Smaa
I Sommer ofte her ved Porten staae,
Ved Sprinkelværket? Saae du ei din Søn
Med sine Børn at giøre taust en Bøn?
Tilgiv, vi ei kom ind til dig i Aar! —
Jeg seer ei giærne Børn paa Kirkegaard!

Du Skygge! hisset over Gravens Skiød,
Hvi har du mig bedrøvet ved din Død?
For sværmerisk dit skønne Hierte foer,
Og kaldte dig for tidlig fra vor Jord.
Hvi har din Ven saa hurtig du forladt?
Jeg seer dit Aasyn i den klare Nat,
Det samme rene Smil, det samme Blik,
Som kom fra Himlen og til Siælen gik!
Ak, mindes du, hvor oprømt og hvor glad
Hist med din Ven i elskte Kreds du sad?
Og folte dig saa styrket og saa frie,
Ved Venskab, Munterhed og Poesie?
Og nu — det er forbi! Du gik herfra.
Sov sødt i Gravens Skiød, Amalia!
Huldt for den Hulde. Hvergang Vaarens
Luft

Udklækker Martsviolers milde Duft,
En Krands af disse dødlighblege Smaae
Din Ven skal om din hvide Urne slaae!

Det luftige, det blege Syn forsvandt;
Og Maanen skiuler sig bag Skyens Kant.
Farvel, du skumle Kirkegaard! tilgiv,
Jeg dig forlader! Livet elsker Liv.
Naar jeg er død, maaskee du mine Been
Skal giemme bag en opreist Kampesteen.
Da mangel Vandrer standse vil sin Gang,
Paa Graven see, og tænke paa min Sang.
Nu iler jeg til Mennesker igien.
Den sunde Siæl er altid Livets Ven.
Det vinker mig, det aabner mig sin Skat.
Og nu, min gamle Kirkegaard, god Nat!

Adam Oehlenschläger. †

Krematorieanlæg belønnet med guldmedaljer. I

For 1946—47 udskrev Akademiet for de skønne kunster en guldmedaljekonkurrence for arkitekter lydende på et kapel- og krematorieanlæg, for hvilket der bl. a. var stillet følgende betingelser, der citeres efter det trykte program:

»Bygningerne tænkes anvendt til højtideligheder ved jordfæstelse og brændinger. Det drejer sig om: et kapelrum med 350 siddepladser, et andet med 150 og et tredje med 50 siddepladser. Desuden ønskes der til hvert af kapellerne så megen fri plads på gulvet, at nogle stående kan overvære højtideligheden. Her må regnes med 50 pCt. forøgelse af menigheden.

Til hvert af de mindre kapeller ønskes et venteværelse, men ikke til det store kapel, som man regner med ikke vil blive benyttet til ceremonier følgende tæt efter hinanden.

Ved brændinger ønsker man enten, at kisten sænkes, eller at den føres bagud gennem et system af skydedøre. Kisten føres til et forbrændingsrum med fire ovne. Et forrum til dette forbrændingsrum ønskes med plads til 12 kister. Sker brændingen ved gas, kan gaslugt være yderst ubehagelig, f. ex. hvis lugten fra en underetage kan trænge op i kapelrum.

Der ønskes et stort rum til midlertidig opbevaring af kranse. Man kan tænke sig, at disse lægges på reolignende vogne — ligesom ved Enskede krematoriet i Stockholm.

Et planterum på c. 100 m² bruges til opbevaring af planter, som stilles ind i kapellerne under højtideligheden. Rummet må være lyst og tempereret, men det skal dog ikke have karakteren af et drivhus, og det er ikke ønskeligt, at publikum kan se ind i rummet udefra — af hensyn til den varierende plantebestand. Lig, der skal brændes, kommer i zinkkiste, denne sættes inden i en til kapellets inventar hørende trækiste, og der ønskes plads for opbevaring af sådanne kister (zinkkisten brændes).

Afdøde føres til kapellet efter aftale mellem personalet og familien, som afleverer kisten i et modtagelsesrum. Der ønskes to sådanne rum tilsammen c. 70 m² store, de udstyres, så de egner sig for en enkel ceremoni — uden medvirksomhed af præst eller kor. Endvidere ønskes et mindre venterum bestemt for et lille følge, der venter paa at kisten kommer til kapellet. Fra modtagelsesrummene føres kisterne til opbevaringsrummene, der maa regnes med plads til 50 kister.

Man er kommet ind på i de senere år at an-

vende regulære kølerum til opbevaring af kisterne. Kælderrum finder ofte anvendelse.

Da publikum ikke har adgang til ligrummene, må der være et hensigtsmæssigt beliggende lokale, hvor familie eller blomsterhandler kan pynte kisterne før højtideligheden.

Til hvert kapel kræves et rum for præst, og ved orgel rum for kor og organist. Ved det store kapel ønskes dog et særligt rum for organisten. Desuden kræves der et eller andet sted garderobrum og opholdsrum for korpersonelet, som ofte tilbringer en stor del af dagen ved krematoriet.

Klokkeringningen kan foretages på forskellig måde, det overlades de konkurrerende at foreslå, hvad de vil vælge. Der gøres dog opmærksom på, at man ved Enskede er gået over til at anvende et grammofonanlæg. Herved kan lyden udsendes til det sted, hvor følget befinder sig, og ringningerne til de forskellige ceremonier griber i mindre grad end almindeligt ind i hinanden.

Der ønskes kontorlokaler for inspektør og assistenter, ialt 100 m², beliggende ved anlæget. Udleveringen af urner — med aske — sker fra disse kontorer fra et dertil bestemt rum. Op ad dette bør der være et venteværelse for familiemedlemmer, som kommer for at afhente en urne.

Kolumbarier af forskellige typer ønskes. De kan være i tilslutning til krematorieanlægget; men de kan udmærket godt ligge frit på kirkegården på dertil egnet sted.

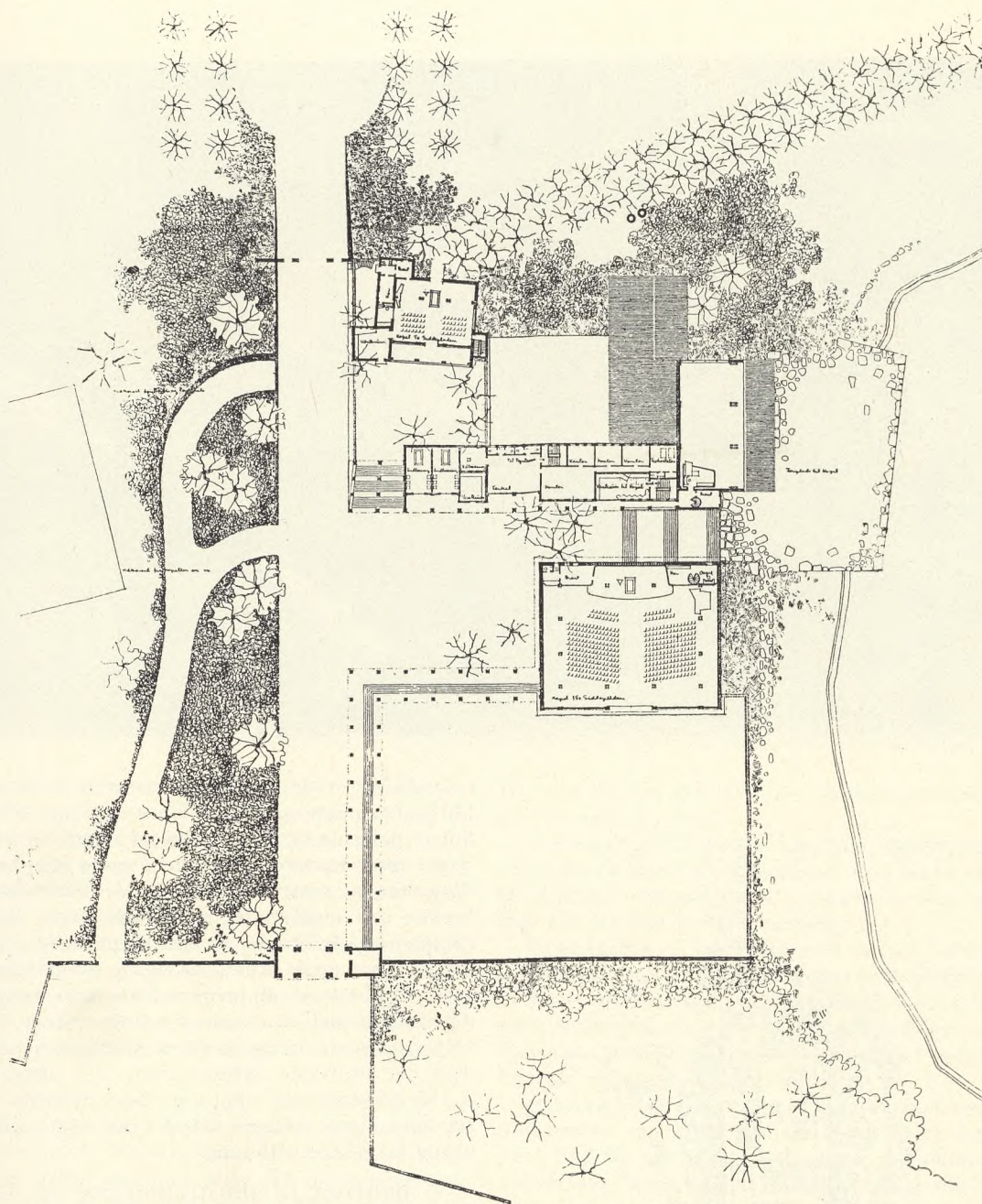
Kedelrum og andre udenomsrum ønskes. Endvidere må der kunne anvises rum for omklædning og spisestuer for de ved bygningen beskæftigede personer. Omklædning for mænd for sig og kvinder for sig. Men det bemærkes, at man tænker sig, der andet sted på kirkegården indrettes omklædningsrum og spiserum for gartnere, arbejdsmænd og koner, der er beskæftiget på kirkegården, og dette regnes ikke for at høre med til opgaven.

Kapel- og krematorieanlægget kan knyttes til en eksisterende kirkegård, men de konkurrerende kan også selv tænke sig en placering på et til kirkegård egnet areal.

Af de ved konkurrencens slutning indleverede arbejder tilkendtes akademiets mindre guldmedalje for 1947 til arkitekterne, M. A. A. *Erik Stengade* og *Holger Sørensen*. Af disse ledsager E. S. sit arbejde med følgende forklaring, der her gengives efter »Arkitekten« 1947:

Et krematorium — nogen er død. — Sort tøj

Fig. 129.
Erik Stengade:
Plan c. 1 : 1000.

og nogen der bliver ved med at snøfte og pudse næse. — Eller den eneste man holdt af — og som man savnede, blot vi var adskilt nogle timer. En halvglemmt landsbykirkegård med enkelte jernkors og udvaskede marmorplader eller en frisk slagmarks endeløse geledder af trækors. En pæn borgerlig begravelse på et tidspunkt hvor vi kun tænker på at leve.

Gartner Brandt har udformet det så naturligt, særlig i grusgraven på Mariebjerg kirkegård. Den har jeg efter bedste evne taget som udgangspunkt for min løsning af årets guldmedaljeopgave.

Lynbyvejen tænkes bøjet mod Øst, således at Vintappersøen indgår som et led i Mariebjerg kirkegård. Der anlægges høj beplantning langs vejen, så søen og kirkegården kommer til at ligge som et fredeligt hele adskilt fra de noget uensartede omgivelser. Forholdet til terrainet og den omgivende natur har været af afgørende betydning for mig.

Paa samme måde som man gør et byhus glat og tilslebet i form og materialer for at understrege den nære tilknytning til interiøret også i gadebilledet, har jeg i krematorieanlægget valgt

Fig. 130.
Erik Stengade:
Modelfoto.

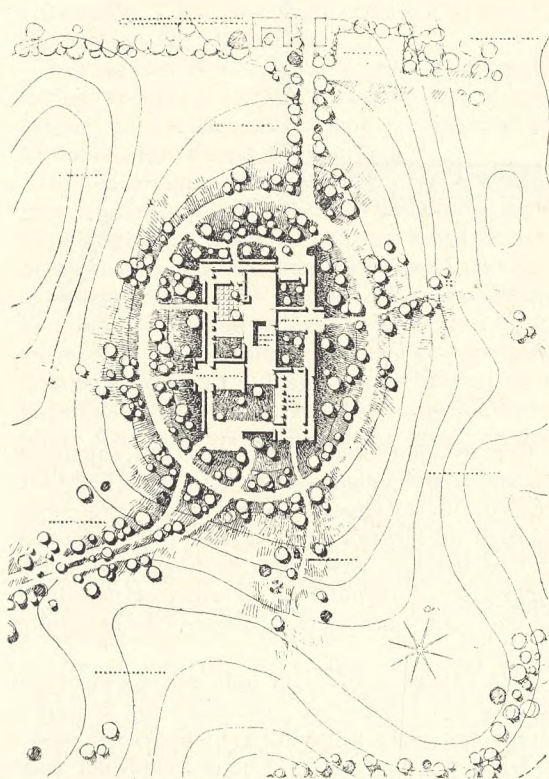
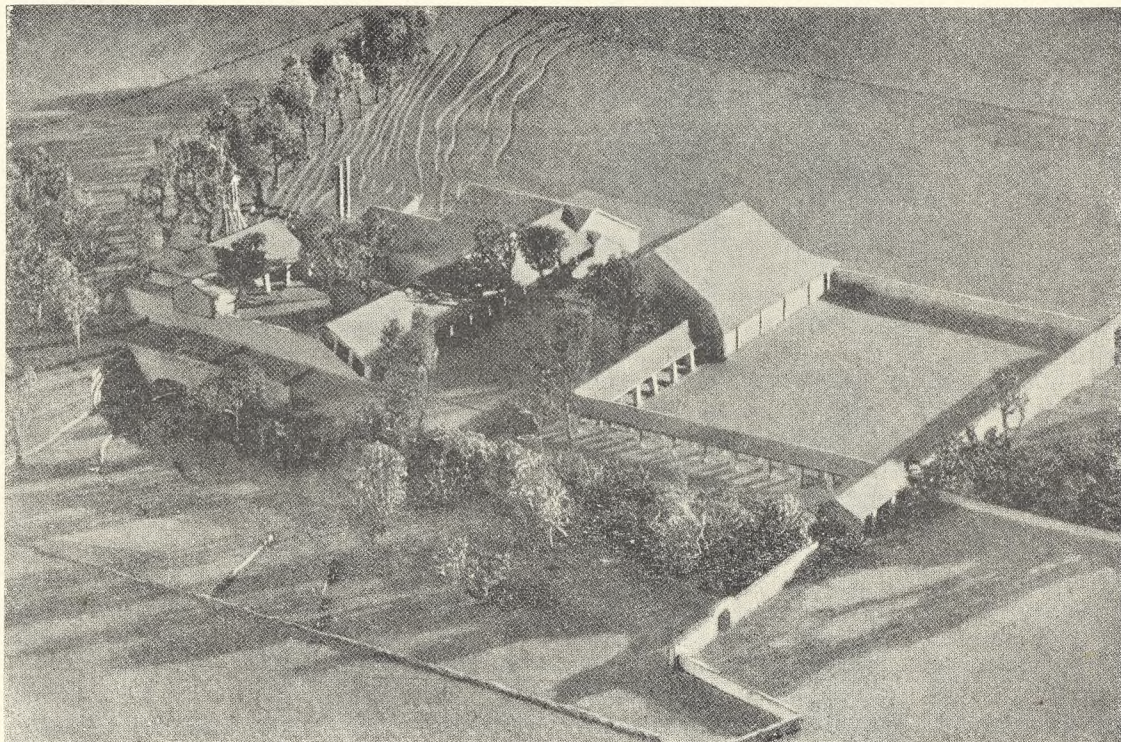

Fig. 131.
Holger Sørensen:
Situationsplan.

ret rustikke virkninger, groft murværk og rå tildannet rundtømmer. Ikke kinesernes meget forfinede polering og behandling af vægge og træværk, men snarere feriehyttens mere primitive tilpasning af materialerne. Jeg har tilstræbt at trække den omgivende frit anlagte natur ind i rummene — hvor man jo også færdes med overtøj på. Den noget kinesiske form på det store kapel er bestemt af programmets krav om, at det almindeligvis skal rumme c. 300 personer, der belyses direkte af de to store gavlvinduer, medens det krævende udenomsareal med plads til c. 150 personer, og som i de fleste tilfælde vil stå tomt, ligger svagere belyst i den omkringliggende lavloftede søjlegang.

Vi henviser til illustrationerne fig. 129 og 130.

Holger Sørensen skriver samme sted:

Den kultus at begrave sine døde i indviet jord førtes til Danmark sammen med kristendommen. Denne tradition, hvis smukkeste udtryk er landsbykirken med den omgivende indhegnede kirkegård, har så stærke rødder, at selv et krematorium må anlægges med almindelig begravelse for øje og endvidere mulighed for at urnen kan begraves.

Disse forhold har været medbestemmende ved

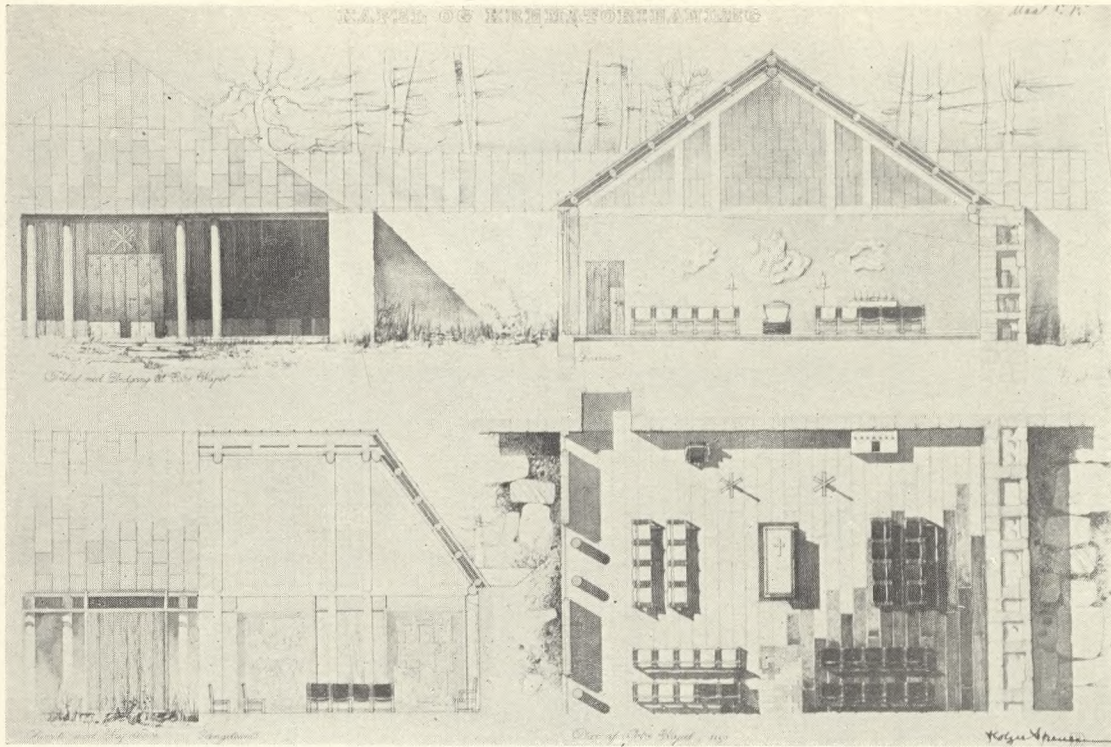

Fig. 132.
Holger Sørensen:
Gavl m. indgang, snit,
facadeudsnit og plan-
udsnit af Østre Kapel.
c. 1:200.

valget af grunden, der ligger Nord for Mølleå-
dalen og Vest for Jægersborg Hegn. Disse to
naboarealer vil også ud i fremtiden være i stand
til at give området mulighed for at bevare den
højtidelighed og ro, som jeg mener er af afgør-
ende betydning for en gravplads.

Grunden stiger stejlt op fra Mølleådalen (nord
for København) og går over i et svagt bølget areal
stigende op mod Wesselsmindes gamle have. Her,
med nødvendig hensyntagen til den værdifulde
del af den gamle bevoksning, tænkes kapellerne
placeret.

Vejføringen på terrainet sker med, dels en
kørevej fra Hørsholmsvejen, dels ved benyttelse
af den gamle Wesselsminde Allé fra den nordlige
bivej. Hertil kommer stier fra det grønne om-
råde i S. og SØ. Vejprofilet både ved køreveje
og stier skal være det simplest mulige, smalle,
gruslagte, græsindfattede veje med det samme
beskedne præg, som selvgroede fodstier har. De
små veje til kapeller, afleveringsrum m. m. tager
kun den til disse rum bestemte færdsel, al anden
trafik holdes på afstand fra kapellerne af den
rundgående vej.

Den sydøstlige del af grunden, der er præget
af terrainets rolige linieføring og enkelte fritstå-
ende træer med sin indramning af bevoksning
på skrænterne ned til Ådalen og af Jægersborg
Hegn, tænkes bevaret med sin parklignende karak-

ter, ved kun at markere de uindhegnede grav-
pladser med en sten.

Den nordvestlige del skjærmes mod Hørsholms-
vejen og en eventuel bebyggelse mod Nord ved
et skovbælte. Denne del af grunden tænkes ud-
lagt som gravsteder af traditionel art.

Bygningerne er søgt udformet således, at den
af etik og funktion nødvendig bestemte adskillen
mellem kapellerne og brændingshallen med bi-
rum foretages uden at anlæget derved får en
sacrosant forside og en mere industriel præget
bagside, nemlig brændingshallen m. m.

Selve kapelanlægget er bygget op omkring bræn-
dingshallen med de 3 kapeller orienteret mod
Vest, Syd og Øst. Brændingshallen går gennem
underetage til tag, medens alle nødvendige birum
ligger i terrainhøjde. Herved opnås det, at den
døde forbliver over jorden, indtil bisættelsen har
fundet sted.

Selve hensætningen af urnen kan, foruden den
almindelige begravelse på kirkegården, ske på 3
måder: Enten nedsætning i fællesgrav udenom
kapellerne eller hensætning i krypten eller ind-
muring i nicherne i kapelanlæggets svære mure.
Det, at selve bygningen og højen hvorpå denne

Fig. 133.
Holger Sørensen:
Snit i Store Kapel og
facade mod kapel-
haven; snit i Østre
Kapel, urnegården.

Fig. 134.
 Holger Sørensen:
 Kælderplan og snit
 c. 1:800.

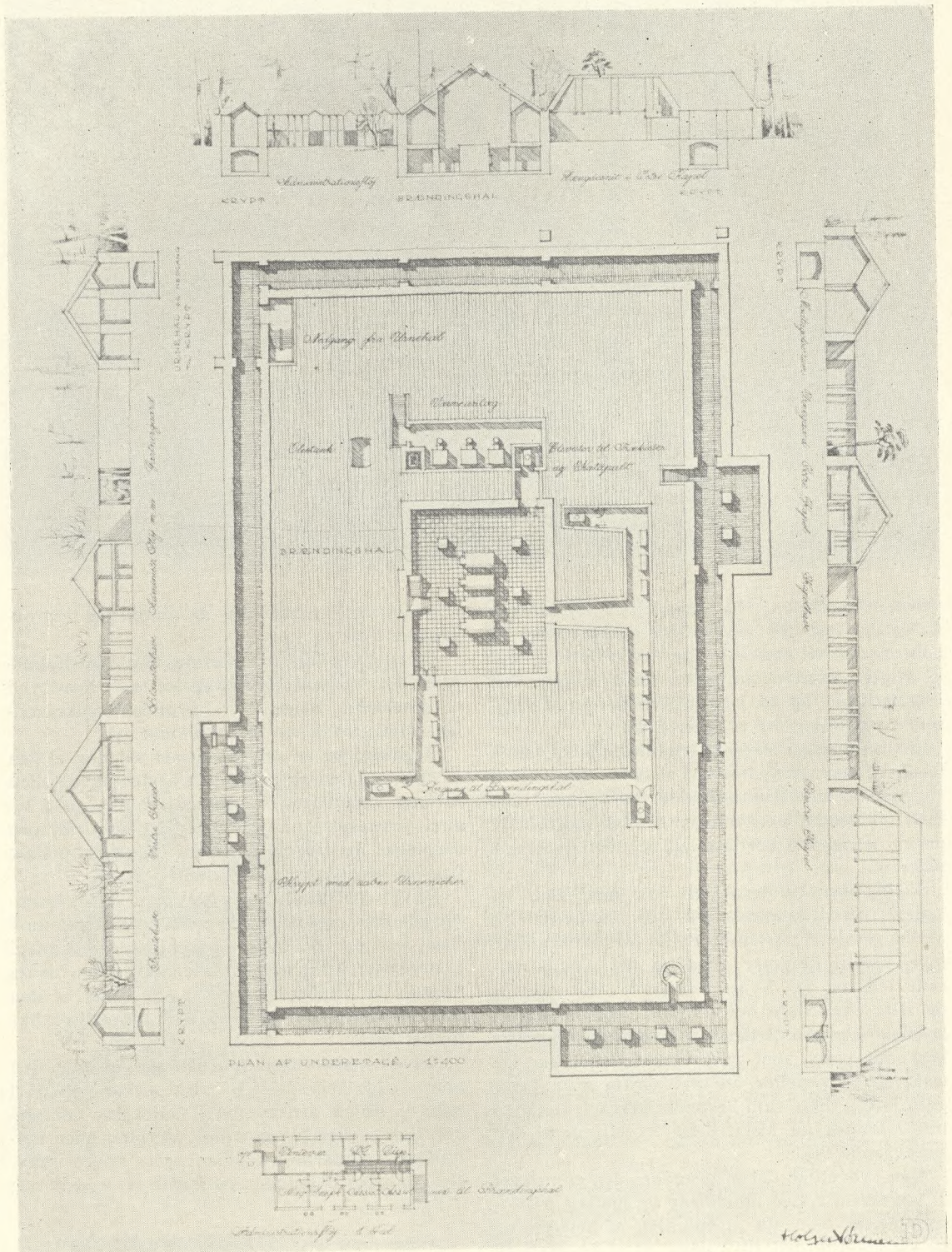
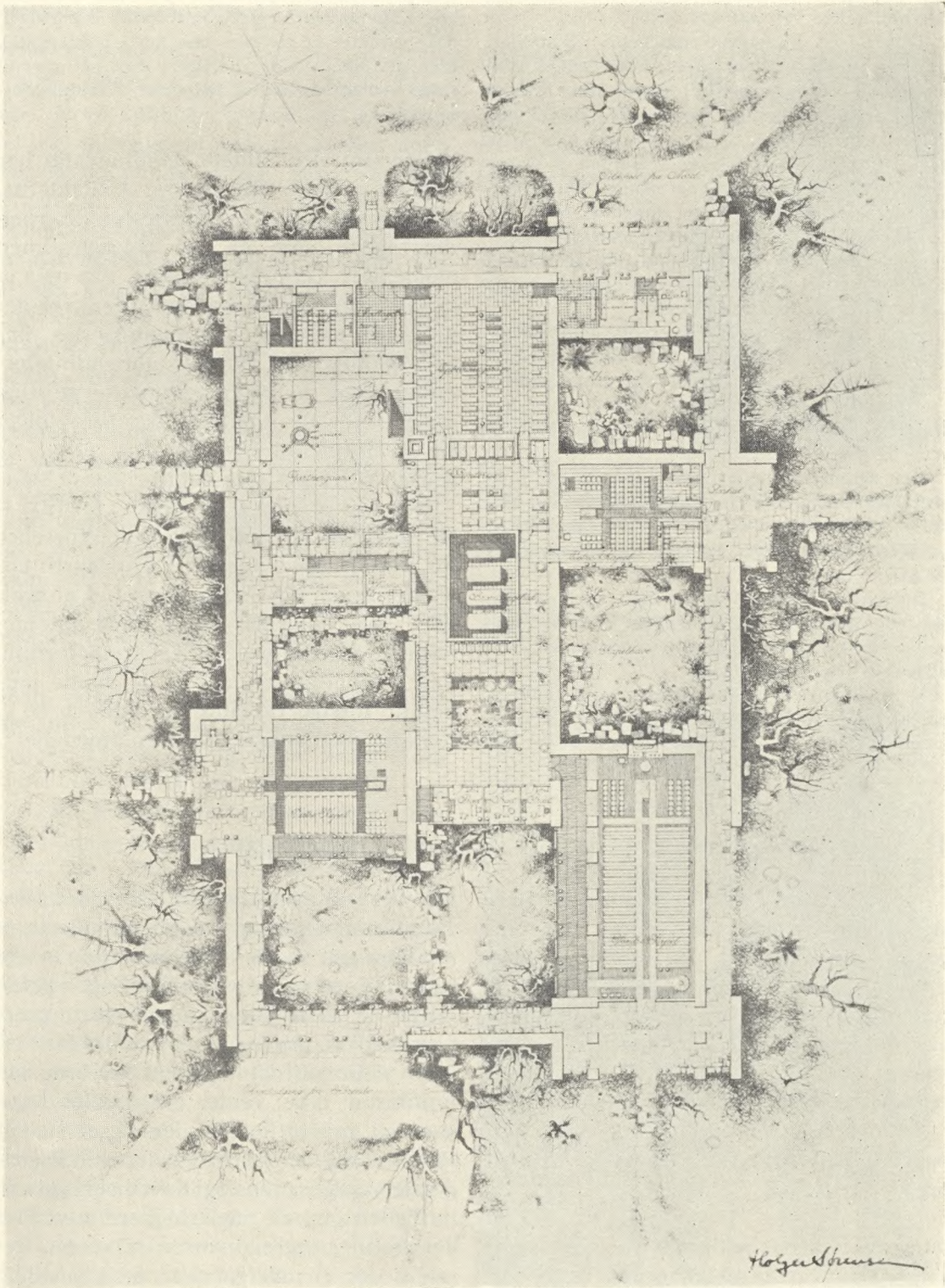

Fig. 135.
Holger Sørensen:
Stueplan c. 1 : 800.

er placeret anvendes som gravplads, understreger yderligere det menneskelige, men samtidig det højtidelige ved anlæget.

Klokketårne. Klokkerne anbringes i 3 stabler, een beregnet for hvert kapel, hvert enkelt placeres ved adgangsvejen til bygningen. Derved opnås intimere kontakt med følget, såvel når dette søger kapellet, som når følget med kiste går til graven. Materialerne i stablen er svære tjærede lærketræsstolper, der samles ved surringer af tjæret tovværk. Taget afdækkes med bly.

Kapeller. Materialerne i murværket er kampesten, der berappes og hvidkalkes. Til tagdækning anvendes faset bly, og det udvendigt bærende træværk og beklædning tjæres.

Konstruktionen består af bærende kampestensmure og træ søjler. Tagværket er udført af rundtømmer med synlige hoved- og grathspærfag. Fodremmen går hele rummet rundt og understøttes ved murene af knægte ved vinduespartierne og gange af egestolper.

Den sammenkoblede rygås i forbindelse med grathspærene danner hovedkonstruktionen, idet rygåsen hindrer udskydning ved vinduespartierne, og grathspærene fører trykket ned i hjørnerne i de svære mure.

Indvendig beklædes åsene med korte, brede, skurede egebrædder. Træpartierne bl. a. ved indgange til kapellerne udføres af egeplanker; heri udskæres trærelieffer.

Den naturlige belysning sker gennem vinduespartier mod kapelhaverne, formet således, at rummene får ensidigt fladt lys. Derved bliver det

egentlige opholdsrum velbelyst, hvorimod lyset dæmpes opad i tagrummet og nedad ved skakten. Kapellernes form og indvendige træbeklædning skønnes at give en passende efterklangstid, men muligheden for yderligere dæmpning er til stede ved indmuring af lydpotter i kampestensmuren

Gennem den tildelte guldmedalje har akademiet ikke blot hædret arkitekterne, men især sagt god for de præsterede arbejder, sådan som de må betragtes med akademiets (arkitekters) øjne. For også at få en bedømmelse fra den side, hvor der arbejdes med og i krematorierne, har redaktionen bedt Dansk Ligbrændingsforening samt en repræsentant for gejstligheden om en udtalelse, og disse følger fra realskolebestyrer *Magnus Lund* og provst *N. J. Rald* som indlæg i næste hefte.

Det kan tilføjes, at akademiet for 1947—48 udskrev en guldmedaljekonkurrence for malere med opgaven: Forslag til udsmykning af modtagelsesrummet af arkitekt Erik Stengades i 1947 med guldmedalje belønnede projekt til et krematorium. Ved bedømmelsen af de til denne indkomne forslag tildeltes der maleren *H. V. Lauesen* akademiets store guldmedalje.

Retskrivningsreglerne og Vore Kirkegaard

Under 22. marts 1948 udsendte det danske Undervisningsministerium bekendtgørelse om indførelse af 1) små bogstaver, 2) svensk å og 3) kunne, skulle og ville (uden d). Det vil være vore læsere bekendt, at redaktionen af VORE KIRKEGAARDE stedse har ladet individuelle ønsker om retskrivning være rådende i bladet, således at man jævnlig har læst artikler med små begyndelsesbogstaver; disse vil i fremtiden også blive brugt i redaktionelle artikler og må formodes i stigende grad også at ville ses i medarbejdernes stof. Det svenske å gik vi over til allerede i fjor, og at erstatte d-erne i de nævnte ord med n- og

l-er vil vi også efterfølge. En hovedmotive-ring for en ændring af det bestående er, at skriftsproget skulle tilnærme sig de øvrige nordiske sprog, — en opfordring vi gerne følger og gerne gør i endnu større grad, f. ex. ved at anvende v-er i stedet for f-er, hvor vi finder det rimeligt. Læserne må imidlertid ikke vente, at skridtet tages som en revolution, — der ligger stadig stof, hvortil der er brugt den hidtil gældende retskrivning, og der vil stadig være mulighed for, at medarbejdere anvender det hidtil gængse, hvorfor vi venter forståelse for en overgangstid med adskillig inkonsekvens.

Fra et Besøg på nogle Kirkegårde i Dalarne

Havearkitekt Johannes Tholle

Fortsat fra Side 60.

Siden 1860 er Kirkegården i Stora Tuna mod Nord indhegnet med en lav Mur, der er opbygget af kløvet Gråsten uden Mørtel, og på de øvrige Sider et støbt Jernstakit. Indgangen er Jernlåger med Støbejernsstolper. Næved Stakittet findes en Allé af Birke. Den gamle Kirkegård er udvidet flere Gange. Indtil lidt efter Århundredskiftet var den c. 15,000 m² stor, hvoraf c. Halvdelen optoges af Kirkebygningen. Men derefter er Udvidelserne sket Slag i Slag. Den er nu udvidet ikke mindre end 5 Gange, og hver af disse Udvidelser fremtræder (ligesom den gamle Del) med deres særlige Præg, hvorfor de er let at identificere og adskille. I 1912 udvides den med 6000 m² imod Vest (Omkostn. Kr. 5,173); 1919 imod Syd med 15,000 m² (Omkostn. Kr. 18,000), hvilken forestodes af Arkitekt *Sigurd Leverentz*; 1926 yderligere 21,400 m² imod Syd (Kr. 4,000), Arkitekt *Edvard Dahlbäck*; 1936 igen imod Syd med 12,600 m² (Kr. 7,500) (Ark. E. Dahlbäck) og sidste Gang imod Nord med 30,900 m² (Kr. 95,500) ved Arkitekt *Elis Werner*; sidstnævnte Sum er kalkulatorisk, og Anlæggelsen blev først påbegyndt i 1946. Således vil den gamle Kirkegård, som indtil 1912 var på de nævnte 15,000 m², i Løbet af godt 30 År ved de fem Udvidelser have forøget sit Område med ikke mindre end c. 5 Gange sin egen (oprindelige?) Størrelse, — noget tilsvarende kan også konstateres i Danmark ved stærkt voksende Byer eller Stations-Kommuner.

På den ældste Del af denne gamle Kirkegård er efterhånden fremkommet det karakteristiske Billede, som også kendes fra andre ældgamle Kirkegårde: De gamle Gravmæler står ensomt i Græsset, — eller en enkelt Rose eller Bregne står derved. Det korte Græs har dækket Jord

og Gange, så der er blevet een stor, sammenhængende og skøn Græsslette ud af det, og her står dels kortere Rækker, dels enkelte Gravmæler og vidner om gammel Stil og gammel Tid (se Fig. 138—141).

Der er udskårne eller ganske enkle hvidmalede Trækors, lave og beskedne, og der er karakteristisk Mængde af Hjul Kors, det gamle nordiske Symbol,

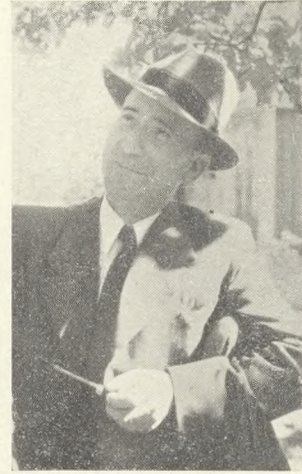

Fig. 136.
Kyrkogårdsföreståndare Gustaf E. Danielsson, Stora Tuna.

Fig. 137.
Omkring kirken i Stora Tuna.

Fig. 138—41.
Partier fra de ældste
dele af Stora Tuna
kirkegård.

Fig. 142.
Med kavelen oprækkes
mønstret i gruset på
gravstedet.

som Nazismens Misbrug ikke har kunnet og ikke skal kunne berøve os. Men i Dalarna har de let til Metallerne, og derfor findes der også på denne ældre Del smukke Metal-Gravmæler, oftest i enkle og primitive Kors-Motiver.

Udvidelsen imod Vest er stærkt præget af Birketræer, men også her er der et velgørende, omsiggribende Græstæppe, hvori Trækorsene o. a. Gravmæler står fint og smukt.

På den ældste Udvidelse imod Syd ligger Gravfelterne inddelt med Græsrabatter, mens selve Græsområdet er lagt i Grus, og dette holdes sirligt »revet« med et Mønster i. Om denne stærkt udviklede og tilsyneladende ganske specielle Form for Gravstedspleje siger Arkitekt Wadsjø i sin ypperlige Bog »Kyrkogårdsvård« (1918), at den stammer fra den mest oprindelige af alle Gravsmåkningsformer. Det mest enkle, man har haft, og det mindste, man har ydet dem, der blev lagt under Mulde, var i Tidernes Morgen dette, at man strøede Sten eller lagde Grus over Graven. Ikke nær alle hedenske Forfædre fik Kæmpehøje; det fik Storbønder og Småkonger; men den jævne Mand blev begravet ved Gården eller Huset, på Tofte el. l. Steder, som rimeligvis ikke blev omgærdet, men som i hvert Fald blev »fredet« og karakteriseret på den nævnte Måde: Småsten eller Grus. I Dalarna har man i Generation efter Generation gruset Gravene, — og man har ladet Fantasien og Opfindsomheden råde, og Koner og unge Piger udfinder sig i vor Tid de sirligste Mønstre, — noget lignende som dem de bruger ved Korsstingsbroderier, Kanvas etc. Dette gør man aldeles ikke for Nemheds Skyld, — sådan vilde man tro det. Næ, — een Gang om Ugen mindst går Konen eller Datteren til Graven med en Rive (Kratte) samt med det til dette særlige Brug udfærdigede Redskab, der kaldes en *Kavel*, og som er en Art Træcylinder på Skaft og med indføjede dybe Riller; Redskabet minder en hel Del om

Husmødrenes Instrumenter til Kagerulning, — kun kører Rullen ikke rundt. Når Graven skal nettes, tager man først Riven og udsletter de Rester af Mønstre eller Ujævnheder, som måtte være i Gruset; og når Grusfladen er revet pænt,

kommer altså Kavelen frem, og i nogle få, men sikre Tag laves da det Mønster, som man nu vil have på Graven. En Uge efter gentager det samme sig, — enten er det Familien, der besørger det, eller det er den stedlige Graver eller Kirkegårdens Folk.

Fortsættes i næste Nr.

Om Udførelse af Akkordarbejde paa større Kirkegaarde

Inspektør H. D. Ørsted-Hansen

De fleste Gartnere arbejder med et vist Maal af Interesse og Arbejdsglæde, saa længe Arbejdet er afvekslende, og det vil en stor Del af Arbejdet paa Kirkegaarden være. Forholdet bliver et andet, naar Arbejdet bliver ensformigt og fabriksagtigt i den Forstand, at en Mand i lang Tid fra Morgen til Aften er beskæftiget med det samme Arbejde, f. Eks. med Ting som Hækklipping eller Grandækning.

Her er Arbejdet i sig selv ikke tilstrækkeligt til at skabe større Interesse. Mangler Interessen, gaar det ud over Arbejdstempoet, hvilket igen faar Indflydelse paa Arbejdskraften (den nødvendige Arbejdsstyrke i det paagældende Tidsrum).

I en Tid, hvor Spørgsmaalet om Antagelse af den nødvendige Arbejdsstyrke er vanskeligt og meget vel kan blive endnu vanskeligere, vil det maaske være paa sin Plads at overveje Mulighederne for at øge Interessen hos de Gartnere, man har, saaledes at det Arbejde, der skal udføres, kan blive det uden at øge Arbejdsstyrken i uforholdsmæssig Grad.

Det er jo nu engang saaledes, at den Mand, der har Mulighed for at hæve sin Dagløn med et Par Kroner ved et ekstra Tag i Redskaberne, gør det gerne, og det ligger derfor nær at tro, at en eller anden Form for Akkord paa Arbejder som de nævnte — Hækklipping og Grandækning — vil være en af de Veje, der kan gaas.

Hvad Hækklipping angaar, kan Arbejdet direkte maales op i løbende m, man kan saa fastslaa, hvad der er Norm for at klippe

for normal Dagløn og betale en fastsat Pris for det der udover klippede, eller man kan simpelthen betale en vis Pris pr. løbende m klippet Hæk fastsat paa Grundlag af den beregnede Norm.

Nu er naturligvis Gravstedshække et elastisk Begreb. Nogle er lave, andre høje. Nogle Gravsteder har Forkant af Nexøbrokker, andre har høje fælles Ryghække. Men dette Forhold er jo enhver Kirkegaardsgartner bekendt, og det maa være muligt at finde et fornuftigt Gennemsnit saaledes, at hvad der tabes paa den ene indvindes paa den anden.

Spørgsmaalet om Oprivning og Bortkørsel maa være aftalt, og med Hensyn til Kontrollen af det udførte Arbejde bør det nok være saaledes, at Gartnerne daglig paafører sin Arbejdsseddel, hvor han har klippet — Afdeling, Række og Numre — hvilket den Tilsynsførende noterer sig for den følgende Dag at kontrollere Afdelingen og foretage Beregning af løbende m klippet Hæk. Gartneren bør ved Opslag have Adgang til den Foresattes Beregninger, saa eventuelle Meningsforskelligheder kan klareres, medens Forholdet endnu er i frisk Erindring.

Hækklippingen finder netop Sted paa en Tid, hvor der i de senere Aar slaas stadig større Huller i Arbejdsstyrken paa Grund af Ferie — af stadig længere Varighed — uden Ferieafløsning. Indførelse af Akkord her vil derfor betyde en langt mere effektiv Udnyttelse af Arbejdskraften og Mulighed for med den samme Arbejdsstyrke at

faa udført en Række Arbejder paa Gravstederne, som burde udføres, men næppe bliver det, fordi det skorter paa Mandskab og Tid.

Paa lignende Maade med Gran. Her kan man betale en Sats for Arbejde udover Normen, eller man kan betale en Procent-Sats af hele det udførte Arbejde. Hvad Grandækningsarbejdet angaar, vil det betyde, at Varigheden af dette Arbejde, der jo skal være færdigt til Jul og efterhaanden er blevet saa omfattende, at man enten maa øge Arbejdsstyrken stærkt eller begynde, før Bladene endnu er af Træerne, vil kunne afkortes væsentligt samtidig med, at det Beløb, der uden Akkord udbetales til en større Styrke for Anledningen antagne Gartnere, bliver fordelt blandt Kirkegaardens egne Folk, som derved sættes i Stand til at øge deres Indkomst i Gransæsonen med en større eller mindre, men i alle Tilfælde særdeles velkommen Sum.

Hvad Økonomien angaar, vil der ikke være meget at risikere. Gennem Ordre indbetales en vis Sum til Udførelse af Granarbejdet paa Kirkegården. En vis Procentdel af dette Beløb vil gaa til Arbejdsløn, og det staar til Kirkegaardsledelsen ved Akkordforhandlingen at sørge for, at det ikke bliver en urimelig større Procentdel end normalt.

Fordelen for Gartnerne ligger deri, at den Sum, der er til Raadighed, fordeles paa færre Hænder. De opnaar en Ekstrafortjeneste (mod en større Indsats), men en Fortjeneste, der sikkert vil medvirke til at stimulere Arbejdslysten, sætte Skred i et langsommeligt og trivielt Rutinearbejde og frigøre Arbejdskraft til andre Ting bl. a. derved, at megen unødigt Tomgang, som uundgaeligt finder Sted paa større Arbejdspladser, undgaas.

Den almindeligste Indvending vil være, at Arbejdet udført i Akkord ikke vil være saa omhyggeligt udført som ellers. Det er der dog vist ingen Grund til at befrygte, i hvert Fald hvad Klippingen angaar. For

Grandækningens Vedkommende skal det indrømmes, at der vel næppe kan »kæles« for det enkelte Gravsted, som man har Eksempler paa fra gammel Tid, men her var man ogsaa nogle Steder kommet ind paa et Skraaplan, saa Arbejdet overhovedet ikke kunde betale sig.

Og Publikum maa sikkert være interesseret i nye Retningslinier af den her skitserede Art, idet Resultatet maa blive øget Arbejdskraft og bedre Tid til Renholdelses- og Vedligeholdelsesarbejde paa Gravstederne.

Det kan i denne Forbindelse nævnes, at man de to sidste Gransæsoner paa de Københavns Begravelsesvæsen underlagte Kirkegaarde har praktiseret et Akkordsystem for Granarbejdets Vedkommende. Den sidste Gransæson før Indførelse af Akkorden beskæftigede f. Eks. Bispebjerg Kirkegaard indtil 93 timelønnede Gartnere i Gransæsonen, som begyndte den 5. November og sluttede den 22. December. I Vinteren 1947—48 beskæftigede man paa samme Kirkegaard 67 timelønnede Gartnere i Gransæsonen, som begyndte med Akkord den 6. November og sluttede den 16. December. Det udførte Arbejde var som Helhed fuldt tilfredsstillende, og medens man tidligere ofte lagde sidste Haand paa Værket umiddelbart før Fyraften den 24. December, har man nu Tid til inden Julen at efterse Vedligeholdelser og Kirkegården i det hele taget. Er Akkorden lagt fornuftigt til Rette, skulde dens Berettigelse saaledes synes indlysende.

Akkord paa Klipping har man vistnok endnu ikke praktiseret paa vore Kirkegaarde, men det er et Spørgsmaal, der utvivlsomt vil blive taget op til sin Tid og gennemført lige saa tilfredsstillende paa Trods af endnu eksisterende Tvivl og Modstand.

Det er vel sandsynligt, at ogsaa andre Arbejder som Plantning og Renholdelse engang i Fremtiden vil blive udført i Akkord paa større Kirkegaarde.

PAA TIBIRKE KIRKEGAARD

Der blomstrer en Have om Herrens Hus.
Og Birken fylder sin Krone
med Sølvlyd af et Orgelbrus
og Salmens hellige Tone.
Langt borte duver i Æterens Duft
Skyer som skønne Skibe.
Og Birken løfter mod samme Luft
sin skinnende Orgelpibe.

Flammerevet er Sand og Grus
og fugtigt endnu af Regnen.
Den drog forbi som et Draabesus;
nu slører den Taagerup-Eggen . . .
Men Regnbuen samler den hvælvede Klang
af Kirkerudernes Buer.
Og Himlen sitrer af Lærkesang
og Hegnet af kurrende Duer.

Hvor blomstrer den smukt, den fattige Jord,
der luner for alle de døde.
Lavendlen jeg fandt ad et duftblaat Spor
og Nellikens Blomst ved det røde.
Men rødest dog er hvert Rosenhang
med Rankerne rige og fulde.
Thi alle de Hjærter, der slog engang,
er steget som Roser af Mulde.

Hvor godt at sidde alene her
og vide sig een blandt mange,
mens Skygger skifter med grønne Skær
i buxbomhegnede Gange.
Og er ej den Tanke helt underfuld,
at Dagens skinnende Duer
fandt Skjul i en Stad med Tage af Muld
og Mørke i alle smaa Stuer.

Saa levende bliver det døde Grus,
men livløs Luften og Dagen . . .
Nu krammer hver Haand i sit Gravbo-Hus
det sorte og muldne Lagen.
Jeg hører dem skrabe af Vandretrang
de tusinde stivnede Fødder.
Og Hænderne griber endnu engang
om Rosernes filtrede Rødder.

Dog jeg, som sidder ved Rosens Blad,
og du, som hviler ved Foden,
skal mødes, naar Vandene skilles ad,
og Bjærgene rives af Roden.
Er Ventetiden dig dog for lang,
jeg finder vel lidt at fortælle.
Og Mark og Mose og Kløvervang
har Tidender nok at melde.

Blev Blomstertæppet jert Bryst for tungt
og Jorden for trangt et Fængsel?
Paany er hvert smuldrende Hjærte ungt
og fyldt af en bitter Forlængsel.
Og blanded I før Jert Aandedrag
med Suset fra Granernes Grene:
nu mumler en Stemme, en fjærn og svag,
fra alle de mossede Stene.

Der er saa mangt, som I vide vil!
Og hvem — og hvad skal jeg svare?
Men tier jeg, hører I Lærkers Spil
og Svalernes pilende Skare.
Svalerne stryger — som før — mod Regn.
Men Lærkerne stiger i Svimlen
og skjuler sig højt for den hele Egn
som rislende Kilder i Himlen.

Thi Landet ligger, hvor før det laa,
med Bakker bag Vejenes Bugter.
Og »Sandflugt-Træet«, det abildgraa,
staar atter med vilde Frugter.
Og blev end Somren saa vaad og sval
som ventet af Skræpper og Nælder:
paa Silkeborg og i Hejredal
staar Lyngen med kimende Bjælder.

Ja undrende bringer jeg Bud og Svar
til alle de hviskende Munde.
Jeg seer som gennem et støvet Glar
en Verden vaagne af Blunde.
Om Hjærtets Kar ligger koldt og knust:
dets Længsel kan Døden ej dræbe.
Den flygted kun bort som et Sølvperust,
det sidste, der steg fra din Læbe.

I Støvet gemmes, hvad Støvet er.
Men lidt kun den levende kender.
Thi Døden selv er et skinnende Bær
i Barnets legende Hænder.
Paa Stjærneskud og ved Stjærners Skin
vi kender de flygtede Sjæle.
Men lægger vi Øret mod Jordens Kind,
da klinger i Muld deres Mæle.

I Askens Susen og Egens Røst,
i Birkens rislende Stemme
gaar lange Toner af Ve og Lyst,
som ingen kan naa eller nemme.
Der er saa mangt, som vi vide vil,
men ingen der er til at svare . . .
Kan hænde Gud skabte sit Lærkespil
alene for Sjælernes Skare.

Hans Hartvig Seedorff Pedersen.

Krematorieanlæg belønnet med Guldmedaljer. II

Provst N. J. Rald

Tidsskriftet »Arkitekten«, Maanedshefte Nr. 4—6 af 1947, bragte Gengivelser af Arkitekt *Stengades* og Arkitekt *Holger Sørensens* prisbelønnede Udkast til Krematorieanlæg, hvoraf noget gengaves i »V.K.«s forrige Hefte S. 62—68. En kunstnerisk Bedømmelse ligger udenfor min Kompetence, ligesom det er vanskeligt for en Ikke-Fagmand at se klart, hvad Tegningerne i »Arkitekten« indeholdt. Naar jeg alligevel drister mig til at knytte et Par Bemærkninger til Forslagene, er det, fordi Sagen interesserer mig.

Begge Forslag er enige om at udnytte et givet Naturterrain, saa Bygningerne føjes naturligt ind i de ydre Rammer. Man følger her *Skogskyrkogårdens* forbillige Anbringelse i *Stockholm*. Begge Forslag er dernæst enige om, at Krematorier og Kapeller ikke skal ligne Kirker, hvad man for saavidt ikke kan indvende noget imod. Dog synes jeg, at Arkitekt *Stengades* Projekt er for langt i Retning af Feriehytte, et Ord han selv nævner i denne Sammenhæng. Arkitekt *Holger Sørensens* Forslag tiltaler mig umiddelbart mere — baade paa Grund af det foreslaaede kraftigere Materiale og paa Grund af hele Bebyggelsens fortrinligt samlede Præg — ja, ogsaa fordi han har tænkt paa at faa Klokker med. Maa de kaldes Kirkeklokker?

Det staar mig ikke helt klart, om der er tænkt tilstrækkeligt paa rent praktiske Ting. Her vil jeg gerne sige, at Sporene fra *Søndermark Krematoriet* paa *Frederiksberg* (se »V.K.« VI S. 69—80) skræmmer, og jeg vil med Erfaringerne herfra gøre opmærksom paa, at det er billigst at bygge rigtigt med det samme. *Søndermark Krematoriums* lille Sal er i sin nuværende Skikkelse den tredie. Det har været dyrt og overflødigt først at lægge den to andre Steder. Dens første Plads var det nuværende Modtagelsesrum, et særpræget Rum

med Kuppelloft og meget dunkelt belyst. I dette Rum, hvor Mennesker kun kommer i det Øjeblik, de afleverer Kisten, har man anbragt Vægmalier for 30,000 Kr. Ingen ser dem, og ingen kan se dem. Dernæst lavede man et hæsligt Kapel i Krematoriets bageste Del, og endelig lavede man den nuværende lille Sal; den er ganske smuk og har Døre, der gaar for Kisten i Stedet for Sænkning af denne. Endvidere var Sænkning af Kisten oprindeligt ikke paatænkt i den store Sal, men da »Folkets Røst« krævede det, lavede man en Attrap i Gulvplanen. Den er hæslig, og jeg har ogsaa været ude for at maatte gribe en sørgende Enke, saa hun ikke faldt ud over det skrøbelige Rækværk. Akustikken var oprindeligt haabløs, det har været dyrt at forbedre den, og saa er den endda stadig ringe. Præsteværelserne er mildest talt primitive, det ene skummelt og koldt, det andet mikroskopisk. Man tænker med Misundelse paa de store luftige med Blomster, Divan og Telefon forsynede Værelser i *Stockholm*. Plads til Korpersonalet er der heller ikke tænkt ordentligt paa, og det hænder jo, at baade Kor og Præst har Mellemtider derude. Først nu er man ved at bygge Opholdsrum til Betjeningen, hvilket formentlig bl. a. vil medføre, at det lille Præsteværelse befries for Personalets Overtøj og Skiftesko. Talerstolen i store Sal har ingen Pult, hvor der kan lægges en Bog. Naa, det gør nu ikke saa meget, for det er af akustiske Grunde bedre at staa et andet Sted. I lille Sal findes overhovedet ingen Talerstol.

Med alt dette *in mente* vil der være Grund til at spørge, om der i de foreliggende Guldmedaljearbejder er tænkt tilstrækkeligt paa den Slags; ellers bør man tage en Præst med paa Raad, for det er jo alligevel os Præster, der kommer der mest.

Saa er der Spørgsmaalet om den kunstneriske Udsmykning. Ogsaa her forekommer det mig, at Skogskrematoriet i Stockholm har løst Opgaven fortræffeligt, idet den kunstneriske Udsmykning baade er fin, moderne Kunst og af en vis neutral og human Karakter, men der er samtidig som en Selvfølge i hver Kapelsal anbragt et Alterbord med meget smukke Krucifikser og fornemt indbunden Ritualbog og Salmebog. Bagvæggenes Kunst drager Øjet og samler Opmærksomheden, men Alterbordet er der og kan blive Centrum for dem, der i Følge deres Tro holder af at se et Alter og et Kors i Livets alvorligste Stunder. Jeg ved meget godt, at en Kapelsal eller et Krematorium er et ganske anderledes neutralt Begreb end en Kirke, men det forekommer mig dog, at saa længe det store Flertal af Befolkningen anvender Kirkens Mænd som Føkyndere ved Bisættelser, saa har vi Lov at sigte mod en Forening af det humane og det kristelige i Haab om, at man kan

udvise en gensidig Tolerance. — Det er interessant at se Forslag i den Retning som her, og det har altsaa givet mig Anledning til disse Linier bl. a. i Haab om, at Søndermark Krematoriums Historie ikke skal gentage sig. Det har været dyrt og upraktisk, omend jeg gerne skal indrømme, at det rummer arkitektoniske Værdier. Det har forresten ogsaa en kristelig Udsmykning af store Sal, idet man der finder *Utzon Francks* Korsfæstelsessymboler, som ganske vist i denne Gengivelse ikke kan forstaas af noget levende Menneske. Dødsenglen med Neget over Portalen er smuk, og den har sin egen Historie, idet man først havde tænkt sig en Hermes-Skikkelse, idet Hermes har Tilnavnet *Psykopompos* (Sjæleføreren). Det daværende gejstlige Medlem af Begravelsesvæsenets Bestyrelse kunde heldigvis ogsaa sin Mytologi, og med en Bemærkning om, at det eneste Folk vidste om Hermes, var, at han er Tyvenes Gud, droppedes det udmærkede Forslag.

Kirkegårdsarbejder med statsstøtte og materialebevilling

Det vil rimeligvis være bekendt, at menighedsråd ligesågodt som kommunale råd har kunnet få støtte fra de gældende love om igangsættelse af arbejder (de såkaldte »beskæftigelseslove« og »beredskabsarbejder«), men at muligheden for at få igangsat noget saadant (eller at få færdiggjort det, som har været standset en periode) længe har været ringe. Under 9/12 47 udsendte Arbejdsministeriet en bekendtgørelse om ophævelse af denne standsning og med meddelelse om, at nu kunne der i visse tilfælde atter fås tilskud, hvilket især dikteredes af hensynet til, om der på stedet var ledig arbejdskraft. Flere menighedsråd har ansøgt om at måtte få lejlighed til at udnytte den givne tilladelse uden at have haft held dermed. Imidlertid er der ogsaa andre, som har fået en sådan, og der skal derfor her

opfordres til, at menighedsrådene på steder, hvor der måtte være nogen arbejdsledighed, søger at gavne sig selv ved at ansøge om støtte, og dermed bl. a. ogsaa kommer til at øve en social indsats.

Det turde ogsaa være bekendt, at der til byggeri har skullet foreligge materialebevillinger, og at det i mange tilfælde har kunnet volde sine vanskeligheder at få sådanne til kirkegårdsarbejder. Også på dette punkt synes det imidlertid at lysne; der er menighedsråd, som både har fået bevilling til opførelse af lighuse og hegns-mure, og vi skal derfor ogsaa opfordre de respektive råd, som påtænker noget i den art, til at søge om materialebevillinger; det er ikke længer umuligt at få disse, og mange opgaver af påtrængende og naturlig art har allerede været udskudt alt for længe.

Venstre spalte:

Fig. 143.
Kirke og kirkegård
ligger på landskabets
højeste sted.
Kundby, Sjælland.

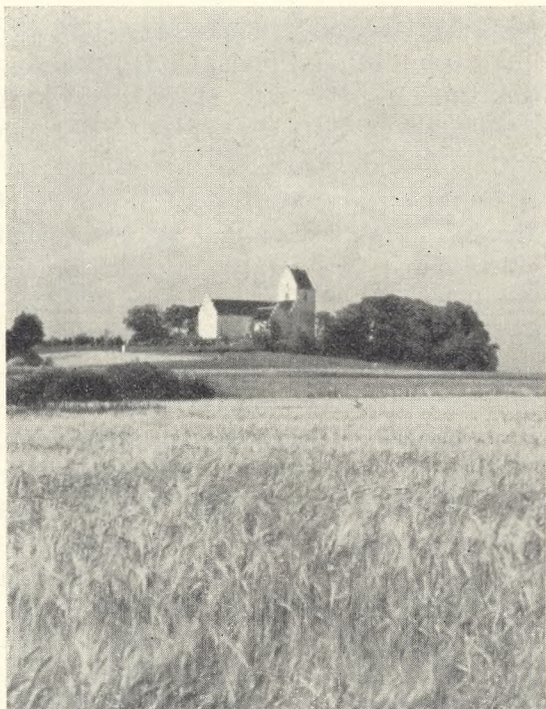

Fig. 144.
Virksomheden af
dominerende
gravmæler kan ofte
afbødes ved
gravstedernes mere
eller mindre tilfældige
beplantning.
Nørre-Nebel, Jylland.

Højre spalte:

Fig. 145.
Det gamle stengærde
er ved udvidelsen flyttet
ud og danner
en slags bastion
i bakkekræften
op imod kirken.
Næsborg, Jylland.

Fig. 146.
Det sneklædte
stengærde med græs-
kronen er af
en egen charme.
Døstrup, Sønderjylland.

Alle fotos: J. Th.

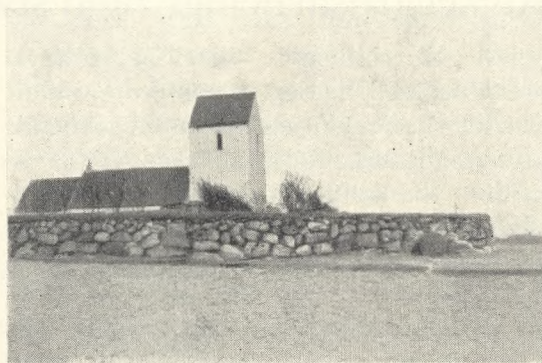
Udvidelse og Regulering af

Inspektør O. Raahauge-Askegaard

Naar en Landsbykirkegaard skal udvides, vil det i de fleste Tilfælde være saadan, at man er nødt til at flytte en Grænselinje, der har staaet i flere Menneskealdrer — ja, i mange Tilfælde i Aarhundreder.

Det vil af rent lokalhistoriske Grunde være naturligt at tænke paa det, naar man skal til at arbejde med en Udvidelsesplan i saadanne Tilfælde. I mange Tilfælde vil det imidlertid ogsaa baade af skønhedsmæssige og praktiske Grunde være vigtigt, at der tages alt muligt Hensyn til den gamle Grænselinje, som i Reglen ogsaa er Terrainlinje og Terrainskel (se f. Eks. Fig. 143, 147, 150 og 159).

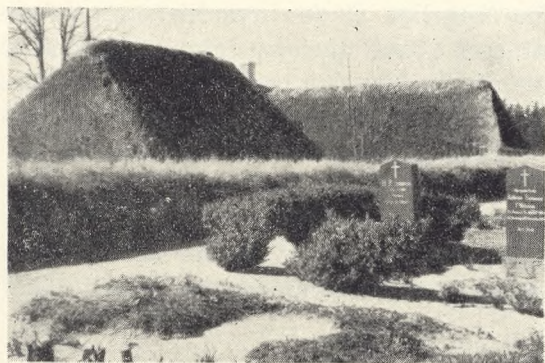
Lokalhistorisk set forekommer det mig naturligt, at man undgaar Udslettelsen af de gamle Grænselinjer, saa vidt det er muligt, helt undgaa Brud paa Linjen kan man dog ikke, medmindre man helt vil isolere Udvidelsen fra den gamle Kirkegaard. Nu er det jo i de fleste Tilfælde

gamle Landsbykirkegaarde

et Stengærde, der danner Grænsen, og selv om Gærdet er smukt, vil et Menighedsraad vel nok kun i de færreste Tilfælde gaa med til, at et saadant Gærde bliver staaende — rent bortset fra, at de som Regel har regnet med Stenene til det nye Gærde. Det vil imidlertid som Regel være saadan, at det Areal, man skal udvide paa, ligger lavere end det gamle Kirkegaardsareal, der gennem Aarene har hævet sig over den oprindelige Terrainhøjde, baade fordi Kirkerne oprindelig er lagt paa det højeste Sted (se Fig. 143) og takket være saavel Begravelserne med deres Overskud af Jord som Tilførslen af Muld, Gødning, Grus og Rald til Gravstederne.

Der er altsaa igennem Aarene dannet en Grænselinje, der kan blive staaende, selv om Gærdet bliver taget ned i Højde med det gamle Kirkegaardsareal. Jeg mener, det er vigtigt, at man gør alt, hvad gøres kan, for at bevare denne Linje. —

Venstre spalte:

Fig. 147.
Den gamle jordvolds græs og stråtaget paa nabobygningen indgår en smuk forbindelse. Seem, Sydvestjylland.

Fig. 148.
De buksbomhegnede grave med deres buksbomovaler og de næsten ens gravmøler udgør en harmonisk helhed sammen med syrener og hængeske. Vissenbjerg, Vestfyn.

Højre spalte:

Fig. 149.
Der er en egen charme over de svulmende og uregelmæssige buksbomkanter. Kirke-Eskildstrup, Sjælland.

Fig. 150.
Trærækken i den gamle kirkegårds grænse forstærker den historiske linje i området og er bevaret ved udvidelsen. Keldby, Møn.

Alle fotos (undtagen 148): J. Th.
Foto 148: ukendt.

Venstre spalte :

Fig. 151.

Fra kirkegården i landskabets højeste punkt er der en vid udsigt over sognets "ørder og huse.

Hyllebjerger, Himmerland.

Fig. 152

De lave buksbomkanter, der er sirligt klippede i samme højde, danner et slags parterre.

Kirke-Helsing, Sjælland.

Fig. 153.

De klippede træer og ganginddelingen samt buksbomlinjerne virker i endnu stærkere grad end i fig. 152 som et parterre fra en herregårdshave.

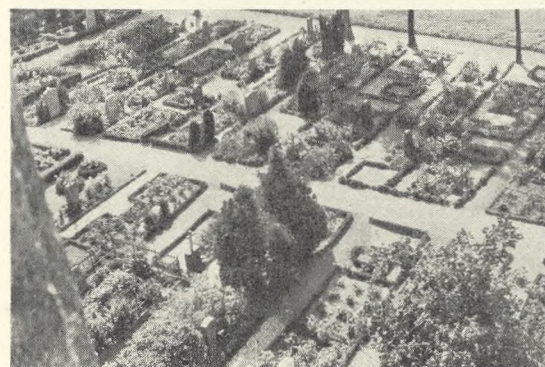
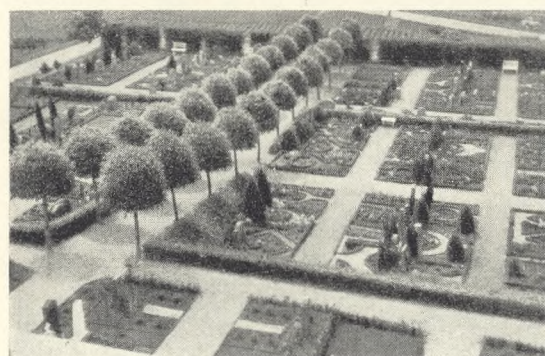
Asnæs, Sjælland.

Fig. 154.

Her er også buksbom, men mere tilfældigt, omend dog af en vis ensartethed.

Hjørlunde, Sjælland.

Højre spalte :

Fig. 155.

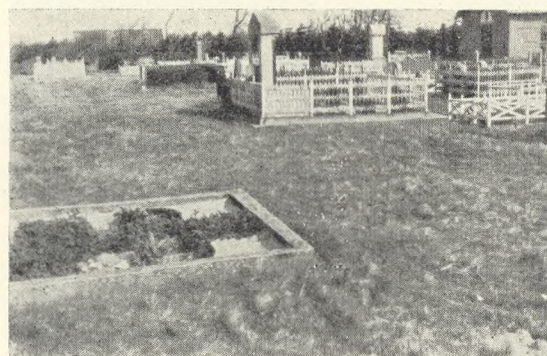
Mellem gravene breder de grønne græssange sig.

Rindby, Fano.

Alle fotos: J. Th.

Ser vi først paa de praktiske Grunde, der taler for Bevarelsen, kan en Udjævning af Arealerne kun foregaa enten ved en Afgravning paa det gamle Areal eller en Paafyldning paa det nye Areal. Medens en Bibeholdelse af Terrainforskellen gør, at man er ret frit stillet med Hensyn til Udformningen af det nye Areal, vil en Udjævning af Terrainet som Regel medføre, at man maa tage større Hensyn til Linjerne i det gamle Anlæg, og det vil i de fleste Tilfælde igen sige, at man maa omlægge nogle af Linjerne i det gamle Anlæg, og kan man undgaa at regulere paa et gammelt Kirkegaardsanlæg, bør man efter min Mening gøre det.

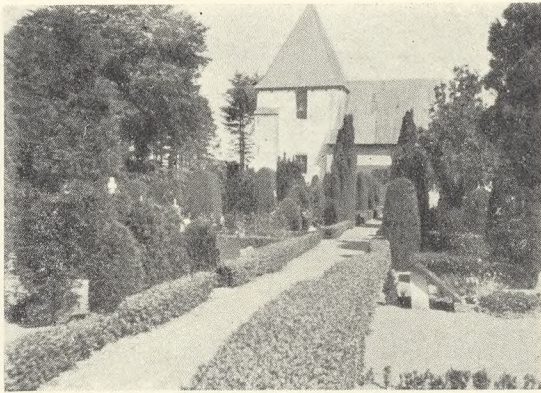
Et nyt Kirkegaardsareal maa nødvendigvis udformes efter de Krav, Nutiden stiller til en Kirkegaard: Gangene skal være mindst 1,5 m brede, Gravinddelingen skal være regelmæssig, der skal være Ryghække, Plads til Vandopstandere, Affaldskasser o. s. v. Det er altsammen noget, der er mere tilfældigt paa det gamle Kirkegaardsareal, og som netop giver den gamle Kirkegaard sin særlige Charme. Det er derfor naturligt, at den nye Kirkegaard faar sit eget Præg, medens den gamle Kirkegaard beholder sin særlige Karakter. En skarp Adskillelse mellem gammelt og nyt — uden derfor at isolere de to Anlæg fra hinanden — opnaar man lettest og naturligst, naar man bevarer det gamle Grænseskel. Derfor vil Bevarelsen af dette Skel ogsaa af rent skønhedsmæssige Grunde i

langt de fleste Tilfælde være ønskelig, især hvis den motiveres og forstærkes af en Trærække (se Fig. 150).

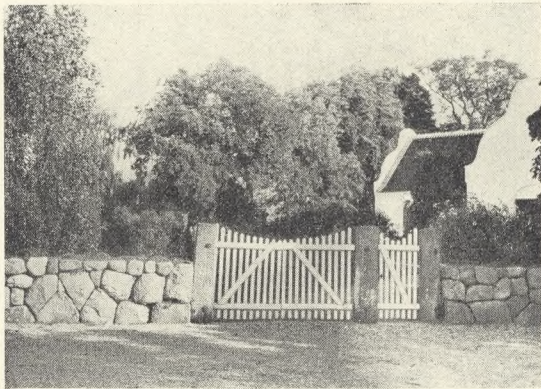
Jeg kan i denne Forbindelse ikke lade være at komme lidt ind paa Spørgsmaalet: Regulering af gamle Kirkegaarde. Mon ikke der er syndet alt for meget paa dette Omraade? Alt for mange gamle Kirkegaarde har mistet deres Særpræg og er blevet en underlig Blanding af gammelt og nyt. Saa vidt jeg kan se, er man i alt for mange Tilfælde gaaet alt for nøje efter Lovens Bogstav. Som en gammel Bydel sjældent vinder ved at blive reguleret efter en Linial, saaledes gaar det ogsaa med de gamle Kirkegaarde. Det forekommer mig, at Ønsket om at fremskaffe nogle faa Grave, der muligvis kan udskyde en Udvidelse et Par Aar, alt for tit er sket paa Bekostning af Værdier, som Eftertiden ikke vil være os særlig taknemmelig for, at vi har tilintetgjort. Det gamle Kirkegaardsbillede — med dets tilfældige Blanding af store og smaa Gravsteder, af Gitre og Hække, af Hængeakse og Syrenbuske (se f. Eks. Fig. 148 eller 149) — passer saa smukt sammen med en gammel Kirkebygning, at en Regulering, hvis den ikke helt kan undgaas, ihvert Fald bør foretages med meget nænsom Haand.

I mange Tilfælde burde Reguleringen sikkert indskrænkes til, at der nedlægges saa mange Grave, at Færdselen ind til de resterende Gravsteder kan forgaa nogenlunde bekvemt. Undlader man saa at lave

Venstre spalte:

Fig. 156.
De hvide tiljer blomstrer paa den gamle landsbykirkegård. Store Rise, Ærø.
Foto: J. Th.

Højre spalte.

Fig. 157.
De brede buksbomhække og de mange stedsegrønne giver kirkegården sit alvorlige billede.
Foto: J. Th.

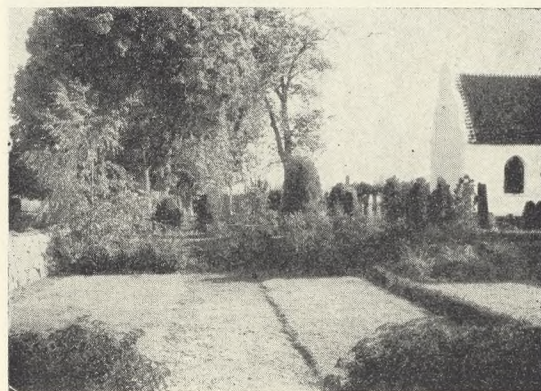
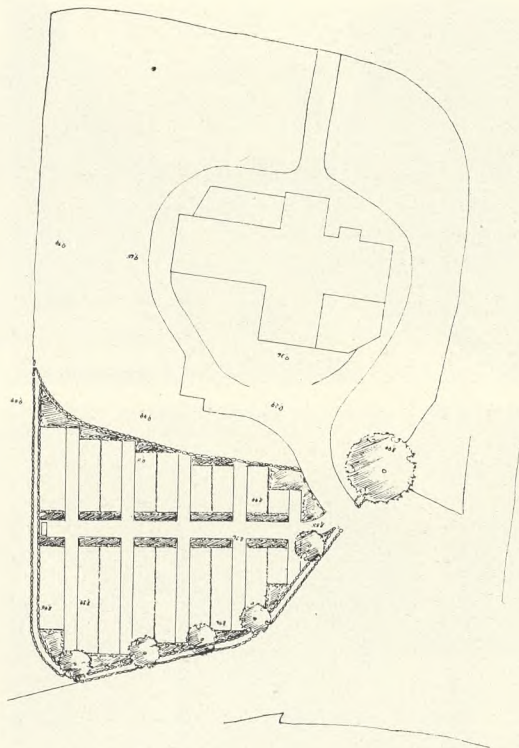

Fig. 158—60.
O. Raahauge-Askegaard: Partier fra den udvidede Højby kirkegård, Fyn, hvor grænsen mellem gammelt og nyt let kan ses (jv. fig. 161).
Foto: Christoffersen & Søn, Odense.

Fig. 161.
O. Raahauge-
Askegaard:
Plan for udvidelse
af Højby kirkegård;
jevnf. fig. 158-60.
Mål: c. 1:800.

egentlige Gange, men i Stedet udlægger Arealerne mellem Gravstederne med Græs, vil man opnaa at faa bundet Gravstederne godt sammen og undgaar at beskære de tiloversblevne Gravsteder.

For et Par Aar siden planlagde jeg en lille Udvidelse af Højby Kirkegaard ved Odense efter de Principper, jeg her har slaaet til Lyd for. Den lille Kirkegaard har vistnok aldrig før været udvidet. Pladsen paa den gamle Afdeling er meget stærkt udnyttet, men det hele er sirligt og smukt vedligeholdt, saaledes som det i de fleste Tilfælde er paa de fynske Kirkegaarde. Terrainforskellen mellem det gamle og det nye Areal er ca. 50 cm. Bundstenene i det gamle Gærde danner nu Terrassemuren, og der er praktisk talt intet ændret ved det gamle Anlæg (se Fig. 158—60).

Fra et Besøg på nogle Kirkegårde i Dalarna

Havearkitekt Johannes Tholle

(Fortsat fra Side 71)

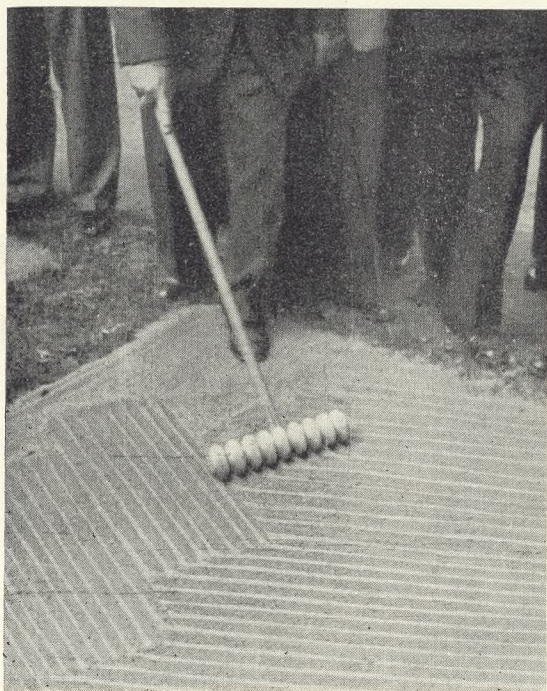

Fig. 162.
Man prøver med
kavelen at trække
et mønster op
i gravstedets grus;
jevnfør teksten
pag. 70—71.

Foto: J. Th., aug. 1945.

Hvor den Vedligeholdelse, som de sirligt udførte Grus-Gravsteder udkræver, er overladt Kirkegården, begynder man i Stora-Tuna dermed den 1. Maj og fortsætter med Arbejdet til 1. Oktober, således at Gravene gås efter een Gang om Ugen, og dette sker for en Taxt af kun 7 Kr. for et Familiegravsted (se iøvrigt nedenfor). Som det ses af Billederne (f. Ex. Fig. 163 og 166), er denne Avdeling med de mønsterprydede Grus-Gravsteder forsynet med opretstående Stenmonumenter (stenvår-dar), hvilket er sket i Henhold til fastsatte Servitutter.

Iøvrigt gælder for Kirkegårdene følgende Bestemmelser:

<i>Stadgar för Stora-Tuna Kyrkogårdar.</i>			
<i>Gravköp:</i>			
Familjegrav	3×3 m.	Kr. 75,00	} För 50 år
—	3×5 m.	- 200,00	
Urngrav	1×1,2 m.	- 25,00	
Allmän grav	ingen avgift.		

Gravskötsel utan blommor (engångsavgift) såkallad donation:

Familjegrav 3×3 m.....	Kr. 300,00	} För 50 år
— 3×5 m.....	- 400,00	
Urngrav 1×1,2 m....	- 250,00	

Gravskötsel med blommor (engångsavgift) såkallad donation:

Familjegrav 3×3 m.....	Kr. 500,00	} För 50 år
— 3×5 m.....	- 600,00	
Urngrav 1×1,2 m....	- 400,00	

Gravskötsel årsavgift:

Familjegrav 3×3 m.....	Kr. 7,00
— 3×5 m.....	- 10,00
Urngrav 1×1,2 m....	- 5,00

Allmän grav ingen avgift.

Blommor efter överenskommelse med kyrkogårdsföreståndaren. Gravöppning, risning, igenvällning, klockringning, bärtäcke och katafalk, ingen avgift. Jordfästning i kapell och kyrka fritt, musik fritt, assistering fritt, alla gravar bör vara väl vårdade, alla gravar på nya kyrkogårdarne skall läggas i gräsmatta, inga häckar, staket eller stenramar får förekomma, gravägare får ej anlita annan person än kyrkogårdsnämnden har tillsett att vårda gravarne. Råd och anvisningar lämnas gratis av kyrkogårdsföreståndaren.

Ovårdad grav kan av kyrkogårdsnämnden återtages efter 3 år.

Inget papper å skräp får kastas på annan plats än den som är anvisad för detta ändamål.

Cykelåkning på kyrkogården är förbjuden.

Alla som besöka kyrkogården bör visa vördnad inför döden.

Den som ej efterkommer detta visar dåligt uppförande.

Og for Monumenterne gælder specielt følgende:

Inga gravstenar får uppsättas förän ritning och ansökning godkänts av kyrkogårdsnämnden. Beskrivning skall redogöra för gravvårdens material, dimensioner samt för inskription. Inskription skall upptaga yrke, namn, bostad, födelse- och dödsår.

Ikke mindst den sidstnævnte Bestemmelse om, hvad der skal stå på Stenen, burde sikkert indgå i mangen dansk Kirgårdsvedtægt af i Dag, så man blev fri for de fuldkommen intetsigende Indskrifter som: Mor, Far, Sov sødt o. s. v., der dominerer på vore Dages Gravmæler.

Den nyeste Avdeling af Stora-Tuna gl. Kirkegård er helt forskellig fra den med de

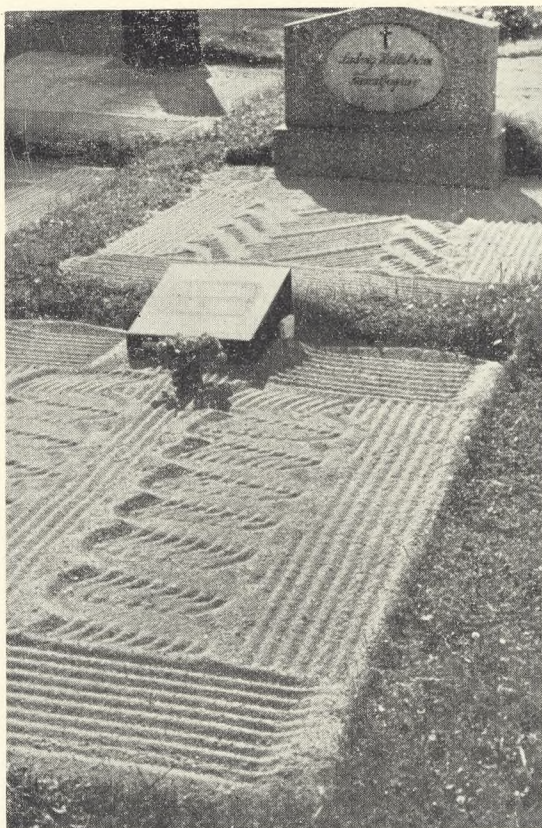

Fig. 163.
To grave med grusmonster på Stora-Tuna gamle kirkegård.

Foto: J. Th., aug. 1945.

Fig. 164.
Et andet eksempel på mønstrede grusgrave på Stora-Tuna gamle kirkegård.

Foto: J. Th., aug. 1945.

Fig. 165—67.

Fra oven:
Parti fra den ældste,
den nyere og den
nyeste afdeling på
Stora-Tuna gamle
kirkegård.

Fig. 168.
Vandkumme i vejkrøds
på Stora-Tuna gamle
kirkegård.

Alle fotos: J. Th.,
august 1945.

foran S. 70—71 nævnte Grave i Grusmønster, og det kan unægtelig få det til at gibbe i en Havearkitekt, når man ser det skønne Syn, som den byder En: Store og ubrudte Græsletter, — udelukkende holdt sammen af nogle kraftige, rumgivende Granhække, — i Græsset er Gravmælerne rytmisk marcheret op, ret ensartede i Typen, men dog ikke »ensrettede«, af jævn og behagelig Højde, — ja, og så er der altså hverken nogle Gitre, Stenrammer eller Hække, omkring Gravene og derfor heller ikke noget sådant, der sonderdeler den herlige Græsflade; kun er der en beskedent Klat Blomster placeret ved Gravmælet, og der er vid og bred Plads til alle Sider, — ingen Sammenklumpning, ingen Jord-Nærighed har dikteret denne Udnyttelse af Pladsen, — kun Hensynet til den æstetisk mest tilfredsstillende Måde at løse Opgaven på, og så en vis personlig Frihed til Udsmykningen nær Gravmælet (se Fig. 167, 169—70). Hvor velgørende er det ikke at se Opgaven løst så smukt og så lige til; her troede man, at kun i U. S. A. kunde man lade Gravene ligge i store og udelte Græsflader, og så måtte det endda forudsættes, at det var mere eller mindre store Dollars-Millionærer, som bekostede det; sådan ser i hvert Fald Billederne af deres Parkgrave og Entreprenør-Kirkegårde ud; men i Danmark er det jo gjort langt, langt elegantere, og her er det muligt — også for den jævne Mand — at få en Plads i Græsset. Desværre er Foto-Optagelserne af disse Motiver ikke så talende, som de burde være det, men da Motiverne er endnu mere klare på Norra begravningspladsen, henvises især til Fig. 173 herfra, som formentlig giver det bedste (og det rigtige) Indtryk af, hvad der her er ydet af Kirkegårdskultur.

Man kan diskutere Spørgsmålet om dette Princip med Græsset frem og tilbage, og enhver har jo Lov at tænke sit. Forfatteren har egentlig det at indvende, at denne nye Praksis jo ganske bryder

med den endnu ældre, ja, aller ældste: Gruslægningen, Gravrivningen. Springet er her gjort fra det urgamle til det, man kan kalde »det sidste Skrig«, — tværs over alle de Mellemstadier, som vi i hvert Fald i Danmark har haft i både Buksbomgravene, Jerngittergravene, Thujahækkene og alt det der: Men er det mon Skæbnens Ironi, som skal til, for at noget sådant er muligt, eller er der også udenfor Dalarne Sangbund for noget sådant? —

Jo, at man kan lægge Gravstedsområdernes Gange ud i Græs, det ser vi jo på *vore* Klitkirkegårde i Danmark og på Vesterhavsoernes Kirkegårde (Fanø, Rømø) (se Fig. 155), og selv har Forfatteren bl. a. på en ældre Del af Kirkegården i Nykøbing S. praktiseret det samme, ligesom det er gjort på nyere Avdelinger i Næstved og ved Reguleringer i Odense m. fl. Steder. Det *kan* altså lade sig gøre, og når der indvendes imod denne Praksis, at det er udmærket på Sandjord og i et Klima, der egner sig dertil, og hvor Græsset altså får både en Avdræning og en passende Fugtighed, men ikke andre Steder, så må det herimod hævdes, at som man kan anlægge Gange med Slagger, Grus m. m., så de bliver tørskoet at gå på, sådan kan man selvfølgelig også lave dem til at rumme Græsflader ovenpå en dertil passende Belægning; ved Etagehusene må man ofte (efter Brandvæsenets Krav) lave faste Gange (el. Veje), der bagefter forsynes med Græs, og er der på Kirkegården indlagt Vand, er man jo selv Herre over, om Græsset får Vand i den tørre Tid. Jo, det *kan* gøres, og det *er* gjort også *udenfor* Dalarne, og det *vil blive* gjort i endnu flere Tilfælde, — den »grønne Kirkegård« er ikke en uløselig Opgave — heller ikke i Danmark, og i den ligger Fremtiden måske gemt.

Vi går fra den gamle Kirkegård i Stora-Tuna til den nye Kirkegård, som hører til Samhället Stora-Tuna-Borlänge, *Norra begravningsplatsen*, der er indviet i 1924,

Fig. 169—70. Partier fra Stora-Tuna gamle kirkegårds nyeste afdelinger, hvor gravene ligger i græs og ingen indhegninger findes udenfor de rumsavsluttende gravgårdshække.

Fig. 171. Kig gennem Norra begravningsplats; i baggrunden kapellet.

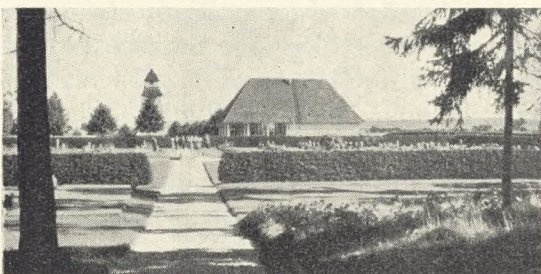

Fig. 172. Lewerentz' kapel og klokkestabel på Norra begravningsplats.

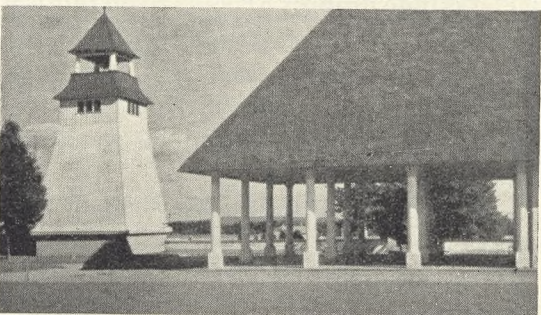

Fig. 173. En af de store gravgårde med de fine, ubrudte græsplæner og de beskedne gravmæler med de diminutive gravstedsanlæg.

Alle fotos: J. Th., august 1945.

omfatter c. 46,000 m² og er udført efter Arkitekt Leverentz Plan; den har kostet Kr. 65,000. Man genkender her (foruden i andre Træk) Arkitekten fra »Malmö Östra« i Kapellet med det fine, store Tag og med Søjlerne foran (se Fig. 171—72). Klokkestablen er sprunget lige ud af den hjemstavnsbundne Dalar-Arkitektur og gør sig godt.

Også her ligger Gravene i Græs (se Fig. 173), og man får det samme betagende Syn som på den gamle Kirkegård; Gravgårdene

er hegnet med velholdte Hække, og på et højere liggende Plateau ligger nogle Rækker Grave i Skov, dog uden at have egentlig Skovkarakter. Kirkegården er iøvrigt i Vest omgivet af en Granhæk og har pudsede Betonmure på de andre Sider. Den er velgørende at se, smuk og rigtig, hurtigt overset, når man har Indtrykkene fra den gamle Kirkegård; dog glemmer man fra Besøget her ikke det Udsyn, som man har over det herlige Landskab vidt omkring.

(Fortsættes).

Anvendelse af Akkordsatser ved Kirkegaardsarbejde

Kirkegaardsinspektør Chr. Beck Skrydstrup

Under den i Efteraaret 1946 herskende Mangel paa kvalificeret gartnerisk Arbejds-kraft gik *Københavns Begravelsesvæsen* forsøgsvis over til at lade Grandækning af Gravene udføre i Akkord, da man var klar over, at man, med det Mandskab der var til Raadighed og med det hidtidige Tempo i Arbejdsydelsen, ikke kunde blive færdig inden Jul. Man forhandlede derfor med Gartnerforbundet og blev enige om, at der daglig skulde udføres Arbejde til en Indtægt til Kirkegården for Grandækning paa Kr. 45,00, og at der for det, der blev ydet herudover, skulde udbetales 48 % af det overskydende Indtægtsbeløb for præsteret Arbejde.

I 1947 blev Taksterne for Granarbejde forhøjet med 50 % og ny Overenskomst oprettet, saaledes at der skulde udføres Arbejde for Kr. 66,00 daglig og udbetales 40 % af det overskydende Indtægtsbeløb.

Arbejdet blev udført som Fællesakkord, hvori samtlige ansatte time- og ugelønnede Gartnere deltog. Den gennemsnitlige Merfortjeneste var paa *Vestre Kirkegaard* ca. Kr. 1,70 pr. Time.

Saa vel Kirkegården som Gartnerne har været glade for Ordningen, og Arbejdet er blevet tilfredsstillende udført, idet der

blev ført skarp Kontrol med Udførelsen, og Uoverensstemmelser har været minimale.

I Modsætning til svenske Kirkegaarde (specielt Stockholm) har Renholdelse og Anlæg af Gravsteder hidtil ikke været udført i Akkord, idet Gravstederne her — i Modsætning til Sverige — er saa forskellige i Anlæg og Størrelse, hvorfor man forment, at Akkordberegning vilde blive altfor omstændelig. Ikke desto mindre forsøgte man i Aar at lade Arbejdet — saavel med Renholdelse og Klipping af Gravstedshække som Klipping af fritstaaende Hække paa Kirkegården — udføre i Akkord. Før Sæsonen er Slut, vil det være vanskeligt at sige noget om, hvorvidt den afsluttede Overenskomst er tilfredsstillende. Enkelte Satser maa sikkert rettes, naar ny Overenskomst skal indgaes, idet nogle Arbejdere betales for højt og andre for lavt.

Der er dog næppe Tvivl om, at man fremtidig mer og mer vil overgaa til at lade Arbejdet udføre i Akkord, dels fordi det kniber med kvalificeret Arbejds-kraft, og dels fordi man herved skaber større Tilfredshed ved den forøgede Indtægt, Gartnerne opnaar.

I SPANIEN

... Til denne Kirke hørte en gammel Kirkegaard i Amaniël, hvor Medlemmer af Skt. Martins Broderskab plejede at blive begravet. Senere bestemte Staten, at Kirkegaarden skulde nedlægges, og forbød, at flere blev begravet dér, eftersom den allerede var fuldt belagt. Mange, hvis Slægtinge var begravet dér, lod dem derfor grave op og flyttede dem til en anden Kirkegaard, for at de allesammen kunde hvile i samme Grav. Eftersom Onkel var Leder af Kirkegaardskontoret, kom Folk til ham for at faa Tilladelse til at grave deres Far eller Mor eller Bedstefar op og flytte dem andetsteds hen. Det var en meget dyr Historie, for saa snart man rørte ved et dødt Legeme, skulde alle have Penge. Der skulde betales Gebyrer til Staten, til Madrids Kommune, til begge Kirkegaardene, den, fra hvilken Liget blev fjernet, og den anden, hvor det saa skulde begraves, til San Martins Kirke, til det Sogn, hvor Slægtingene levede, til alle Sogne, gennem hvilken Kisten skulde passere; dertil kom saa Omkostningerne for selve Opgravningen, Honoraret til Lægen, der skulde overvære Gravens Aabning, og Prisen for det nye Gravsted. Paa denne Maade kostede det mere end et Tusind Duros eller fem Tusind Pesetas at faa flyttet et Lig.

Folk betalte op til fem Hundrede Pesetas til Onkel José, for at han skulde fremskynde Udstedelsen af de nødvendige Papirer. Han løb til Magistraten, til Kirkegaardene og til Klokkerkontorerne for dem og ordnede det hele.

Naar jeg ikke var i Skole, gik jeg somme Tider med hjem og lyttede til Samtalerne; mange af dem var højst besynderlige. De fleste Flytninger blev foretaget til San Isidro og San Lorenzo Kirkegaard. Paa San

Lorenzo Kirkegaarden var der en tyk og munter Kapellan, der hver Gang, vi kom, udbød: »Da' Pepe — naa, hvor mange nye Logerende bringer De mig i Dag?«...

... De Døde er hellige, og Kirkegaardenes Jord er hellig Jord. Paa San Martin Kirkegaarden var Familiegravens Vægge smuldreret, og Kisterne med Benene stak frem. Kapellanen og Kirkegaardsvogterne tog de raadne Brædder og brugte dem som Brænde. Ofte kastede de ogsaa Benene i Ilden, fordi de var saa ormædt, at de brændte som Træ. Men naar Folk havde faaet arrangeret, at en af de døde skulde graves op og flyttes til en anden Kirkegaard, iførte Præsten sig sit broderede Gevandt og tog Vievandskosten, og Graverne gravede med største Omhu for ikke at bryde Kisterne itu. De tog Knoglerne ud, lagde dem nænsomt paa et hvidt Lagen, Præsten talte paa Latin, og Sakristanen gav Svarene. Saa stænkede Præsten Vievand over Knoglerne, og de blev baaret af Sted for at blive begravet paa en anden Kirkegaard, ene og alene fordi den Familie, som dette særlige Lig tilhørte, havde Raad til at flytte det. De andre Lig var gode nok til Kakkellovnsbrænde, og Benene blev slaet i Stykker med en Hammer, før de blev kastet i Flammerne. . . .

... Vi betalte for Begravelsen, fordi vi ikke vilde have, at hun skulde køres bort i Kommunens Lastvogn, viklet ind i et Lagen. Det var en Tredieklases Begravelse med to usle sorte Heste og en Kiste, der var smurt over med Kønrøg og havde en Bomuldsbort hængende langs med Laagets Kant. Rafael og jeg var de eneste i Følget. . . .

Af Arturo Barea: Smedjen. Oversættelse ved Lotte Eskelund. København 1947

Krematorieanlæg belønnet med guldmedalje. III.

Realskolebestyrer Magnus Lund.

Dansk Ligbrændingsforening hilser med Glæde den stedfundne Konkurrence. Medens Foreningen er Europas største, ikke blot forholdsmæssigt efter Landenes Størrelse, men ogsaa absolut, og medens Danmark har vor Verdensdels højeste eller næsthøjeste Ligbrændingsprocent, staar vi m. H. t. smukke Krematorier langt tilbage — ikke mindst for vort Broderland hinsidan (Sverige), der kan opvise en Række Pragtkrematorier, af hvilke det store *Skogskrematoriet i Stockholm* ubestridt er Verdens smukkeste. Man har herhjemme hidtil i for høj Grad nøjedes med at faa bygget en Ovn i et passende Rum, som Regel en Kælder ved et Kapel. Med det Tag, Ligbrændingsbevægelsen nu har i det danske Folk, er Tiden i høj Grad inde til at skabe smukke Krematorier ved Forbedring af de bestaaende og ved at stille store kunstneriske og praktiske Krav til de kommende.

Et Krematorieanlæg bør nu engang være mere end et Rum med en Ovn. Den stigende Brug af Krematorierne har lagt Erfaring til Erfaring, og i Dag er Kravene til det fuldkomne Anlæg mange.

Den Behandling, et Folk lader deres Afdøde blive til Del, har gennem Historien været regnet som en Maalestok for dets Kulturstade. Højtid og Ro maa præge det Sted, hvor vore kære føres hen paa deres sidste Færd, og dette Krav maa siges at være efterkommet af begge Guldmedaljevinderne, Arkitekterne Erik Stengade og Holger Sørensen (se pag. 62—68).

Planernes »Overflytning« fra det Sted, hvor deres Ophavsmænd har bestemt Beliggenheden, til praktisk Gennemførelse andet Steds, er begrænset af, at de med deres tre Kapelsale kun kan tænkes knyttet til vore faa større Købstæder, selvom det er et Spørgsmaal, om ikke Byer allerede med omkring en Snes Tusinde Ind-

byggere burde have Kapelkrematorier med to Kapelsale, idet disse i stigende Grad ogsaa tages i Brug af Oplandskommunerne.

Arkitekt *Holger Sørensens* Forslag er ualmindelig fast og sikkert bygget op om Brændingshallen som det centrale Midtpunkt, og alligevel ligger Brændingshallen saa roligt og ubemærket, at de Mennesker, der kommer til Bisættelseshøjtiderne, næppe vil ane, endsige stødes af den.

Omkring Brændingshallen er de tre Kapelsale, Præsteværelser, Betjeningsrum, Kranse- og Pynterum, to Modtagelsesrum for Kister med et tilstødende, stort Opbevaringsrum for disse, Venterum og Værelse for Kor og endelig et mindre Andagtskapel, hvorimod en egentlig Administrationsafdeling for Inspektør og Kontorpersonale mangler, men nemt kan indføjes i det store Projekt. Eventuelt kunde Andagtsrummet indrettes dertil, idet det er svært at se, at et Andagtsrum med 28 Siddepladser kan finde Anvendelse. Tænkes der paa åverterede Andagter, staar Kapelsalene til Raadighed. Tænkes der paa besøgende ved Vennens Aske, vilde et ganske lille Andagtsrum gøre bedre Fyldest.

Alle de nævnte Rum ligger i Flugt med Terrainet, og de døde forbliver saaledes over Jorden, til Jordpaakastelsen har fundet Sted. Efter Sænkningen føres Kisten ad Tunneller til Brændingshallen, der ligger i Underetagen. En stor Lysskakt over de fire Ovne gaar helt igennem fra Underetage til Taget.

Omsluttende det hele (Kapelsale, de forskellige Rum og de meget tiltalende Smaahaver, der ganske ideelt kunde anvendes til Fællesgrave) gaar en overdækket Søjlegang i naturlig Tilknytning til Bygningerne og dannende Forhallerne til Kapelsalene. Denne Søjlegang (Søjler paa

den ene Side, Mur paa den anden, og som Regel udadvendende Side) er af overordentlig stor Skønhedsvirkning og samler hele Anlægget paa den smukkeste Maade, men samtidig kunde den blive af stor praktisk Betydning, hvis dens Mure paa en hensigtsmæssig Maade udnyttedes til Urnegemmer.

Arkitekten har ganske vist beregnet Urnekamre i Kapellernes svære Kampstensmure, og vel ogsaa i Søjlegangens Kampestensmure, men da Murene er tænkt berappede og kalkede, er disse Urnekamre i Praksis uanvendelige, idet man i saa stort et Anlæg daglig maa regne med Indsætning af Urner. Der vil altsaa hyppigt finde Nedbrydning af Murværk Sted, Kalkpuds vil blive traadt ud, og Nyberapning efter indsatte Urner maa finde Sted. Navne vil være næsten umulige at anbringe. Nej, det dur ikke. Urnegemmerne maa paa Forhaand være dækkede af aftagelige Mindetavler, — hvordan dette skal ordnes, bliver det Arkitektens Sag at klare.

Under Søjlegangen i hele dens Længde — ca. 330 m — er en Krypt til Urnehal med aabne Nischer. Den faar sit Lys gennem indstøbte Glasfliser i Loftet, Søjlegangens Gulv. Den vil kunne rumme et meget stort Antal Urner, men om den kan gøres tilstrækkelig lys, venlig og festlig er noget andet. Ethvert Sted for Askegemmer maa arkitektonisk være saadan, at det letter og løfter Sindet, idet man kan overlade til Minderne at give den rette Alvor, naar den besøgende staa ved Vennens Aske.

Men alt i alt er Arkitekt Holger Sørensens Projekt fortrinligt set fra et Ligbrændingsstandpunkt, og det har den Egen-skab, at det ikke i den Grad kræver saa landskabelige Omgivelser som der, hvor Arkitekten har tænkt det opført. Det kunde udmærket bringes til Udførelse paa en Kirkegaard inde i en By (Vestre Kirke-

gaard i København f. Eks.), hvis man omkring Krematorieanlægget kunde frigøre et Par Tønder Land til Urnelund med høj Træbevoksning.

At faa opført et Krematorieanlæg efter Arkitekt *Erik Stengades* Forslag vilde være en Pryd for enhver Kirkegaard, der var i Besiddelse af de nødvendige Terrainforhold og kunde yde det tilstrækkelig landskabelige Omgivelser. Man kan vist godt sige, at Projektet virker mere indsmigrende end det førstnævnte, og Udformningen af det store Kapel er bedre. Men set fra et Ligbrændingssynspunkt kan Anlægget som Helhed ikke staa Maal med det første.

Utvivlsomt vil de af det kuperede Terrain højdeforskudte Bygninger tage sig udmærket ud i Landskabet, men de mange og arkitektonisk set oplivende Trappepartier, Terrainet kræver, er ikke efterstræbelsesværdige i Praksis.

Ligger der Realiteter bagved Tanken om at inddrage Vintappersøen i *Mariebjerg Kirkegaard*, vilde en Gennemførelse af Erik Stengades Projekt betyde en rent ud fantastisk Vinding i Forhold til det nuværende Mariebjerg Krematorium, ikke blot skønhedsmæssigt, men ogsaa fordi dette ret nye Krematorium mangler altfor mange af de Rum, som et moderne Krematorieanlæg fordrer.

Begge Projekter mangler noget saa nødvendigt som et særligt Rum til Askens Behandling.

Til Slut: D. L. hilser begge Projekterne med Glæde og venter med Længsel paa en Kommune, der vil opføre Danmarks første, *virkelig fuldkomne* Krematorieanlæg.

Aar 1951 er den internationale Ligbrændingskongres henlagt til Danmark. Det vilde være en smuk Tanke, om vi til den Tid havde *et Mønsterkrematorium* — f. Eks. i Aarhus!?

Fig. 174—175.
Tillempe og milieu-
bestemt gravsted på
Tibirke kirkegård.

Fig. 176.
Gravrække med
praktisk talt alle grave
forsynet med
polyanthoser (Ronne)
(jævnf. fig. 177).

Milieu-bestemte gravsteds- anlæg

Der er mange forhold, som kan influere på, hvorledes et gravstedsanlæg skal indrettes.

For det første er der *personlige* ønsker hos de pårørende, og disse bør i almindelighed imødekommes så langt, som sømelighed og god smag kan følge sådanne ønsker.

For det andet er der de af *klima- eller jordbundsforhold* dikterede faktorer, som må foranledige, at gravstederne i Vestjyllands klitegn uvilkårligt må komme til at se væsentlig anderledes ud end i vore østligere strøg (jævnf. pag. 90); især er det klimaforhold, som dikterer noget sådant, mens man ofte kan sætte sig ganske ud over jordbundsforholdene, idet disse på så små områder, som et gravsted omfatter, stort set kan ændres efter behag.

For det tredje kan der være *kirkegårdsbestemmelser* (vedtægtsmæssige servitutter o. s. v.), der dikterer, hvor og hvad der må plantes for at opnå et bestemt helhedsbillede af det pågældende gravsteds-kvarter (gravgården), og det kan ofte være umuligt at forene de under det første punkt fremførte med sådanne bestemmelser for helheden.

Dette sidste punkt, der kræver en gensidig hensyntagen for at skabe en helhed, ligger så nær op til det, der undertiden under frivilligheds kår rent instinktivt skabes på kirkegården, at man praktisk taget kan identificere de to ting med hinanden; det instinktivt skabte er skabt ud fra milieuet, sådan som det forefindes, mens det vedtægtsmæssigt skabte kommer af et tænkt (og i bestemmelser fastsat) milieu.

Vi har adskillige gange vist billeder af sådanne vedtægtsmæssigt skabte gravgårdsmilieuer, — sådanne findes f. eks. i »V.K.« XVI fig. 16, 17, 18, 30, 97, 169, 170 og 173, ligesom vi har bragt billeder at mi-

lieu-bestemte i samme binds fig. 6, 60, 153, 154, 163 og 164.

Hosstående findes gengivet 2 vidt forskellige typer på gravsteder, som tydeligt er udsprunget af og tillempet det stedlige milieu og de lokale forhold. Det ene (fig. 174-75) er et af stengærder indhegnet gravsted med trædesten og en vegetation, dels af birketræer, som har været at finde på stedet, samt af bjørnegræs, enebær og andre småplanter, som passer fortrinlig ind i billedet af et gravsted på en skovkirkegård eller en kirkegård i skoven. Det stammer fra *Tibirke* kirkegård og er helt igennem født af og følt som det helt rigtige på dette sted og i dette milieu; anlæggeren, graver *H. Thomsen*, har megen ære af det.

På de andre 2 billeder (fig. 176-77), der stammer fra *Rønne* på Bornholm, er med ligeså stor følelse for stedet gravene indrammet med stenkarme, som man andetsteds ville synes var for hårde og ikke rigtige, men her virker selvfølgelig, — født af stedets stenrigdom og øens erhverv og rent instinktivt anvendt fra grav til grav.

Hvad der derimod ikke er født af stedet, men forstærker virkningen og giver det velafbalancerede og gennemførte milieu er dette, at man også har plantet roser på så godt som alle gravene, ovenikøbet hovedsagelig polyantharoser, — altså en type, som klæder hinanden og giver gravrækken (set under eet) en velgørende ro og balance.

Det er sådanne eksempler på frivillig indordnen sig under hinanden og under en helhed, der afgiver et godt basis for, at man også vedtægtsmæssigt kan opnå noget godt og rigtigt ved at stille krav om dette eller hint i en enkel gravgård, — vel at mærke sådan, at gravgårdene ikke alle blir ens, men hver kan få sit eget karakteristiske præg, — til det fælles gavn, for helhedens skyld og for at kirkegården ikke skal blive roderi, men alvor, harmoni og skønhed.

Fig. 177.
Gravrække, hvor alle gravstederne er forsynet med karme og polyantharoser (Rønne) (jvønf. fig. 176).

Fig. 178.
Råbjerg kirkegård i Nordjylland.
Efter et gammelt billede.
Jvønf. texten s. 90-91.

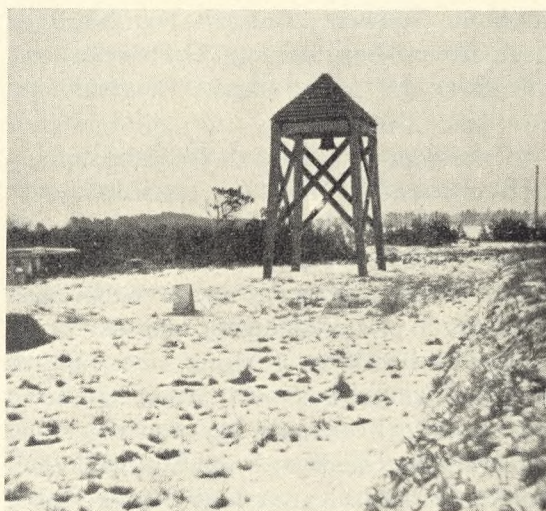

Fig. 179.
Nyere billede af Klokkestap'en på Råbjerg kirkegård.
Jvønf. texten s. 90-91.

Paa Raabjerg Kirkegaard

Kordeg. Overgraver Chr. Houkjær Jensen

(Se Billederne foregaaende Side)

Kommer man ad Lyngvejen fra den nye Vej Aalbæk-Hirtshals mod Nord, vil man, naar man har gaaet et Par Kilometer, paa lang Afstand faa Øje paa et rødt Punkt, som kommer frem bag en stærk grøn Fyrbevoksning.

Kun den stedkendte ved, at det, man ser, er *Raabjerg Kirke*. Den fremmede kan ikke se nogen Kirke, førend han ogsaa ser Klokkestabelen, opr. 1795, i et Hjørne af Kirkegaarden og det gamle Stendige, som omgærder Kirkegaarden (se Fig. 178—79 paa foregaaende Side).

Denne i det Ydre uanselige 800-aarige Kirke herude i Landets største Klitsogn er den nordligste af Jyllands gamle Landsbykirker. Kirken, der er uden Taarn, er oprindelig opført af Munkesten i Skalmure opfyldt med Sten fra Stranden lagt i Kalk. Den iøvrigt romanske Kirke har gotisk Korbue, og dens Indre (Bjælkeloft) er hyggeligt og velholdt.

Den lange, lave Kirkebygning med dens 5 Skpr. Land Kirkegaard følger sig paa en naturlig og harmonisk Maade ind i dette særegne Landskab.

Syd og Vest for Kirken ligger Marker, som hører til de faa Gaarde, der ses i Kirkens Nærhed. Mod Øst og Nord er der Klitlandskab isprængt Fyrbevoksning, der giver det noget barske Landskab en storslaet Karakter.

Kirkebygningen svarer til Landskabets og Sogneboernes Karakter. En solid Jævnhed og Naturlighed præger det hele. Og ligesom Kirke og Landskab virker jævnt og beskedent, saaledes ogsaa Kirkegaarden. Intet er kunstfærdigt. Kirken er til Brug. Her forkyndes Guds Ord, og her mødes Sognets Beboere i Glæde og i Sorg. Man kender hverandre, og man tager Del i hverandres Glæde og Sorg. Malmklokken kalder fra den rødmaalede Klokkestabel

paa Sognets Folk til Gudstjeneste; og den lyder ud over Mark og Klit, naar en af dem stedes til Hvile i Ly af den lille Kirke.

Selvom Kirkegaardskultur i almindelig og moderne Forstand er et ukendt Begreb her saadan forstaaet, at en saadan ikke bevidst er tilstræbt, saa ejer denne Kirkegaard fremfor mange en Kultur, der er værd at opleve. Den er blot ikke opnaaet ad samme Vej, som vi kender det fra vore Bykirkegaarde. Den er næsten opstaaet af sig selv. Jordens Beskaffenhed og Klimaets Barskhed sætter Grænsen for Vegetationens Frodighed. Og der er ingen Kirkegaardsgartner til at lave de Gravstedsanlæg, som man de fleste Steder finder smukke, og som jo ogsaa er smukke paa sine Steder. Vi, der har Slægtninge begravet paa Raabjerg Kirkegaard, vil blot længst muligt have os denne Kirkegaardskultur frabedt herude.

Sidder vi en Sensommerdag paa Kirkegaardsdiget og ser ud over denne Plet, der ikke rummer saa faa af Slægtens hensovede og dertil Minder om Dage med Sorg, saa føler man Samhørigheden med Slægten paa en ganske særlig Maade. Her behøves ikke mørke Cypresser eller Pyramide-Thuja for at understrege, at her er et Mindested. Navne paa Gravstene leder Tanken hen paa den eller dem, med hvem man oplevede noget af det bedste i Livet, og Kirken, hvormod Gravene ligger, minder om, at vi har en Herre, der har overvundet Død og Grav, og at der kommer en Opstandelsesmorgen efter.

Denne Karakteristik af Raabjerg Kirkegaard, som forøvrigt ligesaavel kunde passe paa flere andre Kirkegaarde heroppe, skal ikke forstaaes saadan, at man ikke hæger om Slægtens Gravsteder. Det gør man nok, men de fleste har langt til Kirkegaarden, og naar man ikke kan entrere sig med en Graver med Hensyn til Vedligeholdelsen (det kunde aldrig betale sig for ham), maa Anlægget laves herefter.

Ofte gaar det da saadan, at Egnens naturlige Vegetation skærmende breder sit Tæppe over et og andet Gravsted. Man holder Mindestenen fri og sætter en Blomst paa særlige Mindedage.

Da jeg i Sommer stod paa en lille Kirkegaard i en norsk Bygd (*Bykle*), greb dens Lighed med Raabjerg mig. Her havde man det paa samme Maade, blot endnu stærkere udtalt, idet kun de nyeste Grave ikke var græsbevokset.

For den stedkendte er en Vandring henover Raabjerg Kirkegaard at blade i Sognets og Slægternes Historiebog. Ligesom Navne staar indhugget i Gravstenene, staar de indhugget i ens Sind — nogle med svag Skrift, næsten udslettede — andre med tydelig Skrift og med Guldbelægning. Sentimentale Gravskrifter og fabrikslavede Duer er sjældne. Den Slags stemmer ikke overens med Egnens Folkekarakter.

Et Par gamle Gravsteder maa vi standse ved. Paa den største af dem staar der: Forfatteren *A. Peter Gaardboe*, f. 1825, d. 1895. At Egnens Vegetation holder hans Grav frisk og grøn, er paa en Maade symbolsk. Han, der — om end han aldrig modtog Undervisning i nogen Skole, end ikke Landsbyskole — for sine betydelige Bidrag til Kulturhistoriens og Topografiens Omraade modtog Belønningsmedaljen i Guld.

Ikke langt fra denne Grav læser man paa en mindre Sten, der er formet som en Bog: *Niels Eriksen*, Lodskovad, f. 1808, d. 1896. N. E., der var Gaardmand og Sognefoged i Raabjerg, var en Bogens Mand og regnedes for at være fuldt ud paa Højde med Gaardboe i boglig Lærdom; han øvede meget godt iblandt Sognets Smaafolk.

Raabjerg Kirke gennemgik i 1931 en haardt tiltrængt Istandsættelse. I Vaabenhuset er opsat en lille Tavle, der fortæller, at *Martha Olesen*, som fødtes i Raabjerg 1845 og døde i Staten New York

1925, ved sin Død skænkede Raabjerg Kirke 5000 Dollars. Af disse Midler afholdtes Udgifterne ved denne Istandsættelse, der i høj Grad var nødvendig, men som dog gjorde, at Kirken nu synes for »pæn«. Noget af Særpræget gik tabt.

Kirkegaarden er der ikke ofret amerikanske Dollars paa. Der bli'r det forhaabentlig heller ikke. Kirkegaardskultur er en udmærket Ting, men man maa kende den paagældende Kirkegaards Forhold til Egn og Befolkning og helst ogsaa nogle af de Mennesker, der rummes i dens Jord, for at kunne se, om den Kirkegaardskultur, der kan købes for Penge, er mere værd end den, som Naturen og de afdødes Slægtninge former uden at tænke paa, at der skabes Kirkegaardskultur.

Hjemstavns- og Slægtsfølelse er Begreber, som man herude regner med, ikke som noget, der skal gøres til Genstand for særlig Interesse. Nej, det *er* der blot, ogsaa hos de unge, hvis Opvækst fandt Sted udenfor Sognet. Derfor bliver den forblæste Kirkegaard for os noget centralt. Om vi lever eller dør: Slægten kommer her. Naar vi hører Kirkeklokkens Toner fra den røde Klokkestabel, hører vi en Hilsen, der ikke afgrænses af Liv eller Død. Samhørigheden er hele Slægtens. Mindet om de afdøde skal her ikke plejes ved kunstfærdige Gravsteder. Deres Lege-mer blev eet med den sandede Jord, der havde fostret dem, og at pynte denne Jord med røde Roser og Tulipaner i tilført Muld, maatte føles som noget uægte.

Vort Fællesskab er ikke bundet til Jorden; det ligger i et højere Plan, men Kirken og Kirkegaarden er vi fælles om. Alt det andet i Sognet skifter. Slægter kommer og gaar, men Kirkeklokkens Toner er de samme som altid, og Stengærdet er det samme. Fortid og Nutid løftes her ud over Tiden. Derfor gør det godt en Gang imellem at gaa ind og dvæle en Stund her. Jaget derude (udenfor Sognet med Lyngveje) kommer paa Afstand derved.

Fig. 180
 Udsigt over landskabet
 fra kapellet på
 Norra-Begravnings-
 platsen i
 Stora-Tuna-Borlänge
 (jevnf. *texten s. 84*).
 Foto: J. Th. aug. 1945.

Fig. 181.
 Parti fra Leksand
 kirkegård
 Foto: J. Th. aug. 1945.

Til højre:
 Fig. 182.
 Kampestensmuren
 omkring Leksand
 kirkegård.
 Foto: J. Th. aug. 1945.

Fra et Besøg på nogle

Havearkitekt Johannes Tholle (f. fra pag. 84).

Hvad siger så Dalarfolket til de nye Kirkegårdsprincipper? Det kan måske diskuteres, om det er Udtryk for Tilfredshed med de herskende Forhold, når en stor Procentdel af Gravstedsbrugerne lader Kirkegården passe deres Grave; det kan jo også være af andre Aarsager, at dette sker; men at det i hvert Fald udtrykker Tillid til Forvaltningen, er udenfor al Tvivl, og dermed kommer der altså dog nogen Tilfredshedstilkendegivelse frem. For den gamle Kirkegårds Vedkommende ligger Tallet for de Vedligeholdelser, som Kirkegården har fået overdraget af Gravstedsbrugerne, helt oppe på 90 0/0. Hvor mange danske Kirkegårde kan mønstre et sådant Tal? For Norra Begravningspladsen ligger den på 80 — også et meget anseligt Tal — for hele Kommunen ligger Tallet på 85 0/0. —

Det er værd at bemærke, at denne høje Vedligeholdelsesprocent ikke er fremkommen gennem noget Krav derom fra Myn-dighedernes Side; hverken direkte eller indirekte er dette Tilfældet; det står enhver frit for, om de selv vil klippe Græsset ved deres Grav, eller de vil lade Kirkegården gøre det; at Kirkegården naturligvis holder de Arealer klippet, der ligger udlagte som Græsgange, er klart; og langs med Gangene kører Plæneklipperen syngende hen over alle de Grave, som ønskes vedligeholdt af Kirkegården; hvor der så

Kirkegårde i Dalarne

er en, som ikke ønsker, at man skal tage sig af den, vender Manden med Plæneklipperen simpelthen sin Maskine omkring, og lader den »gå Tomgang« over den pågældende Grav, — for derefter at fortsætte med Klippingen på den anden Side; men ret mange Gange springes en Grav ikke over, før de Pårørende har fået en Påmindelse om at sætte den i Stand, eller lade Kirkegården — for sin yderst ringe Betaling — gøre dette. Og på denne ganske uangribelige Måde får Kirkegården da sit eksemplariske Udseende.

Fra 1939 er Kirkegårdsarbejdet centraliseret og omfattes af 1 Kirkegårdsforstander samt 13 mandlige og 5 kvindelige Arbejdere og 3 Dødsgravere.

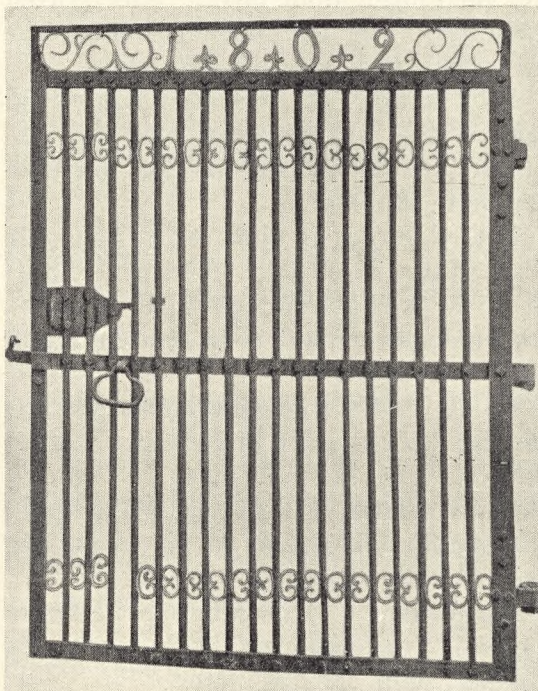
Kirkegården i *Leksand* står i ingen Henseende på Højde med de foran nævnte, hvilket dog ikke forhindrer, at der her også kan være smukke Partier og findes interessante gamle Gravmæler. Karakteristisk er den kløvede Granitstensmur (se Fig. 182) med de fine hvide Portpiller (se Fig. 185) og den meget fine Jernlåge (se Fig. 184) den kraftige Klokkestapel og det brede og kraftige Tag, også på Kapelbygningen (se Fig. 182). Gravmælerne er holdt nede af Servitutbestemmelser, og Gravene ligger i Græs; men Græsset er *ikke* en sirlig klippet Plæne, og Pladsøkonomien har øjensynlig spillet en stor Rolle her.

(Fortsættes).

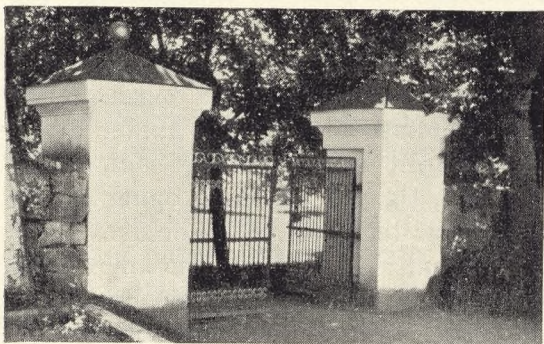

Fig. 183.
Leksand kirke.

Fig. 184.
Lågeparti
ved
Leksand kirkegård.
Detail af fig. 185.
Efter Wadsjö: Kyrko-
gårdskonst, 1918.

Til venstre fig. 185.
Indgang til
Leksand kirkegård
(jvønf. fig. 184).
Foto: J. Th. aug. 1945.

Hvad gør vi med de forsømte gravsteder?

Kirkegårdsinspektør H. D. Ørsted-Hansen

»Vi takker dig vor lille mor,
for hvad du var derhjemme.
Vi planter dig et blomsterflor
og vil dig aldrig glemme.«

Denne rørende kærlighedserklæring til en afdød mor fandtes indhugget i et granitmonument. D. v. s. i første omgang sås kun navn og data. Efterskriften blev først synlig, da gravstedet blev rensat for tidsler, brændenælder og flerårige skud fra ligustrumhækken!

Sådanne grave må vi altid regne med et vist antal af, og årsagen til deres miserable forfatning behøver ikke netop at søges i glemsomhed og ligegyldighed. Når adskillige mennesker af pietetshensyn selv ønsker at holde deres gravsted i stedet for at lade kirkegården gøre det, og disse mennesker selv falder bort, er det ikke altid, der i deres nærmeste kreds findes andre, som er villige til at påtage sig de udgifter, det vil medføre at lade kirkegården besørge det. Der tales måske om det, men ingen aftale bliver truffet; graven glemmes, — og den følgende sommer har kirkegården en forsømt grav mere.

Man kommer ikke udenom dem og må tage stilling til, hvordan man på den bedste og mest hensigtsmæssige måde løser dette problem.

Det, vi gerne vil opnå, er at behandle disse grave, så de ikke henligger til mispyrd for kirkegården og med alt deres frøspredende ukrudt er til gêne for andre gravstedbrugere.

De anvendte fremgangsmåder er forskellige fra kirkegård til kirkegård. Og det må vel være sådan, afhængigt af kirkegårdens ledelse og det pågældende kirkegårds Publikum. Der er jo nu engang forskel på København og Vestjylland.

I København — de kommunale kirkegårde — anvendes en omstændelig og kostbar, men effektiv metode:

Tidligt i forsommeren gennemgås samtlige afdelinger, og alle forsømte grave opnoteres i dertil udfærdigede trykte formularer med alt, hvad der findes paa gravstedet. Der sendes herefter en skrivelse til gravstedbrugeren for såvidt adressen haves. I modsat fald søges den gennem folkeregistret. I skrivelsen beklages, at gravstedet ligger til mispyrd for kirkegården, og det henstilles under henvisning til lov af 30. juni 1922, § 23, at sagen bringes i orden i løbet af 10 dage. Samtidig gøres opmærksom på renholdelsesprisen (plus 50% heraf til den første nødvendige ordning), og girokort vedlægges.

Når fristen er udløbet, efterses gravene igen. For deres vedkommende, der imidlertid har rengjort gravstedet, er sagen ude af verden; for andres vedkommende, der på girokortet har indsendt renholdelsesprisen plus 50%, er sagen også klar. Resten — de, der ikke har ladet høre fra sig og heller ikke har rørt gravstedet, — tilskrives påny, denne gang i anbefalet brev, i hvilket man gør opmærksom på, at kirkegården, da man ikke har modtaget svar på skrivelse af — —, omgående vil rydde graven, der vil blive udlagt med grus. Forinden er der på gravstedet anbragt et zinkskilt med påskriften: »Udvist til rydning, henv. på kirkegårds-kontoret«. Efter yderligere en kort frist ryddes gravene, udlægges med grus og renholdes herefter for kirkegårdens regning.

Det er et spørgsmål, om denne fremgangsmåde er den rette. Det meget eftersyn og et omfattende skriveri binder megen arbejdskraft af såvel ledere som underordnede. Og selv om man opnår at få et antal gravsteder til vedligeholdelse, viser erfaringen, at mange af dem allerede det følgende år igen figurerer på listen over forsømte grave. Der foreligger ikke nogen

fyldstgørende opgørelse over, hvordan økonomien stiller sig på dette område, og selv om det vel ikke skal være nogen indbringende forretning, er det vist *for* meget at gøre ud af netop denne kategori af gravsteder.

I en by som *Århus* (o. 138,000 indb.) opnår man et særdeles tilfredsstillende resultat på betydelig nemmere og billigere måde, idet man undlader den anden skrivelse (i anbefalet brev). Når meddelelse er tilsendt skødehaveren, og der ikke reageres, ryddes gravstedet og holdes for kirkegårdens regning i den resterende del af fredningsperioden.

Har man ikke adresse på skødehaver eller pårørende, anbringes et lille zinkskilt med påskrift: »Udvist til rydning, henv. begravelsesvæsenets kontor, rådhuset.«

Dette skilt får lov at stå i 3 måneder, og er der ikke sket henvendelse til kontoret eller gravstedet bragt i sømmelig stand, ryddes det helt, der plantes et par buske, og gravstedet renholdes af kirkegården.

I *Vejle* (o. 34,000 indb.) er fremgangsmåden den, at gravene gennemgås hvert forår. På de dårligt holdte anbringes et skilt med påskriften: »Sløjfes!« Denne »sorte kokarde« bliver stående i seks uger, og er gravstedet ikke indenfor dette tidsrum bragt i ordentlig stand, ryddes gravstedet, idet man dog lader monumentet blive stående. Der plantes et par sirbuske, hvorefter gravstedet renholdes for kirkegårdens regning. Skødehaveren tilskrives ikke, og fremgangsmåden er fuldt tilfredsstillende. Skiltet har stor moralsk virkning, og som regel reageres der ret omgående.

I *Helsingør* (o. 30,000 indb.) skriver man til det forsømte gravsteds skødehaver, som får 14 dage til at bringe gravstedet i sømmelig stand. Svares der ikke herpå, eller har man ingen adresse, sættes en rød pæl på gravstedet. Når denne har stået en passende tid, og der stadig ikke rea-

geres, ryddes gravstedet; der plantes et grønt træ, hvorefter graven renholdes ved kirkegårdens foranstaltning.

Jo mindre kirkegården er, jo mindre vil formentlig problemet være. På landsbykirkegården eksisterer det næppe (jvfnf. s. 90-91). Her kender folk hinanden, og man føler det som en plet på sin ære, om slægtens gravsted ikke holdes smukt i stand. Her vil en mundtlig henvendelse og aftale mellem graveren og skødehaveren være tilstrækkelig.

Der er imidlertid et andet spørgsmål, som her bør drages frem.

I tidligere omtalte lov hedder det: »Hvor gravstedejeren ikke selv sørger for gravstedets sømmelige vedligeholdelse, eller hvis den, til hvem han har overdraget vedligeholdelsen, overtræder vedtægten herfor, kan gravstedejeren tilpligtes at overdrage vedligeholdelsen til kirkegården for dennes takst. I vægningstilfælde kan gravstedet ryddeliggøres og besås med græs eller gruslægges, men må ikke tages i brug forinden udløbet af det i § 24 ommeldte åremål« (fredningsperioden).

Udtrykket »gravstedet ryddeliggøres« kan åbenbart fortolkes på forskellig måde, idet det er sket, at gravstedbrugere har følt sig fortørnet over, at kirkegården ikke alene har fjernet den misrøgtede beplantning, men også har fjernet det monument, gravstedbrugeren i sin tid har købt og ladet opstille. Da det jo ikke i sig selv er forandret, mener man ikke, at det kan være til misryd i højere grad nu end før, og at der derfor begås et misgreb ved også at fjerne det.

På de *københavnske* kirkegårde har man ikke villet sætte sagen på spidsen, men har i nogle tilfælde påny opsat stenen uden udgift for skødehaveren. Der er således ikke skabt præcedens for denne fremgangsmådes juridiske holdbarhed.

I nogle tilfælde vilde der intet være i vejen for at lade monumentet stå til fredningsperioden var udløbet, men i andre

tilfælde, — hvor det f. eks. drejer sig om tavler, — vil det være upraktisk.

I Vejle lader man som nævnt monumentet stå i fredningsperioden. Dette er muligvis tilfældet flere steder, og det væsentlige vil da også være, at behandlingen af disse gravsteder er ensartet for de pågældende kirkegårde.

Iflg. loven kan de ryddede gravsteder også udlægges med græs. Det er sikkert meget få steder, man benytter sig af det, da græsgravene selvsagt kræver langt større pasning end de gruslagte, og da de forsømte grave betyder en belastning af kirkegårdens budget, udgør de et spørgsmål, som vel skal løses på en tilfredsstillende, men samtidig ikke for kostbar måde. Derfor: Ikke mere skrivi og administration end allerhøjest nødvendigt. Derefter: grus, evt. med en sirbusk, en staude eller et stedsegrønt træ.

NB.

I ovenstående artikel citerer forfatteren den kgl. anordning af 1927's § 13, stk. 2 om rydning af forsømte grave. Denne bestemmelses udførelse fortælles der også om. Men samme § siger i sit stk. 3, at »Saa fremt der i Vedtægten er fastsat en Takst, for hvilken Kirkegaarden overlager Vedligeholdelse af Gravsteder, kan Gravstedsejeren i Tilfælde af, at Gravstedet ikke behørigt vedligeholdes, tilpligtes at overdrage Vedligeholdelsen til Kirkegaarden for dennes Takst«, — og dette er efter min opfattelse en så god bestemmelse, at den burde udnyttes fuldt ud. At rydde en grav er ingen sag, men hver ryddet grav betyder i hvert fald i ikke helt gamle gravgårde et hul i rækken, — og det er noget, der ikke burde findes. Da de allerfleste kirkegårde har vedligeholdelsestakster, hvorefter man påtager sig det pågældende

arbejde, kan praktisk taget *alle* kirkegårde benytte sig af bestemmelsen.

Såfremt man har adressen på den, der forsømmer sit gravsted, og såfremt man har nogen sandsynlighed for, at vedkommende er i stand til at betale den bagatel, en årlig vedligeholdelse normalt koster, og især når gravstedet ligger på et sted, hvor en ryddet grav æstetisk vil virke forringende for kirkegårdsbilledet eller gravgårdsbilledet, bør kirkegården efter min opfattelse absolut ikke rydde det, men gøre brug af det virkelig generøse tilbud, som lovingen har givet den i den nævnte bestemmelse, og simpelthen istandsætte den forsømte grav, — derefter vedligeholde den i fineste stand, sende regningen med en henvisning til anordningens ordlyd, — og dersom vedkommende ikke reagerer, må man som en anden myndighed indkassere beløbet ad samme vej som efterladende borgere må betale deres skatter.

Den kongelige anordning er for tiden til revision, og for at få nye bestemmelser af gavnlig art ind, må der måske fires på andre; hvis der er bestemmelser i den, som ikke bliver udnyttet, er der stor fare for, at de må udgå til fordel for nye. Det var rart, om det kunne dokumenteres, at kirkegårdene benyttede den ovennævnte bestemmelse, — og i bekræftende fald forekommer det mig rimeligt, at der i anordningen tilføjedes, at det tilkom de kommunale myndigheder på given foranledning at indkassere de beløb, der her vil være tale om, på samme måde som andre avgifter til det offentlige (kirkeskat, kommuneskat, elektricitetsavgift o. s. v.). Det bør være kirkegårdenes pligt overfor forsømmere at udnytte enhver bestemmelse i lovgivning og vedtægter, der er til det fælles (d. v. s. kirkens og kirkegårdens) fordel.

Red. anm.

ELEGI VED MIN SØSTERS GRAV

Hans Hartvig Seedorff Pedersen

*De blaa Violer — og det er Foraar.
En blegrød Rose — og det blev Sommer.
En knækket Valmu — da vaagned Høsten.
Og Høsten hvisked: Din Vinter kommer.*

*En lille Grav blandt de mange Grave
En Buxbomhæk om en lille Gang...
En stille Blomst i en stille Have...
En stille Genlyd af Livets Sang.*

*Hvor blidt og nænsomt mit Hjærte banker.
Ak hører, Søster, du Hjærtets Klang?
Og hører du mine sagte Fodtrin,
der sætter Mærker i Gravens Gang?*

*O Søster, lyt til min fjærne Stemme.
En velkendt Fugl ved dit Marmor slaar.
I Dødens Have kan Hjærtet glemme,
hvor det har banket i tyve Aar.*

*O, jeg gad vide, om Døde drømmer,
Men kan de drømme, jeg veed forvist,
at du har drømt om din lille Broder,
naar Fuglen pipped paa Rosens Kvist.*

*Du ved slet ikke, hvor jeg er voxet!
Du ser mig kun i min lille Seng.
Du ser dig selv i den hvide Vugge:
en lille Pige, en lille Dreng.*

*Du rækker mod mig de fine Hænder,
saa fuglefro og saa rosenglad.
Som Stjærnen lyser dit klare Øje
bag Laagets blegrøde Rosenblad.*

*Ak Øjets blegrøde Rosenblade,
de visned tidligt og blev til Støv.
Men endnu kvidrer en lille Sangfugl
ved Gravens Marmor, i Rosens Løv.*

*Og endnu lever de blaa Violer,
vi gav dig med om dit lyse Haar...
Og lille Søster, mit Hjærte glemmer,
at dit var stille i tyve Aar.*

Om nogle Fredninger i et jysk Provsti og andetsteds

Provst J. Exner

Som Følge af den svigtende Fredningslovning og ud fra triste Oplevelser, sendte jeg den 17. Maj 1941 en Skrivelse til Kirkeministeriet med følgende Forslag: »Var det mon ikke muligt, at der blev lagt Servitut paa de omkring Kirkerne nærmest liggende Grunde, saa der kun kunde bygges paa dem efter Forhandling med de kirkelige Myndigheder, Fredningsnævnet og den kgl. Bygningsinspektør. Store Værdier, som nu er truet, kunde derved blive reddet«.

Denne Skrivelse blev fra Kirkeministeriet videresendt til Statsministeriet, hvorunder Fredningslovgivningen sorterer, og Juni 1943 blev der nedsat et *Udvalg til Overvejelse af Foranstaltninger til Værn mod skæmmende Bebyggelse ved Kirker og Kirkegaarde* med Departementschef Andreas Møller, Statsministeriet, som Formand. Den anden Verdenskrig og Forholdene siden da har for en stor Del bevirket, at Udvalget er blevet hindret i sit Arbejde, og alt imens har Udviklingen gaaet sin triste Gang, og endnu flere Kirker har faaet deres Omgivelser ødelagt ved en skæmmende og udsigtsødelæggende Bebyggelse.

For i mit eget Provsti at standse denne sørgelige Udvikling og værne om Kirkenes Omgivelser følte jeg mig derfor nødsaget til Januar 1947 at starte min egen Aktion. Maalet var ved en venlig og frivillig Overenskomst med de forskellige Lodsejere, der havde Jord op til Kirkerne, at faa dem til at gaa med paa, at der paa deres Jord blev tinglyst en Fredningsdeklaration af større eller mindre Omfang, saaledes at Kirken og Kirkegaarden blev værnet mod en skæmmende og nærgaaende Bebyggelse samt udsigtsødelæggende Beplantning. Og det var endvidere mit Maal, at de forskellige Lodsejere skulde gaa med til den ønskede Fredning uden noget som helst Erstatningskrav.

For at faa Fredningsmyndighedernes

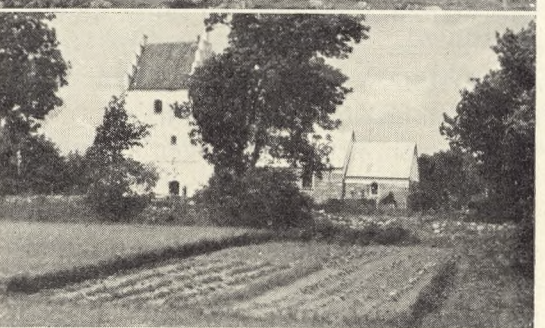
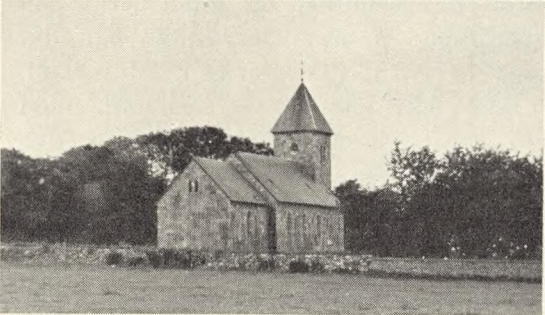
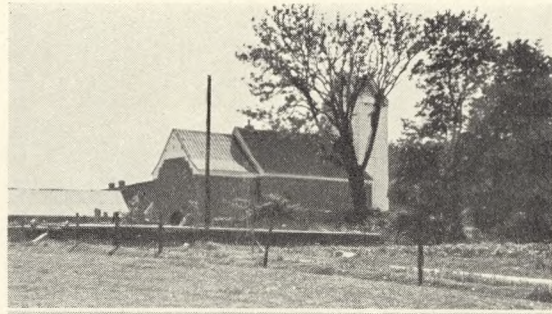
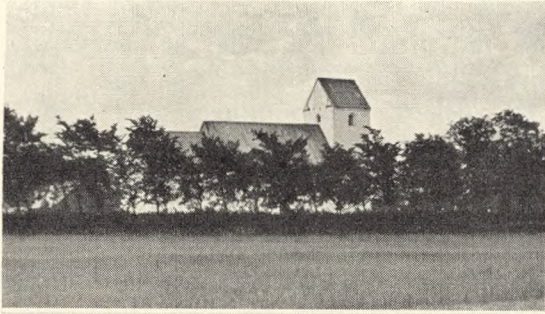
Hjælp og Bistand til min Aktion henvendte jeg mig til Formanden for Randers Amts Naturfredningsnævn, Hr. Dommer Riis, Grenaa, der med stor Interesse omgaaende erklærede sig villig til at tage Del i mit Arbejde og yde mig al mulig Hjælp og juridisk Bistand som Fredningsdommer. Ligeledes havde jeg sikret mig, at Aarhus Stiftsovrighed vilde støtte mine Bestræbelser. Og saa tog vi fat paa følgende Maade:

1. Dommeren og jeg foretog i Fællesskab en Tur til samtlige Kirker i Provstiet. I Forvejen havde jeg bedt Sognepræsterne om at give Møde ved Kirkerne, naar vi kom, saa vi overfor Præsterne nærmere kunde gøre Rede for Fredningsplanen i dens Enkeltheder og tillige knytte dem til os som vore nærmeste Medarbejdere. Og alle blev de meget interesserede i Planen. Ved at køre fra Morgen til Aften naaede vi rundt til Provstiets 31 middelalderlige Landsbykirker og 2 Købstadskirker i Løbet af 2 Dage.

2. Dommer Riis lod derefter trykke et Skema med forskellige Spørgsmaal, som blev udsendt til Sognepræsterne, og som de skulde udfylde efter at have forelagt Fredningsplanen for de Lodsejere, hvis Arealer man ønskede fredet i større eller mindre Omfang.

3. Efter at have modtaget og gennemgaaet Skemaerne, lagde Dommeren og jeg saa vore Besøg til Rette hos de forskellige Grundejere for ved nærmere Forhandling med dem at faa deres Samtykke til Fredningen. Vi besøgte først dem, som Sognepræsterne havde meddelt var forstaaende overfor Tanken om Fredning. Derefter tog vi til de Lodsejere, om hvem det skønnes, at de muligvis ikke var saa interesserede i en Fredning. Nogle private forudgaaende Forhandlinger med Lodsejerne viste sig at være af stor Betydning, og de

Fra Nørhald-Gerlev-Onsild herreders provsti.

Venstre spalte:

Fig. 186. Råsted.

Fig. 187. Øster-Tørslev.

Fig. 188. Sem.

Fig. 189. Vester-Tørslev.

Fig. 190. Hoornum.

Højre spalte:

Fig. 191. Kastbjerg.

Fig. 192. Dalbyneder.

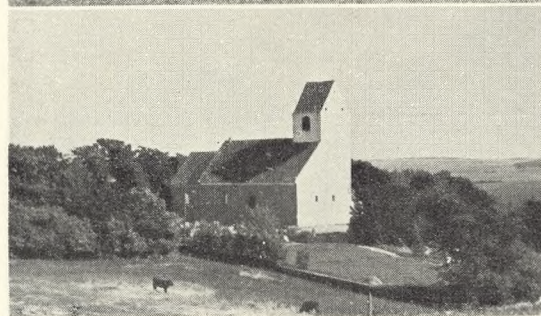
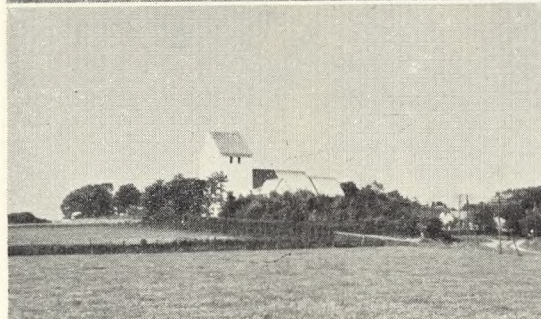
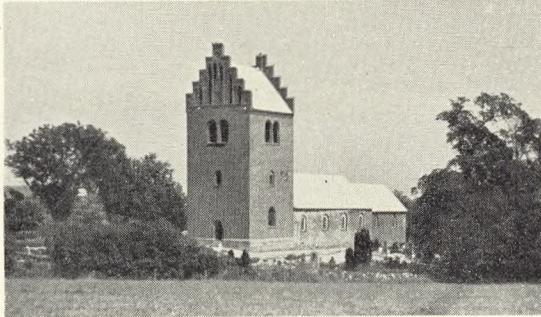
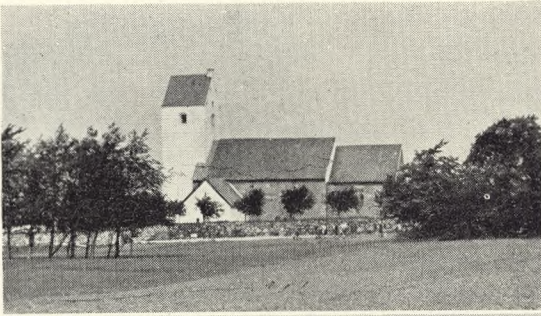
Fig. 193. Glenstrup.

Fig. 194. Kovsted.

Fig. 195. Falstev.

Fra Nørhald-Gerlev-
Onsild herreders
provsti.

Fig. 196. Vindblæs.
Fig. 197. Udbyneder.
Fig. 198. Enslev.
Fig. 199. Hald.
Fig. 200. Hem.

sparede selvsagt ogsaa en optaget Dommer for megen Tid, naar et væsentligt Forarbejde var blevet gjort af mig.

De nævnte Forhandlinger med Lodssejerne var en stor Oplevelse, idet saa at sige alle i Forhandlingens Løb tilsidst gav deres Samtykke til større eller mindre Fredninger, og — hvad der i denne Forbindelse er det meget værdifulde — man gjorde det velvilligt og uden Krav paa Erstatning. Af stor Betydning har det ogsaa været, at Lodssejerne har forstaaet, at man ikke kom for at forhandle med dem »fra oven og nedad« eller for at øve »Pres« paa dem, men at man kom for at bede dem være Medarbejdere paa en god Sags Løsning af stor kulturel og kirkelig Betydning. For Sagens heldige Udfald var det ogsaa ofte af Betydning, at man i Samtalens Løb kunde meddele, at den og den Gaardejer allerede uden Betænkning havde givet sit Samtykke til en Fredning af sin Jord. Ved vore Forhandlinger var Stedets Sognepræst som Regel altid med, og baade hans Forarbejde i Sagen med de første indledende Forhandlinger saavel som hans Deltagelse i de sidste afgørende Samtaler viste sig ofte at være af Betydning.

4. Naar Lodssejerne havde givet deres Samtykke til Fredningen, blev Sagen indført i Fredningsvæsnets Protokol og underskrevet af de i Forhandlingen deltagende Parter, hvorefter Dommeren sørgede for, at den nødvendige Tinglysning fandt Sted som en Heftelse paa Lodssejers Skøde — og selvfølgelig uden nogen som helst Udgift for Ejeren.

Paa denne Maade er det indtil nu lykkedes at faa gennemført 41 Fredninger uden Erstatningskrav ved 27 af Provstiets 31 middelalderlige Landsbykirker.

De gennemførte Fredninger kan deles i 3 Grupper:

1. *Fredninger af større Arealer.* Dette er søgt gennemført, hvor det gjaldt at værne om Kirkens smukke og frie Beliggenhed i Landskabet. Ved disse Fredninger gælder

det om trods alt at vise et vist Maadehold i sine Ønsker, idet det jo heller ikke kan være Formaalet at isolere Kirken for meget fra den øvrige Bebyggelse. Fredninger af denne Art er gennemført ved 11 af Provstiets Kirker, men det siger sig selv, at ikke alle Arealer er lige store.

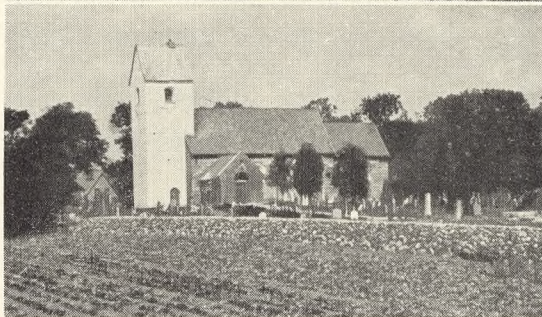
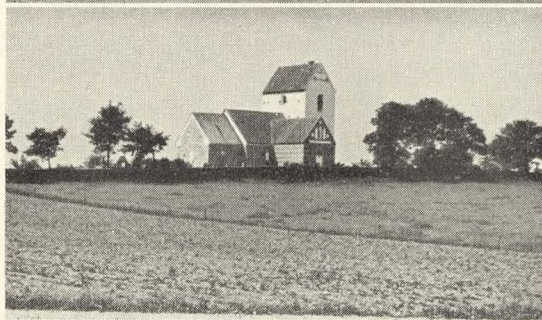
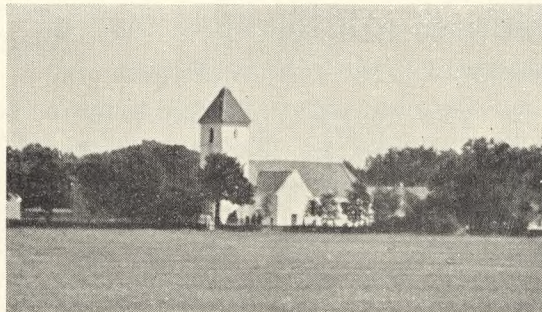
2. *Bybilledfredning.* Hvor Kirken ligger smukt som et Led i Landsbybilledet, har vi søgt at læse en Fredningsdeklaration paa de umiddelbart op til Kirken liggende aabne Pladser — f. Eks. »Torv« eller anden kommunal Jord eller Fællesjord — saa Udsigten op imod Kirken ikke kunde blive skæmmet af en Transformator, et Sprøjtehus eller lign. Skal Kirken virke smukt i Bybilledet, maa der være »Luft« omkring den. Ved 11 andre af mine Kirker har vi gennemført Fredninger af denne Art.

3. *Bræmmefredning.* Hvor Ejeren nødvendig vilde gaa med til en større Fredning, eller hvor det slet ikke var nødvendigt, kunde vi nøjes med at frede et Jordstykke — en Bræmme — paa c. 20—30 m langs Kirkegaardens Hegn. Derved var der baade vundet det, at Kirkens frie Beliggenhed i nogen Grad var sikret, men ikke mindst havde vi opnaaet, at man nu ikke kunde lægge skæmmende Skure, Hønsesgaarde eller lign. ind til Hegnet.

Jeg haaber meget, at det maa lykkes at faa gennemført en lignende Fredningsaktion ud over det ganske Land. Men nu vil det nok vise sig, at ikke alle Lodsejere vil være til Sinds at gaa med paa en ønsket Fredning af deres Jord. Derfor maa vi have Fredningslovene revideret.

Men samtidig maa vi arbejde videre ad den frivillige Frednings Vej. De frivillige Fredninger er langt at foretrække, hvor de kan gennemføres. Det passer nu bedst i et demokratisk Land. Og det vil gavne Kirken bedst, at de nødvendige Fredninger kan gennemføres saa gnidningsløst som muligt og uden Tvang.

Angående provstens videre arbejde med fredningerne se kirkeministeriets cirkulære på tillægss. 44—45. Red. anm.

Fra Norhald-Gerlev-Onsild herreders provsti.

Fig. 201. Sodrings.
Fig. 202. Råby.
Fig. 203. Sønder-Onsild
Fig. 204. Skellerup.
Fig. 205. Toede.

Skitsekonkurrence for ny kirkegård i Næstved

Kirkegårdsinspektør A. Falmer-Nielsen

1. Betingelser og bedømmelse.

At en dansk by indbyder til offentlig konkurrence, når den skal anlægge en ny kirkegård, hører desværre stadig til sjældenhederne. Så vidt vides, har det kun fundet sted en gang før, nemlig i 1927, da *Lyngby* kommune indbød til konkurrence om udvidelse af Sorgenfri kirkegård. (Se »V. K.« 1927 s. 41—45).

Nogen synderlig erfaring for hvorledes en sådan kirkegårdskonkurrence udskreves og virkede, havde man ikke dengang, selv om man vel nok kunne drage paralleller med parkkonkurrencer.

Denne manglende erfaring bærer vel nok en stor del af skylden for, at der dengang blandt deltagerne herskede nogen utilfredshed over konkurrencens forløb, idet det blev hævdet, at netop flere af de forhold, som deltagerne ifølge programmet måtte sætte i første række, ved bedømmelsen anførtes som sekundære ting, mens helt nye fordringer pludselig dukkede op og blev afgørende.

Da nu Næstved kirkegårdsbestyrelse i foråret 1948 indbød danske arkitekter og havearkitekter til en offentlig skitsekonkurrence om forslag til en helhedsplan for en ny kirkegård, måtte alle kirkegårdsinteresserede vente, at der her blev givet lejlighed til at fremkomme med nye retningslinier og synspunkter, som i fremtiden kunne gavne vore nye kirkegårde og give dem friske impulser.

Man skal da også her takke *Næstved* kirkegårdsbestyrelse for det initiativ og den offervilje, den har lagt for dagen ved at forsøge ad denne vej at finde frem til den bedste løsning for et kirkegårdsanlæg, der netop passede i dette smukke landskab.

Til brug for deltagerne i konkurrencen udleveredes foruden en arealplan i maal 1:500 et program, der i al sin detaljerede udformning netop ikke gav megen anled-

ning til fri udfoldelse for nye synspunkter.

Ailerede i et af de første afsnit af betingelserne drages en parallel med *Mariebjerg* kirkegård, og derefter lægges forøvrigt retningslinien fast for resten af programmet, idet det punkt for punkt selv i de mindste detaljer henviser til denne kirkegårds opbygning. Her skal blot tages et enkelt tilfældigt udpluk: »Til barnegrave må indrettes en enkelt afdeling, gravhederne er her $1,20 \times 0,80$ m. Arealet kan evt. udlægges med græs og med et system af ganske smalle flise gange«.

Nu må man ikke glemme, at *G. N. Brandt* ud fra mange års erfaring og indgående kendskab til kirkegårdsforholdet i Gentofte kommune netop har formet *Mariebjerg* kirkegård til dette bestemte sted, hvor den virker som en udpræget lukket kirkegård, der skal hævde sig selv uden at indordne sig under det omliggende landskab. Man må vel derfor have lov til at hævde, dog uden at forklejne *Mariebjerg* kirkegård, der må stå som uangribelig, at det ikke er givet, at denne kirkegårdsform ville løse opgaven bedst i Næstved, hvor den netop skal indpasses og samarbejdes med det omliggende smukke landskab.

Ved et gennemsyn af de 42 projekter, der omfatter kirkegårdsanlægget, viser det sig da også, at langt den overvejende del af deltagerne har følt sig meget bundet af de stillede strenge betingelser, således at mange projekter mere eller mindre fremtræder som kopier af *Mariebjerg* kirkegård.

Usikkerheden med hensyn til bedømmelsen har måske også på baggrund af det udførlige program foranlediget deltagerne til at hæfte sig væsentlig ved de praktiske og økonomiske forhold til skade for den æstetiske og kunstneriske helhed.

Dommerkomiteen, der foruden kirkegårdsbestyrelsen og medlemmer af Akademisk arkitektforening bestod af havear-

arkitekt *C. Th. Sørensen*, stadsgartner *Axel Andersen* og kirkegårdsinspektør *Rud Nielsen*, enedes om at tildele et projekt udført af havearkitekterne *Georg Boye* og *Knud Preisler* 1. præmie. 2. præmie tilfaldt arkitekterne *Hans Frederiksen*, *Niels Holm* og *J. Hartmann-Petersen* og 3. præmien arkitekt *Magnus Stephensen*, medens man indkøbte et forslag af lektor *Georg Georgsen*.

Dommerkomiteen udtalte om de præmierede projekter:

»1. præmie: projektet til kirkegården forekommer at være en ualmindelig smuk og klar plan, på en gang enkel og særegen.

Kontrasten mellem de sekskantede gravgårde og de afvekslende grønne arealer vil sikkert blive af meget stor værdi. Anlægget er både billigt hvad angår jordarbejde og vejanlæg.

2. præmie: projektet er en smuk og klar løsning i en mere traditionel form. Det er måske det bedste af de projekter, der har Mariebjerg kirkegård til forbillede. Ringvejens allébeplantning vil i nogen grad forstyrre udsigtsforholdene.

Vejenes linieføring og længdeprofil forekommer noget ufølsom med hensyn til terrainets form.

3. præmie: forslaget er smukt og klart i sin idé med meget fine enkeltheder. — Det indkøbte forslag er udformet fra hensynet om at drage det skønne landskab ind i selve kirkegården. Det er mere originalt og mere konsekvent i sin idéudformning end noget andet projekt, men det har mangler m. h. t. udformning af hovedindgang og kappellets omgivelser.

Konkurrencen må anses for at være særlig vellykket, idet der indkom overraskende mange gode forslag til kirkegården, og det var i virkeligheden meget svært at træffe afgørelsen«.

Af de andetsteds offentliggjorte projekter og ud fra dommerkomiteens udtalelser vil det skønnes både i hvor høj grad de forskellige præmietagere har taget hensyn til

programmets ordlyd eller ej, og i hvilken grad dommerne har følt sig forpligtet til det.

I hovedsagen har man vel nok lov til at mene, at dommerkomiteen i hvert fald for 1. præmietagerens vedkommende har hæftet sig mere ved planens æstetiske helhed (se fig. 206—9), end om den overholdt de stillede betingelser. Medens man i 2. præmietagerens projekt netop har fundet den løsning, der som programmet siger har Mariebjerg kirkegård til forbillede.

Hvis man vil forsøge at drage en parallel mellem disse to offentlige konkurrencer, når man til det resultat, at medens man i Lyngby først tilkaldte den gartneriske assistance, da *bedømmelsen* skulle foretages, men ikke da betingelserne blev udfærdiget, har man i Næstved netop sikret sig den gartneriske sagkundskab til at udarbejde et *program*, der gør betegnelsen skitsekonkurrence ret illosorisk, da formålet med en sådan formentlig netop må være at få nye idéer frem og ikke at benytte eksisterende.

Når man alligevel udarbejder et så bundet program, kunne man sikkert med et lige så godt resultat henvende sig til en mand, man i forvejen havde tillid til, og lade ham udarbejde et kirkegårdsprojekt. Så ville man i hvert fald spare en del penge og ville have undgået, at en mængde mennesker spildte deres tid på arbejder, man efter den skete bedømmelse end ikke har fundet det ulejligheden værd at udstille offentligt.

Tilbage bliver så spørgsmålet, om man ikke hellere ved en eventuel *fremtidig* kirkegårdskonkurrence helt skulle undgå at udarbejde et program, men kun opstille nogle hoveddispositioner. På denne måde blev deltagerne friere stillede i deres udformning af projektet, ligesom dommerne uden at føle sig bundet af betingelserne kunne præmiere den smukkeste og bedste løsning, og det må vel være det, der er hovedsagen, og hvorefter alle andre dispositioner må rette sig.

Fig. 206.
Georg Boye
og Knud Preisler
i samarbejde med
arkitekterne
Chr. Holst, Erik Holst
og Aage Holst:
Næstved ny kirkegård,
maal: c. 1:5500.

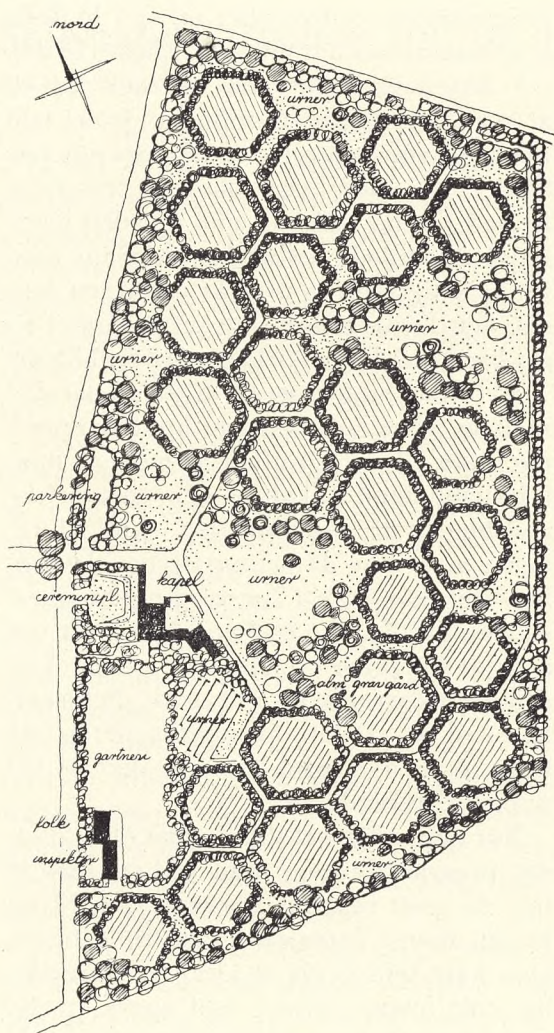
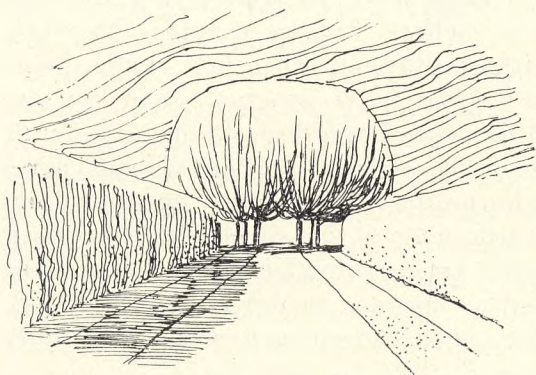

Fig. 207.
Adgangsvejen, Jagtvej,
fra nordvest.
30 m høje gråpopler
danner en
indgangsportal,
der kan tjene som
orienteringspunkt
for hele kirkegården.

2. Førstepremieprojektet.

Uddrag af Beskrivelsen:

Kirkegården er formet ud fra følgende Hovedsynspunkter:

1. at bevare Terrainets naturlige Form af et Bakkehæld, der sænker sig ned fra det lave Engdrag i Syd.
2. at udnytte Udsigten til det Landskab, der breder sig hinsides Engene fra Kalbyris Skov i Vest over et videre Udsyn mod Nestelsø og Rønnehæk Kirker og sluttende i Syd med Rønnebæksholm og den skovklædte Del af Aasen.
3. at forme en Kirkegård, der forbinder Krav om Størrelse og praktisk Anvendelighed med menneskelig Intimitet og Respekt for de Værdier, der kommer til Udtryk i Landsbykirkegaardens Lilleverden. Dennes særlige Stemmning er i væsentlig Grad baseret paa Følelsen af et vist Fællesskab, hvori den enkelte Grav indgaar som et betydende Led.

For i videst mulig Udstrækning at bevare den værdifulde Bakkeform er Gravgaardene formet som ret smaa, af hinanden uafhængige Enheder, der af Hensyn til det normerede Maximumsfald 1:30 er gravet ind i Terrainet. Den derved fremkommende Fyld tænkes udplaneret ved Bakkens Fod, saaledes at man faar Fornemmelsen af, at Faldet standses inde paa Arcalet. Set over langs vil Terrainet saaledes bevare sin oprindelige Form, hvorover tegner sig et Netværk af Gravgaardenes Hække, der tænkes plantet som levende Hegn af Tjørn, Slaaen, Hassel, Roser, Brombær, Kaprifolier o. s. v.

Hovedparten af Gravgaardene er orienteret Øst-Vest, men af Hensyn til Terrainformen er de i Omraadet sydvest for Kapellet drejet til NØ-SV.

De mellemliggende Arealer, der udformes frit med aaben Træbeplantning og Græs, giver Mulighed for en meget varieret Udnyttelse til Urnebegravelser. Almindelige Begravelser (Kister) foregaar saaledes i de sekskantede Gravgaarde, mens Urnebegravelser, der efter al Sandsynlighed vil vinde stadig større Udbredelse, foregaar uden for disse. Syd for Kapellet er der en lille Afdeling med Urnegrave i alm. Gravstedsstørrelse, mens der nordøst for dette er afsat Plads til Urnegrave uden særlig Afmærkning, men med fælles Monument. Paa Planen er desuden skematisk vist, hvorledes man kan begrave i de frie Arealer, dels i Kvadratnet 5×5 m, dels i Rækker med Gravstørrelser $1,3 \times 2,5$ m, en mindre ekstensiv Udnyttelse. Den store Lysning foran Kapellet holdes delvis aaben.

Adgangen til Gravgaardene sker ved en 4 m bred Vej, der snor sig mellem disse, saaledes at der overalt er direkte Forbindelse til Vej. Den knækkede Vejføring giver rige Muligheder for Oplevelser. Gravgaardenes Hække ses stadig under nye Vinkler og Belysninger, og der aabner sig Udsigter til Rum af forskellig Bredde og Udstrækning og med Beplantning af afvekslende Art. Da Vejene stadig skifter Retning, kan de følge det naturlige Terrain, idet Længdeprofilen opleves stykkevis, og man derfor kun behøver at bekymre sig om et harmonisk Forløb af hvert enkelt Led. Det er uhyre let at finde rundt paa

Kirkegaarden. Følger man Vejen, kommer man forbi samtlige Gravgaarde, der nummereres paa Stedet.

Langs det eksisterende Markhegn i Østskellet lægges en sekundær Vej.

Hovedindgangen ligger i Forlængelse af Jagtvej, hvis Udmunding i Ringvejens Opsamlingsvej forskydes noget mod Sydvest. Den udlægges i 21 m Bredde med 5 m Kørebane, 4 m Græsribatter, 3 m Fortove og yderst 3 m høje Bøgehække. Nærmest Hovedindgangen plantes en Port af Graapopler. Parkeringsplads ved Hovedindgangen. Der er særlig Indkørsel til Gartneriet og Affaldsplads, hvorfra ogsaa er Adgang til Kontoret og endvidere en Udkørsel til Fasanvej. I det sydlige Hjørne maa der nok være en beskedne Laage for Fodgængere.

Almindeligvis kan Højdeforskellen mellem Terrainet inde i Gravgaarden og udenfor afvikles i den 3 m brede Hegnsplantning, men hvor den overstiger 1 m, klares Overgangen ved et Sten-gærde.

Ønsket om stedsegrønne Isolationsplanter omkring Gravgaardene er ikke saa let at efterkomme. Som bekendt er de fleste stedsegrønne Planter grimme: Thuja, Cypres o. s. v. Fyr er ikke god at forme, Granhække gaar ud pletvis, og Buksbom er for svagt voksende. Tilbage er Taks, der er Skeletplantning paa Mariebjerg Kirkegaard, men naar de der p. Gr. a. Nedfrysning efter 15 Aar kun har naaet en Højde af ca. 75 cm, saa er det ikke noget at bygge paa.

De foreslaaede Markhegn vil baade danne haardføre og lægivende Hække og Aaret rundt frembyde en afvekslende Rigdom af Løvværk, Blomster, Frugter og vintervaadt Grenfiligran. Ind mod Gravgaarden fores Markhegnene med vintergrøn Liguster, der danner en mere urban Overgang til de klippede Hække mellem Gravene. Arten af de klippede Hække kan for den Sags Skyld variere fra Gravgaard til Gravgaard.

Saaledes som Kirkegaarden er formet i Hovedlinjerne, forekommer det naturligt, at Inddelingen af de enkelte Gravgaarde løses efterhaanden som de tages i Brug, idet der utvivlsomt vil være Mulighed for større Afveksling, naar Detaljeløsningerne fremkommer i organisk Sammenhæng med Kirkegaardens voksende Bepantning.

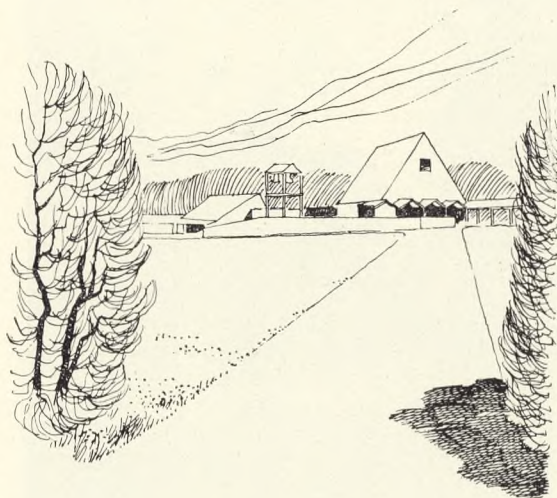

Fig. 208.
Kapellet rejser sig på den højeste del af terrainet.

Fig. 209.
For urnebegravelser 5x5 m i fri udformning kan enten anlægges det negative synspunkt, at stenene skal synne mindst muligt, altså f. eks. dybt ned-gravede kampesten — eller det positive, at monumenter af høj kunstnerisk kvalitet indgår i et sammenspil med træer, græs, lys og skygge. Jevnfor Jægerspris slotshave.

Fra et Besøg på nogle Kirkegårde i Dalarne

Havearkitekt Johannes Tholle

(Fortsat fra pag. 93; se billederne på følg. sider)

Der er på Leksand Kirkegård en fornujelig Brønd med Smedejerns-Stativ for Hejseanordning (se Fig. 210). På den ældre Del er opstillet særligt fine gamle Gravmæler af et egenartet Ydre (se Fig. 211 —13). Det er Metalgravmæler, der er udført i Smedejern og indrettet med en Kasette på en slank Jernstolpe; over denne er der anbragt et buet Metaltag, der foroven krones af et forsølvet Kors; i selve

Kassetten er der anbragt en sirligt udformet Sølvplade, hvorpå Gravstedets Inskriftion er anbragt, ofte i en overordentlig smuk Skrift. Dette er en speciel Type af Smedejernsgravmæler, som i Dalarne forekommer i flere Variationer. Også andre interessante Gravmæler findes, såvel i Jern som i Træ, — men det er dog det levende, Menneskene, blandt de vilde Blomster, der især bærer Prisen her.

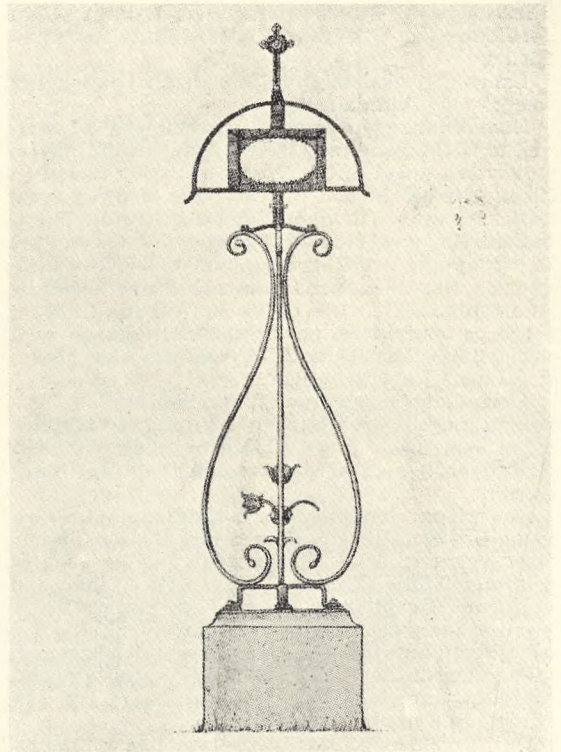
(Fortsættes).

Venstre spalte:

Fig. 210.
Hejsebrønd med over-
del af smedjernet;
Leksand kirkegård.

Fig. 211.
Gravmæler i smede-
jern og med
plader i solb
med
indskrifter
(jevnf. fig. 212-13).
Foto: J. Th., aug. 1945.

Højre spalte:
Fig. 212.
Smedejernsgravmæle,
geng. efter Wadsjö:
Kyrkogårdskonst.

Fig. 213.
Smedejernsgravmæle,
jevnf. fig. 211.
Alle gravmæler:
Leksand kirkegård;
foto: J. Th., aug. 1945.

Skufninger og skuffelser

Når man som havearkitekt har avleveret (eller skal til at aflevere) en landsbykirkegårdsudvidelse, hænder det ofte, at graveren, som har haft vedligeholdelsen på den eksisterende kirkegård, møder op og giver luft for sin misfornøjelse med eller sine betænkeligheder overfor de nye gange og disses vedligeholdelse.

Sagen er, at han har set, hvorledes mulden er blevet fjernet; desuden har han set, at gangene er blevet forsynet med et lag ral (eller slagge), hvorover der er lagt et bindelag af lerholdigt grus, der altsammen er tromlet fast sammen, samt at der øverst yderligere er lagt et tyndt lag gangstigrus, — sådan som ganganlægget i praksis nu om stunder oftest former sig; arbejder med kørefaste veje har krævet endnu mere.

Og så kommer da graveren og gør vrøvl — og med rette. Den fornuftige graver spørger hvordan i alverden han skal kunne lave et fint rivemønster i et så tyndt lag gangstigrus, og hvordan han skal kunne skuffe i den hårde belægning, — han erklærer dette for ganske umuligt. Den ufornuftige graver spørger ikke, — han bare roder og skuffer og river i gangmaterialet, og havearkitekten river sig i hovedet, når han senere får at se, at grave-rens ihærdige anstrengelser virkelig har fået resultat — nemlig at slaggernes sorte monstrummer kommer op og griner ham imøde, mens bindelaget af grus er gennemrodet, og det dyre gangstigrus forsvundet, ja omtrent som »dug for solen«. Dog er det her menneskesved og utrolig energi, men ikke Vorherres sol, der har fjernet det. Dette er en af havearkitek- tens skuffelser.

Sagen er den ganske enkle, at i grave-rens instruks (eller regulativ), der er udgivet af selve Danmarks Provsteforening, lyder det første punkt i det første afsnit således, at »Graveren renholder ved jævnlig Skufning, Lugning og Rivning samtlige

Fig. 214.
Klokkestapel på
Leksand kirkegård.
Se teksten foreg. sider.
Foto: J. Th., aug. 45.

Gange, aabne Pladser . . . « — og for den veltjente, gamle graver er dette gået ham i den grad i blodet, at han gennem mange år har udført dette Sisyfos-arbejde, hvorom sidste linjer i den nævnte bestemmelse ovenikøbet siger, at det skal ske hver lørdag for de gange, der fører fra kirkegårdens indgange til kirkedørene; nogle gravere er endog så ihærdige, at de først gør det søndag morgen, idet erfaringen har sagt dem, at om de gør det om lørdagen (selvom det endog bliver sent på denne dag), så er der dog personer, som har været så umastelige, at de har sat spor i den fine rivning, når de sent lørdag aften (hvor de havde haft tid dertil) har lagt blomster på gravene, så at disse kunne være pæne og pyntede til helligdagen. Og sådanne blot daggamle spor tåler han ikke ved kirketid. Og gangene på den gamle kirkegård har jo altid været forsynet med en slags jord, hvorpå der i bedste fald nu og da har været strøet noget grus, så disse gange har i nogen grad kunnet lønne hans anstrengelser,

ligesom de også har gjort det temmelig let for ukrudt at finde grosted. Anderledes med de nye og faste gange. Nu er det graveren, som er skuffet — og hvordan så med skufningen? Her kommer altså den kloge graver i et dilemma. — Hvad skal jeg dog gøre, når instruxen siger sådan og sådan?

Hertil er slet og ret at svare, at instruxens ord er fuldkommen ødelæggende for det begreb om »faste« gange, som Den kgl. anordning om kirkegårde kræver i sin § 6, stk. 2; ganske vist taler den kun om *hovedgange*, men i hvert fald de gange, der fører fra låger til kirkedøre er dog hovedgange, og med moderne menneskers indstilling, fodbeklædning m. m. må det være en forudsætning, at også det, der kaldes »gangstier mellem gravrækker« må være anlagt efter forsvarlige regler. Når graveren ustandseligt oproder gangbelægningen (det være sig muld eller grus), bliver gangene aldrig faste, — selv mange menneskers tråd og færdsel kan ikke klare den ihærdige gravers indsats, hvortil han undertiden ovenikøbet hjælpes af en slags gang-plove. Instruxens ord er ødelæggende for de gange, der findes på den gamle kirkegård, og anvendes de også for udvidelsens gange, er det fuldkommen spild af mange penge at sætte disse i stand efter Den kgl. anordnings, fagfolks og moderne menneskers selvfølgelige krav.

Dette gælder især spørgsmålet skufning. Dette arbejde bør ubetinget ikke udføres på rigtigt anlagte gange. Under normale forhold skulle der ikke komme ukrudt på nyanlagte gange, som er forsynet med sterilt grus, hvori frø har endog meget vanskeligt ved at spire og endnu mindre vil give sig til at slå rod. Kommer der en klat jord på gangen, må den fjernes med planteske, spade, skovl el. lign. uden at gangfladen iøvrigt ødelægges, og vokser der ukrudt igennem belægningen, er det fordi belægningen ikke er udført rigtigt, og fordi entreprenøren ikke (som en selv-

følge!) har rystet kvikgræs og andre flerårige rødder af, inden belægningen blev lagt på. I sådanne tilfælde må gangen enten laves om, eller ukrudtet må udryddes ved kemikalier (med forsigtighed overfor planter i nærheden), blæselamper (der nu fås i handelen til netop dette brug) eller ved lugning på det begrænsede område, men overhovedet aldrig ved skufning af hele gangarealet! Og den udrykning af jord m. m. fra gravstederne, som folk er så slemme til at praktisere, må umuliggøres (såvidt gørligt ved faste kanter om grave og langs gangsiderne) samt ved det eksempel på sirlig renholdelse af kirkegårdens øvrige områder, som ikke kan undgå at smitte.

Belært af nogle få, men bitre erfaringer, har forfatteren til nærværende linjer ved aflevering af arbejder af den nævnte art opstillet nogle retningslinjer for vedligeholdelsen af gangene på det område, der har ligget under min interessesfære og deri *forbudt* al skufning, men tilladt rivning, når det sker med lette træriver eller endnu bedre med gummiriver. Men accepteringen af sådanne retningslinjer, der sikrer værdien af de faste gange og de deri anbragte kapitaler forudsætter, 1) at det stedlige menighedsråd går ind for denne tanke (hvad da heller ikke nogen sinde har voldt vanskeligheder), 2) at man lader det anførte gå videre som en instrux til graveren, samt 3) at man derved sætter sig ud over, hvad der står i provsteforeningens instrux.

Gør man dette, er man fornuftig og får noget for sine udlagte penge: nemlig behagelige og faste gange, der i hovedsagen altid vil være rene. Gør man det ikke, og går man atter over til skufninger, vil anlægget i den henseende hurtigt blive en skuffelse, — og graveren må atter i gang med sit Sisyfos-arbejde, — det som aldrig hører op, men kræver mere og mere, jo dybere skuffejernet går i bund, og jo flere kræfter han lægger deri. — Og det er virkelig synd for graveren.

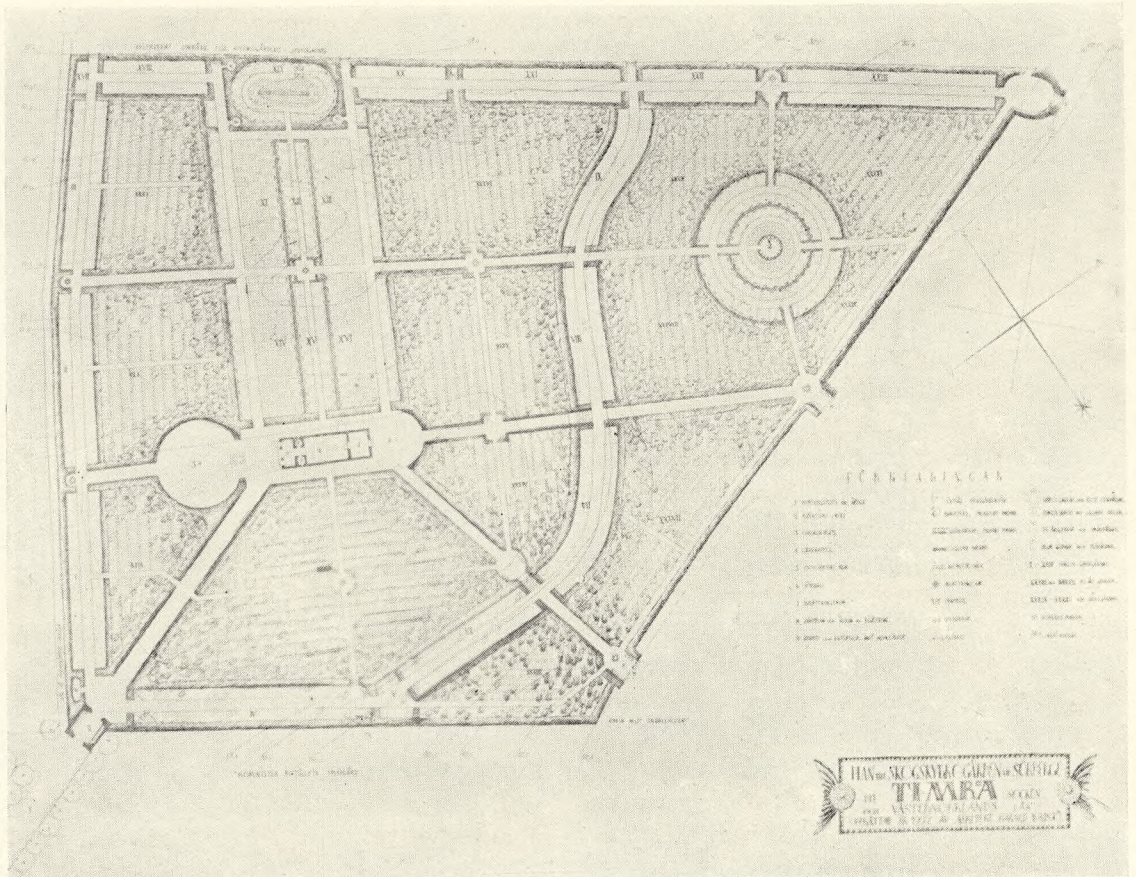
PAA KIRKEGAARDEN

HARALD H. LUND

*Stille gik jeg her som lille Dreng og drømte:
Barnegravene, de glemte og forsømte,
gav mig Rummets kolde Susen gennem Sjælen.
Kostelig var Livets Gave!
Tavs jeg gik i Dødens Have
med det gule, vaade Ler om Støvlehælen.*

*Men da sprang med eet i Løvet Skjul en Kilde,
Hjertets Tøbrud kom med denne Fugletrille,
og jeg lo igen min lyse Barnelatter.
Der var Trøst i Fuglesproget,
det fortalte Barnet noget,
som kun Børn og gamle, kloge Folk paa Bænken fatter.*

Fig. 215.
Harald Wadsjö:
Berglunda skogskyrko-
gård.

Berglunda skogskyrkogård i Timra socken, Sverige

Professorinde Else Dahl

I denna tidskrift har en del svenska kyrkogårdar redan beskrivits. Tidskriftens redaktör, häverkitekt *Johannes Tholle*, är ingen främling för mitt land, men längre än till Dalarna tror jag ej, att han hunnit. Den vidsträckta landsända, som ligger norr därom, är för många våra danska grannar ett ganska okänt land med sina milsvida furuskogar, sina fjäll och mäktiga floder — ett tystnadens land — men det har också en stor industri för järn och trä, som är imponerande. En resa till Norrland kan därför av många skäl bli av stort intresse.

I närheten av och omkring den livliga sjöstaden *Sundsvall* utbreder sig ett mäktigt sågverksdistrikt, mycket tätt befolkat,

och för en del år sedan brukade norr-
ländingarna själva citera en gammal skalds
ord: »såg vid såg jag såg, varhelst jag såg
(som jag hoppas även en dansk förstår),
men nu är här mest sulfid- och andra
fabriker.

I en av de stora socknarna nära *In-
dalsälven*, norr om *Sundsvall*, känd för
sin sköna vildmarksnatur, ligger sedan
några år en högst intressant och tilltalande
skogskyrkogård, som är värd studium
både av yrkesmän och turister. Kyrko-
gården i fråga är belägen i *Berglunda by*,
nära den s. k. ostkustbanan *Sundsvall—
Härnösand*.

Jag vet inte, vilken årstid, som kommer
kyrkogården att mest framträda till sin

Fig. 216—23.
Udsigt og interiører fra
Berglunda skogs-
kyrkogård
(kapel, gravgården m.)
sommer og vinter.

fördel. När jag sist var där, gnistrade solen över ett djupt snötyngt skogslandskap med jättehöga furor, luften var ren och klar som kristall, och stillheten djup. Men här är också underbart en ljus vårkväll, då björkarna vid älvstränderna börja ikläda sig sin luftiga lövskrud, eller då en september med knallblå himmel låter aspar och andra lövträd slå eld i den mörka barrskogen.

Berglunda kyrkogård är belägen i *Timrå* socken, som numera har bortåt 6000 innevånare. Den gamla kyrkogården omkring kyrkan blev trots utvidgningar för trång, och illa låg den till för socknens norra del. I slutet av 1920-talet blev ett större hemma just i denna norra del till salu, och socknemännen passade på att förvärva det för en rimlig penning. 6 hektar avdelades till ny kyrkogård, och omkring lika mycket reserverades för utvidgning. Men sedan man gjort allt detta,

sträckte man sig än längre i modernitet och vände sig till den framstående numera avlidne arkitekten *Harald Wadsjö*, och han åstadkom här en skogskyrkogård, som närmast kan betecknas som idealisk. Ännu är här ej många av de inre kvarteren tagna i bruk, men cirka 1000 personer sova redan den sista sömnen, huvudsakligen i gravar utmed gångarna. Gångsystemet förefaller utmärkt, inramat av granhäcken; till dags dato är 6 km sådana häckar planterade, väl klippta och skötta.

Ett vackert kapell och en ändå ståtligare klockstapel fulländar denna högst anmärkningsvärda kyrkogårdsanläggning, som det lilla men rika och intressanta Norrlands-landskapet *Medelpad* kan räkna bland sina sevärdheter, till heder för dess innebyggare och glädje för främlingar, som söka sig ditupp.

Paa Vandring mellem gamle og nye Gravminder

Billedhugger Torvald Westergaard

To store Krige har hærgtet vor Jord. — De fleste Lande i Europa har mægtige Arealer udlagt som Soldatermark — Kors ved Kors giver et *sandfærdigt* og dybt rystende Billede af den forfærdelige Tragedie, Krigen og Soldaterlivet (se Fig. 224).

Vi har her i Landet ogsaa faaet en Del Flygtningegrave, — ogsaa her er det som Regel smaa Trækors, som Flygtningene selv har skaaret og malet Navn paa, — lidt mere primitivt end Krigergravens Kors, men mere *personligt* (se Fig. 225). — Disse Grave med den sparsomme Beplantning giver ogsaa et rystende og *sandfærdigt* Billedé af en Virkelighed, *vi* har været Vidne til (Fig. 226).

Christiansfeld Kirkegaard med dens Træer og enkle Liggester taler paa sin Vis om et dybt religiøst Folkefærd, *Brødre-menigheden*, og Kirkegaardens Virkning er talende (se Fig. 227 og 228).

Mariebjerg Kirkegaard med Træmindesmærker i det nye Anlæg (Fig. 229) skulde vel videreføre den ovenanførte Virkning af den menneskelige Tragedie; men den gør det ikke overbevisende og *sandt* — Afdelingen er ganske vist af en rolig Helhedsvirkning; men for det enkelte Menneske selvudslettende, — hvad der her ingen Grund er til. — Derfor vandrer vi videre til *Vestre* Kirkegaard i København til Anlægget omkring Søen, hvor saa mangan god Danemand og -kvinde hviler. Anlægget er i det store og hele smukt og af rolig Helhedsvirkning trods smaa og store Sten, og her bliver Stenenes og Gravenes Tale stærkere end paa Mariebjerg — og *sandere*. Det enkelte Menneske, som det har levet og virket i Samfundet, faar Lov til at tale (se Fig. 230), — dog er flere af de senest anbragte Mindesmærker for smaa, og for liden Inskription fortæller for lidt. — Og

Fig. 224.

Fig. 228.

Fig. 225.

Fig. 229.

Fig. 226.

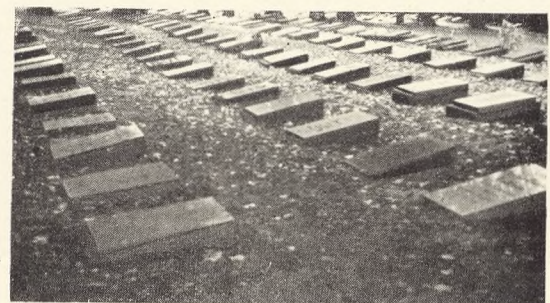

Fig. 227.

Fig. 230.

Venstre spalte fra oven:
Fig. 224.
Amerikansk soldater-
kirkegård fra den 2den
verdenskrig;
Normandiet.

Fig. 225.
Tyske flygtningegrave,
Odense Assistens-kerne-
gård.
Foto: J. Th. 1946.

Fig. 226.
Grave for bombeofre,
Ehrenfriedhof, Lybæk.
Foto: J. Th. 1948.

Fig. 227.
Liggesten på Brødremenigheds kirkegård,
Christiansfeld.
Foto: J. Th. 1946.

Højre spalte fra oven:
Fig. 228.
Parti fra Brødremenigheds kirkegård i
Christiansfeld.

Fig. 229.
Gravsted, trætors og
egetræ i gravgård
på Mariebjerg kirke-
gård, Gentofte.
Foto: J. Th. 1948.

Fig. 230.
Grønlandsforskeren
Knud Rasmussens grav
nær søen, Københavns
Vestre kirkegård.
Foto: J. Th. 1936.

Fig. 231.

Parti fra større dansk
centralkirkegård, hvor
der ikke fandtes
regulerende bestem-
melser og ingen god
tradition.

Foto: J. Th. 1926.

Fig. 232.

Gravsten på Mosaik
kirkegård, Møllegade,
København.

Her er heller ingen
regulerende bestem-
melser, men en
fast tradition.

Foto: J. Th. 1948.

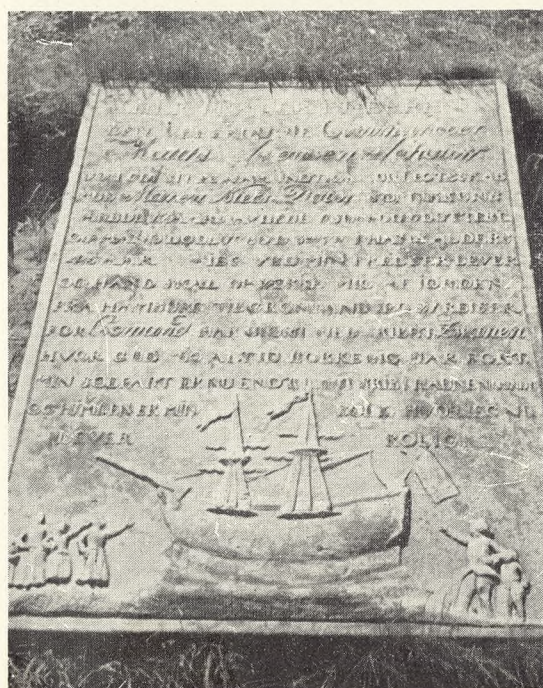

Fig. 233.

Meget fortællende
gammel liggsten over
en grønlandsfarer,
Rømø kirkegård.
Foto: J. Th. 1941.

enkelte Sten — særlig af de tidligere — har for lidt følsom Skrift. Alligevel er Anlægget omkring denne Sø — med talende Sten — noget af det bedste og mest danske Gravanlæg, vi har i den nyere Tid.

Det er mit Indtryk, at *Foreningen for Kirkegaardskultur* har gjort et stort Arbejde for Forskønnelse og Orden paa vore Kirkegaarde, og at dette Arbejde kan ses ud over Landet. Man har mange Steder faaet meget smukt anlagte Kirkegaarde, og man vilde gerne, at disse Kirkegaarde skulde virke rolige og fredfyldte; man har henvist til Soldaterkirkegaarde og til Kirkegaarden i Christiansfeld, hvor Gravminderne indordner sig under Helheden. Og man tænker sig saa, at dersom man faar Gravminder, der har nogenlunde ens Højde (eller Liggsten), vil man opnaa en mere rolig Virkning. Det vil man maaske. — Men er det ikke ud fra en forkert Indstilling? Kan man overhovedet overføre Soldaterkirkegaardenes eller Brødremenighedens Kirkegaards-Virkning paa en Kirkegaard, der er opstaaet ud fra helt andre Bevæggrunde? I det normale, civile Liv er vi jo endnu ikke naaet til at blive en Brødremenighed — eller blevet Numre, som Soldaterne er. — Og er det ikke mest redeligt og *sandfærdigt*, at Livet genspejles ogsaa paa en Kirkegaard i de Gravminder, der rejses. Nu skal jeg med det samme indrømme, at Hovedparten af Gravminderne nu om Dage ikke er særlig interessante, og at der findes alt for meget uroligt, vilkaarligt udførte Arbejder og alt for mange blankpolerede, intetsigende Sten. Det er ikke egentlig Stenhuggerens haandværksmæssige Arbejde, der er noget i Vejen med, — endnu kan man af mange Ting se, at han kan sit Haandværk, — men det er selve det komponerede Værk, der ikke er gennemtænkt og ikke er helt og følsomt i sin Virkning.

For at bøde paa dette har man udskrevet Konkurrence og udstillet de antagne 17 Tegninger og enkelte udførte Ting paa

Charlottenborg. Tingene er rene og pæne, men skal denne Udstilling pege frem mod noget nyt og bedre, synes jeg ikke, man øjner ret meget.

Hvad skal man gøre for at faa en sand og skøn Kirkegaard med Mindesmærker, der taler? — For det er jo slet ikke rigtigt, at der ikke kan findes paa nye Former for Gravsten — selvfølgelig kan der det; det kan bare ikke gøres udfra en ordnende Hjerne ovenfra eller udefra. Man maa altid begynde indefra — som al god Kunst begynder. —

Der døde i Dag en yngre Pige. Kræft havde hærget hende i flere Aar — hun var noget af det mest levende, man kunde tænke sig — fuld af Musik; hele hendes Væsen var Musik. — Skal der sættes en Sten paa hendes Grav? — Tag da en flad Sten, helst saa naturlig som muligt, men en Sten, der er levende — fuld af Farver og dog rolig; og hug saa disse levende Hænder, der ligesom gaar hen over Tangenterne (og ikke den evige klassiske Lyre, der sidder nøjagtig, hvor den skal). Men Hænderne *skal* være levende — skriv og hug hendes Navn og Datoer i Stenen.

Og den gamle, forslidte Kone, som døde i Gaar. Tænk paa hende, som har gjort saa meget for sit Hjem og for os allesammen — giv hende ikke en smuk Overligger i »Øland«, skaaret til paa Maskine. Men giv hende en Sten, forslidt og bøjet som hende selv, og skriv og hug hendes Navn, ikke med fine, klassiske Bogstaver — men skriv og hug et Navn og Datoer med Følelse og Varme og Nænsomhed, — og, var hun en god og kristen Kvinde, der bad og kæmpede for sine Børn, saa hug to foldede Hænder ovenover hendes Navn. —

Saadan kunde man blive ved. — Disse Sten kan ikke skabes af Arkitekter — de kan kun skabes saaledes — som de i Tusinder af Aar blev skabt — af Aand og Haand i een Person — Stenhuggeren maa blive — hvad han engang var — Kunstner.

Fig. 234.
»To kvinder avlægger besøg hos landsbykunstneren for i hans værksted at se det hos ham bestilte gravkors«. (Chr. Dalsgaard pinx.)

Fig. 235.
Hjemmegjort gravmæle i sten fra 1860-erne. Vig kirkegård, Sjælland. (jævnf. V. K. IX s. 47—48).

Fig. 236.
De faldt for Danmark — derfor viser gravmæle danmarks-kortet. Odense Assistenskirkegård. (Axel Jacobsen). Foto: J. Th. 1946.

Fig. 237.

På tavlen står:
Her hviler Christen
Hansen
Til Ankers ved sin Kone
Han letter ikke for
Han kommer for Guds
Trone.
— Marstal gamle
kirkegård.
Foto: J. Th. 1942.

Vore Kirkegaarde kan kun blive sande, naar vi naar frem til individuelle Gravminder, der fortæller om *Mennesker* og *Menneskeaaend*. Derfor maa der Oplysning til; Folk maa oplyses om, at de Gravminder, de rejser, er vores eget Eftermæle og de skal tale til vore Efterkommere om, hvad vi var som *Mennesker*.

Om vor Tids Gravsten blev af denne Art, vilde det nok være fuldkommen underordnet, om de havde forskellig Højde, om nogen var af Marmor, andre Granit eller Træ. Det blev da Gartnerens Opgave — ligesom Arkitekten gjorde det med Husene: at bygge dem op over det indre Liv, der var i Huset — saaledes skulle vi bygge Kirkegaarden op omkring talende Gravminder.

Gravmæle-Udstillingen.

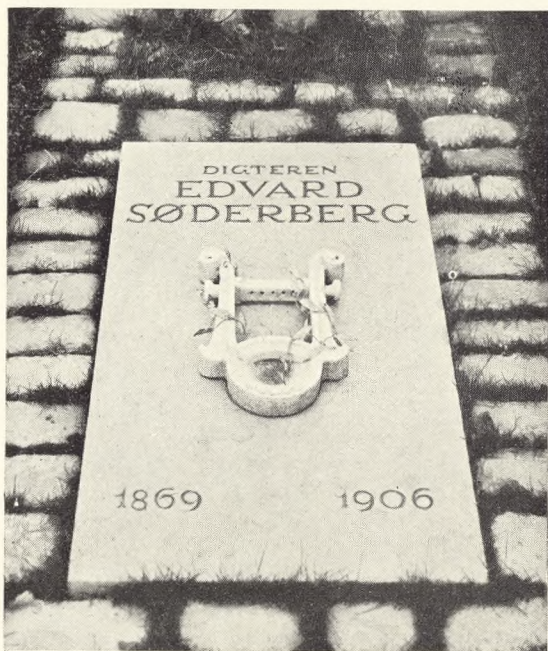
Biskop, dr. phil. C. I. Scharling

Spørgsmaalet om Gravmælerne paa vore Kirkegaarde er blevet aktualiseret. *Foreningen for Kirkegaardskultur* tog allerede ifjor dette Spørgsmaal op og arbejder stadig videre med Sagen; og en Konkurrence har nylig været udskrevet af Charlottenborgkomiteen og Stenhuggermestrene i Forening. Til denne Konkurrence knyttede sig en Udstilling paa Charlottenborg.

Noget epokegørende Resultat havde Konkurrencen ikke givet, selv om der var indsendt pæne Arbejder. Udstillingen bød dels paa en Række Tegninger fra en ældre Tids Gravmælekultur, der gav et stærkt Indtryk af, hvor højt denne Kunst *har* staaet i visse Perioder; dels var der Tegninger af de præmierede Arbejder, og 6 af disse var udført i Sten. Antallet af disse sidste var for begrænset til at give et tilstrækkeligt Indtryk af, hvad Tidens Kunstnere og Stenhuggere tilstræber, og hvad de formaar; der savnedes desuden helt Gravmæler i Træ, Jern og Bronze, men taget hver for sig gjorde de gennemgaaende et smukt og roligt Indtryk.

Fig. 238.

For »Gadens digtere«
viser gravmælet en
brudt, vedbøndom-
slynget Lyre, og grav-
stedet viser brolægning.
Københavns Vestre
kirkegård.

Ideen baade med Udstilling og Konkurrence er saa god, at den ved Lejlighed bør genoptages, men helst i større Stil og i det fri; f. Eks. ved at de færdige Arbejder opstilles i en Park eller Kirkegaardsdel, hvor de kan ses i deres naturlige Omgivelser og bedømmes efter deres Virkning i et Helhedsbillede; en saadan Udstilling maatte kunne virke baade oplysende og inspirerende.

En Detalje af Betydning er *Inskriptionerne* paa Gravmælerne. Her drejer det sig baade om det vigtige Spørgsmaal om Bogstavernes Form og Placering og om Indholdet. Hvad det sidste angaar, er man nuomstunder (hvad man kan iagttage paa enhver Kirkegaard) kommen ind paa en overdreven Knaphed: et Navn, ingenlunde altid med Dato for Fødsel og Død, eller blot »N. N.s Familiegravsted« (det sidste undertiden med et i den Forbindelse temmelig meningsløst »Elsket og savnet«). Naar et Gravmæle skal være et Minde om en bestemt Person, er det ønskeligt, at der kan ses lidt om, hvem denne Person var, selv om man ikke kan ønske at vende tilbage til svundne Tiders ordrige og ofte panegyriske Gravskrifter. Og medens man paa ældre Gravstene saa ofte finder et Bibelord eller et alvorligt Tankesprog (se Fig. 236), synes man nu beklageligvis at komme helt bort fra dette. Mange af dem, der vandrer omkring paa en Kirkegaard, ønsker dog at møde ikke blot et æstetisk Indtryk, saa værdifuldt dette i sig selv kan være, men ogsaa noget, der kan løfte Sind og Tanke — et Fredens og Mindernes Sted, hvor Opstandelsens Haab altid lyser over Gravene. —

For at søge Veje, der kan bære videre frem, har vor Forening fornylig paa et Møde nedsat et lille Arbejdsudvalg, og vi haaber paa godt Samarbejde med de videste Kredse.

Fig. 239.
Gravmælet for de ved Spitsbergen omkomne, André, Frænkel og Strindberg, en 7 m høj monolit i grå, svensk granit; på »svingen« sider motiver fra ballonfærden m. v. Stockholms Norra kyrkogård. (Tore Strindberg).
Foto: J. Th. 1945.

Fig. 240.
Til den kun 24-årige søn skønnes fornavnet vigtigst; bladornamenter og vinkloser taler dog om et rigt liv. Nørre Omme kirkegård. (Torvald Westergaard).

Fra et Besøg på nogle Kirkegårde i Dalarne

Havearkitekt Johannes Tholle

(Fortsat fra pag. 105)

Det er allerede foran (S. 59 o. f.) skildret, i hvor høj Grad man her går i Nationaldragt; Billedet (Fig. 243) viser, at dette ikke blot er til Stads. Konen skal hen og hente Vand til Blomsterne på Familiegravstedet; hun standser genert op for Fotografen. Og på Fig. 94 ser man de unge Piger i Sørge dragten, thi Nationaldragten

Fig. 241.
Gravmæler af træ
og jern.
Leksand kyrkogård.
Foto: J. Th. 1915.

Fig. 242.
Støbejernsgravmæle
på Leksand kyrkogård.
Efter Wadsjö;
Kyrkogårdskonst. 1918.

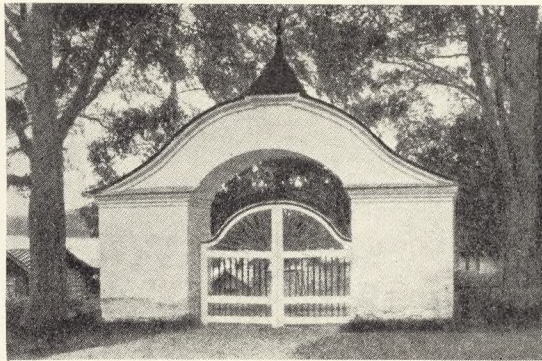
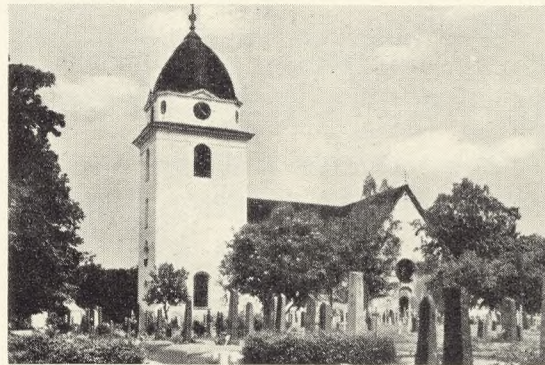
er ikke blot een; der er flere, bl. a. hører der bestemte Forklæder til ved Fødselsdag, Bryllup, Begravelse o. s. v. I Dag har de altså Sørgetøjet på, også de unge. —

Rättvik Kirke har en udsøgt, vakker Beliggenhed på en Odde ved Siljan-Søen (se Fig. 245), og den påstås at være grundlagt af ingen mindre end *Oluf den Hellige*, som antages her at være draget frem på sin Færd over Grænsen til Norges Land før Slaget ved Stiklestad År 1030. Kirkens nuværende Tårn er fra 1770'erne.

Som Kirken således har også Kirkegården en smuk Beliggenhed ved Siljan, og *Linaria*, *Scabiosa* og *Blåklokkers* samt mange andre Dalar-Blomster udgør en rig Flora imellem Trækorsene. Indtil År 1800 var Kirkegården på c. 4500 m², og den blev ved denne Tid udvidet til 8100 samt i 1870 til 11,000 m²; den udvidedes yderligere i 1920 og 1940, så at det egentlige Kirkegårdsområde kom op på ikke mindre end 2 ha; men hele det Område, som Kirkegårdsforvaltningen har under sin Varetægt, er på helt op til 7 ha, hvoraf et Stykke er Kirkeskov. Udvidelsen af 1940 færdiggjordes i 1945 af en af Sognets Folk, Ingeniør *Hans Lisserskers* (Uthy Tinaby); Udvidelsen af 1920 gjordes af Lenstrgsm. *Broström*.

Med Hensyn til Driften af Kirkegården fortæller den unge og i Tjenesten her ret nye Kyrkogårdsföreståndare *Erik Åkerskog*, at man før 1880'erne havde den Praxis, at når Kirkegården var fuldt belagt med Grave, så lagde man et Lag Muld og Sand (Grus) på c. en halv Meters Tykkelse over det hele, — hvorpå man atter gav sig til at begrave på Området, — en Praxis, der måske også har været anvendt andre Steder i Norden og som måske er Forklaringen på, hvorfor man først i de sidste Generationer har skullet udvide så mange Kirkegårde.

(Fortsættes)

Venstre spalte fra oven.
Fig. 243.
*Kone i nationaldragt
henter vand til
blomsterne;
Leksand kyrkogård.*

Fig. 244.
*Stöbejernskors,
Leksand kyrkogård.
Begge fotos: J. Th.
1945.*

Højre spalte fra oven.
Fig. 245.
*Rättvik kirke;
tilhøjre kirkestaldene.*

Fig. 246
*Interior fra Rättvik
kyrkogård.*

Fig. 247.
*Portalen til Rättvik
kyrkogård.
Efter Wadsjö.*

Fig. 248.
*Gravfelt på Rättvik
kyrkogård.
Foto: Alb. Olsson. 1948.*

Om nogle tidsskrifter for kirkegårdsforhold

At kirkegårdsforhold såvel i ind- som i udland kan behandles i tidsskrifter af mange slags, turde være velkendt for de fleste af dette blads læsere. Kirkegårdene er jo en samfundsfunktion, og udfra betragtninger af arkitektonisk, kirkelig, teknisk, kunstnerisk, gartnerisk og hygiejnisk art vil der i tidsskrifter m. m. af denne slags kunne findes stof om kirkegårde. Derimod er det nok mindre kendt, at der foruden vort blad også har været og stadig udgives adskillige andre tidsskrifter, der udelukkende har kirkegårdene som deres emne. Vi skal i det følgende give en oversigt over dem, der er redaktionen bekendt, idet vi tilføjer, at vi ikke betragter det som udelukket, at der kan findes endnu flere. Og vi vil her medtage ikke blot dem, som eksisterer og for tiden udkommer, men også dem, som ikke gør det i øjeblikket.

Vi tager tidsskrifterne i bogstavorden — og undlader at registrere vort eget.

1. *Annual Report of the Imperial War Graves Commission* er i oktav og er udkommet med 28 beretninger om det britiske riges arbejde med soldatergrave fra de to verdenskrige; har udmærkede illustrationer og ofte omfattende rapporter fra en mængde lande.

2. *Canadian Cemetery Service* er et kvartalshæfte i kvartformat, hvis udgivelse er påbegyndt i 1934; det synes i særlig grad at varetage forenings- eller organisationsinteresser. Turde være et med nr. 3 konkurrerende bladforetagende.

3. *Canadian Funeral Service* er et månedshæfte i kvartformat, som er påbegyndt i 1922; har som nr. 2 adskilligt om personale- og organisationsforhold, men dog også andet stof. Både nr. 2 og 3 opretholdes sikkert hovedsagelig ved annoncestoffet; iøvrigt er disses text og objekter ingenlunde uinteressante for en dansk. Skønt der altså i Canada findes 2 kirkegårdsblade, kalder C. F. S. sig dog på titelbladet som »*Canada's only Funeral Paper*«.

4. *Der Friedhof* var et månedshæfte, som begyndte at udkomme i 1904 og i sine sid-

ste år blev udgivet af *Reichsarbeitsausschusses für Friedhof und Denkmal*. Det var i sine yngre år mere præget af organisationsstof end senere og bar på sine sidste hæfter undertitlen for *Friedhofskultur. Friedhofsrecht, Friedhofsverwaltung*. Formatet var lidt mindre end de forannævnte, men dog i kvart. Det sidste hefte, der er kommet redaktionen af V. K. i hænde, var dateret Berlin, april 1942; det bærer betegnelsen nr. 4 af 38. årgang.

5. *Landsbygraveren* er et månedshæfte, næsten i folio, som udgives af og er medlemsblad for *Landsbygraverforeningen for Danmark*. Det er begyndt at udkomme i 1933 og rummer foruden organisationsstof også en del opbyggeligt og lidt kirkegårdsfagligt.

6. *Le Souvenir Belge* er i kvartformat og udgivet af den under 18/8 1914 stiftede belgiske forening til varetagelse af omsorgen for krigsgravene, som sammen med den anden belgiske organisation *Nos Tombs* også har taget sig af den 2. verdenskrigs grave. Udgivelsen synes at have været uregelmæssig, og den standsede vist under den tyske besættelse. Om den er genoptaget er ikke bekendt.

7. *The American Cemetery* er et månedshæfte, der bærer undertitlen *The Practical Magazine for Cemetery Executives*, hvoraf det fremgår, at også dette er et organisationsblad (eller funktionærblad), men det indeholder dog væsentlig stof af mere almen kirkegårdsinteresse. Formatet er stort kvart. Det er startet i 1929, men havde dog som forløber bladet *Park and Cemetery and Landscape Gardening*.

Foruden disse egentlige kirkegårdsblade skal nævnes de for ligbrænding udgivne blade, f. ex. det i Sverige udgivne *Ignis* og det i England udgivne *Pharos*; ligeså kan de forskellige årsberetninger fra ligbrændingsorganisationer ofte bringe stof af stor interesse.

Om abonnement og pris for disse tidsskrifter henviser vi til boghandlerne, der også vil kunne ordne valutaspørgsmålet. Iøvrigt vil redaktionen af V. K. også gerne være til tjeneste med yderligere oplysninger, om sådanne kan gives.

AFTEN VED FØVLING KIRKE

JØRGEN BUKDAHL

*I den stille Aftenluft
kredser højt de mange, mange Svaler,
sød er Kirkegaardens Rosenduft,
mens Aftensolen daler.*

*Solfald over Bakkedrag,
gyldent Korn, der bøjer sig i Brisen,
endt er nu den lyse Sommerdag
i Aftensolskærsdisen.*

*Føvling Kirkes hvide Gavl
lyser aabent imod Himmelrummet,
over skumringsmørke Markers Tavl
er nu hver Lyd forstummet.*

*Blege Julistjerner staar
over Træerne i Dødens Have,
Sommeraftnens tunge Skygger gaar
henover stumme Grave.*

*Aatte Bakkers brune Rand
tegnes fjernt mod Aftnens lave Maane,
Sus i Lyng og Maaneguld paa Vand
og Skovene der blaane . . .*

*Aftenvinden suser blidt
som en Hvisken fra de fjerne Tider.
Skyggeliv . . . og er det Skyggeskridt,
der langsmed Koret skrider?*

*Kors ved Kors og Sten ved Sten,
søndred' Drømme og begravet Længsel;
Æblerosen bøjer tungt sin Gren
henover Gravens Fængsel.*

*I den lyse Sommernat
kan ej heller Dødens Fanger sove:
hør, det hvisker bagved dugget Krat
og sukker gennem Skove.*

*Svalerne er fløjet hjem,
Blomster dufter, Natteduggen falder.
Hjerte stig og du fra Gravens Gem,
naar Minderne de kalder.*

Kisten og flaget

Fra gammel tid har man brugt at svøbe *Dannebrogen* omkring de kister, der rummede dem, som var faldne i strid for fædrelandet — som fædrelandets dyrebareste hilsen og hæder til den døde. Ligeså har det været skik at svøbe *Dannebrogen* om dem, der ikke kunne nå hjem for at finde en grav i den hjemlige jord, men som døde på havet, og af skibets besætning måtte sænkes i bølgerne.

Denne tradition har naturligvis også været anvendt overfor de ikke-militære, der faldt under Danmarks frihedskamp i 1940—45, for så vidt det var os selv muligt at jorde disse faldne; fik de ikke *Dannebrogen* før, så fik de det dog, da den store jordfæstelse kunne foretages, og de fandt deres endelige hvilested i mindelunden i Ryvangen eller på deres hjemsojns kirkegård. Flaget er fulgt med i graven, og det er forblevet i graven som en integrerende del af det, hvori liget har været svøbt — kiste og flag.

Samme skik kendes også i andre civiliserede lande; soldaten får sit fædrelands symbol med sig i graven, og det forbliver der. Kun een nation ser anderledes på det, nemlig de nordamerikanske fristater. For dem er *stjernebanneret* (som hos os) et helligt tegn; men mens vi ser det som en selvfølge, at flaget forbliver hos den avdøde, er man i U. S. A. af den opfattelse, at *Stjernebanneret* ikke må komme i berøring med mulden. Derfor følger flaget nok med den afdøde til graven, men det må ikke »tilsmudses med jord«, og må altså ikke forblive i jorden, hvorom senere.

Med den popularisering af flaget, som den stigende demokratiske udvikling har givet os, er flaget (som oprindeligt var kongemagtens, senere flådens, militærets og statens tegn) ikke længere blot et militært eller statsligt; men i høj grad et civilt, et folkeligt symbol.

Fædrelandet angår os alle, og flaget hejses i kolonihaven, når familien arbejder derude, i villahaven når der er fødselsdag, mens det efter den 9. april 1940 vajer dagligt over alle de militære kaserner og forlægninger.

Splitflagets særlige privilegier er det ikke her stedet at drøfte. Men en følge af det foregående er da dette, at flaget også i stigende grad anvendes ved jordfærd, idet det også anvendes ved andet end militære begravelser. Dette kan ske ifølge fremsatte testamentariske ønsker hos den avdøde, eller det kan være, fordi slægten heri ser det bedste, det smukkeste og det ædleste middel til at hædre den avdøde.

At flaget svøbes om en embedsmands kiste som tegn på, at han døde i statens, landets eller kongens tjeneste, synes god kotyme, og der kan ikke rettes nogen bebrejdelse imod andre, fordi de også lader deres kære svøbe i flaget; dog må det hævdes, at den dybere betydning, man hidtil har lagt i anvendelsen af flaget, naturligvis bliver noget forflygtiget ved en videregående brug til en hvilken-somhelst jordfærd. Men kirkegårdenes funktionærer og andre (f. eks. bedemænd), der har med sagen at gøre, har intet avgørende at sige i denne henseende. De kan være vejledende, og de kan (om de deler de ovenfor fremsatte meninger) søge at mindske anvendelsen. Er det avgjort, at flaget skal anvendes, må avgørelsen respekteres, og flaget følge med kisten i graven, hvor det forbliver på kisten, også når der kastes jord på.

Ganske analogt med dette må sagen stille sig ved kremation (ligbrænding). Her er ovenikøbet det moment at føje til, at det er teknisk umuligt at få alle begravelsesblomsterne med i processen, — der er derimod intet i vejen for, at en kiste, som er svøbt i flaget, kan gå hele processen igennem, så at luerne fortærer såvel flag som det øvrige, der bliver dem overgivet. Er der end nu og da en brist på

stof til et flag, og koster end Dannebrog nogle penge, bør ingen af disse hensyn være afgørende i en sådan sag. Flaget hører kisten til, og flaget må følge den døde.

Om de særlige forhold vedrørende borgere af U. S. A. er fortalt i et amerikansk tidsskrift følgende vedrørende såvel forhistorien som den nuværende brug, at også denne stammer fra militært hold. Mens det ofte er umuligt at anvende flaget sådan på slagmarken, er det der ofte brugt at anvende det som en nødhjælp til at svøbe en falden soldat. Men fra denne praktiske foranstaltning er anvendelsen år for år givet en dybere betydning, ganske som i Europa.

Anvendelsen af de nationale farver som et dække for den døde symboliserer det faktum, at soldaten tjente U. S. A.'s væbnede styrker, og at dette land påtager sig det fulde ansvar for vedkommendes begravelse som en højtidelig og hellig forpligtelse.

Heri er ingen væsentlig forskel for den ældre tradition hos os, — forskellen kommer først ved jordefærdsakten. For U.S.A.s soldater placeres kisten over graven, og her holder ligbærerne flaget brysthøjt over denne (se fig. 250), og stjernebanneret følger derefter *ikke* med i graven, og følger

Fig. 249.
Dannebrog om kisten.
Militærbegravelse
2. sept. 1943,
Bispebjerg Kirkegård,
København.
Nord. Presse-Foto.

Fig. 250.
Stjernebanneret holdes
som en baldakin over
kisten.
Arlington National
Cemetery, U. S. A.
The American Ceme-
tary, aug. 1949.

lig ej heller med i ovnen, hvor der skal foregå kremation.

At nordiske kirkegårdsfunktionærer og andre, der har med en sådan sag at gøre, må underordne sig disse bestemmelser, er klart.

Den danske Soldatergrav paa Bispebjerg Kirkegaard

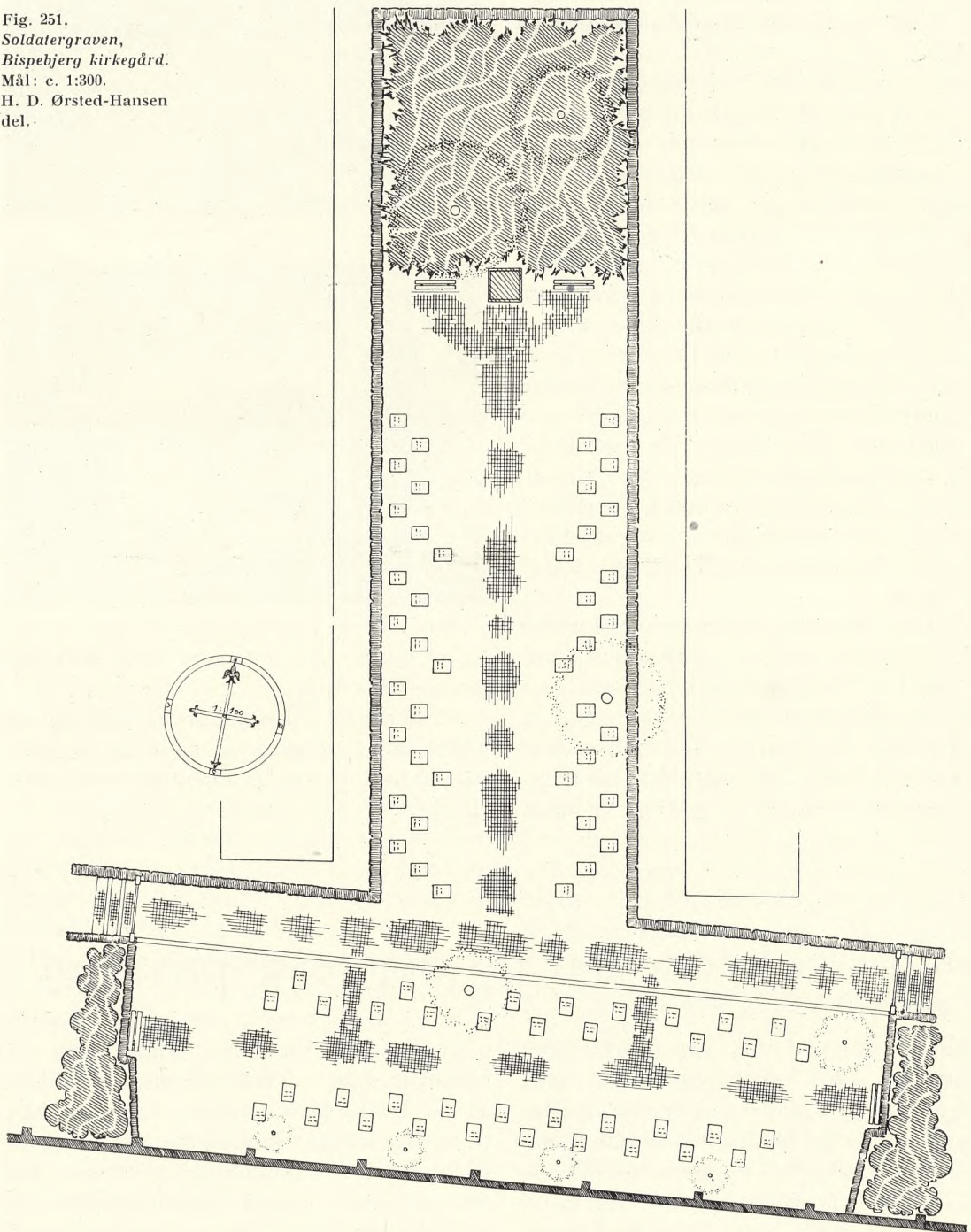
Kirkegaardsinspektør H. D. Ørsted-Hansen

Den danske Soldatergrav paa Bispebjerg Kirkegaard blev oprindelig anlagt som Hvilested for 12 danske Officerer og Menige af Hær og Flaade, faldet ved Fægtningerne rundt om i Landet den 29. August 1943. Senere begravedes yderligere tre, der døde af deres Saar fra disse Kampe.

Dette Gravsted blev anlagt i Sommeren 1944 og er beskrevet i »Vore Kirkegaarde« 1944, Side 30—32 (jv. fig. 249).

Gravstedets Placering langs Muren i Kirkegaardens yderste Hjørne var fastlagt af de tyske Myndigheder. Da der ikke tidligere havde fundet Nedsættelse af Kister Sted i Rabatten langs Muren, var der her gode Udvidelsesmuligheder, og der blev god Brug for det efter Tyskernes Kapitulation, idet efterhaanden 23 Frihedskæmpere blev begravet paa begge Sider af Soldatergravene.

Fig. 251.
Soldatergraven,
Bispebjerg kirkegård.
Mål: c. 1:300.
H. D. Ørsted-Hansen
del.

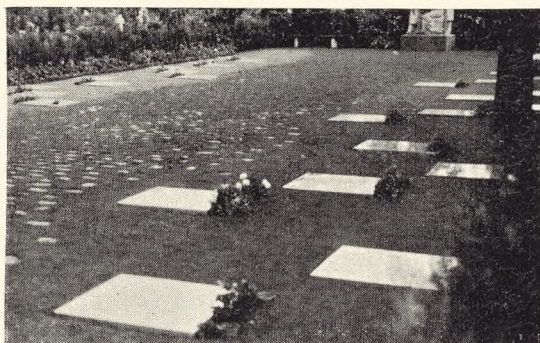

Fig. 252.

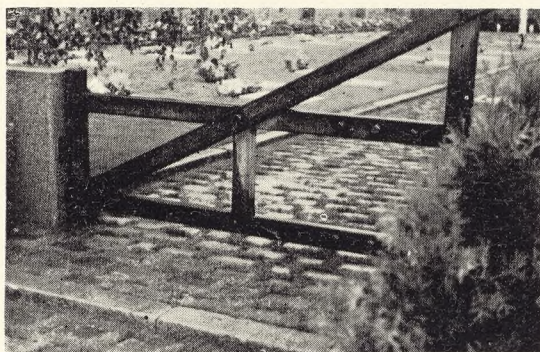

Fig. 253.

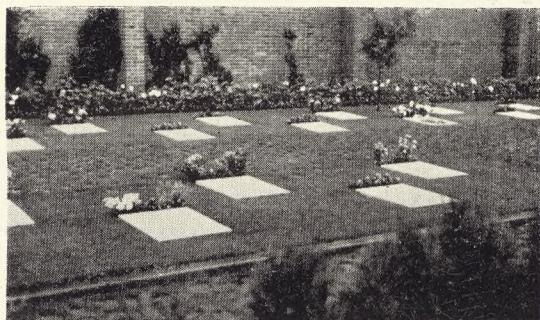

Fig. 254.

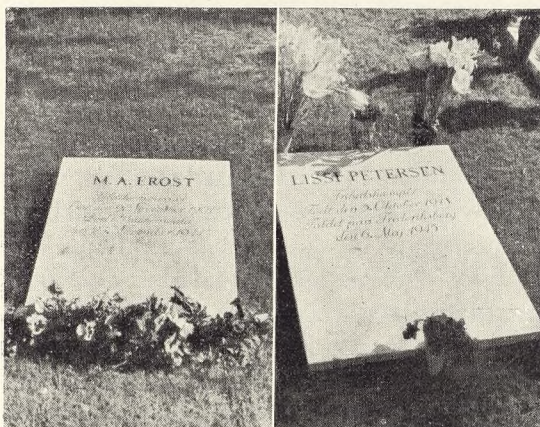

Fig. 255 a.

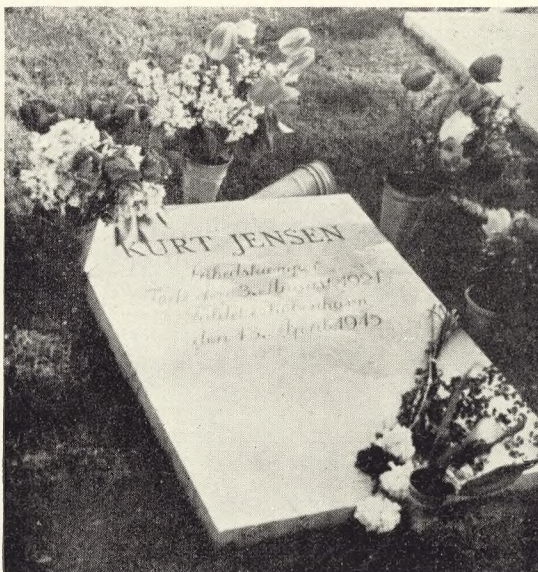

Fig. 255 b.

Fig. 256.

Venstre spalte fra oven:
Fig. 252.
Politigrave.

Fig. 253.
Lågeparti.

Fig. 254.
Soldatergrave.

Fig. 255 a.
Mindesten
for politimand
og kvindelig
frihedskemper.

Bispebjerg kirkegård.

Højre spalte fra oven:
Fig. 255 b.
Type på liggesten.
Frihedskæmpergrave,
Bispebjerg kirkegård.

Fig. 256.
Poul Søndergaard:
Fællesmindesmærke
for de faldne 1943-45.
Alle fotos:
J. Th. 1947-48.

Midt for den danske Soldatergrav laa to hjemfaldne Dobbeltroder, som dengang var reserveret til »Æresgrav« for tyske Soldater. I Sommeren 1944 flyttedes imidlertid alle Lig af tyske Soldater til en særlig Afdeling paa Vestre Kirkegaard. Der var paa det Tidspunkt ikke blevet Brug for det nederste Stykke af de to Dobbeltroder, og denne Plads benyttedes derfor, da 37 Bronceurner med Askerne af danske Politimænd, som mistede Livet i tyske Koncentrationslejre, den 19. September nedsattes her. Senere er nedsat yderligere 6 Urner.

Urnerne nedsattes under to store Træer — en Birk og en Bøg — i Rækker paa tværs af Roderne, men da man siden ønskede at samle alle disse Grave til et Hele, flyttedes Urnerne til den endelige Placering, som Planen viser. Denne er udarbejdet paa Stadsarkitektens Tegnestuer (se Fig. 251).

Hele Gravpladsen er skævt T-formet med en Hovedakse N.—S. og en Tværakse Ø.—V. Pladsen indrammes mod Syd af Kirkegaardens høje, røde Murstensmur og paa de øvrige Sider af en meterhøj Hæk af Thuja occidentalis. Den slebne Ølandsstenkant, som var blevet anbragt foran Soldatergraven, er fjernet og erstattet af en tilsvarende Kant af Granitkantsten. De skaarne Fliser inde paa Graven er ligeledes fjernet, og den overfladebehandlede Vej langs Soldatergraven er hugget op. Hele Arealet er udlagt med Græs, hvori Gangføringen markeres af Kørebanesten med Græs i Fugerne. Stenene er lagt, saa de til begge Sider fortøner sig i Græsset (se Fig. 252—56).

Alle 81 Gravsten er ensartede, liggende Sten med ensartet Inskription (se Fig. 255 a og b). Materialet er slebet Gallio fleuri (Gotlandssten).

For begge Ender af Tværvejen danner brede Laager af Træ (se Fig. 253) med svære Bronzebeslag og anbragt mellem

40 cm brede Granitpiller Ind- og Udgang. For at undgaa den gennemgaaende Trafik, der var en naturlig Følge af selve Kirkegaardslaagens oprindelige Beliggenhed lige udfor, blev denne muret til og Indgangen flyttet ca. 100 m mod Nord, saa den gennemgaaende Trafik nu ledes bagom Gravpladsen, hvorved Soldatergraven bliver langt mere i Fred.

Kort før den 29. August 1947 anbragtes Billedhuggeren *Poul Søndergaards* enkle og magtfulde Monument (se Fig. 256), hugget i lys, norsk Granit i Gravpladsens nordlige Ende paa Baggrund af to gamle Træer — en Birk og en Bøg — med Underplantning af stedsegrønne, væsentligst Fyr.

Paa Grundlag af tidligere Erfaringer forudsaa man, at Kirkegaardsledelsens Ønske om størst mulig Ro og Harmoni i dette Gravstedsbillede vilde kolidere med de Paarørendes forstaaelige Trang til individuel Blomsterudsmykning, der ikke alene gav sig Udslag i Buketter og Blomster, men ogsaa i Plantning af forskellige fleraarige Ting som Roser o. l.

Man har derfor søgt at finde en gylden Middelvej derved, at Kirkegården bag hver enkelt Sten lader plante et Bælte af Aarstidens Blomster samt desuden planter en Brømme af Blomster langs Muren og langs Sidehækkene.

Til Brug for de Paarørende og Besøgende er der bag hver Sten anbragt to Bægre, som er trykket helt ned til Græsset. Her kan anbringes Buketter, og der vil saaledes fra Foraar til Efteraar kunne være et rigt Blomsterflor. Granpyntningen foretages af Kirkegården.

Hele Sommeren igennem er en Gartner til Stadighed beskæftiget med Klipping, Vanding og Soignering saaledes, at denne Gravplads paa alle Tider af Aaret fremtræder saa smuk og velholdt, som det er muligt — til Ære for dem, som gav deres Liv i Danmarks Frihedskamp.

Den britiske soldaterkirkegård ved Soltau i Tyskland

Havearkitekt Alice Nissen

Når man kører ad landevejen fra Hamburg imod syd imod Hannover, møder der den rejsende et betagende syn af en stor græsflade med et væld af hvide kors, som i snørlige linjer strækker sig op imod et bakke drag. Det er den britiske soldaterkirkegård, som ligger 10 km fra byen Soltau, i hvilken by iøvrigt en af de tyske afdelinger af The Imperial War Graves Commission har sit hovedkvarter.

Kirkegården, der rummer c. 2500 grave, ligger tæt ind ved landevejen, og den er foreløbig forsynet med de af den britiske krigsgravskommission forordnede hvide metalkors, der naturligvis sidenhen vil blive ombyttet med de for soldatergravene fastsatte *Head Stones*, som tidligere har været omtalt og beskrevet i V. K. (se XV s. 106—10). Imellem de ordinære kors ses også adskillige zionsstjerner for de faldne medlemmer af de mosaiske trosamfund. Korsene er efter den gængse tradition opsat i meterbrede blomsterrabatter, hvori der er plantet roser og stauder, og spredt over arealet er der nedrammet træpæle, hvorved der er plantet forskellige slyngplanter. Oppe på bakken er der planeret en plads, som er belagt med grus, og det må forudses, at man her vil rejse det obligatoriske Cross of Sacrifice, og rimeligvis vil også The Stone of Remembrance finde sin plads på området; men endnu er dette ikke sket. Arbejdet med kirkegården er under krigsgravskommissionens ledelse udført af tyske arbejdere. Skønt man på en rejse i Tyskland møder ruiner og grave praktisk taget overalt, og man på en vis måde kan blive immun overfor de stærke indtryk, er der dog steder, hvor man må standse op og

Fig. 257-58.
Britisk soldaterkirkegård, Soltau, Tyskland.
Foto: A. N. 1949.

hengive sig til meditation over eller studie af krigens dystre minder; soldaterkirkegården ved Soltau er een af disse, — en anden er den britiske afdeling af Ohlsdorf kirkegård i Hamburg, hvilken jeg skal komme tilbage til i en senere artikel.

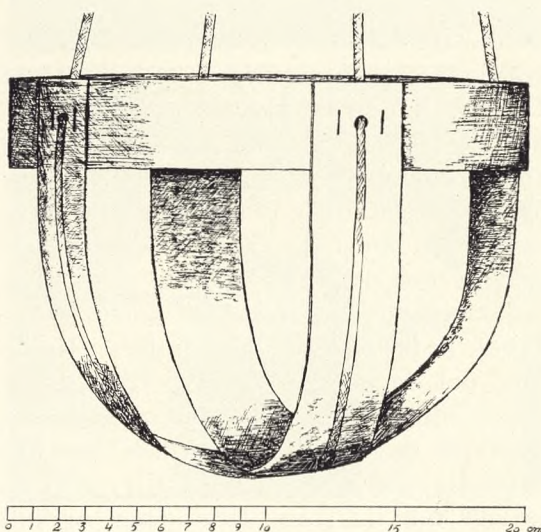

Fig. 259.
Kurve til nedsættelse af askeurner. Forf. del.
Se teksten næste side.

Nedsættelse af askeurner

Stadsgartner L. Sandberg

Med den betydelige stigning i anvendelse af brænding, som for tiden foregår, sker der også en stigning i antallet af urner, der skal anbringes.

Det langt overvejende antal bliver nedsat i urnegrave eller i almindelige familiegrave. Til denne nedsættelse har der i tidens løb været anvendt forskellige fremgangsmåder.

Den mest almindelige er vel nedsættelse af urnen i den gravede grav uden hjælpemidler af nogen art. På mange kirkegårde anvendes en tang, der kan gribe om urnen,

hvorpå denne anbringes i graven, og tangen bringes til at slippe urnen ved en anordning i håndtaget. Tangen passer dog ikke lige godt til alle urneformer, og hele fremgangsmåden kan ved dens mekanik virke stødende.

Ved *Århus begravelsesvæsen* er man for nogle år siden gået over til at anvende en netkurv af $35 \times 3/4$ mm pap (se fig. 259 foregående side). I denne anbringes urnen ved graven umiddelbart før sænkningen, og den forbliver med urnen i graven.

Fremgangsmåden virker naturlig. Kurven passer til alle urnetyper og fremstilles af et emballagefirma her i byen for en uvæsentlig pris.

Fra et Besøg på nogle Kirkegårde i Dalarne

Havarkitekt Johannes Tholle

(Fortsat fra pag. 119; sluttet)

Stilen for Gravene paa Rättvik Kirkegård er ganske enkel, idet alle »almänne gravar« ligger i Græsfelter, og de bærer i Hovedsagen kun Trækors eller andre Træ-Gravmæler, der for de ældres Vedkommende er Udtryk for en velgørende, personlig Smag.

Før 1920 anvendtes Familiegrave kun yderst sparsomt, men nu bruges de mere og mere, så at der nu må regnes med, at ca. Halvdelen af Gravene er Familiegrave. Mens man iøvrigt i andre Dele af Dalarna har Grusgrave, der er let forsænket (se f. Eks. Fig. 166), ligger de i Rättvik på ophøjede Planer med 10—20 cm over Kirkegaardens Plan (jevnf. Fig. 261).

Der har før 1940 været anvendt Stensokler, men dette tillades ikke mere; som en Overgangsform anvendes nu ca. 30 cm brede Kalkstensfliser, der lægges i Højde med det omgivende Terrains Græs. Disse Fliser tillades også på de ældre Områder, men på de nye Kvarterer skal de anvendes i Størrelsen 12×12 . Der tillades iøvrigt kun et jævnt Græstæppe og lidt

vexlende Blomster ved Mindesmærket. — Gravminder skal nu godkendes af Ordførende i Kyrkogårdsnämnden og Kyrkogårdsföreståndaren, og det må av disse påses, at Mindesmærkerne passer ind i Omgivelserne. Der er fastsat maximale og minimale Mål, og poleret sort eller hvidt må ikke anvendes. Indskriften skal være tydelig og angive By og Navn eller Titel (Erhverv), hvor dette behøves for at undgå Forvexlinger. Dekoreringer må ikke være for kraftige, — der tillades lidt »Olie-Lamper« o. l.

Det, som mest angiver Stemningen i Rättviks Kirkegård, er dog på en Måde de ca. 100 Dal-Kullor, der i deres Ungdom fik Arbejde i Haverne, hvor de plantede efter deres egen Smag, — og med dette Arbejde fortsætter de på deres Grave på Kirkegården, og derved bidrager de til at give denne sin velgørende Variation. På Gravene anvender de over 50 forskellige Stauder, enten alene eller sammen med Sommerblomster (etårige). Det System, hvorefter de planter, er gan-

ske enkelt og i akkurat samme Stil som hjemme i Haverne i Byerne, hvorfor det hele giver et helstøbt Udtryk for sund Havekultur.

Selv om det hænder, at der nu og da forekommer en lovlig broget Vegetation, så er den dog godt fordelt. Og i de første 5—6 År efter en Begravelse har på de almænnæ Områder antagelig 96 pCt. af Gravene Blomster, — og efter 10 Års Forløb måske 90 pCt., mens der efter 20 År rimeligvis endnu er Blomster på de 75 pCt. af dem, — så trofast holder man ud i Rättvik.

At man gerne ser denne helstøbte Havekultur bibeholdt er forståeligt, og Kommunen giver derfor også et Beløb til Havekulturens Fremme i Byerne.

Ved Foden af den Odde, hvorpå Kirke og Kirkegård ligger, findes en Del Småhuse (se Fig. 91, 245 og 262), som på Avstand nok kunne ligne en Koloni af Sommerhuse, men ingenlunde er det. Det er de såkaldte *Kirkestalde*, der findes i et Antal af et halvt Hundrede i 2 store Grupper samt 3 enlige midt imellem disse. På Billedet (Fig. 262) ses ca. Halvdelen af Staldene. I ældre Tid anvendtes disse af dem, der kom agende til Kirken og altså ikke benyttede Kirkebåden (jevnf. Fig. 91 og 93), og ved Massebegravelserne om Foråret var der nok ikke for mange Kirkestalde.

Nu anvender Dalarfolket Busser og Biler, når de skal til Kirken, — kun til Julegudstjenesterne ager de til Kirke, og da anvendes Staldene, — ved Midsommerfesten kommer man i Kirkebådene Men der er ingen, som finder på at kalde Kirkestaldene overflødige; de passes som et Relikvie af Hjemstavnforeningen i Rättvik, — og det må man glæde sig over.

Kirkegårdslederen har ret vidtgående Beføjelser til at hjælpe og regulere på Kirkegårdens Udvikling, — og så længe der er en Leder med indgående Forståelse af de særlige Dalar-Forhold i Rättvik,

Fig. 260—62.
Grave samt kirkestalde
i Rättvik.
Foto: Alb. Olsson.

Fig. 263.
Kig gennem porten
imod kirkestaldene.
Foto: Alb. Olsson.

Fig. 264.
Munkestenen
ved Rättvik kirke.

må Befolkning og Myndigheder kunne erklære sig tilfredse.

Ved Indgangen til Kirkegården står en Mindesten, der kaldes Munkestenen (se Fig. 264), og som stammer fra Begyndelsen af 1500-erne. En Dansker standser uvilkaarligt op, fordi der fortælles sære Frasagn om den. Den skal være sat til Minde over en Munk, der blev stukket ned af Kirkefolket til Straf for, at han skulle have stået i Ledtog med Danskerne og under en Gudstjeneste havde udstrakt sin Prædiken så længe, at Danskerne fik Tid til at overfalde Dalarfolkene inde i Kirken.

Nuomstunder spindes der ikke Rænker imod Danske i Dalarna; vi, som besøger Landsdelen, føler, at vi er hjerteligt velkomne, og i alt det oprindelige og alt det nye i de grønne Kirkegårde finder ikke mindst kirkegårdsinteresserede et frodigt Studieobjekt.

Tidligere partier af nærværende artikel findes på følgende sider: 45-48, 59-60, 69-71, 80-84, 92-93, 105-7, 118-19. Fig. 170 er fejlagtigt opgivet som værende fra Store-Tuna gamle kirkegård, — skal være Norra kgd.

Några tankar om urnlundarna och deras anläggning

Föredrag på Eldbegängsedagen i Varberg den 7. augusti 1949
av kyrkogårdsföreståndare Hilding Claesson

För några år sedan ombads jag av kyrkorådet i en nordsvensk stad att tillsammans med kyrkorådet diskutera vissa områdets lämplighet för utvidgning av stadens kyrkogård. I samband med diskussionen härom kom även frågan om en urnlund på tal. Det visade sig då att man anlagt några urngravar alldeles invid kyrkans södervägg utan att minsta hänsyn tagits till enklaste estetiska krav. Hela den lilla anläggningen var endast baserad på en princip: En urngrav skall vara så liten som möjligt. Någon kontroll över gravvårdarna, deras storlek och utform-

ning hade icke förekommit och resultatet hade blivit ungefär som om en stenhuggare lassar utav ett parti gravvårdar och lägger dem tillrätta, så att folk kan se dem ordentligt. När jag pekade på det felaktiga så var det någon i sällskapet, som icke tyckte om kritiken.

Urngravarna vid kyrkan hade fått en viss popularitet därför att de låg centralt inne i staden. Det var lättare att nå dem än att gå den avsevärt längre vägen ut till kyrkogården, och nu anderade kyrkorådet på att lägga ut en urnlund över en stor och vackrar gräsmatta på den gamla

och omfångsrika — nu nerlagda — kyrkogården runt kyrkan. Idén var god, och jag föreslog, att man skulle behålla den öppna gräsmattekaraktären och med låga hällar i gräset samt stora (2×2 meter) gravplatser. Desamma skulle avgränsas från varandra med plattgångar. Men då fick jag mothugg af den förut omnämnde. Det går väl inte ann att hitta på något dyligt. Eldbegängelseformen betyder, att man kan spara på utrymmet, och då skall det sparas, menade han. Jag var av motsatt åsikt och ansåg, att man måste taga hänsyn till omgivningen — inte minst i detta fall.

Jag vill inte påstå, att engelsmännen hänge sig åt kollektiva tankegångar, då de strör ut asken över en (i de flesta fall ohuggen) gräsmatta, och där askan snabbt förintas tack vare det fuktiga klimatet. Däremot förefallar de tyska strävandena att vara starkt kollektivt betonade. Jag minnes bland annat ett tyskt förslag från 1907 eller 1909 i form av en stor, rikt planterad ättehö, som försetts med ett ståtligt monument, och under detta en jättestor gjuten grop dit askorna från den ena generationen efter den andra skulle hållas ner genom små luckor.

Ett nyare förslag av den nazistiska stadsträdgårdsdirektören i Berlin, *Josef Perll*, visar en försänkt nordisk löväng om c:a tre tunnlands storlek, till formen rund och omgiven av en hög mur och från vars insida gick ut tätt med lamellmurar. På ången beräknades, att årligen c:a 6000 askor skulle strös ut, och på murarna skulle varje år huggas in lika många namn. Nog får man säga, att det var kollektivismen i sin prydno. Hade projektet förverkligats, så är jag övertygad om, att det för de flesta människor hade blivit en tröstlös historia. Jord hade man emellertid sparat, och billigt hade det också blivit. Om vi för att taga ett exempel kunnat genomföra en sådan ordning i en stad som Lund, så skulle kost-

naderna för kyrkogårdsförvaltningen gått ner till någonstädes mellan en femtedel och en åttondedel av den nuvarande kostnaden. Men skulle människorna vara nöjda med en sådan anordning, även om det ingenting kostade? Jag har svårt att tro det. För den enskilda människan bleve det sannolikt, som den danske billedhugaren *Westergaard* i Vore Kirkegaard s. 112 skriver: »selvudslettende«.

För oss kyrkogårdsmän, som dagligen har att göra med sörjande medmänniskor, bliva perspektiven helt annorlunda än för dem, som sätta sig vid ritbordet för att skapa en estetiskt tilltalande urnlundsbild varest människorna helt och hållet underordnas reglementen och detaljrika föreskrifter. Det är givet, att dylika föreskrifter måsta finnas, men det är lika nödvändigt att finna den gyllene medelvägen, om man vill undgå just det *selvudslettende*. Jag måste därför hävda, att i de medelstora och mindre städerna samt på landsbyggdens kyrkogårdar bör icke urngraven (familjegraven) tages för liten. Redan den på 1 kvadratmeter, reagerar folk emot — särskilt i södra Sverige. Man vill ha en jordbit så stor, att man kan plantera några blommor, och man vill putsa och kratta. Den viljan är djupt rotad hos människan. Personligen har jag i de flesta fall föreslagit urngravar med en storlek 1:5×1:5 meter eller 2:25 kvadratmeter. Jag vet, att många reagerar och säger, att det är slöseri, men jag har en alldeles bestämd känsla av, att en smula generositet på detta område befrämjar eldbegängelserörelsen. Alltför snäva bestämmelser motarbete densamma.

En viktig sak är också urnlundarnas och urngårdarnas belägenhet framförallt i samhällen med stora avstånd. Kyrkogårdsföreståndaren *Carl Fredby* i Karlskoga var inne på detta spörsmål i IG-NIS. Tack vare att man anlagt rikligt med urngravar på Skogskyrkogården i Karlskoga (belägen nära stadscentrum) har

eldbegängelsefrekvensen ökat. Det är tydligt, att vi har en grupp av människor, för vilka jordbegravning eller eldbegängelse *icke* spelar någon avgörande roll. Det avgörande är möjligheten att på ett enkelt och bekvämt sätt kunna besöka och vårda sina nära och käras gravar. Att cykla kanske en halvmil orka de inte — att åka bil, buss eller spårvagn så ofta de önska, ha de antingen inte råd till eller förhända inte tid till. Därför anser jag det önskvärt, att gamla kyrkogårdsarealer inne i städernas centrum tages i bruk till urnlundar och urngårdar. Men det är inte nödvändigt att göra gravplatserna alltför små.

På dessa gamla kyrkogårdars ofta plana områden skulle vi nog ha nytta av att studera den brittiska krigsgravkommisionens grepp om växtmaterialet där dessa kyrkogårdar äro som bäst. Gravvårdarna äro enhetliga, men rabatternas blomsterflor och de sammetsmjuka gräsremorna mellan rabatterna med här och var inplanterade träd skapar en mjukare, mänskligare och mera levande bild än om anläggningen endast representerat det arkitektoniska kunnandet, som just på krigsgravarnas område firat triumfer i massverkan.

Och varför inte låta stadsplanerarna foga in en urnlund här och var i storstädernas bostadskvarter. Det är visst inte nödvändigt med den bästa marken. Med kunnsighet och kärlek till uppgiften kan vackra ting skapas särskilt som det härvidlag icke behöver tagas hänsyn till några sanitära risker för en näraliggande bostadsbebyggelse. I många av våra svenska städer och samhällen finnas naturområden, som äro utomordentligt lämpliga till sådana urnlundar, t. ex. backslutningar med sparad vegetation, bergpartier etz. Visserligen går det inte att med framgång forma om sådana områden efter linjal och vinkelhake, men det är enbart lyckligt, låt vara att Kungl. Byggnadsstyrelsen

måste nöja sig med mycket löst planerade förslag. En anläggning av denna art skall älskas fram precis som konstnären med penseldrag efter penseldrag fullbordar sin tavla, och som inte med säkerhet bliver precis, som han tänkte från början, därför att belysningen under tiden skiftat karaktär.

Den som sysslar med en sådan anläggning, bör nämligen vara lyhörd för de goda förslag, som komma fram under utbyggnadstiden. Och dessa förslag komma många gånger från dem, som höra till de stilla i landet. Ett samtal kan ge en vision av något vackert — något ändamålsenligt. Den som känner sin styrka griper möjligheten — den som är sig själv nog förkastar den. I en sådan urnlund kan man inte peka på möjligheten att spara mark. Men man kan något, som är vida nödvändigare. Man kan låta människan komma till sin rätt. Med vett och sunt förnuft kan man göra generösa reglementen — reglementen där god vilja och samarbetsmöjlighet finnes.

Den förut nämnde danske Westergaard har skrivit något om kyrkogårdens gravvårdar, som mångt och mycket täcker mina åsikter beträffande den önskvärda utvecklingen: »Vore Kirkegaard kan kun blive sande, naar vi naar frem til individuelle Gravminder, der fortæller om *Mennesker* og *Menneskeand*. Derfor maa der Oplysning til; Folk maa oplyses om, at de Gravminder de rejser, er vores eget Eftermæle, og de skal tale til vore Efterkommere om, hvad vi var som *Mennesker*.

Om vor Tids Gravsten blev af denne Art, vilde det nok være fuldkommen underordnet, om de havde forskellig Højde, om nogen var af Marmor, andre Granit eller Træ. Da blev det Gartnernes Opgave — ligesom Arkitekten gjorde det med Husene: at bygge dem op over det indre Liv, der var i Huset — saaledes skulle vi bygge Kirkegaarden op omkring talende Gravminder«.

JULEAFTENSDAG PAA KIRKEGAARDEN

Svend Rehling

*Den første Sne har dækket Taarn og Tage
og skinner blaalig-hvid i Vejens Spor,
og en af disse graa Decembertage
faar Lys ved Skæret fra den hvide Jord.*

*Der er saa stille i de dødes Have —
lidt sparsomt Kvidder fra en enlig Fugl
og dæmpet Tavshed paa de tyste Grave,
der nænsomt smykkes til den nære Jul.*

*Snart vil den gamle Kirkeklokke kime
og festligt ringe Glædens Højtid ind;
men endnu dvæler denne Skumringstime,
hvor Mindet hvisker ved en fugtig Kind.*

*O, det gør godt at tøve hos de Kære,
før Festens Brus gaar over Land og By,
og se de fjærne Venner ganske nære
og møde det, som var engang, paany.*

*De gamle Salmer til de gamle Toner,
hint Glædens Bud, som lød i Bethlehem
om ham, som blev vor Frelser og Forsoner
og lukked Himlen op for dig og dem.*

*Du var en stille Stund hos dine Døde,
og Døgnets travle Tanker faldt til Ro...
nu gaar du trøstigt Julens Fest i Møde
med Hjertet stemt til Haab og Tak og Tro.*

Fig. 265. Vinter i skogskyrkogården i Berglunda, Sverige (se texten s. 110—112).

Vreta klostrets kyrkogård, Östergötland, Sverige

Provst Sixten Dahlquist

I rikt traditionsmättad bygd endast en mil från *Linköping* ligger på en höjd vid sjön *Roxens* västra strand *Vreta klostrets kyrka*, som jämte de där gjorda utgräv-

ningarna av det äldsta cisterciensernunne-klostret i Sverige intar en framskjuten plats i den moderne turistens resplaner i provinsen Östergötland. Kyrkan och det nämnda klostret, som fick stor betydelse för kyrkobyggnadens slutliga utformning under senare delen av 1100-talet samt under 1200-talet, voro uppförda av kalksten, hämtad från socknen, där kalkstens förekomst givit upphov till brytning sedan lång tid tillbaka. Kalkstensmurar omgävo också själva kyrkogården.

Enligt cisterciensernas byggnadsregler skulle bl. a. stenen i byggnaderna framträda i sin naturliga färg fri från puts. Genom användningen av kalksten kom kyrkan att giva uttryck åt sin samhörighet med bygden. Det är denna samhörighet, som man velat låta komma till synes även å kyrkogården och dess gravvårdar, i det att man sökt anknytning till den kalkstensbrytning, som i *Vreta* förekommit och som också på så framträdande sätt gör sig påmint i kyrko- och klosteranläggningen och även lämnat spår efter sig i hållkistor från både förkristen tid och den allra äldsta kristna perioden (omkr. 1060).

När kyrkan (1914—1917) undergick sin senaste genomgripande restaurering under dåvarande professor *Sigurd Curmans* ledning, kom detta arbete att bli av betydelse även för utgestaltningen av vår kyrkogård, som vid den tiden visade sig vara i behov av utvidgning. Norr om kyrkan var prästgårdens fruktträdgård belägen. Vid de utgrävningsarbeten, som igångsattes, måste denna trädgård offras. Därvid blottades ej blott grundmurarna till det gamla klostret utan även en del av den äldsta kyrkogårdsmuren av tuktad kalksten i kalkbruk, lagd i egenartat mönster det s. k. *opus spicatum*. På de framgrävda grundmurarna till det gamla klo-

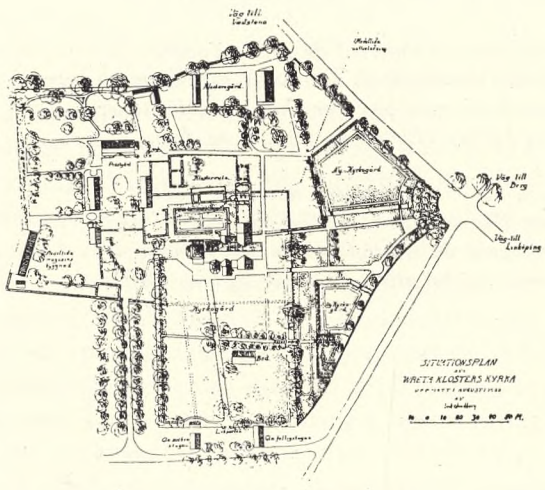
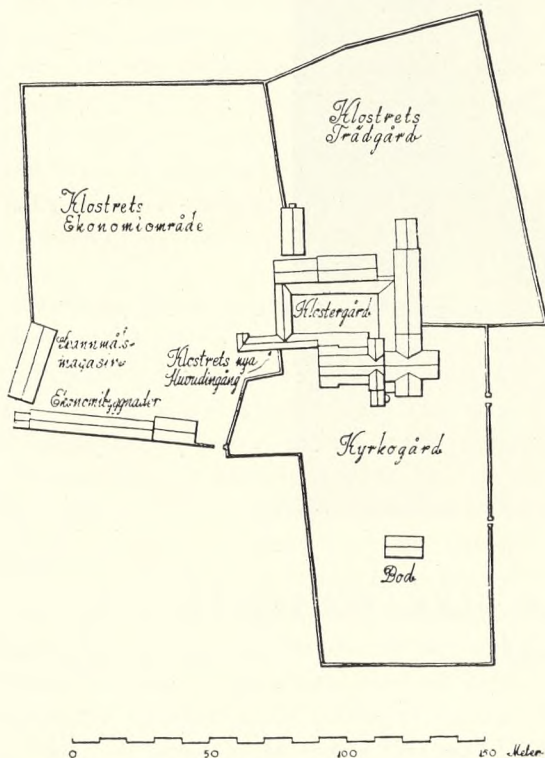

Fig. 266.
Vreta klostrets kirkegård på klostertiden för 1432.
Rekonstruktion.
Efter Sveriges kyrkor, II, 1935, pag. 21.

Fig. 267.
Kirkegårde, klosterruin samt præste- og klokkergårde.
Opmåling 1922 av E. Lundberg.
Ibidem pag. 19.

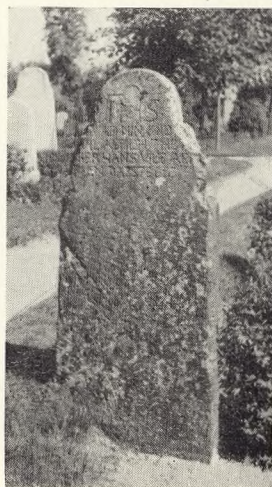
Fig. 268.
Vreta kloster med
kirkegård efter *Suecia
antiqua*, bind III.
År 1693—1710.

stret uppfördes fyrkantiga kalkstenspe-
lare på ömse sidor om korsgången (se
fig. 279 och 281).

Den allra äldsta medeltida kyrkogår-
den hade intill tiden för klosterbyggnad-
ernas uppförande bildat en rektangulär
figur med kyrkan i sin mitt. Klostret
övertog emellertid för sina byggnadsändamål
den norr om kyrkan belägna delen
av kyrkogården, som i stället utvidgades
åt söder och därvid erhöll den form (se
fig. 266), den bevarade intill 1796, då
biskop *J. A. Lindblom* (sedermera ärkebiskop),
vilken under sin biskopstid i Lin-

köping även var kyrkoherde i Vreta kloster,
utvidgade densamma.

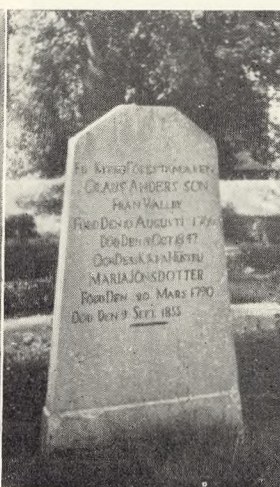
I slutet av medeltiden hade uppförts
en bod av gråsten. Öster om denna byggdes
under 1600-talet en klockstapel, som
efter en något mer än 100-årig tjänst revs,
när kyrkan 1764—1767 erhöll sitt nuvarande
torn med offer av ett från medeltiden
härstammande trappgavelstorn. Av allt
att döma saknade denna gamla kyrkogård
kvarterindelning och bestod av ett
murinhägnat öppet fält, där gravhällar
och stående stenar markerade olika
gravplatser, mellan vilka gångstigar mjukt

269

270

271

272

Fra venstre:
Fig. 269.
Bagside af gravsten
fra 1600-tallet;
højde: 120 cm.

Fig. 270.
Gravsten fra 1600-
tallet; højde 54 cm.

Fig. 271.
Gravsten fra 1700-
tallet; højde: 124 cm.

Fig. 272.
Gravsten tegnet af
ingeniør Carlsten, ud-
ført af *J. E. Nelsons*
Stenhuggeri A/B,
Linköping.
Højde: 140 cm.

Alle fotos: J. Th.

Fig. 273.
Fra ruinparken
ved kirken.

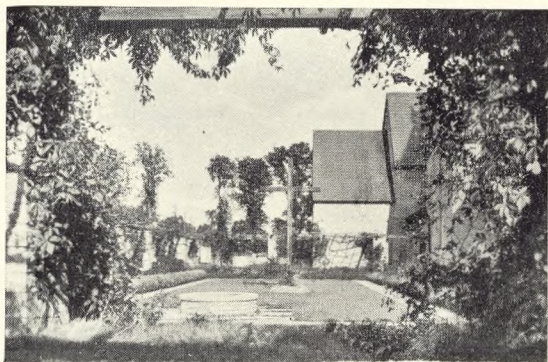

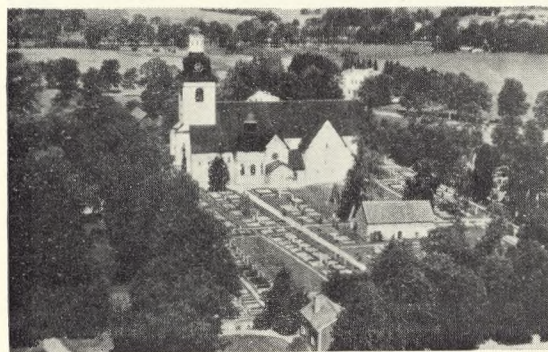
Fig. 274.
Kig fra den nye kirke-
gård imod kirken.

Fig. 275.
Ældre kirkegårdsdel.

Fig. 276.
Luftfoto af søndre del
af den gamle kirkegård
med kirkegårdsboden
og gravkapellet.

slingrade sig i græsmattan. Den omgivende muren av något mer än manshöjd hade två huvudingångar, båda i öster, s. k. stigluckor, efter vilka man kan finna spår vid öppningarna i den nuvarande kalkstensmuren mellan gamla och nya kyrkogården (se fig. 268 samt 266 gränsen t. h.).

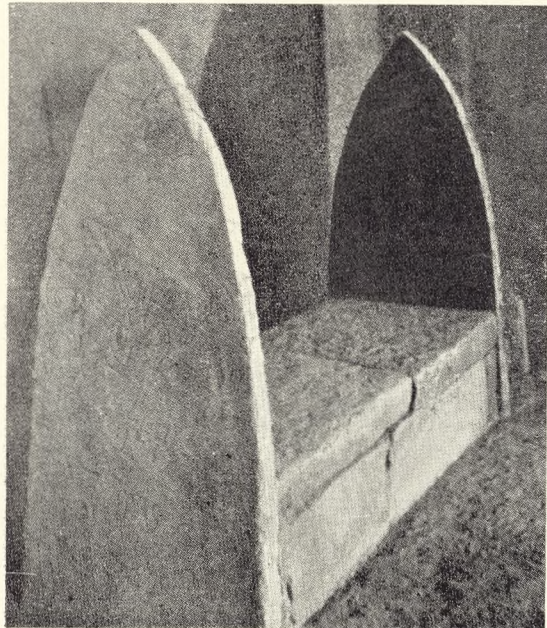
När sedan kyrkogården 1796 ytterligare utvidgades och erhöi en mer regelbunden rektangulär form, försågs den med tre ingångar: »brudluckan« i väster, »likporten« i söder samt »Berg-luckan« i öster. De äldsta av de nuvarande järngrindarna äro smidda år 1831 av en socken-bo *Olof Ekberg* i Nybro, de båda övriga, som äro av lika utseende, ha tillkommit 1839 och 1851 (se fig. 282).

Med hjälp av *clematis*, *caprifolium*, vildvin och klängrosor skapades en pergola; de låga murarna kläddes med *sedum*: lavendelhäckar, lökväxter och liljor, linväxter och *linnaria cymbalaria* bidrogo att göra denna ruinpark till en kyrkogårdens förgård, där det bjudes stämning och stillhet och blomsterfägring under vårens och sommarens olika tider. På detta område ha även påträffats nunnegravar. I den forna klosterträdgården restes ett 3 à 4 meter högt träkors, som samlande höjer sig över ruiner och pelare (se fig. 273). Ett dylikt träkors finnes också vid ingången till kyrkogården i nordost, minnande om *Honom*, som genom död till livet gått (se fig. 274).

Närmast söder om kyrkan har kyrkogården bevarat den utformning, som den fick 1796, med sin inramning av almar och lindar samt av kallmur av kalksten. Ett par från 1600- och 1700-talen härrörande kalkstensvårdar äro värda att uppmärksammas med sin för denna tid karakteristiska dekor och form. Den rektangulära nedre delen av stenen med sin fylliga inskription av personhistoriskt värde krönes av en svängd överdel med änglahuvud i skulptur (se fig. 283). Baksidan är icke sällan försedd med in-

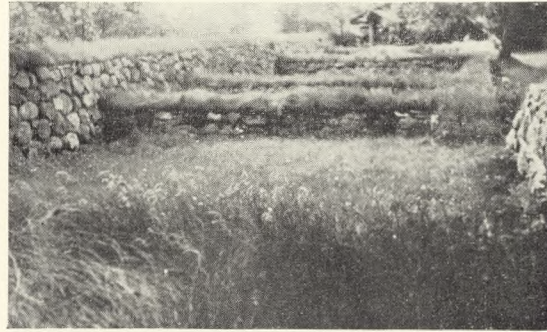
277

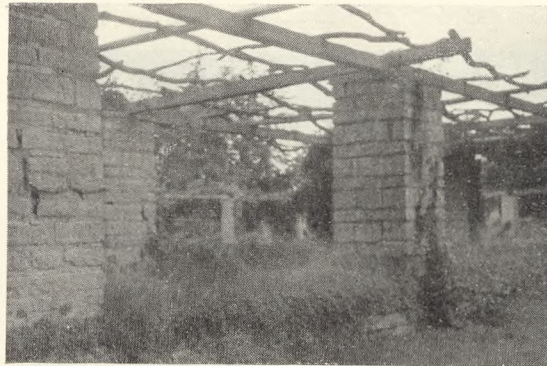
278

279

280

281

282

Venstre spalte fra oven:
Fig. 277.
Rekonstruerede kloster-
hvelvinger.

Fig. 278.
Rekonstrueret grav-
mæle fra c. år 1000,
sammensat af ikke
sahørende dele; fin-
des i kirkens museum.
Højde: 123 cm.
Efter Sv. k. s. 178.

Højre spalte fra oven:
Fig. 279.
Parti nord for kirken
med en del af kapitel-
salen i klostret.

Fig. 280.
Parti av udgravninger
vest om kirken med
murrester af klostrets
værksteder.

Fig. 281.
Del av pergola ved
hovedindgang til
kirken.

Fig. 282.
Smedejernslåge, tegnet
av direktor A. B. Ny-
ström (1851) efter
motiv fra anden låge
på kirken fra 1831.
Foto: fig. 277 og 279—
81: J. Th. 1949.

Venstre spalte fra oven:
Fig. 283.
Gravsten 128 cm h.
over läns-
mannen Niels Månsson
(d. 1670) og th. rust-
hollaren Jacob Siren
(d. 1778). Højde: 145 cm.

Fig. 284.
Samme sten som figur
283 på bagsiden.
Stenen fra 1670 er en
af kirkegårdens ældste.

Fig. 285.
Fra den nye kirkegård.

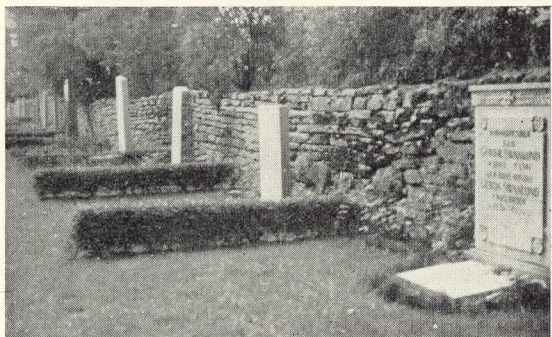

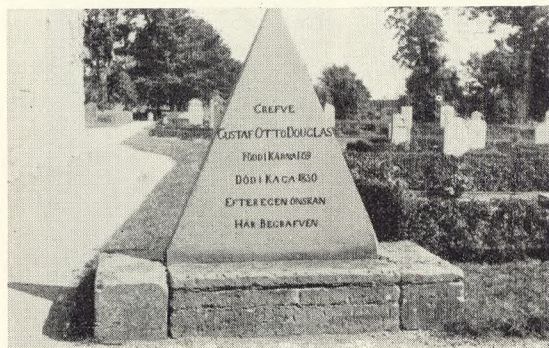
Fig. 286.
Fra den gamle kirke-
gård imod sydøst.

Højre spalte:
Fig. 287.
Gravmæle fra år 1830;
triangelns højde 144 cm.
Alle Fotos: J. Th. 1949.

skription (ett bibelord eller ett tänkespråk) samt överst med något släktvapen eller något symboliskt inslag (se fig. 269 og 284).

Det är detta kyrkogårdsbestånd och gravbestånd, som de nytillkomna delarna av kyrkogården skola ansluta sig till. Vid den kyrkogårdsutvidgning, som omedelbart efter den nämnda kyrkorestaureringen måste företagas, lyckades församlingen att till kyrkogårdsarkitekt förvärva arkitekten *Erik Fant*, som genom sin ställning som dagkontrollant vid kyrkans restaurering varit i tillfälle att noggrant göra sig förtrogen med cisterciensernas kyrkobyggnadskonst. Han visade sig också vara mannen att skapa fram en väl genomtänkt kyrkogårdsanläggning och på naturligt sätt i öster foga en ny kyrkogård till den gamla, vars murar på ett par ställen genombrötos men med vilken de nya delarna bildade en harmonisk enhet, varvid olikheten i nivåförhållandena skickligt utnyttjades, så att anläggningen genom sina terrasser fick naturliga, sinsemellan avgränsade gravkvarter, som skulle sammanhållas genom häckar och gravvårdar, vilka avsåge att skänka både omväxling och harmoni (se fig. 274, 285, där den gamla kalkstensmuren visar sig vara utmärkt bakgrund för stående stenar; se ock fig. 274, där stående (å bilden osynliga) vårdar resa sig till höger emot en omkr. 2 m. hög slänt, som bildar gräns till den högst belägna, senast tillkomna

delen av kyrkogården, å bild 267 längst t. h. betecknad »Ny kyrkogård«).

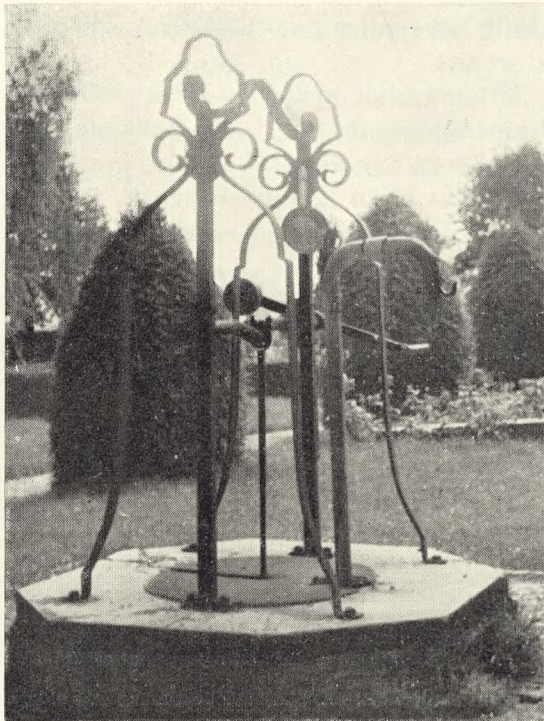
Men arkitektens intensioner för den en gång färdigbildade kyrkogården skulle icke ha kunnat förverkligas, om han icke hade till sin plan fogat bestämmelser rörande gravvårdarnas material, formgivning, storlek och inskriptioner samt gravplatsernas inhägnad och anordning i övrigt. Ty en kyrkogård är icke färdig, när den uppgjorda huvudplanen med gångar, indelning i kvarter m. m. blivit utförd eller när det nya området genom kyrklig akt blivit invigt för sitt ändamål.

Det är de många små detaljerna, som skola ordnas å varje gravplats, som upplåtes och där ett visst utrymme bör lämnas till den enskildes initiativ och önskinningar — det är dessa detaljer, som äro avgörande för, om det eftersträfvade goda totalintrycket skall vinnas. Även den bäst genomtänkta plan kan äventyras, om det brister i de många gravplatsernas vård och utseende och harmoniska samverkan med varandra. Det var därför av utomordentlig betydelse, att Vreta klostrets församlings kyrkostämman på arkitekt Fants förslag antog bestämmelser, som kyrkogårdsnämnden hade att följa vid sin grannliga prövning och fastställelse av förslag till gravvårdar och övriga anordningar å gravplatserna (se bilaga nederst s. 140).

Det kan icke nekas till att kyrkogårdsnämnden särskilt i början av sin verk-

Venstre spalte forneden:
Fig. 288.
Smedejernslåge fra 1917 af arkitekt Erik Fant ved den nye kirkegård.

Højre spalte fra oven:
Fig. 289.
Gravmæle for den stenhugger, som udførte kirkegårdens mure og portstolper (1796), og hvis søn har hugget de fleste gravsten fra denne tid. Højde: 120 cm.

Fig. 290.
Brønd af Erik Fant på den nye kirkegård.
Alle fotos: J. Th. 1949.

samhet möttes av svårigheter och motstånd vid fullgörandet af sin granskningsplikt beträffande planteringar och gravvårdar. Polering, varigenom stenens naturliga färg förvanskas, tillåta vi t. ex. icke.

Inskriptionen bör vara inhuggen och ha något att säga och därför ange vederbörandes yrke, födelse- och dödsdag samt gärna hemvist. Stenens storlek och form och behandling skall också vara föremål för granskning, något, som både gravvårdsfirmor och gravinnehavare tidigare opponerat sig emot. När emellertid ett kvarter under årens lopp blivit till fullo utnyttjat och i sin helhet uppordnat, har det kommit erkännanden, många gånger från håll, där man tidigare visat missbelåtenhet och varifrån man således minst väntat sig få höra erkännssamma ord.

År 1945 tillkom genom utvidgning en ny del av kyrkogården. Den är belägen norr om den år 1917 utvidgade kyrkogården och har blivit kyrkogårdens högst belägna del. Till följd härav måste en helt ny form av stående stenar (lägre och bredare) införas, så att icke vårdarna skulle bli synliga över häckarna och verka störande.

Ett märkligt utslag av äldre gravvårdsframställning ha vi i den hållkista eller det »Vreta-monument«, som nu finns uppmonterat i den 1200-talsbyggnad, som ligger omkring 100 meter väster om kyrkan,

där det tyvärr är undandraget den uppmärksamhet, som detta utslag av den äldsta kristna gravkonsten i vårt land förtjänar och som genom jämförelse med liknande fynd å andra håll vittnar om det inflytande, som utövades från Vreta sedan mitten av 1000-talet, således innan klostret ännu kommit till (se fig. 278).

Vid ett tillfälle blev den, som skriver dessa rader, tillfrågad av en besökare, som noga besiktigt vår kyrkogård, var det s. k. fattigkvarteret med fattiggravarna funnes. Till hans förvåning kunde jag upplysa, att vi endast hade familjegravar och ensamgravar utan skillnad mellan fattiga och rika och att dessa gravplatser förekommo sida vid sida med varandra inom samma gravkvarter, varigenom vi velat markera vår gemenskap med varandra och den allas likhet inför döden, som det bör vara angeläget för en god kyrkogårdskultur att visa.

Om Vreta klostrets kyrkogård kommit att genom sin anläggning och skötsel tilldraga sig uppmärksamhet, så är detta glädjande. Men det måste betonas, att det är till varje församlings och enskild människas eget gagn, om de vårda minnena av dem, som levat före oss och gjort sin insats oss till godo, och att varje församling har sitt kulturarv, som förpliktar — icke minst till god kyrkogårdskultur.

Bilag. Uddrag av

Bestämmelser för kyrkogården å Vreta kloster

1. Gravvårdarna skola fylla sitt ändemål att hedra den dödes minne, anpassas efter ortens förhallanden, vad såväl material, form som storlek angår, samt harmoniera med sin omgivning. Schablonmässigt utförda dussinmonument undvikas, så även varje onödigt framhållande av vårdarna genom oroliga former eller färger. Vårdar och plantering böra anpassa sig till grannarna i högsta möjliga mån och ej försöka förhäva sig framför dessa, så att den goda helhetsverkan ej störes. Alltså; värdet hos en gravvård ligger ej i kostnaden utan i dess harmoniska samverkan med omgivningen, dess goda form och anpassning efter ortens karaktärstika.

2. Materialet för gravvårdarna bör vara för platsen anpassat. Lämpliga material äro i första hand 1) kalksten, som till följd av den rikliga förekomsten förr alltid här använts, 2) svenska marmorsorter (Kolmårdens, Mölnbo etc., ej vit italiensk el. dyl.), 3) hårdare sandstenssorter, 4) granit i dämpade gråa färgtoner. Den bör i varje fall aldrig vara behandlad med polering. 5) Vårdar av trä och smidesjärn äro, om vackert behandlade, lämpliga i synnerhet för ensamgravar.

3. A) Familjegravar: Stående stenar få som regel ej ha större höjd än 1.7 m., bredd 0.75 m., djup 0.40 m. Kyrkogårdsnämnden förbehåller sig att för vissa delar av kyrkogården fastställa andra maximimått. B) Ensamgravar: 1) Stående stenar maximihöjd 0.90 m., bredd 0.60 m., djup 0.30 m. 2) Trä- och järnkors: Maximihöjd 1.20 m., bredd 0.75 m.

4. Alla inhägnader av gravar med staket av järn eller trä o. d. förbjudas, ävenså med randstenar, utom i särskilda fall, då kyrkogårdsnämnden kan bevilja sådana.

5. Gravkullarna böra givas ett naturligt utseende och få ej vara högre än 25 cm.

6. Innan en gravvård beställs, skall för prövning inför kyrkogårdsnämnden framläggas ritning av densamma i skala minst 1: 10 eller ock fotografi eller avbildning i katalog, med storleken angiven, i två exemplar, varav kyrkogårdsnämnden behåller det ena.

Flytning af kister

Stadsgartner L. Sandberg

På kirkegårde vil man nu og da stå overfor at skulle tage en tidligere begravet kiste op af en grav. Dette kan skyldes, at den skal flyttes til et andet gravsted, eller at den skal sænkes til dobbelt dybde. Dette arbejde er oftest ubehageligt og kræver desuden megen mandskab, idet kisten sædvanligvis står meget fast i jorden. Af disse årsager bliver flytningen derfor også ret kostbar.

På *Århus kirkegårde* har fremgangsmåden været, at en mand, når kisten er gravet fri, i nær berøring med denne har fisket en ståltråd ind under kisten. Ved hjælp af ståltråden er der derefter trukket reb under kisten, og løftningen har kunnet iværksættes.

Denne fremgangsmåde er som allerede sagt meget ubehagelig og bekostelig. Man er derfor gået over til en anden fremgangsmåde, der har lettet sagen meget og falder ud til mandskabets tilfredshed.

Ved denne fremgangsmåde anvendes en jernklo og en lille læssedunkraft; kloen er af 55×10 m/m fladjern og formet således, at den, når den er lukket sammen, passer om en kiste. Den består (som fig. 291 viser det) af 2 dele, der let lader sig samle med en bolt med fløj-møtrik.

Når kisten er gravet fri, anbringes de to halvdele på langs på hver side af kisten og drejes derefter, idet disse vandrette dele af kloen er flade, ind under kisten, hvorpå delene samles med boltene i de huller, der kommer overfor hinanden.

Den måde, på hvilken kloen er samlet og trækkes sker, bevirker, at den ved trækkes opad trykkes yderligere ind under kistebunden. Selve løftningen foretages ved hjælp af en lille kran af den type,

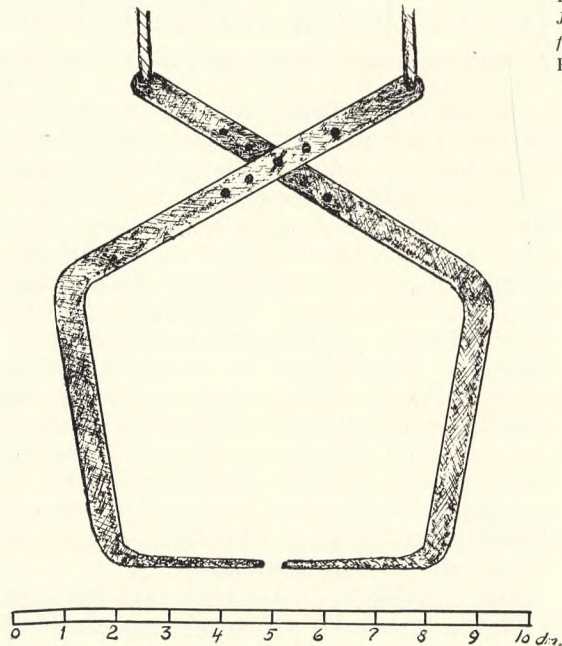

Fig. 291.
Jerntang til brug ved
flytning af kister.
Forf. del.

der anvendes ved skovbruget til læsning af kævler. Denne er kun tobenet og vejer ca. 75 kg. Den kan (hvis det ønskes) forsynes med et løst ben til støtte. Dens løfteevne er meget stor.

Når kisten er løftet op over jorden, skydes der planker ind under den, hvorefter den flyttes bort ved almindelig bæring.

Kranen kan med fordel anvendes også til flytning og vending af større træerødder, til at trække støbte hegnsfundamenter op med og til læsning o. l. Dens anvendelighed på kirkegårde er således mangesidig.

Ved at anvende den her beskrevne måde ved løftning af kister, opnåes, at udførelse af dette arbejde ikke bliver så ubehageligt og ikke så bekosteligt som tidligere.

På *Århus kirkegårde* har der kun været tilfredshed dermed. Vi kan kun på det bedste anbefale metoden også på andre kirkegårde.

Nyere dansk kirkegårds-litteratur

Kirkegårdsinspektør, havebrugskandidat Hans Røno

Afdøde kommunegartner *G. N. Brandt* skriver i sin afhandling: »Kirkegaarde og Gravsteder«* i tidsskriftet »Architekten« 1922 følgende mistrøstige ord: »Kirkegården er glemt overalt, i håndbøger, i byplaner og i undervisning«, og nævnte afhandling må da også siges at være det første arbejde, hvor kirkegårdens problemer er taget op til rationel analyse. *G. N. Brandt*s afhandling er et forbilledligt stykke faglitteratur, logisk opbygget og lysende klart, skrevet af en højt kultiveret personlighed i et sprog, der må fryde enhver elsker af vort modersmål. Det er specielt kirkegårdens formproblemer, afhandlingen tager op til behandling, på en måde, der er skelsættende.

Der foreligger naturligvis skrifter om kirkegårde fra før 1922, men de fleste af disse har nu kun historisk interesse. Der er dog her grund til at nævne direktør for Københavns begravelsesvæsen *A. Bergs* foredrag: »Kirkegårdsanlæg« holdt i »Dansk Ingeniørforening« den 26. marts 1919 og offentliggjort både i tidsskriftet »Ingeniøren« (nr. 56, 1919) og i pjeceform af »Foreningen af danske Havebrugskandidater« samme år. Selv om udviklingen har forældet mange af *A. Bergs* synspunkter, har hans betydning for det gartneriske indslag i danske kirkegårde dog været så stor, at hans vigtigste arbejde ikke bør forbigås i en oversigt over nyere dansk kirkegårdslitteratur.

Af skrifter fra før 1922 bør ligeledes Københavns begravelsesvæsenes festskrift i anledning af Vestre Kirkegårds beståen i 1920 nævnes. Heri skriver direktør *A. Berg* kirkegårdens historie, og rådstuearkivar, dr. phil. *Villads Christensen* fortæller om begravelsesskikke og kirkegårdsforhold i København i ældre tid. I forlængelse af dette værk ligger en afhandling om Assistens Kirkegård i »Historiske Meddelelser om Staden København og dens Borgere«, udgivne af Københavns kommunalbestyrelse ved stadsarkivar *Flemming Dahl*, hefte 1—4, 1938, skrevet

af *A. Bergs* afløser som direktør for Københavns begravelsesvæsen, *Aug. Nielsen*.

I 1923 begyndte »Vore Kirkegårde« at udkomme under havearkitekt *E. Erstad-Jørgensens* redaktion, og i 1924 udsendte havearkitekt *E. Böttiger* på »Foreningen til Fremme af Kirkegaardskultur«s forlag et hefte på 32 sider, kaldet: »Kirkegaarden. 1ste Hefte. Dens Anlæg og Beplantning«* (2det hefte er aldrig udkommet), der i sine synspunkter er stærkt præget af det »sentimentalismens stemningsmageri« hvis utopi, når talen er om økonomisk indrettede kirkegårde til nutidens tusinder, *G. N. Brandt* i sin ovennævnte afhandling klart påviser. Ligeledes er *Böttiger* inde på, at kirkegården i sin karakter og stemning skal være et vidnesbyrd om et levende evighedshåb, den samme tanke, der dukker op igen i den af provst *J. Exner* redigerede bog fra 1948: »Kirkegaarden — et kirkeligt Anliggende«*, hvor provsten fastslår, at kirkegården gennem sin beplantning skal være tjener for opstandelseshåbet, uden dog at kunne anvise havearkitekten midlerne til at opnå dette mål, hvad heller næppe er muligt.

Tidsskriftet »Havekunst« bringer i 1924 et 24-sider stort særnummer indeholdende en afhandling af havearkitekt *Johannes Tholle*: »Den danske Begravelsesplads' historiske Udvikling«*, og i »Dansk Anlægsgartner- og Havearkitektforening«s 25-års jubilæumsskrift, der udkom som særtryk af »Havekunst« 1927, nr. 1—3, skriver samme forfatter en oversigt: »Fra Kirkegaardsomraadet«*, ledsaget af flere kirkegårdsplaner.

I 1937 fejrer »Alm. dansk Gartnerforening« sit 50-års jubilæum og udsender i den anledning et fyldigt jubilæumsskrift, og blandt de mange beretninger om fagets grene finder også kirkegården sin naturlige plads i en artikel af *Johs. Tholle*: »Danske Kirkegaarde 1887—1937«, hvor kirkegårdsvæsnets talmæssige og kirkegårdens formelle og erhvervmæssige udvikling grundigt og kyndigt behandles.

I 1931 udkom hos Gyldendal »Dansk Byplanlaboratorium«s publikation: »Parkpolitik i Sogn og Købstad« af havearkitekt *C. Th. Sørensen*, og heri er behandlingen

NB. Alle med * mærkede skrifter i nærværende artikel findes i Foreningen for Kirkegårdskulturs bibliotek og kan fås til lån ved henvendelse til foreningens kontor, Jomfrustri 16, Haderslev.

af såvel landsby- som bykirkegårdes problemer særdeles inspirerende læsning, men desværre er forfatterens tal for kirkegårdsareal pr. indbygger alt for lavt sat. Medens erfaringen viser, at kirkegårde med under 4 m² pr. indbygger hurtigt bliver for små, angiver forfatteren beklageligvis som norm kun mindst 0,5 m² pr. indbygger.

Pioneren for det værdifulde arbejde med regulering af landsbykirkegårde, førstelærer *Frands Hansen*, udsendte i 1932 som et lille 25-års jubilæumsskrift et hefte, han kalder: »Tilbageblik paa et Arbejde for mere planmæssig Orden paa vore Landsbykirkegaarde«*. I denne forbindelse skal nævnes det af vor forening udgivne småskrift nr. 4: »Vejledning til kortlægning og protokollering af kirkegårde« samt en værdifuld artikel af lektor *Georg Georgsen* i »Havekunst« 1925: »Vøren Landsbykirkegaardene«, hvor han i kulturens navn beder om, at fornødne reguleringer må ske med lempe.

I 1933 kommer på Gads forlag »Kirkegaardshaandbog — til Vejledning i Kirkegaardes Anlæggelse og Drift«*, skrevet af havearkitekt *Johs. Tholle*, som det første og til dato største specialværk om emnet. Hertil slutter sig »Aktuelle Kirkegaardsspørgsmaal«* fra 1941 af samme forfatter, foranlediget af kirkeministeriets cirkulære af 21./2. s. å. til menighedsrådene om mulig iværksættelse af beredskabsarbejder med statstilskud, og forfatteren peger her på en række områder, hvor menighedsrådene med fordel kunne sætte ind. —

Af større opslagsværker, hvori kirkegårdsspørgsmål finder omtale, må først og fremmest nævnes »Nordisk illustreret Havebrugsleksikon«, i hvis 5. udgave 1948 emnet behandles af 5 penne i en betydelig fyldigere omtale end i 4., og i tidligere udgaver. Inspektør *C. Beck-Skrydstrup* skriver om bykirkegårde, kirkegårdsinspektør *Hans Rønø* om landsbykirkegårde, kirkegårdsgartner *Sven Hansen* om krematorier og urnehaver, stiftsgartner *Eigil Qvist* om anlæg og vedligeholdelse af gravsteder, medens *Johs. Tholle* behandler en række specialområder.

Oplysninger om danske købstadkirkegårdes størrelse, historie og ledere kan søges i det store 3-bindes værk fra 1934—36: »Danske Gartnerivirksomheder«, redigeret af *Johs. Tholle*, og i det store 4-bindes værk: »Dansk Kirkestat« fra 1934

skriver samme forfatter om »Kirkegaarde og Kirkegaardskultur«.

Af opslagsværker skal yderligere nævnes »Teknisk Leksikon«, redigeret af professor *J. Th. Lundbye*, i hvis 3. bind fra 1948: »Teknisk Hygiejne«, såvel redaktøren selv som havearkitekt *Johs. Tholle* skriver om kirkegårde, og endelig husker også professor *A. R. Christensen* i sidste udgave 1948 af sin bog: »Gader og Veje« på, at kirkegårde eksisterer, selv om han kun afsætter 0,3 ha på 1000 indbyggere, hvor 0,4 ville være mere passende.

Den foroven nævnte bog fra 1948 ved provst *J. Exner*: »Kirkegaarden — et kirkeligt Anliggende«* har som medarbejdere foruden redaktøren selv, der skriver om hegn, omgivelser og regulering, professor, dr. theol. *R. Prenter*, provsterne *Johs. Asmund* (gravfred, vedtægt), *T. Rugholm* (bygninger, graveren, protokoller og kort) og *H. K. Hein* (havekunsten og kirkegården), sognepræsterne *L. P. Fabricius* (jordfæstelse) og *Holger C. Dahl* (monumenter) samt inspektør *C. Beck-Skrydstrup* (ligenes formuldning). Det er overordentligt glædeligt at se så mange teologer fordybe sig i kirkegårdsproblemer med kun een egentlig fagmand som medarbejder. Nogen nævneværdig interesse for kirkegårdenes forhold har ellers ikke kunnet spores fra kirkens side.

I forbindelse med provst Exners bog vil det være naturligt at nævne havearkitekt *E. Böttigers* kampskrift fra 1946, udgivet af Århus afd. af »Frie Erhvervs Værn«: »Kirkegaarden. Den kommunale Kirkegaardsdrift«, fordi forfatteren deri meget skarpt tager til orde overfor kirkegårdenes verdsliggørelse, ganske som i sit ovenfor nævnte hefte fra 1924, og meget voldsomt vender sig imod Århus kommunalbestyrelse, fordi den har overdraget projekteringen og anlægget af byens nye store kirkegård til stadsgartneren, og samtidig har henlagt ledelsen af kirkegårdene under samme, hvad også nok kan forekomme andre at være en uovervejede disposition, da grønne områder dog er eet, og kirkegårde noget helt andet.

Af specialværker om gravstedsanlæg findes ialt tre. »Landsbygraverforeningen for Danmark« har i 1938 udsendt en »Vejledning for Landsby-Gravere«*, hvis hovedindhold er 59 gravstedsplaner, hvoraf desværre langt størstedelen på grund af

deres kunstlethed må siges at være lidet anbefalelsesværdige til udførelse. »Foreningen af Kirkegaardssinspektører og Grave« har en lignende, men nok så værdifuld bog på sit forlag, nemlig kirkegårdsgartner *Sven Hansens*: »Gravgaarde og Gravsteder«* fra 1945. Planerne heri er præget af en velgørende enkelthed i udformningen. Det tredje og største værk om emnet er skrevet af *Johs. Tholle* og forlagt af »Alm. dansk Gartnerforening«: »Anlæg og Vedligeholdelse af Gravsteder« (2. udgave, 1946)*. Bogen er 100 sider stor og giver i tekst og billeder en udtømmende behandling af emnet.

Af særlige skrifter om gravmonumenter fortjener en gammel, rigt illustreret bog: »Gravminder fra Københavns og Frederiksbergs Kirkegaarde« at nævnes, fordi den er af betydelig værdi til vurdering af tidligere tiders gravmælekunst. Den er udgivet af »Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse« 1912 og redigeret af et udvalg, bestående af maleren *N. V. Dorph*, museumsinspektør *Th. Oppermann*, arkitekt *Golfr. Tvede* og overretssagfører *J. Werner*.

Fra 1940 foreligger en bog: »Danske Mindesmærker og Krigergrave i Sønderjylland« af kaptajn *Hector Boeck*. Den rummer omtale af samtlige grave fra krigen 1813, 1848—50 og 1864 og er forsynet med talrige billeder af monumenter, der dog ikke underkastes nogen kunstnerisk vurdering. Bogen har derimod stor historisk og national interesse.

Ligbrændingssagen har naturligvis også sat sine spor i litteraturen. I »Havekunst« 1928 har *Johs. Tholle* en artikel: »Urnehaver«, hvori disse formproblemer tages op, vistnok for første gang i Danmark. Fra 1931 foreligger »Ligbrændingens Historie i Danmark«*, skrevet af professor *K. Secher* (419 sider). Desuden må henvises til »Dansk Ligbrændingsforening«s årsskrifter, hvori alle nyere krematorier og urnehaver finder omtale. Specielt må her nævnes *Johs. Tholles* gennemgang af eksisterende danske urnehaver i 1940-

årsskriftet*. Af særlig interesse er også en større afhandling af mag. art. *Leo Buschardt* og cand. theol. *Halfdan Siiger*: »Primitive Naturfolks Begravelsesformer«, fordelt med en verdensdel i hvert af årsskrifterne 1937—41.

Ved en omtale af dansk kirkegårdslitteratur må naturligvis nærværende tidsskrift ikke glemmes. Det er til dato udsendt med 135 hefter på ialt omtrent 1500 sider + tillægssiderne, og enhver uvildig må vist indrømme, at der i tidens løb ikke er mange kirkegårdsemner, der ikke heri er blevet behandlet af specialister på området. Et emneregister over alle udkomne hefter er under udarbejdelse og agtes udsendt som småskrift på foreningens forlag. I denne forbindelse skal erindres om foreningens øvrige 9 småskrifter.

Pladshensyn forbyder at nævne de mange, værdifulde artikler, der har fundet vej til andre tidsskrifter end nærværende, hvorfor interesserede må nøjes med en henvisning til »Dansk Tidsskrift-Index«, der er til gratis disposition på alle danske bibliotekers læsesale, og hvor kirkegårde findes under 71.95 i decimalclasssystemet, begravelsesvæsen under 61.48.

Af denne lille redegørelse vil det fremgå, at den i indledningen citerede udtalelse af *G. N. Brandt* fra 1922 ikke mere har gyldighed. Kirkegården er ikke længere glemt, hverken i håndbøger, i byplaner eller i undervisning, og skal vi herfor særlig takke nogen, kan man ikke komme udenom dette blads redaktør, havearkitekt *Johannes Tholle*, hvis navn nødvendigvis har figureret mange gange i denne artikel. Uden ham ville vor kirkegårdslitteratur stadig være beskeden. Han har ved enhver mulig lejlighed gjort myndigheder, institutioner, redaktører og foreninger opmærksom på kirkegårdenes eksistens og forsynet dem med den nødvendige information, det være sig af historisk, teknisk, talmæssig, formel, erhvervsmæssig eller kulturel art. Han fortjener tak derfor.

* * * * *

Ved redaktionens slutning for bind 16 takker vi redaktionsudvalget for godt og loyalt samarbejde, medarbejderne for bidrag og tålmodighed, trykkeri og reproduktionsanstalt for dygtigt arbejde, — og vi ønsker såvel disse som vore trofaste læsere: **GODT NYTÅR.** Redaktionen.

Tillæg til »Vore Kirkegaard« Bind 16 Nr. 1

FORENINGEN FOR KIRKEGAARDSKULTUR

Meddelelse.

Da Foreningens Sekretær, Havearkitekt Johannes Tholle, efter mere end 20 Aars Arbejde har bedt sig fritaget for at fortsætte som Sekretær, har Bestyrelsen paa sit Møde den 14. Januar d. A. godkendt, at Havearkitekten fratræder denne Stilling, og man har i samme Møde eenstemmigt valgt fhv. Stiftsfuldmægtig, nuv. Landsretssagfører H. F. Jegsen til Sekretærposten. Landsretssagføreren overtager Arbejdet fra 1. April, og Kontorets Adresse vil herefter være: Jomfrustien 16, Haderslev.

Det bemærkes for en Ordens Skyld, at hverken Redaktionen af VORE KIRKEGAARDE eller dennes Adresse berøres af det ovennævnte.

15. Marts 1947.

P. B. V.

C. I. Scharling.

[Johannes Tholle.

Nye Medlemmer.

Afdeling A.

- 229. Fodby Menighedsråd.
- 230. Birket Menighedsråd pr. Torrig.
- 231. Assens Købstads Menighedsråd.
- 232. Køge Menighedsraad.

Afdeling C.

- 851. Hr. Stenhuggerm. Holger A. A. Carlsen, Korsør.
- 852. Hr. Stenhuggerm. H. C. Nielsen, Hillerød.
- 853. Maribo Stenhuggeri, Ny Klosterg. 2, Maribo.
- 854. Hr. Stenhuggerm. A. Batzlaff, Havnegade 11, Gråsten.
- 855. Hr. Stenhuggerm. Emil Lund, Sønderlandsg. 1, Holstebro.
- 856. Herrer Stenhuggerm. H. Sørensen & Th. Rasch, Kolding.
- 857. Hr. Stenhuggerm. Louis Villefrance, Nørre-Sundby.
- 858. Hr. Administrationschefen, Magistratens 1. Afd., Rådhuset, København K.
- 859. Hr. Graver E. O. Simonsen, Hårby.
- 860. Hr. Graver Hvid, Grindsted.
- 861. Hr. Graver Chr. Kjær, St. Hansvej 6, Svendborg.
- 862. Hr. Graver og Kirkegårdsgr. V. Nielsen, Skovvej 18, Hobro.
- 863. Hr. Bm. Albert Christiansen, »Jørgensminde«, Ottestrup, Frederikslund.

Afdeling D.

- 80. Importbokhandeln, Regeringsgt. 39, Stockh.
- 81. Hr. Bygartner Tor Preede, Sandefjord, Norge.

FRA DANSKE KIRKEGAARDE

- 7/12 46 (Næstved Avis): Den ny Kgd. i Næstved.
- 7/12 (Sydsj. Venstrebl.): Næstved Kgd. har eksisteret i 125 År.
- 12/12 (Ekstrabl.): Mindepark på Tomten for den franske Skole på Frederiksberg?
- 12/12 (Aarhus Amtstid.): Søndre Kgd. nedlægges (jevnf. »V. K.« XIV S. 30—32).
- 12/12 (Nordsj. Venstrebl.): Hillerød Kgd. udvides med 2758 m².
- 15/12 (Ny Tid): Hellig Kors Kilden på Gl. Skørping Kgd.
- 16/12 (Vestsj. Folkebl.): Kgd. på Halskov v. Korsør?
- 17/12 (Holstebro Soc.-Dem.): Udv. i Holstebro besluttet (53,127 Kv.Al.)
- 17/12 (Rosk. Dagbl.): Ny Kgd. i Ballerup.
- 19/12 (Soc.-Dem.): Den ny Kgd i Dragør er snart færdig (Havearkitekt Johannes Tholle; Anlægsgr. Dencker).
- 19/12 (Herning Avis): Fjølstervang Kgd. skal omreguleres.
- 22/12 (Jyllandsposten): Mindemur i Aarhus for dem, der blev derude.
- 22/12 (Land og Folk): 20,000 Gravsteder dækkes med Gran på Kbh. Vestre.
- 27/12 (Berl. Tid.): Frihedens grå Sten.
- 31/12 (Aarhus Stiftstid.): Ny Begravede flyttes fra Søndre Kgd. i Aarhus.
- 31/12 (Holstebro Soc.-Dem.): Forslag til Udv. af Holstebro Kgd. (Kirkegsg. Valdbjørn Christensen).
- 1947 3/1 (Fyns Venstrebl.): Udv. af Odense Ass. Kgd.
- 8/1 (Østsj. Folkebl.): Klosterkgd. i Køge.
- 13/1 (Holbæk Amts Tid.): Ny Kgd. i Holbæk?
- 14/1 (Politiken): Sundby Kgd., Kbh., udvides med 3000 m².
- 14/1 (Kristel. Dagbl.): Hvor længe er der Gravfred?
- 18/1 (Aarhus Stiftstid.): Noget værdifuldt forsvinder (Søndre Kgd., Aarhus).
- 21/1 (Østsj. Folkebl.): Den ny Kgd. i Næstved snart en Kendsgerning.
- 21/1 (Aarhus Stiftstid.): Kapellet på Vestre Kgd. smykkes af Maleren Harald Borres.
- 24/1 (Skive Venstrebl.): Provst Brandt indviede i Går Stoholm ny Kgd. (Ark. S. Fritz, Haveark. Rud-Nielsen).
- 27/1 (Grenaa Folketid.): Ny Kgd. i Trustrup?
- 27/1 (Thisted Amts Avis): Snedsted gl. Kgd. reguleres.

- 31/1 (Randers Dagbl.): Kgd. og Kk. i Ulstrup sikret.
- 2/2 (Fr.borg Amtstid.): Udvalgte planer for Hørsholm Kgd.
- 4/2 (Land og Folk): Døde uden Duer.
- 5/2 (Fyns Stifts.): Gravene på Odense Kgd. må sprænges.
- 7/2 (Vordingb. Dagbl.): Ny Kgd. i Vordingborg.
- 8/2 (Politiken): Mindesmærke af *Erik Cohrt* på allierede Flyvergrave i Odense.
- 19/2 (Rosk. Tid.): Byplanen forudsætter flere ny Kgd. i Roskilde.
- 27/2 (Soc.-Dem.): Hellerup Kgd.s Gange istandsættes for 25,500 Kr.
- 28/2 (Sorø Amtstid.): Udvalgte af Skelskør Kgd.?
- 1/3 (Randers Amts Avis): Hobro har købt Jord for 50,000 Kr. til Udvalgte af Kgd.
- 3/3 (Ærø Avis): Nyt Kapel i Marstal (Ark. *Frits Jørgensen*).
- 6/3 (Sydsj. Soc.-Dem.): Exprop. i Næstved.
- 7/3 (Loll.-F. Folketid.): Gravene sprænges (Nyk.)
- 11/3 (Fr.borg Amts Avis): Graver *E. Nielsen* (Hjørning) er blevet Kirkegårdsinsp. i Helsingør.
- 11/3 (Fyns Tid.): Gravene sprænges.
- 13/3 (Fyns Soc.-Dem.): Gravene hugges ud med Økser og Kiler (Kbh.)

FRA SVENSKKE KIRKEGAARDE

- 5/12 (Norrkå Tid.): Mosaiska kgd. utvid.
- 13/12 (Skånska dagbl.): Gravkapell behövs i Stehag.
- 1947 11/1 (Vestm.ltid.): Enklare begravn.
- 15/2 (Göteborg Tid.): Nyt Krematorium i Göteborg.

FRA NORSKE KIRKEGAARDE

- 23/11 (Aftenposten): To nye kgd. for Oslo og Aker.
- 3/12 (Haugaland): Kgd. for Norheim.
- 12/12 (Rjukan Arb.bl.): Kgd. skal udv.
- 16/12 (Fylket): Ny kgd. i Foldfjorden.
- 21/12 (Tiden): Stokken exprop. jord til ny kgd.
- 1947 10/1 (Rjukan Arb.): Rjukan kgd. er sprengt.
- 18/1 (Chr.stads Tid.): Lunds nye kgd. blir et vakkert anlegg.
- 24/1 (Samhold): Hoff kgd. i ny skikkelse.

FRA TIDSSKRIFTERNE

Alm. sv. trädgårdstidning Nr. 5: Karlskoga nya kyrkogård.

Arkitekten Ugehefte Nr. 6: En Kirke paa Humlebæk Kirkegaard.

Byggmästaren Nr. 2: Kyrkogårdskapell med eldbeg. afdeling i Lund. Krematorium i Umeå.

Gartner-Tidende Nr. 4: Odden Kirkegaard 1946.

Gartneryrket Nr. 3: Bygdekyrkjegarden.

Havekunst 1946 Nr. 6: Lille Heddinge Kirkegaard.

Ignis Nr. 1: Till de dödas minne XI. Eldbeg. i Tjeckoslovakien under krigets år. Urnlunden i Pålshoda. Eldbeg. i Tyskland. Utlandet. Hur Östra kyrkogården i Karlskoga planlagts och byggts. Den tyska eldbeg. vagnar till nytt liv? — Nr. 2: Vid årsskiftet. En kyrklig eldbeg.dag på Öland. Musikaliska install. i Karlskoga-krematoriet. Till frågan om orglarna. Ha vi vist vördnaden inför döden? — De tre önskingarne. Stor gravfölytn. i Grängesberg. Forskelle på Kremationsbev. i Sv. og Danm. Eldbeg. i Tjeckoslovak. i 1945.

Kunst og Kultur 1846, Hefte 1—2: Til Ære for de døde (om Gravminder i Krig og i Fred).

Landsbygraveren Nr. 1: Forhandling og Løn. Nytaarsbetragtninger. Fra Kursus i Grandækning i Jerne. 25 Kr. (for Gravkastn.). — Nr. 2: Omkring Cirkulæret (om Lønningerne). En Begravelse her i Jylland og forskelligt andet. Vinter og Vaar.

Menighedsraadens Blad Nr. 1: Anlæg og Vedligeh. af Gravsteder. — Nr. 2: do. fortsat.

Norsk Hagetidend Nr. 1: Bautasteiner.

Stenhuggertidende Nr. 1: Vore Kirkegaarde. Stenhuggeren og Kirkegaarden. — Nr. 2: Stenhuggeren og Kirkegaarden. — Nr. 3: Stenhuggeren og Kirkegaarden.

BOGANMELDELSER

Kai Michelsen: They died for us. In memory of Allied airmen, who lost their lives in Denmark during the second world war. 8°, 96 S. The Scandinavian publishing Comp., Kbh. 1946.

Efter et Forord af Kai Michelsen er der et Af-snit, hvor forskellige Begivenheder fra Besættel-sestiden, bl. a. de store Angreb paa Gestapos Hovedkvarterer her i Danmark, omtales. Forfatteren omtaler derefter 27 forskellige Begravelser, hvor han kommer ind paa, under hvilke Former det er sket, og hvem der nu sørger for Pasningen af Gravstedet.

Der er et rigt og smukt Billedmateriale, som tildels skyldes Havearkitekt Johannes Tholle.

Naar Bogen i hele sin Udførelse er saa smuk, er det Synd, at Forfatteren visse Steder har gjort nogle Fejltagelser, f. Eks. var det ikke von Hanneken, men von Kaupitsch, der underskrev Proklamationen, der blev nedkastet den 9. April, ligesom han er inkonsekvent, idet han jonglerer med Stednavnene skiftevis paa Engelsk og Dansk. Bag i Bogen er der et udmærket Danmarkskort med Fortegnelse over de forskellige Begravelser, kun savner man en Afmærkning af maaske den største Begravelse — nemlig Esbjerg.

Trods disse smaa Ulemper er Bogen et smukt

og varigt Minde over de allierede Soldater, der satte Livet til, for at Danmark kunde leve frit.

Alice Nissen.

Emil Bøttiger: Kirkegaarden. Den kommunale Kirkegaardsdrift. 8°, 12 S., Aarhus 1946.

Frie Erhvervs Værns Aarhus Afdeling har udgivet denne Pjece, hvori Forfatteren dels gentager, hvad han Gang på Gang har skrevet mangfoldige andre Steder og bl. a. beskæftiger sig med Sæculariseringens Følger, — samtidig med, at ikke mindst hans By har bygget Kapel i Kirkestil og giver sine Kapeller Udsmykning med kristelige Symboler. I det stærkt agitatoriske Afsnit om Aarhus Kirkegårdsforhold går Forfatteren direkte imod sin tidligere som Embedsmand gjorte Indstilling til Kommunen om dette Emne.

RESOLUTIONER m. m.

Arbejds- og Socialministeriets Skriv. (21/11 40) (til det sociale Udvalg i Slagelse) ang., hvorvidt der, naar en Begravelse foregaar for offentlig Regning, kan kræves Betaling for Kirkeklokkernes Benyttelse og Godtgørelse for Honorar til Ringeren.

I Skrivelse af 27. Maj 1939 jfr. Skrivelse af 1. Juli 1939 til Amtmanden over Sorø Amt, har Udvalget udbedt sig en Udtalelse fra Arbejds- og Socialministeriet med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvorvidt Udvalget i Tilfælde, hvor en Begravelse foregaar for offentlig Regning, og hvor de paarørende udtaler Ønske om Klokkeringning ved Begravelsen, kan rekvirere Klokkeringning uden at yde Betaling for Klokkernes Afbenyttelse eller Vederlag til Ringeren.

I denne Anledning skal man efter stedfunden Brevveksling med Kirkeministeriet og med Amtmanden over Sorø Amt meddele, at Arbejds- og Socialministeriet maa holde for, at der ved Begravelser, der foregaar for offentlig Regning, i det Omfang, hvor Klokkeringning ved Begravelse er almindelig i den ubemidlede Befolkning paa Stedet, hverken kan afkræves Kommunen Betaling for Klokkernes Benyttelse eller Godtgørelse for Honorar til Ringeren.

Det tilføjes, at Spørgsmaalets endelige Afgørelse henhører under Domstolene.

Kirkeministeriets Cirk. (12/12 40) (til Biskopperne) ang. Nedsættelse af Urner paa Kirkegaarde.

Da det af nogle Ministeriet i den senere Tid forelagte Sager fremgaar, at der hersker Usikkerhed med Hensyn til, hvad der af Præsterne vil være at iagttage i Tilfælde, hvor en afdød Persons Urne ønskes nedsat paa en Kirkegaard, der ikke er beliggende i det Sogn, hvori den paagældende er afgaaet ved Døden, finder Ministeriet Anledning til at anmode Deres Højærvær-

dighed om at ville henlede Præsternes Opmærksomhed paa, at ifølge Justitsministeriets Regulativ for Udførelse af Ligbrænding af 1. Juni 1937 § 6 kan Præsten paa det Sted, hvor Urnen nedsættes, ikke forlange sig Genpart af Dødsattest forelagt, hvorimod der i saadanne Tilfælde af vedkommende Krematorium (i København og Frederiksberg Begravelsesvæsenet) sendes en Meddelelse direkte til vedkommende Sognepræst om Udlevering af den paagældende Askeurne. Det bemærkes herved, at Justitsministeriet i Cirkulærskrivelse af 18. September 1940 til Københavns og Frederiksberg Begravelsesvæsen og samtlige Krematorier har fastsat, at denne Meddelelse bør indeholde Oplysning, foruden om Stedet og Tidspunktet for Brændingen, det paatænkte Anbringelsessted og eventuelt Navnet paa den Person, til hvem Udleveringen af Urnen er sket, tillige om den afdødes Navn, Stilling, Dødsstedet, Fødsels- og Dødsdato, Brændingsdagen og endvidere, hvis Jordpaakastelse har fundet Sted, Oplysning om Datoen for Jordpaakastelsen og den tjenstgørende Præsts Navn.

Det tilføjes, at der paa Grundlag af denne Meddelelse maa ske Tilførsel til Kirkegaardsprotokollen, hvorimod Tilførsel til Ministerialbøgerne i saadanne Tilfælde ikke bør finde Sted, medmindre Jordpaakastelsen er foretaget det paagældende Sted, saaledes at der i Forvejen er sket Tilførsel til Ministerialbøgerne om Begravelsen.

Kirkeministeriets Cirkulærskriv. (24/2 41) (til Overtilsynene for Kirkerne i København og paa Frederiksberg) ang., hvilken Legitimation der bør kræves ved Modtagelsen af Lig i de københavnske og frederiksbergske Kirker og paa de disse tilhørende Kirkegaarde.

I Skrivelse af 28. November 1940 har Sundhedsstyrelsen i Anledning af en til samme indsendt Indberetning fra Amtslægen i Københavns Amt om, at det ved et medicolegalt Lægesyn den 29. September 1940 havde vist sig, at Liget var kørt i Kapel, uden at Dødsattest forelaa, henledet nærværende Ministeriums Opmærksomhed paa Spørgsmaalet om, hvilken Legitimation der bør kræves ved Modtagelse af Lig saavel paa Kirkegaardene som i Kirkernes Kapeller.

I Anledning heraf skal Ministeriet paa Grundlag af Oplysninger om, hvorledes Forholdet er ordnet paa de under Københavns og Frederiksbergs Begravelsesvæsen hørende Kirkegaarde, bede paaset, at følgende Forskrifter overholdes ved Modtagelse af Lig paa Kirkegaarde, der ejes af Kirker, eller i Kirkernes Ligkapeller:

Forsaavidt der ikke ved Afleveringen af Liget medbringes en Kapelseddel, der er udstedt enten af Københavns eller Frederiksbergs Begravelsesvæsen, skal Dødsattest forevises ved Afleveringen,

og den, der modtager Liget, skal attestere, at Dødsattest er forevist i disse Tilfælde.

Det følger heraf, at det ikke kan anses for tilstrækkeligt, at Kisten alene er forsynet med Navneseddel.

Kirkeministeriets Skriv. (11/3 41) (til Biskoppen over Aalborg Stift) ang., hvorvidt Dødsattest kan kræves forelagt ved tyske Militærbegravelse her i Landet.

Kirkeministeriets Skriv. (24/3 41) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Københavns Stift) ang., at en Bestemmelse i et Kirkegaardsreglement om, at Brugsretten til et Gravsted kun med Kirkegaardsbestyrelsens Samtykke kunde overgaa til andre end den berettigedes Enke eller Livsarvinger, ikke kom til Anvendelse paa Gravsteder, der var erhvervede inden Udstedelsen af det omhandlede Reglement, m. m.

Med Skrivelse af 6. Januar 1941 har Stiftsøvrigheden forelagt et Andragende for Ministeriet, hvori Overretssagfører N. N. ved Landsretssagfører O. O. for sin Klient, Grosserer P. P. af København, besværer sig over en af Søllerød Sogneraads Kirkegaardsudvalg paa Kirketiende-ejeren, Søllerød Kommunes Vegne truffet Afgørelse vedrørende Gravsted Nr. 850 paa Søllerød Kirkegaard.

Af det i Sagen oplyste fremgaar følgende:

I Henhold til Skrivelse af 29. September 1907 fra Værgen ved Søllerød Kirke har Grosserer P. P. — Fader til fornævnte Grosserer P. P. — erhvervet Ejendomsretten til bemeldte Gravsted, stort ialt 96 Kvadratalen, for 100 Aar til Aar 2007 for et Beløb af 910 Kr.

I Aaret 1908 er der derefter opført et muret Gravkammer paa Gravstedet for ca. 2800 Kr., herunder Udgifter til Paaførelse af Muldjord, Beplantning og Dræning. I Tiden fra 1908 til 1919 er den aarlige Vedligeholdelsesudgift, inclusive Reparationer, beregnet til gennemsnitlig 50 Kr. I de følgende 19 Aar er Beløbet for en aarlig Vedligeholdelse, der anføres at have været særdeles rundelig, beregnet til gennemsnitlig 179 Kr.

Da Grosserer P. P. junior ikke satte særlig Pris paa Gravkammeret, blev de deri værende Kister i Sommeren 1937 flyttet bort, og der indledes samtidig Forhandlinger med Kirkegaardsudvalget om Vilkaarene for Afhændelse af Gravstedet.

Under disse Forhandlinger har Udvalget henvist til Bestemmelsen i § 6 i det den 26. Marts 1927 af Stiftsøvrigheden approberede Reglement for Søllerød Kommunes Kirkegaarde, hvorefter Brugsretten til et Gravsted efter den berettigedes Død overgaa til Enken eller Livsarvingerne, hvorimod Overgang til andre kun kan ske med

Udvalgets Samtykke. Udvalget har derhos — i Henhold til en i de senere Aar fulgt Praxis ved Overdragelse af Brugsret paa langt Aaremaal — som Vilkaar for at give Tilladelse til Overdragelsen stillet, at Kommunen samtidig overtager Vedligeholdelsen af Gravstedet og Gravkammeret mod en kontant Indbetaling en Gang for alle af 10.000 Kr.

Over dette Vederlags Størrelse har Grosserer P. P. besværet sig, hvorhos Landsretssagfører O. O. har henvist til Bestemmelsen i § 7, Stk. 1, saavel i fornævnte Reglement af 1927 som i det senere, den 13. Marts 1939 af Stiftsøvrigheden approberede Kirkegaardsreglement, hvorefter »tidligere udstedte Skøder paa Gravsteder forbliver i Kraft, selvom de er i Strid med dette Reglement«. Ud fra denne Bestemmelse — der i ligelydende Form findes ogsaa i de ældre Reglementer af 17. Marts 1910 (§ 13) og 20. Januar 1920 (§ 13) — har Landsretssagføreren rejst Spørgsmaal om, hvorvidt Udvalget retsgyldigt kan kræve, at det skal give Samtykke til den omdelte Ordning, idet Sagføreren hævder, at det afgørende i saa Henseende maa være, hvilke Bestemmelser der var gældende herom ved Skødets Udstedelse i 1907.

Ved de af Stiftsøvrigheden derefter anstillede Undersøgelser er det endvidere oplyst, at Gravstedsretten i 1907 maa antages at være erhvervet i Henhold til Bestemmelserne i det den 23. Maj 1881 af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet approberede Reglement for Benyttelsen af Søllerød Kirkegaard, samt at der i dette Reglement *ikke* findes nogen Bestemmelse om, at Kirketiende-ejeren's Samtykke er nødvendigt til Overdragelse af Gravstedsretten til andre. Den første Bestemmelse herom findes i § 20 i et udateret Udkast til »Reglement for Benyttelse af Søllerød Kirke og Kirkegaard«, der synes at have dannet Grundlaget for fornævnte Reglement af 17. Marts 1910 for »Kirker og Kirkegaarde i Søllerød Kommune«. I sidstnævnte Reglements § 13 findes første Gang Bestemmelsen om, at »tidligere udstedte Skøder paa Gravsteder forbliver i Kraft, selvom de er i Strid med dette Reglement«.

Uanset denne Bestemmelse har imidlertid saavel Søllerød Sogneraad som dettes Kirkegaardsudvalg fastholdt, at Samtykke til en eventuel Overdragelse maa anses for at være nødvendigt og har jfr. det ovenfor anførte, som Betingelse stillet, at Kommunen overtog Vedligeholdelse af Gravsted og Gravkammer indtil Aar 2007, saaledes at der herfor skulde indbetales en Vedligeholdelseskapital paa 10.000 Kr.

(Fortsættes).

Tillæg til »Vore Kirkegaarde« Bind 16 Nr. 2

Generalforsamling

Foreningen for Kirkegaardskulturs ordinære Generalforsamling afholdes Mandag den 11. August Kl. 11 i Borgerforeningens Lokaler i Svendborg. Dagsorden ifølge Lovene; desuden Forslag fra Bestyrelsen om Lovændringer, nemlig § 4, Stk. 1 om Suppleanter, om Omvalg og sidste Stykke om Kontrakter samt Op-hævelse af § 6, Stk. 2 og § 12. Eksemplarer af Foreningens Love faas portofrit tilsendt ved Henvendelse til Foreningens Kontor.

15. Juli 1947.

C. I. SCHARLING,

Formand, Biskop.

/H. F. Jepsen,
Sekr., LRSagf.

I Tilslutning til Generalforsamlingen afholdes der Kl. 10 Andagt ved Biskop, Dr. phil C. I. Scharling i St. Nikolaj Kirke. Kl. 12 Frokost i Borgerforeningen. Kirkegårdsbestyrelsen i Svendborg indbyder til Studietur til Byens Kirkegårde m. m.; der stilles Kl. 14 ved Inspektørboligen ved den gamle Kirkegård. Kl. 18 Middag i Borgerforeningen. Kl. 20 offentligt Møde i Borgerforeningen med Foredrag af LRSagfører H. F. Jepsen om Kirkegårdenes juridiske Problemer og Lysbilledforedrag af Havearkitekt Johannes Tholle om Kirkegårdenes Regulering og Beplantning.

REGNSKAB

1. April 1946—31. Marts 1947

Indlægter

Kassebeholdning pr. $\frac{1}{4}$ 1946.....	Kr.	220,99
Kontingenter	-	4584,45
Tilskud	-	1500,00
Forlagsvirksomhed m. v.....	-	777,07
	Kr.	7082,51

Udgifter

Kontorhold.....	Kr.	2179,64
»Vore Kirkegaarde«	-	3694,14
Lån, Afdrag og Renter	-	517,28
Møder, Rejser	-	304,80
Blomster, Kranse.....	-	111,50
Diverse	-	93,20
Kassebeholdning pr. $\frac{31}{3}$ 1947	-	181,95
	Kr.	7082,51

Roskilde, den 5. April 1947.

(sign.) Hans Ronø, Kasserer.

Regnskabet er gennemgaaet og fundet overensstemmende med de forelagte Bilag. Kassebeholdningen er til Stede.

A. Falmer-Nielsen   P. F. Jensen
(sign.)   (sign.)

Nye Medlemmer

Afdeling B.

46. Teknologisk Instituts Bibliotek.

Afdeling C.

884. Hr. Kirkegartner Andr. Gaarde, Maribo.

885. Hr. Gartner O. G. Christensen, Merløsevej 9, Husum.

FRA DANSKE KIRKEGÅRDE

2/2 (Fr.borg Amtstid.): Hørsholm Kgd. skal udvides.

14/3 (Ålborg Amtstid.): Endnu en Ud. af Urnehaven i Ålborg.

11/4 (Flensborg Avis): Licitation over Ud. af Rinkenæs Kgd.s Ud. (Havearkitekt Johannes Tholle; Entreprenør Nic. Wolf).

14/4 (Ny Tid): Vejgård Mhsh. har udset sig 8 Td. Land til ny Kgd.

15/4 (Holstebro Soc.-Dem.): 13.000 Kr. til Ændringer i Kgd.s Forhave. (Kgdsgt. Valbjørn Christensen).

21/4 (Nakskov Tid.): Nakskov må ikke selv avgøre Urnehavens Udsmykning.

24/4 (H.ør Dagbl.): Her og »hinsidan« (om Krematorier).

24/4 (Sydsjæll. Soc.-Dem.): Lodsejerne skal have 300.000 Kr. for Areal til Næstved ny Kgd.

28/4 (Silkeborg Avis): Skorup Kgd. skal udv.

3/5 (Grenå Folketid.): Grenå Kgd. reguleres.

6/5 (Nordsjæll. Soc.-Dem.): Ålsgårde Kgd. trænger til Udvidelse.

8/5 (Nordsjæll. Soc.-Dem.): Frederikssund Kgd. skal udvides (Arkitekt Erik L. Rasmussen, Havearkitekt Johannes Tholle).

- 13/5 (Holbæk Soc.-Dem.): Kgd.s-Inspektøren bliver i sin Stilling i Holbæk.
- 14/5 (Svendborg Avis): Stor Udv. af Gislev .Kgd.
- 14/5 (Skive Venstrebl.): Jebjerg Kgd. skal udv.
- 16/5 (Fyns Stiftstid.): Intet Blomsterflor på Kgd. i Odense på Grund af den strenge Vinters Ødelæggelser.
- 17/5 (Ålborg Stiftstid.): Vejgård har købt Jord til Udv. i Lejbjerg.
- 22/5 (Thisted Amts Avis): Udv. af Vestre Kgd. i Thisted koster ca. 169.000 Kr. (Havearkitekt *Troels Erstad*).
- 24/5 (Nordsjæll. Soc.-Dem.): Tre Kgd. i Hellebæk.
- 25/5 (Ålborg Stiftstid.): Kgd. skal ikke være verdslige Parker.
- 27/5 (Ålborg Stiftstid.): Mindelunden på Ålborg Kgd. (Arkitekt *Vilh. Bøgh*).
- 28/5 (Ærø Avis): De skandaløse Forh. på Ærøskøbing Kgd. må nu bringes til Ophør.
- 29/5 (Sønderjyden): Der bør bygges et Kapel på den ny Kgd. i Sønderborg (se iøvrigt »V. K.« S. 10—11 og 15—22).
- 29/5 (Hvetbo Herreds Avis): Kgd. skal ikke være verdslige Parker).
- 29/5 (Svendborg Amtstid.): Uhyggelige Forhold på Ærøskøbing Kgd.
- 30/5 (Århus Amtstid.): Kgd. i Trustrup vil kunne indvies om en Måned Tid (c. 1 ha; Havearkitekt *Emil Bøttiger*, Entreprenør *Anton Møller*).
- 30/5 (Thisted Soc.-Dem.): Thisted gl. Kgd.
- 31/5 (Thisted Amts Avis): Udv. af Thisted Kgd. påbegyndes (Havearkitekt *Troels Erstad*).
- 3/6 (Randers Amtstid.): Det ny Kgd.s-Anlæg i Hobro (Kgdsgt. *S. Hansen*); hvis Planen bliver færdig, agtes den udstillet i London i 1948.
- 3/6 (Ærø Folkebl.): Søby Kgd. skal udvides med 200 Gravsteder.
- 5/6 (Ålborg Stiftstid.): Licitation over Mindelund på Ålborg Kgd.
- 6/6 (Århus Amtstid.): Udv. af Vridders Kgd. er færdig.
- 6/6 (Århus Amtstid.): Ondartet Hærværk på Æbletoft Kgd.
- 9/6 (Vejle Amts Folkebl.): Den ny Kgd. i Mølholm påbegyndes snart (Havearkitekt *Johannes Tholle*).
- 13/6 (Randers Dagbl.): Tanker om Grensten Kgd.

FRA NORSKE KIRKEGÅRDE

- 28/1 (Hadeland Brandbu): Normalvedtægter for Kgd. på Hadeland.
- 29/1 (Hamar Stiftstid.): Kirke og Kgd. på Storhamar.
- 18/2 (Nidaros): Lillehammer Kgd. reguleres efter Arkitekt *Hoffs* Plan.
- 22/2 (Varden): Kgd. for Borgestad må udvides.
- 1/3 (Nidaros): Udv. af Sletta Kgd.

- 5/3 (Dagsavisen): Russerkgd. i Ørland lægges til den øvrige Kgd.
- 21/3 (Haugesunds Arbejderbl.): Udv. af Sveio Kgd.
- 24/3 (Rogaland): Bygden Menighedsråd må gå i brodden for en bedre Kgd.s-Kultur.
- 10/4 (Haugesunds Dagbl.): Bogn skal udv. Kgd.
- 18/4 (Tiden): Arendal trenger i høy grad til en ny kgd.
- 29/4 (Rengeriks Blad): Mønsteravdeling skal anlegges på Nordenhov kgd.

FRA SVENSKE KIRKEGÅRDE

- 15/4 (Westgöten): För vackrare griftegårdar (Kursus).

FRA FINSKE KIRKEGÅRDE

- 6/4 (Hufvudstadsbl.): Foredrag om moderne Kgd. i den nystiftede Forening af trädgårdsarkitekter i Helsingfors.
- 21/4 (Socialdemokraten): Havearkitekt *Johannes Tholle* assisterer Helsingfors Stad med en ny Kgd. (Fastböle).

FRA TIDSSKRIFTERNE

Alm. svensk trädgårdstidning Nr. 11: Helsingfors oppvisar ett nytt ansikte 1947.

Ignis Nr. 4: Att få vila i hembygdens jord. — När pestilention gick och griftegårdarne avstängdes. Ett besög vid Karlskoga krematorium. — Nr. 5: Jordfästningspsalm. Vila i frid. Golland bör snart få krematorium. Tävling om kyrkogårdskapell och krematorium i Lund. — Nr. 6: Urnlund i Skänninge kyrkogård. Några synpunkter på förslaget till kapellkrematorium i Lund.

Lolland-Falsters historiske Samfunds Årbog for 1947: Begravelser i Maribo Domkirke fra 1634—1656 og fra 1688—1802.

Landsbygraveren Nr. 3: Lønreguleringen. Vore Rettigheder. Skik og Brug. Ud i den kolde Sne. Sprængning m. m. En Gravers Klagesuk. — Nr. 4: Fra en ny Graver. Den vestjydske Graver. Sprængning. — Nr. 5: Gravernes Honorarer. Ang. Klokkeringning i Anledning af Kongens Død.

Stenhuggertidende Nr. 5: Kirkegårds-kultur. — Nr. 6: Landet over (om nogle Gravmæler m. m.).

Trädgårds-Nytt Nr. 11: »Världens vackraste vilostad« (Helsingfors Kgd., Finland).

BOGANMELDELSER

Lustgården 1946. Årsskriftet udgivet af »Föreningen för dendrologi och parkvård«. 8°, 260 Sider, Stockholm 1947. Tilegnet *Robert E. Fries* i Anledning af hans 70-årsdag.

Docent *Fagerlind* har skrevet om sine Forsøg med at fremstille nye Sorter af Parkroser, både egnede til Brug som »Vitaminplanter« og som Prydbyske. Den rent videnskabelige Udredning er i den fineste Orden. Den æstetiske Side kan diskuteres, men kan man tro på de smukke Farveplancher, synes Sorterne »Hanna«, »Robert E. Fries« og til Nød »Barbro« at tilfredsstille selv en kræsen Smag. Planteskolerne må se at få Formeringsmaterialet.

Professor *Carl G. Dahl* fortæller om Kuldeskader på Vedbend, Valnød, ægte Kastanie og flere andre både løvfældende og stedsegrønne Træer; det er i det store og hele de samme Erfaringer, som vi her i Landet gjorde i de strenge Vintre, og vel tildels også i År, hvor Kuldeskaderne er større, end man for en Måned siden troede. — En Artikel af *Ingmar Fröman* om Vedbend fortæller, at denne uundværlige Klatreplante i Eggen om Stockholm har sin Nordgrænse og at de strenge Vintre har ødelagt utallige Planter.

Tor Nitzelius skriver om Juglans og konstaterer det samme, som vi har set her i Landet, at Juglans regia ikke er tilstrækkelig hårdfør, men at f. Eks. Juglans sieboldiana helt til Härnösand ingen Skade har taget. Det bør undersøges, om der ikke kan tilvejebringes en Varietet, som både har tilfredsstillende Frugter, og som er fuldt hårdfør.

Professor *Sylvén* beskriver Alphems Arboret og kalder det en ny svensk Seværdighed; efter Artiklen og Billederne at dømme er det en skandinavisk Seværdighed. Anmelderen elsker Plantelister og i denne Artikel findes en herlig Planteliste.

Det er af Pladshensyn umuligt at komme ind på alt det fortrinlige Materiale, som denne Årgang indeholder, men der skal lige gøres opmærksom på en storartet æstetisk Behandling af Dendrologi og Trädgårdskonst, naturligvis af *Sven A. Hermelin*.

Billederne er i År dejlige, Papiret fint, men vi må bede om at få den uundværlige Litteraturfortegnelse igen. Vi bad om den i 1946, det hjalp ikke, måske det hjælper nu. Lustgården 1946 burde kendes af alle danske interesserede Botanikere, Havearkitekter og Kirkegårdsfolk.

E. Qvist.

Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare. Handlingar från årsmötet i Borås 3.—6. Augusti 1946. 4°, 26 S. + Bilag.

Foreningen, der iøvrigt i 1947 fylder 10 År, har her udsendt endnu et værdifuldt Skrift til Belysning af Forholdene vedr. Kirkegårdene i Sverige, idet Skriftet ikke alene er en Årsberetning fra Foreningen, men rummer Skildringer af de Kirkegårde, som besøges, — in casu Borås, for hvilke den dygtige kyrkogårdsf. *B. Schmidt* redegør. End-

videre gengives Formanden *G. V. Walbergs* fortrinlige Foredrag om Beskæring af Træer og Buske på Kirkegårdene, — desværre må hans ikke mindre gode Billeder undværes.

Turun hautauskapelli. 4°, 20 S., u. År og St.

I et smukt Hefte redegør Arkitekt *Erik Bryggman* m. fl. for det i 1939—41 (altså under Vinterkrigen m. m.) i Åbo opførte smukke og ejendommelige Kapel. Desværre er Teksten kun på Finsk, men et Resume er dog flersproget. Illustrationerne taler for sig selv og er tildels helsides. Kapellet, der har et og andet tilfælles med Skokskapellet i Stockholm södra kyrkogård, er værd at besøge; Beliggenheden midt imellem Fyrrestammerne er næsten som en Åbenbaring; Kontrasten med Sukkulenterne i Hovedrummet er stærk, men Anvendelsen af de sidstnævnte sammen med andre Potteplanter overdrevet. Skulpturerne i Murværkerne synes vanskelige at få fat på og forstå.

RESOLUTIONER m. m.

Fortsat fra Side 4.

I sin Skrivelse af 6. Januar 1941 har Stiftsøvrigheden i Anledning af det saaledes stillede Vilkaar udtalt, at det — uanset hvilken Praksis der hidtil har været fulgt af Søllerød Kommune som Kirketiendejer — maa tilkomme Stiftsøvrigheden at godkende Vilkaarene for en saadan Overenskomst i Overensstemmelse med Reglerne i § 18 i kgl. Anordning af 10. December 1927 angaaende Kirkegaarde. Endvidere har Stiftsøvrigheden udtalt, at et Beløb af 10.000 Kr. maa anses for at være unødvendig højt under Hensyn dels til to i Sagen indhentede Erklæringer fra Arkitekt Adam Møller af 2. Januar og 29. Oktober 1940, hvorefter en Vedligeholdelseskapital paa 4.000 Kr. skulde være tilstrækkelig, dels til det i Skrivelse af 18. Oktober 1939 fra Landsretssagfører O. O. anførte, hvorefter Sogneraadet i 1923 skal have tilbudt at overtage Vedligeholdelsen for de da resterende 84 Aar for et Beløb af 4.500 Kr.

Ministeriet har yderligere med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 27. Februar 1941 modtaget Afskrift af en af Kirkegaardsudvalget indhentet Udtalelse af 20. Januar 1941 vedrørende Sagen fra Kommunens Sagfører, Højesteretssagfører Q. Q., København, tillige med Meddelelse fra Udvalget om, at dette fortsat anser sig berettiget til at fastholde de i Sagen stillede Krav, til hvilket Standpunkt Søllerød Sogneraad siden har sluttet sig i sit den 13. Februar 1941 afholdte Møde.

Stiftsøvrigheden har heroverfor bemærket, at Højesteretssagfører Q. Q.'s Erklæring ikke giver Stiftsøvrigheden Anledning til at ændre sin Indstilling af 6. Januar 1941, men at Stiftsøvrigheden i det hele — hvad angaar Spørgsmaalet om Søl-

lerød Kirkegaardsudvalgs Beføjelse med Hensyn til Godkendelse af Gravstedets Overdragelse — kan henholde sig til det i Indstillingen udtalte.

Stiftsøvrigheden har derhos anført, at den er enig med Højesteretssagfører Q. Q. i dennes Bemærkninger om, at det ikke af Bestemmelserne i det gældende Reglements § 6 om, at en Overdragelse til andre end Enke eller Livsarvinger kræver Udvalgets Samtykke, følger, at Udvalget kan gøre dette Samtykke afhængigt af en hvilken som helst Betingelse, idet Stiftsøvrigheden formener, at Reglen i § 6 om Udvalgets Samtykke er givet, for at Kirkegaardens Bestyrelse til enhver Tid kan have Indseende med, hvem der er Indehaver af Gravstederne, men at Samtykke til Overdragelse normalt ikke bør nægtes og formentlig ogsaa i Praksis vil blive givet, hvor der — som i det her foreliggende Tilfælde — er en fornuftig Begrundelse for Ønsket om Afstaaelse af Gravstedet og Gravkamret, og at det i alt Fald ligger udenfor det i § 6 fastsatte at gøre Samtykket afhængigt af Ydelsen af et Vederlag som her krævet, hvilket Vederlags Størrelse det iøvrigt som ovenfor anført maatte tilkomme Stiftsøvrigheden at godkende i Medfør af Bestemmelserne i § 18 i kgl. Anordning af 10. December 1927 angaaende Kirkegaarde.

I Anledning af det saaledes foreliggende skal man meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet maa finde, at den naturlige Mening med den citerede Bestemmelse i det gældende Reglements § 7, Stk. 1: »Tidligere udstedte Skøder paa Gravstedet forbliver i Kraft, selv om de er i Strid med dette Reglement« maa være, at Bestemmelser i det paa Erhvervelsetidspunktet gældende Reglement med Hensyn til Spørgsmaal som det heromhandlede (Gravsteds-ejers Beføjelse til at overdrage Gravstedsretten til en anden) maa forblive gældende for dette Gravsted, selv om der fastsættes andre Bestemmelser herom i senere Reglementer, idet der, saafremt noget andet skulde gælde, formentlig i Skødet eller Fæstebrevet burde have været optaget en Passus om, at Indehaveren af Gravstedet — i alt Fald med Hensyn til visse Beføjelser — »er undergivet Bestemmelserne i den for Kirkegaarden til enhver Tid gældende Vedtægt«, hvilken Bestemmelse f. Eks. findes optaget i en af Stiftsøvrigheden hertil indsendt trykt Formular til et »Grav-Fæstebrev«.

Ministeriet maa herefter holde for, at det ikke retsgyldigt kan kræves, at Ejeren af det i 1907 erhvervede Gravsted Nr. 850 paa Søllerød Kirke-

gaard, Grosserer P. P. junior, skal have Kirkegaardsudvalgets Samtykke til Overdragelsen af det ommeldte Gravsted til andre end Enke og Livsarvinger, hvorhos Ministeriet kan slutte sig til det af Stiftsøvrigheden udtalte om, at Kirke-tiendeejeren er uberettiget til at gøre sit Samtykke til Overdragelsen betinget af et kontant Vederlag en Gang for alle paa 10.000 Kr. for Vedligeholdelse af Gravsted og Gravkammer indtil Aar 2007, og at det i hvert Fald i Medfør af Bestemmelsen i § 18, Stk. 1, i kgl. Anordning af 10. December 1927 angaaende Kirkegaarde maatte tilkomme Stiftsøvrigheden at godkende et saadant Vederlag, hvilket iøvrigt ogsaa gælder i alle Tilfælde, hvor der bliver Spørgsmaal om Kirke-tiendeejers Overtagelse af Vedligeholdelsen af et Gravsted for længere Tid end een Fredningsperiode.

Kirkeministeriets Approbation paa følgende Ændringer i den under 25. Januar 1936 approberede Vedtægt for Kirkegaardene og Begravelsesvæsenet i Randers under Bestyrelse af Randers Byraad og Dronningborg Sogneraad i Henhold til Kirkeministeriets Skrivelse af 27. Oktober 1934.

Kongelig Stadfæstelse (5/4 41) (udfærdiget gennem Kirkeministeriet) paa Fundats for Margrethe og S. C. Heilesens Legat til Tornby Kirkegaard.

Kirkeministeriets Skriv. (7/4 41) (til Vagtaarnets Bibel- og Traktatselskab, Valby), ang. en Besværing over, at et Kirkegaardskapel ikke var blevet stillet til Raadighed til Begravelse af en Person, der stod udenfor Folkekirken.

I et direkte hertil indsendt Andragende af 28. Februar d. A. har Selskabet besværet sig over, at Sognepræst for Tønder Menighed N. N. den 20. Januar d. A. nægtede at stille Kapellet paa Tønder Kirkegaard til Raadighed for Deres Repræsentant i Tønder, Hr. O. O., til Begravelse af dennes Hustru.

Det fremgaar af den fra Sognepræst N. N. i Sagens Anledning indhentede Erklæring, at fornævnte O. O. tillige med sin Familie er udmeldt af Folkekirken og tilhører et Trossamfund, kaldet »Jehovas Vidner«, hvorfor hans afdøde Hustru ønskedes jordfæstet uden Medvirkning af Folkekirkens Præster.

Af den nævnte Erklæring fremgaar endvidere, at der først paa selve Begravelsesdagen er rettet Henvendelse til Kordegnen om Tilladelse til at benytte Kapellet, men derimod ikke til Sognepræsten, uagtet Kordegnen henviste til Forhandling med denne.

(Fortsættes.)

Tillæg til »Vore Kirkegaarde« Bind 16 Nr. 3

FORENINGEN FOR KIRKEGAARDSKULTUR

Generalforsamling.

Mandag den 11. August 1947 afholdt Foreningen for Kirkegaardskultur sin ordinære Generalforsamling i Svendborg. Forinden var der Andagt i St. Nikolaj Kirke ved Foreningens Formand, Biskop, Dr. phil. C. I Scharling.

Ved Generalforsamlingen bød Formanden velkommen, og til Dirigent valgtes Realskolebestyrer *Magnus Lund*, Svendborg. Formanden mindedes indledningsvis i hjertelige Ord vor afdøde Konge. Af Beretningen fremgik det bl. a., at Foreningen er i fortsat Vækst, og at Bladet »Vore Kirkegaarde« nu udsendes i over 800 Eksemplarer, ligesom Salget af Foreningens Smaaskrifter og den af Foreningen udgivne Kirkegaardsprotokol forløber tilfredsstillende. I Anledning af, at Havearkitekt, Redaktør *Johannes Tholle* efter 21 Aars Arbejde som Foreningens Sekretær efter eget Ønske har nedlagt dette Hverv, takkede Formanden med Tilslutning fra Generalforsamlingen i hjertelige Ord Tholle for hans Arbejde gennem Aarene som Foreningens Sekretær og udtalte sin Glæde over, at Tholle forbliver som Redaktør af Foreningens Blad. Formanden præsenterede derhos Foreningens nye Sekretær, Landsretssagfører *H. F. Jegsen*, Haderslev, for Forsamlingen. Sluttelig udtalte Formanden sin Glæde over den stadige Tilgang af nye Medlemmer, og takkede dem, der var kommet tilstede, deriblandt fra de nordiske Brødrefolk, Kyrkogårdsforestanderne *G. V. Walberg*, Malmø, og *Albert Langwagen*, Karlskrona.

Kassereren, Kirkegaardsinspektør *Hans Rønø* fremlagde det reviderede Regnskab for Aaret 1946/47 og Budget for Aaret 1947/48. Der gaves Decharge, og ligesom Budgettet godkendtes. Redaktøren redegjorde for Redaktionsarbejdet og udtalte det ønskelige i at kunne naa frem til at udsende Foreningens Blad 6 Gange om Aaret i Stedet for som nu 4 Gange, men foreløbig var dette ikke gennemførligt paa Grund af Papiersituationen.

I Forbindelse med Fremlæggelse af Virksomhedsplanen opstod der en Diskussion (indledt af Arkitekt *Sven Fritz*, Aabyhøj), om at komme væk fra Gravmonumenternes stereotype Former. I Drøftelsen om dette Emne deltog bl. a. Stenhuggermester *Karl Hansen Glem*, Roskilde, Folketingsmand, fhv. Kirkeminister *Johs. Hansen*, Menighedsrådsformand, Papirarbejder *Vilh. Nielsen*,

Næstved, medens Kyrkogårdsf. *G. V. Walberg*, Malmø, gav Oplysninger om de om Emnet udfoldede Bestræbelser i Sverige. Efter Forslag af *Johs. Hansen* enedes man om at drøfte Sagen i Forretningsudvalget, der saa vilde fremkomme med en Betænkning. De foreslaaede Ændringer til Lovene godkendtes. Det bemærkes i denne Forbindelse, at Lovene i den ændrede Affattelse er under Trykning, og Medlemmer ved Henvendelse til Kontoret (Jomfrustien 16, Haderslev) vil kunne faa et Eksemplar tilsendt portofrit. Samme Sted vil der desuden altid kunne faas Agitationsmateriale for dem, der maatte ønske at hverve nye Medlemmer.

Efter de ændrede Love var vedtaget, afgik efter Tur følgende Medlemmer af Bestyrelsen: Kirkegaardsinspektør *Hans Rønø*, Roskilde, Havearkitekt *Johannes Tholle*, København, Folketingsmand, fhv. Kirkeminister *Johs. Hansen*, København, fhv. Lærer *Frands Hansen*, Lundeborg, Gudme, samt Stenhuggermester, Oldermænd *P. H. Mohr*, København, hvilke alle 5 blev genvalgt.

Til næste Aars Generalforsamling valgtes Ribe Stift.

Efter en Frokostpause inviterede Kirkegaardsbestyrelsen i Svendborg med Realskolebestyrer *Magnus Lund* og Kirkegaardsinspektør *Jens Gravesen* som fortrinlige Ledere Deltagerne paa Studietur til Svendborg og Taasinge Kirkegaarde med Kaffedrikning paa Troense Badehotel. Turen var i høj Grad interessant og belærende, og Foreningen benytter Lejligheden til at takke Svendborg Kirkebestyrelse og dennes fornævnte Repræsentanter for den udviste Gæstfrihed og den udmærkede Maade, hvorpaa de har bidraget til at give Generalforsamlingen en festlig Ramme.

Om Aftenen talte Havearkitekt *Johannes Tholle* og Landsretssagfører *Jegsen* ved et offentligt Møde.

H. F. Jegsen.

Nye Medlemmer

Afdeling A.

- 233. Jernved Menighedsraad.
- 234. Svinninge Menighedsraad.
- 235. Skodborg Menighedsraad.
- 236. Filskov Menighedsraad.

Afdeling C.

- 886. Stenhuggermester Svend Olsen, Valby Tingsted 10, Valby.
- 887. Stenhuggermester Poul Øder, Jernbanegade 17, Frederiksværk.
- 888. Kirkegaardsinspektør Haumann, Hjørring.
- 889. Kirkegaardsassistent Carlo Stunch, Kirkegaardskontoret, Odense.

890. Kirkegaardassistent Ejnar Rasmussen, Kirkegaardskontoret, Odense.
 891. Kirkegaardsassistent Nygaard, Kirkegaardskontoret, Odense.
 892. Kirkegaardsassistent Carl Erik Christiansen, Kirkegaardskontoret, Odense.
 893. Stiftsfuldmægtig Axel Riishøj, Ribe.
 894. Kirkegaardsgartner F. G. Bloch, Skodsborg.
 895. Teknolog Per Åke Friberg, Livjægergade 16^a, København Ø.
 896. Kirkegaardsinspektør Thorsen, Ringsted.

Afdeling D.

82. Kyrkogårdsförest. Rich. Andersson, Kalmar, Sverige.
 83. Kyrkogårdsförest. Tage Andersson, Eriksgatan 119, Landskrona, Sverige.
 84. Kyrkogårdsförest. Oscar Eksted, Ulricehamn, Sverige.
 85. Kyrkogårdsförest. Hans Cato, Stockholm, Sverige.
 86. Stadsträdsm. N. E. Andersson, Köping, Sverige.
 87. Akademiträdgårdsm. Artur Hermannsson, Trollhättan, Sverige.
 88. Kyrkogårdsförest. Hilmer Höglund, Sverige.
 89. Kyrkogårdsförest. Bendt Schmidt, Sverige.
 90. Stadsträdgårdsm. Walter Torsrud, Kristinehamn, Sverige.
 91. Lindköpings Griftegårdsnämnd, Sverige.
 92. Kyrkogårdsförest. Enok Nielsen, Eskilstuna, Sverige.
 93. Kyrkogårdsförest. G. A. Swedén, Djursholm 1, Sverige.
 94. Arkitekt Georg Fr. Fasting, Fjøsanger, Bergen, Norge.

FRA DANSKE KIRKEGÅRDE

- 16/6 (Grenå Folketid.): Udv. af Egen Kgd.
 19/6 (Sydsj. Soc.-Dem.): Engelsk Fælleskgd. på Svinø?
 20/6 (Thisted Amts Tid.): Udv. af Thisted Vestre Kgd. er efter Licitation overdraget Civiling. Carl E. Back for Kr. 71.000; Omf. ca. 2,5 ha. (Havearkitekt Troels Erstad).
 2/7 (Randers Amts Avis): Købet af Jord til Hobro ny Kgd. har kostet Kr. 53.000.
 4/7 (Nakskov Tid.): Nakskovs Kgd.splaner gået til Kirkeministeriet.
 10/7 (Næstved Avis): Næstved låner 300.000 Kr. til Køb af Jord for ny Kgd.
 11/7 (Fyns Tid.): Mærkelig Uvilje imod Brug af Odenses Korsløkke Kgd.
 14/7 (Grenå Folketid.): Stenvad ny Kgd. er indviet af Pastor Tolsgaard.
 22/7 (Thisted Soc.-Dem.): Administrationsbyggn. på Thisted Vestre Kgd. koster ca. 48.000 Kr.
 26/7 (Soc.-Dem.): Dragør ny Kgd. avleveret; Om-

kostn. ca. Kr. 68.000; Arkitekt Erik L. Rasmussen, Havearkitekt Johannes Tholle, Entreprenør, Murermester Henry Carlsen, Anlægsgartner S. Dencher m. fl.

- 26/7 (Svendborg Avis): Foreningen f. Kgd.skulturs Årsmøde.
 31/7 (København): Mindelunden i Ryvangen lukkes fra på Onsdag.
 1/8 (Sønderjyden): Rødning Kgd. reguleres af Fma. Jensen & Lyck.
 5/8 (Kolding Avis): Prøvegravn. for ny Kgd. i Kolding.
 6/8 (Loll.-F. Venstrebl.): Nykøbing F. Kgd. skal ikke blot være de Dødes Have.
 6/8 (Randers Dagbl.): Der købes Jord til Udv. af Onsild Kgd.
 7/8 (Rosk. Soc.-Dem.): Hareskovby Kgd. udvides med 4000 Kv.-Al.
 7/8 (Næstved Tid.): Mulighed for Konkurrence om Næstved ny Kgd.
 8/8 (Himmerland): Omlægn. af Hobro Kgd.
 12/8 (Ålborg Stiftst.): Ålborg Kgd. plyndres for Blomster.
 12/8 (Randers Dagbl.): Udv. af Kgd. i Ulstrup kan begynde.
 12/8 (Svendborg Avis): »Duetiden« er forbi på vore Kgd.
 12/8 (Fyns Stiftstid.): Kgd.sgartnerne i Odense skal se på jydsk Kgd.
 13/8 (Thisted Amts Avis): Blomster-Tyve på Vestre Kgd.
 18/8 (Politiken): Pietet for 25 Kr. (Sundby Kgd., København).
 18/8 (Berl. Aften): Sommerbilleder. Aften ved Købmandsbod og Kirkegård.
 20/8 (Berl. Tid.): Povl Søndergaards Mindesmærke opstillet på Fællesgr. på Bispebjerg Kgd.
 20/8 (Ringsted Folketid.): Tyskergravene i Haslev.
 21/8 (København): Foreningen for Kirkegårdskultur.
 22/8 (H.ør Soc.-Dem.): Ny Kgd. i Birkerød.
 26/8 (Berl. Tid.): En ordentlig Salut (Opslagstavle i Højby).
 27/8 (Sydsjæll. Venstrebl.): Kgd.sinspektørerne holder Møde.
 4/9 (Soc.-Dem.): Rødovre projekterer ny Kgd.
 6/9 (B. T.): Bispebjerg skal have underjordiske Lighuse.

FRA NORSKE KIRKEGÅRDE

- 5/5 (Rogaland): Dugnad på kgd. på Sola.
 5/5 (Romsdals Budstikke): 55 dekar til ny kgd. for Molde.
 13/5 (Fylket): Hjelpekgd. for Indre Eid.
 22/5 (Vestfold): Gravstedene.
 27/5 (Bergens Tid): Ny kgd. for Måløy.
 28/5 (Adresseavisen): Trondheim kgd. i støbeskeen.

- 13/6 (Arvejde-Avisa): Stavne og Tilfredshet kgd. skal udvides.
 14/6 (Glåmdalen): Kapel på Skarnas kgd.
 16/6 (Adresseavisen): Kgd. på Vikestad i Vikna.
 21/6 (Østlendingen): Udkast til ny kgd. i Grue.
 24/6 (Adresseavisen): Skandaløse Forh. på Lademoen gl. kgd.
 24/6 (Haugesund Dagbl.): Haugesund kgd. er en skam for byen.
 2/7 (Østlendingen): Kgd. i Tynset skal udv.
 4/7 (Bergens Tid): Arkitekt *Fasting* vandt konkurrans om minnekgd. p. Øvre Solheim.
 7/7 (Dalam Tid.): Egersund nye kgd. i Årstaddalen.

FRA SVENSKA KIRKEGÅRDE

- 5/8 (Västml. Länstidn.): Kyrkogårdsvård.

FRA TIDSSKRIFTERNE

Arkitekten (Helsingfors) Nr. 9—10: Jardins de dieu et d'epicure. Guds och Epikuros trädgårdar eller anteckningar om trädgårdskonst i allmänhet och begravningsplatser i synnerhet. Om Konkurrensen för en ny Plan til Fastbøle kgd.

Gartneryrket Nr. 25: Kirkegårdskonkurransen i Grue. — Nr. 27: Vestre Gravlund (Oslo).

Havearkitekten Nr. 3: Schweiziske og finske Kirkegårde. — Nr. 4: Minneslundar.

Ignis Nr. 7: Striden om en Kristusbild (Borås). Användes krematoriet i Borås för litet? Kommunat eldbegängelse i Göteborg, när nye krematoriet uppförts. Det viktigaste framsteget inom eldbegängelsesrörelsen. Om krematoriernas orglar. — Nr. 8: En eldbegängelsesrörelsens sångbok. Fattiggrav eller köpgrav. — Nr. 9: Prins Eugens Grav på Valdemarsudde. Bårhus och benhus bleve den forntida eldbeg.s efterföljare. Vid H G. Wells eldbeg. i Golders Greens krematorium. Det viktigste framsteget inom eldbeg. Askan sprides.

Landsbygraveren Nr. 6: Cirkulære til Stiftsøvrighederne ang. nogle Feriesp. Klokkingningen. Motoriseret. Dannebrog. — Nr. 7: Klokkingning. Kistepyntning med Dannebrog. — Nr. 8: Kursus. Omkring de store Kursus.

Norsk hagetidend Nr. 11: Grue Kirkegård.

Præsteforeningens Blad Nr. 27: Skal Præsten sige Sandheden ved Begravelse? — Nr. 29: Begravelsestaler.

Salmonsens Leksikon-Tidsskrift Nr. 10: Soldatergrave fra den 2. Verdenskrig.

Stenhuggertidende Nr. 7: Landet over (bl. a. Bill. fra Mindemur i Nordby, Fanø). — Nr. 8: Landet over.

BOGANMELDELSER

Johannes Tholle: Hvorledes man anlægger sin Have. 2. Udg. J. Fr. Clausens Forlag 1947. 8°, 168 Sider. Kr. 12,50.

Som en Afløser af sin i 1936 udgivne og forlængst udsolgte Bog med samme Titel, har Havearkitekt *Johannes Tholle* nu udsendt en ny Udgave, der er langt større, smukkere og bedre end den gamle.

Det er med allerstørste Behag man betragter denne fine Bog: et ganske dejligt Format med grønt Omslagsbillede og hvid Titelanbringelse. Det er en Fornøjelse at tage den i Hånden og blade i den, vrimplende fuld, som den er, af tekniske Oplysninger, inspirerende Idéer og smukke Billeder, — og så er der Sagregister, — behøver det at siges? Papiret er det bedst tænkelige, Tekst og Illustrationer up to date. Kun beklager man Annoncerne bag i Bogen.

Til sidst skal Forfatteren roses, fordi han pænt meddeler Navnene på de Havearkitekter, fra hvis Anlæg han bringer Billeder. Den kunstneriske Ejendomsret til et værdifuldt Haveanlæg eller en smuk Detaille bør i hvert Fald Fagfolk respektere. Når derfor sådant ses reproduceret (og det gør det tit), uden at Navnet paa den pågældende Ophavsmand nævnes, bør det stemples som Tyveri eller i hvert Fald ulovlig Omgang med Hittegods.

Havearkitekt Tholle vil i en saadan Sag være at frikende, — og hans Bog at anbefale.

Hans Ronø.

Åke Steen og Sven A. Hermelin: Betong i trädgården. 8°, 48 S., Svenska Cementföreningen, Stockholm 1947. Kr. 1,50 svenske.

I den »Havernes Stenalder«, som vi stadig finder os i, er det tydeligt, at Teglværker og Cementfabriker såvelsom Grusgrave og Stenfiskere har et ikke ringe Marked i vore Haver, — et Marked, som pekuniært næppe er af ringere Værdi end Planteskolernes og Frøhandlernes. Men det må undre, at man finder Anledning til at *propagandere* derfor; i hvert Fald er Erfaringerne for at få *leveret* det, man skal bruge, i hvert Fald i Danmark af i Dag ikke særlig gunstige, og efter hvad man har hørt, er der jo også både Materialeangel og Brist på Arbejdskraft i Sverige. Imidlertid har altså desuagtet den svenske Cementforening taget sig på at udsende en Brochure om Beton i Haverne, og forfattet af de to erfarne Trädgårdsarkitekter kan den givetvis bringe adskilligt af Interesse. Brochuren omtaler Murhaver, Glaciser, Hegn, Fliser m. fl. samt Fremstillingen af Materialerne, — et enkelt Gravsted avbildes, desuden Vandbassiner i forskellige Stør-

relser tilligemed Cementskulpturer og Krukker, kun savner man noget mere ud over et enkelt Billede om Badebassiner. Af Billederne ses iøvrigt tydeligt, både at mange Motiver er hentet på Svenskes Studierejser i Danmark, og at man på en ganske god Måde har overført samme til svenske Forhold, men man må på den Måde også konstatere, at Forskellen på danske og svenske Haver derved desværre bliver mindre og den gensidige Tilløkkelse i Fagkredse derfor ringere. Brochuren er udmærket og trykt på pænt Papir, og den vil utvivlsomt kunne være med til at udbrede bedre Smag på dette Område, hvad i Almindelighed kan tiltrænges. Anmelderen erindrer for nogle År siden under Titelen »Smukkere Haver« sely at have gjort en lignende Pjece for et dansk Firma; det var, da der var Vare-Overskud og Arbejdskraft at få. Mon denne Pjece skulde antyde et Vendepunkt i den Retning? Vi tvivler, men hvorfor dog ikke i hvert Fald også håbe?

Harald Thaulow: Erigerons Have. Om Jordglede og Blomster. 8°, 86 S. F. Bruns Bokhandels Forlag, Trondheim, u. Å.

Dette er ikke en *almindelig* Havebog; det er ikke en af »disse tørre og doserende« lærebøkene, sådan som Forlæggeren på Bogomslaget antyder, at nogle Bøger kan være, — men det er »en morsom og litterært betonet havebok«. Det er gået sådan, at Forfatteren *Harald Thaulow* i »Morgenbladet« havde nogle anonyme, med Erigeron signerede Lørdagsartikler om Haver og Havearbejde; og så bad man ham om at lave denne Bog. Han begynder med det kinesiske Vidsomsord, der i Norsk Citering lyder: Vil du være lykkelig én dag — drikk dig full. Vil du være lykkelig i tre dager — slakt din gris og et den. Vil du være lykkelig en uke — gift dig. Vil du være lykkelig alle dine dager — dyrk blomster. — Og han fortsætter med et Par Fortællinger om Planteglæde, indtil han inspireret fortæller om Bakteriernes Kamp i Jordbunden og Arbejdet med at forbedre denne. Så beretter han om, hvordan han fik indrettet sin første primitive Drivbænk, der blev Havens Vuggestue, — om de små Formeringsbede og Kompostbunken, — om Vidunderne, som gemmer sig i Frøene af Sommerblomster, — om de spidse Iris-Blade, der spidder Løjtnantshjerner i Stauderabatten, — fra råder klogeligt Amatør-Kolleger at indrette sig et »komplet« Staudebed med forskellige Stauder, som skifter i Blomstring fra Vår til Høst, men råder dem til at læse en Masse Havebøger for derefter at glemme, hvad der stod i dem, og så gå efter deres egen Lyst og Intuition, — giver gode Råd for Indretning af Stenhaver og Fjeldhaver, — og bringer fortrinlige Gengivelser af gode

Plante- og Havefotografier. Jo, — det er en Havebog af *inspirerende* Art, morsom Læsning, og nyttig Læsning, fordi man ikke kan læse den — — og så glemme det hele, men netop vil huske de rigtige Skildringer og de kloge Råd fra en, der har høstet Erfaringerne i sit eget Arbejde i sin egen Have.

RESOLUTIONER m. m.

Fortsat fra Side 8.

Saaledes foranlediget skal man meddele Selskabet, at Ministeriet ikke finder, at der er noget Grundlag for den fremsatte Besværing over, at Kapellet ikke er blevet stillet til Raadighed til den omhandlede Begravelse, allerede under Hensyn til, at der ikke i Overensstemmelse med Bestemmelserne i Lov af 19. April 1907 om forskellige Forhold vedrørende Begravelser, §§ 4 og 5, af de paagældende er forhandlet med Sognepræsten herom.

Man skal, efter Sagens Anledning yderligere tilføje, at det maa anses som en Selvfølge, at der indrømmes den Præst, der skal træffe Afgørelse i saadanne Tilfælde, rimelig Tid hertil, og at det saaledes ikke kan være tilstrækkeligt, at Henvendelse sker paa Begravelsesdagen, selv om den rettes til Sognepræsten og ikke, som her, til Kordegnen.

Endelig skal man henlede Opmærksomheden paa Bestemmelsen i den fornævnte Lovs § 5, Stk. 2, hvorefter Begravelser fra Folkekirkens Kapper af Personer, der tilhører et kristent Trossamfund, som staar udenfor Folkekirken, kun maa foretages efter Regler, svarende til de ved borgerlig Begravelse gældende, medmindre der ved Begravelsen anvendes et af Kirkeministeriet godkendt Ritual.

Kirkeministeriets Approbation (18/4 41) paa Ændringer i Reglement for Begravelsesvæsenet paa Frederiksberg, §§ 8, 14, 15 og 25.

Kirkeministeriets Skriv. (1/5 41) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Roskilde Stift) ang., at en Kirketiendeer ikke havde været berettiget til uden Ministeriets Approbation og uden noget Vederlag til Kirken at bortgive et Familiegravsted for bestandig til sine Slægtninge.

I et med Stiftøvrighedens Skrivelse af 14. Marts d. A. hertil indsendt Andragende har Sorterup Sogns Menighedsraad forespurgt, om der i Overensstemmelse med § 14 i den for Sorterup Kirkegaard gældende Vedtægt skal erlægges Betaling til Sorterup Kirke — der i 1918 overgik til Selveje — i Anledning af, at den den 3. December 1940 afdøde Kammerherre A. Castenskiold, København, er blevet begravet i det Castenskioldske Familiegravsted paa Sorterup Kirkegaard.

Fortsættes.

Tillæg til »Vore Kirkegaarde« Bind 16 Nr. 4

FORENINGEN FOR KIRKEGAARDSKULTUR

Meddelelse til Medlemmerne.

Efter at det paa Foreningens Generalforsamling i August 1947 blev bestemt, at Foreningen skulde undersøge Spørgsmaalet om Mulighederne for en Forbedring af Gravmælekulturen, har Forretningsudvalget besluttet at indkalde Repræsentanter for i Spørgsmaalet interesserede Institutioner og Sammenslutninger til et Møde i København i Løbet af Januar Maaned 1948. Der vil senere fremkomme Meddelelse om Resultatet af dette Møde, hvis Forhold dog er tænkt at være af ren orienterende Art.

H. F. Jegsen.

Nye Medlemmer

Afdeling C.

- 897. Graver Carl Larsen, Ærøskøbing.
- 898. Anlægsgartner J. Toftegaard, Højskolehotellet, Brande.
- 899. Gartner A. Ørum-Larsen, Fæstevej 2, Gentofte.
- 890. Kirkegaardsbetjent Anders Lauridsen, Timring.
- 891. Stenhuggermester Kaj M. Nielsen, Sønderbro 23, Horsens.

FRA DANSKE KIRKEGÅRDE

- 30/8 (Randers Dagbl.): Hobro tredje Kgd. projekteres af Kirkegt. S. Hansen; Tegningerne skal gøres færdige, så de kan komme med på en stor Udstilling i London næste År.
- 6/9 (Rosk. Soc.-Dem.): Der skal exproprieres Jord til Ballerup ny Kgd.
- 9/9 (Rosk. Avis): Glostrup Kgd. udvides imod Nord.
- 10/9 (Østsj. Folkebl.): Hårlev Kgd. udvides; Menighedsrådet har vedtaget at lade Kirkeværgen udarbejde Plan i Forb. med Kgd.sudvalget.
- 12/9 (Fr.borg Amts Avis): Birkerød Assistens-Kgd. udvides og reguleres.
- 13/9 (Vordingb. Avis): Fodby Kgd. til Debat.
- 14/9 (Vestkysten): Esbjerg ny Kgd. bliver d. 17. September 50 År.
- 16/9 (Vestloll. Avis): Horslunde Kgd. skal drænes.
- 19/9 (Ny Tid., Ålborg): Foreningen af Landsbygravere.
- 23/9 (Vendsyssel Tid.): Børglum Kgd. vil blive reguleret.
- 26/9 (Århus Stiftst.): Århus Byråd vedtog i Går at udlægge hele den gamle (Søndre) Kgd. til Rådhuspark og ihvert Fald indtil videre opgive Gadeplanerne.
- 29/9 (Holbæk Amtstid.): Udv. af Nr. Asmindrup Kgd. indviedes i Går af Provst *Mikkelsen*, (Havearkitekt *Johannes Tholle*, Anlægsgartner *Vald. Andersen*. Omkostn. ca. Kr. 14.200).
- 3/10 (Roskilde Tid.): Den ny Kgd. i Ballerup projekteres af Arkitekterne *Poul Søndergaard* og *Staalfeldt*.
- 10/10 (Demokraten): Århus gl. Kgd. omdannes nu til Rådhuspark.
- 12/10 (Jydske Tid.): Krematorieplaner i Sønderborg.
- 12/10 (Kolding Avis): Nu får Kolding en Nordre Kgd.
- 22/10 (Fr.borg Amts Avis): Græsted Kgd. udvides (Anlægsgt. *Alfred Andersen*) (Omkostn. ca. Kr. 10.000).
- 22/10 (Østsj. Folkebl.): Krematorieplaner i Køge.
- 1/11 (Østsj. Folkebl.): Krematorium i Køge?
- 5/11 (Næstved Tid.): Vordingborg skal have ny Kgd. inden 6 År.
- 6/11 (Fyns Stiftst.): Udv. af Assistens Kgd. i Odense indviedes i Går af Pastor *P. Hansen* (Kgd.sinsp. *O. Raahauge-Askegaard*).
- 7/11 (Sønderjyden): Højer Kgd. reguleres efter Havearkitekt *Johannes Tholles* Plan.
- 10/11 (Sydsj. Soc.-Dem.): Arkitektkonkurrence om ny Kgd. i Næstved.
- 12/11 (Fyns Tid.): Udv. af Horne Kgd. er færdig (Havearkitekt *Wad*).
- 12/11 (Dannevirke): Haderslev Assistens-Kgd. udvides (Inspektør *O. Raahauge-Askegaard*; Omkostn. ca. 90.000).
- 13/11 (Middelfart Venstrebl.): Udv. af Asperup Kgd. forestås af Kgd.sinsp. *J. Gravesen*.
- 13/11 (Fyns Tid.): De allierede Flyveres Grave i Assens.
- 13/11 (Løgstør Avis): Der skal indrettes Urnehaver i Løgstør.
- 14/11 (Politiken): To nye Urnehaver i København (Vestre og Sundby Kgd.) med Skulpturer af Billedhuggerne *Bjarne Nielsen* og *Johannes Hede-gaard*.
- 15/11 (Politiken): Overgartner *Falmer-Nielsen* udn. til Inspektør ved Assist. Kgd., Kbh.
- 15/11 (Silkeborg Avis): Der er indrettet Minde-lund for Frihedskampens Ofre på Silkeborg Kgd.
- 17/11 (Fyns Stiftst.): Der er indrettet nyt Krematorium i Odense.
- 18/11 (Sorø Amtstid.): Der skal opføres Redskabs-hus på St. Mikkels Kgd. i Slagelse.

- 18/11 (Vejle Soc.-Dem.): Brande ny Kgd. har fæet Urnehave og er blevet reguleret ved Anlægsgartner *Toflegaard*, ligesom man er begyndt Regulering af den gamle Kgd. (Havearkitekt *Johannes Tholle*).
- 18/11 (Holstebro Dagbl.): Holstebro Kgd. skal udvides med 20.000 m².
- 18/11 (Børsen): Bispebjerg Kgd. skal have ny Urnehave.

FRA NORSKE KIRKEGÅRDE

- 21/8 (Hagaland): Kgd. på Hauge blir antagelig Park.
- 22/8 (Haugesunds Dagbl.): Åkra Kgd. må ryddes.
- 26/8 (Sandefj. Bl.): Sandefj. ny Kgd. er blevet en vakker gravlund.
- 27/8 (1ste Mai): Kgd i Sananger udv.
- 30/8 (Romsdalsposten): Kristianssund kan få en av de vakreste Kgd. i Landet.
- 1/9 (Velgeren): Oppusning på Hunn Kgd.
- 1/9 (Teledølen): Udv. av Lisleherad Kgd.
- 6/9 (Adresseavisen): Bedre Kgd.skultur en Lands-sag.
- 8/9 (Rogaland): Voksende Sans for Kgd.skultur i Rogaland.
- 11/9 (Østlendingen): Store Planer for Grue Kgd.
- 11/9 (Lågendalsposten): Kongsberg Kgd. må udv.
- 20/9 (Østlendingen): Tynset Kgd. udvides.
- 22/9 (Agderposten): Stokken Kgd. udvides.
- 3/10 (Fædrelandsvennen): Udv. av Sør-Audnedal Kgd.
- 13/10 (Østlendingen): Udv. av Kgd. i Hof (Fylke-ass. *Olav Skinnarmo*).
- 24/10 (Dagsavisen): Hjelpekgd. i Follfjord.
- 6/11 (Nationen): Kgd. på Foldereid udvides.

FRA SVENSKA KIRKEGÅRDE

- 25/9 (Varamo Tidn.): En ny Kgd. eller Krematorium i Gislaved?
- 26/9 (Expressen): Stinkende Vand højt over Kisterne i Enskede.
- 6/10 (Norrköpings Tidn.): Indv. av ny Kgd. i Jonsberg.
- 6/10 (Norrk. Tidn.): Forslag til Udsmykn. av gl. Gravkapel i Norrköping.
- 20/10 (Norra Västerbotten): Ny Kgd. i Skellefteå lands.
- 23/10 (Östergötl. Dagbl.): Norrköpings kgd. har fått sina nya namn.

FRA TIDSSKRIFTERNE

American Cemetery Nr. 9: Entire Cemetery Industry Mourns Death of Owen Stacy. Rules and Regulations for Newly Developed Sections. The Month's Report on Vandalism. Cemetery News Notes. Cemetery Drainage Problems. — Nr. 10:

Legal Pointers for Cemetery Officials. Editorial Opinion. ACAS 61st. Annual Conclave. Sunset Memorial Park in Old San Antonio, Texas. No Effort Spared in Insuring Identification og War Dead. Cemetery News Notes. Association News.

Arkitekten Nr. 4—6: Et svensk Krematorium (Karlskoga). Kapel og Krematorieanlæg (Guld-medaljarbejder).

Gartner-Tidende Nr. 49: Nye Kirkegaardsanlæg i Københavns Omegn.

Gartneryrket Nr. 40: Vår Frelsers Gravlund som æreskirkegård for vårt folk. — Nr. 41: Tilsyn med kirkegårder. (Statskonsulent).

Ignis Nr. 10: Vad 65 års eldbeg. givit vårt land. Eldbegs fördelar. 15 års eldbeg. i Sundsvall. — Nr. 11: Varför kyrkan bör stödja eldbeg. Eldbegängelserörelsens utveckling under 15 år. Om lagliga möjligheter for församlingarna att lämna bidrag för eldbegängelsesaken. Eldbeg.dag i Sundsvall.

Licitationen 17/11: Vedr. Kirker og Kgd.

Landsbygraveren Nr. 9: Tomme Kirker. Sol og Sommer. — Nr. 10: Tomme Kirker. Graverkursus. Indtryk fra Kursuset paa Krabbesholm Højskole. Nordjydernes Kursus paa Vraa Højskole.

Werk Nr. 3: Friedhof und Grabmal. Zum Friedhofproblem. Friedhof Weinigen/Zch. Friedhof-Erweiterung Schlieren/Zch. Friedhof Zollikon m. f. Bemerkungen zum Friedhof am Hörnli in Basel. Friedhofplanung und Bevölkerungsbe-wegung. Das Grabmal.

BOGANMELDELSER

J. C. A. Carlsen-Skjødt: 500 Salmer og Sange. 260 S., 8°, O. Lohses Forlags Efterf., Kbh. 1947. Kr. 8,00.

I et Indledningsdigt, som slet ikke er talt med i de 500, beretter Forfatteren om, at det er Spurvene i Faunaens Sangkor, der lærte ham at syng Skaberens Pris, og i denne subjektive Erkendelse ligger der noget dybere, nemlig det, at det er hverken *Grundvig*, *Brorson* eller nogen anden af vore store Digtere, der møder frem. Men Spurven har ydet en Kraftpræstation af Rang, og Forfatteren, der er Gartner af Faget, skal nok blandt de mange åndelige Sange til Dagligbrug også have skabt noget af mere blivende Værdi for jeyne Mennesker. Vi skal ikke blandt de 500 udpege nogen, — men vi må formene, at Udvalget for den ny Salmebog må frem med Luppen.

Under Afrikas Sol 1947. 64 S., 8°, Dansk forenet Sudanmission i Komm. O. Lohses Forlags Efterf., Kbh. 1947.

Dette er 30. Årgang af Heftet, der med denne Titel kommer på Julebordet hos alle, der lever

med i den Gren af den Ydre Mission, som Sudan-Arbejdet repræsenterer. Det er redigeret af *Folmer Nielsen* og rummer Bidrag af Pastor *Johs. Søbye*, Missionær *Laura Madsen*, Dr. *E. Almsøe* m. fl. *Niels H. Brønnum* refererer, hvad der er sket »Siden sidst«.

Frithiof Brandt: Axel Poulsen. 108 S., 4°, J. H. Schultz Forlag. Kbh. 1947. Kr. 28,00.

Dette er blevet en henrivende Bog både om det sympatiske, stilfærdige og jevne Menneske og den store, dybtfølede og produktive Kunstner. Forfatteren fortæller levende om A. P.s Barndom i trange Kår, hvor Lysten til at snitte lå ham i Blodet, — om Arbejdet under Kbh.s Hovedbanegårds Tag alt imens Akademiet skulde passes, — om Erhvervelse af både den lille og den store Guldmedalje, — om Ophold i Italien, Grækenland, Frankrig og Sverige, hvilket sidste Sted Ægtefællen blev fundet (Forfatterinden *Elisabeth Bergstrand*). Og der berettes om og avbildes »Klosteret« (Hjemmet) i Charlottenlund, der rummer Danmarks største private Billedhuggeratelier. Derefter gennemgås Kunstnerens betydeligste Arbejder, af hvilke en Række er landskendte og mange fremgaaet af Konkurrencer, hvori A. P. har sejret: Genforeningsmonumentet i København (1926—30), Skulpturerne i Mindeparken i Århus (1932—34), H. P. Hanssen-Monumentet i Åbenrå (afsl. 1947) samt det endnu ikke avslørede Ryvang-Mindesmærke til Mindelunden samme Sted m. fl., ligesom iøvrigt en Mængde af A. P. 60—70 andre Arbejder anføres, beskrives og avbildes. Forfatteren karakteriserer meget træffende og rigtig A. P.s Kunst både som mere realistisk og mere indholdsbestemt end de fleste af hans mange Samtidige blandt Billedhuggerne, og antyder, at han efterhånden mere og mere har dyrket det plastiske. En Kunsthistoriker har en Gang hævdet, at det var Fyns plastiske Former, der gjorde Billedhuggere af dens Skød; *Axel Poulsen* er et af disse Børn, der er som runden af de bløde og kraftige Bakker, men også i Pagt med de rislende Kilder og klukkende Bølger, der gav os *Carl Nielsens* Musik, — begge Dele noget af det fineste i det moderne Danmarks Kultur.

Torkil Hansen og *Asger Klougart*: Georginer. Alm. d. Gartnerf. Prakt. Håndbøger Nr. 20, 140 S., Kr. 7,50.

Begge de 2 Forfatteres Indsigt i Emnet borger for, at der her er præsteret noget ekstraordinært, og dette er så meget desto bedre, som det er den første Bog om Georginer. Både Erhvervsdyrkere og Amatører vil kunne have megen Glæde af Bogen.

Dansk Ligbrændingsforening. Beretning for Året 1946 Kbh. 1947, 40 S.

På Grund af Typografstrejken er D. L.s Årsberetning først udkommet sidst på Året, og af samme Årsag er kun medtaget Hovedberetningen, mens det mere lokale Stof har måttet udgå. Foreningen har nu ikke mindre end 156.000 Medlemmer, og den er langt den største Ligbrændingsforening, som noget Land kan opvise. Brændingsprocenten er i København 41,5 og Ålborg følger efter med 35 %.

Cremation in Great Britain. 3. Udg. 1945. Pharos Press, London, 4°, 162 S.

Første Udgave kom i 1909, anden 1931 og nu foreligger tredie. Det er hyggeligt at få denne Hilsen fra de engelske Krematorier, som nu i et Antal af 58 har kremeret ca. 40.000 Personer. En integrerende Del af et britisk Krematorium er i enkelte Tilfælde den Garden og Remembrance, som for Woking Krematoriet er på ikke mindre end 12 acres. Den rummer Busketter, Stier, Græsplæner, Veje og en Sø samt en særlig Afdeling for Nepal-Staten som udendørs Krematorium. Lige sålidt som de nordiske Krematorier har fundet deres endelige Form og skabt en Type, har de britiske det; der manøvreres og arbejdes med Slots-, Kirke-, Kloster- og banegårdslignende Bygninger, med antike Søjler, Tudorstil, germansk prægede, — med tunge Bygningskroppe eller lettere Fløjbygninger o. s. v. Om ingen af Bygningerne kan man rent umiddelbart sige: Dette må være et Krematorium.

Helge Finsen: Ung dansk Arkitektur. 1930—1945. Serien Kultur og Natur. 6°, 240 S., ill., Det Schønbergske Forlag, Kbh. 1947. Kr. 9,75.

Giver en ganske ypperlig Udredning af Arkitekturen i Danmark og lidt også om det øvrige Norden i den Periode, der er avstukket med Funkis-Udstillingen i Stockholm i 1930 som Begyndelsen til Omvæltningen og med den af Tysklands Kapitulation og de tusinde deraf betingede Forhold i 1945 som Punktum — eller rettere: Tankestregen. — Naturligvis må Forfatteren gå tilbage for at finde et Stade at stå på, og med jevne og klare Ord fortæller han i letløbende Sætninger om, hvorledes det Trin for Trin er gået fra dengang til nu, hvor vi står i Betonarkitekturen, — endog på Kirkeområdet. Det er blevet til en Bog med Spænding, som man ikke gerne lægger til Side, før man har set Slutningen, — en Bog hvoraf den interesserede og kyndige får genopfrisket noget, og den ukyndige får lukket Øjnene op for Indhold i og Forudsætninger for den eneste Slags Kunst, som intet Menneske kan være foruden: Bygningskunsten.

Carl Kauffeldt: Fra Kronprins til Konge. Hans Majestæt Kong Frederik IX i Glimt og Smaatræk. 112 S., 8°, Carl Allers Bogforlag, Kbh. 1947. Med særlig Tilladelse tilegnet Dronning Alexandrine. Kr. 9,50.

Bogen skulde egentlig have været om Kronprinsen; men Skæbnen har villet, at det blev en Kongebog. Foruden en Introduktion rummer Bogen en Mængde Småbidrag til Belysning af Kong Frederiks Liv og Færden, Optræden og Karakter, — fornøjelige og alvorlige imellem hinanden. Sømanden og Musikalskeren og -dyrkeren går oftest igen, — og Gentagelser er ikke undgået. Man glædes over mange Træk og adskillige sætter sig godt fast hos Læseren. Stykket om »Signalet til Rygning« har fra Prinsessebrylluppet i London i November 1947 fået dobbelt Aktualitet og kan nu af enhver suppleres med Pressebilledet af en Konge, der tænder Ild for en Journalist, — og det kan suppleres med det hyggelige Traditionsbrud, der har resulteret i, at Ministrene nu finder Cigarkasse og Askebægre fremme, når de er til Arbejde paa Amalienborg, — hvad man ikke fandt i Kong Christians Tid, — skønt den afdøde Konge var ikke mindre ivrig Ryger end Kong Frederik. Også *Kong Frederiks 9 Hurraer* for Danmark er et Traditionsbrud, — Danmark plejer ellers kun at få 3. Disse Ting er formentlig netop de Undtagelser, som bekræfter, at Kongen iøvrigt vedligeholder de allerbedste Traditioner fra sine Forældres Hjem og Færden. De mange skriftlige Bidrag i Bogen er suppleret med en ca. 30 Gengivelser af fotografiske Optagelser, hvoraf adskillige er ganske nye og ukendte for Offentligheden. Vi vil ikke få en Konge at se, ridende i ensom Majestæt, — det som betog Danske og Fremmede så stærkt, og som var Konge og Folk til så megen Glæde, Symbol på en vis Patriarkalskhed i Forholdet, — men en cyklende Konge i Shorts eller en bilende Konge, der selv er Chauffør, gør også stærkt Indtryk; der er vel ingen Tvivl om, at hos Ungdommen vil Kong Frederiks Færden i så Henseende tage Kegler.

Dansk Havekalender under Redaktion af Havearkitekt Eig. Kiær. Lommeformat, 178 S. Udgivet af Østifternes Haveselskab, Rasmus Naver, København 1947.

Denne nyttige Lommebog er kort før Jul atter lagt på Bordet til Haveejernes og Gartnernes Brug. Den er ikke alene ført à jour, men tager man Rækken af Havekalendere, vil man snart se, at Artiklerne tilsammen kommer til at virke som et helt, omend lille Leksikon, hvad der er uhyre praktisk. Dersom Redaktionen så vilde

indføre en Side med Henvisning til, at den og den Artikel stod i denne eller hin Årg. (analog med Håndb. f. Bygningsindustrien), vilde dette lette Brugen og Værdien af de ældre Kalendere. Thi dem bør man naturligvis gemme, bl. a. for de deri gjorte Notater.

RESOLUTIONER m. m.

Fortsat fra Side 12.

Af en Udskrift af Antvorskov Birks Skøde- og Panteprotokol Nr. 47 fremgaar det, at daværende Ejer af Sorterup Sogns Kirketiende, Kammerjunker, Godsejer H. v. Grevenkop Castenskiold til Frederikslund ved »Skøde« af 5. August 1880, læst den 10. August 1880, havde overdraget sin Svoger og Søster, Hofchef, Kammerherre Ludvig Castenskiold og Hustru Sofie Castenskiold, født Grevenkop Castenskiold, en 75 Kvadratalen stor Begravelsesplads paa Sorterup Kirkegaard, beliggende umiddelbart op til Kirkens søndre Side, saaledes at denne Plads bestandig skulde være og forblive Begravelsesplads for de paagældende, deres Familie eller hvem de ellers maatte bestemme, og uden at der herfor skulde ydes noget Vederlag.

Saaledes foranlediget skal man tjenstlig meddele Hr. Stiftamtmanden og Deres Højærværdighed til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at det har ligget udenfor en Kirketiendejers Kompetence uden at indhente Ministeriets Approbation for bestandig — og uden noget som helst Vederlag til Kirken — at bortgive et Familiegravsted til sine Slægtninge.

Denne Disposition kan derfor ikke være til Hinder for, at Menighedsraadet nu som Bestyrelse for den selvejende Kirke kræver de ved den nyere Lovgivning og Kirkegaardsvedtægten hjemlede sædvanlige Afgiftsbeløb betalt ved fornyet Benyttelse af Gravstedet til Jordfæstelse.

Kirkeministeriets Skriv. (12/5 41) (til Københavns Magistrats 1. Afd.) ang. Spørgsmaalet om, hvem Renholdelse, Snekastning og Grusning m. m. af de op til Brønshøj Kirkegaard stødende Fortove og Veje rettelig paahviler.

Med Skrivelse af 16. September 1940, jfr Skrivelse af 23. April 1941, har Magistraten udbedt sig Ministeriets Afgørelse af Spørgsmaalet om, hvem Pligterne i Henhold til Bestemmelserne i 2det Afsnit af Politivedtægt for København af 1. Marts 1913 og senere Ændringer, særlig i Vedtægtens § 92, med Hensyn til Renholdelse, Snekastning og Grusning af de op til Brønshøj Kirkegaard stødende Fortove og Veje (Brønshøj Kirkevej, Brønshøjholms Allé og Kirketoften) rettelig paahviler.

(Fortsættes).

Tillæg til »Vore Kirkegaard« Bind 16 Nr. 5

FORENINGEN FOR KIRKEGAARDSKULTUR

Kontingentindbetaling

Da Finansåret er udløbet pr. 31. Marts, skal man høfligst herved anmode Medlemmerne om at indbetale det for Året 1948/49 skyldige Medlemskontingent til Foreningen for Kirkegaardskultur, Postkonto 11915, Roskilde. Beløbet er det samme som ifjor ydet, nemlig Kr. 6,00 for personlige Medlemmer i Indland, Kr. 8,00 for udenlandske og efter særlige Regler for Menighedsråd m. fl. Opkrævninger på ikke indgåede Beløb vil med påløbne Omkostninger avgå den 15. ds.

Nye Medlemmer

Afdeling A.

237. Saltum-Alstrup Menighedsraad, pr. Nr. Saltum.

Afdeling C.

902. Graver Carl Hansen, Slagtergade 68, Haderslev.
903. Gjellerup, Jul., Boghandel, Sølvgade 87, København.
904. Graver Madsen, Snesere pr. Snesere.
905. Th. Hansen, Inspektør ved Holmens Kirkegaard, København Ø.
906. Stenhuggermester Chr. M. Andersen, Tranevej 21, København.
907. Stenhuggermester Ove Askholm, Bispeengen 17, København N.
908. Stenhuggermester Axel Christoffersen, Marstalgade 42, København Ø.
909. Stenhuggermester Axel Kr. Pedersen, Holger Danskesvej 51, København F.
910. K. Breth Sørensens Handlungartneri, Ulstrup.
911. Kirkeværge Chr. Nielsen, Bredgade 36, Struer.
912. Brdr. Knudsen, Stenhuggeri, Hestetorvet 9, Roskilde.
913. Roskilde Stenhuggeri ved Brdr. Knudsen, Valdemarsvej 3, Roskilde.
914. Chr. Bomholt, Borgades Stenhuggeri, Hadsund.
915. Karl E. Rasmussen, Reberbanen 3, Viborg.
916. Chr. Meyer, Nr. Boulevard 19, Nakskov.
917. Chr. Nielsens mek. Stenhuggeri, Holbæk.
918. Svend Aage Priess, Frederiksplads 12, Randers.
919. Graver Andreas Hansen, Aller pr. Christiansfeld.
921. Stenhuggermester Paul Jensen, Limfjordsvej 65, København F.

Afdeling D.

95. A. B. Sjöwalls Zokhandel, Drottninggatan 86, Stockholm.
96. Kyrkogårdsmændene, Kristinehamn, Sverige.

FRA DANSKE KIRKEGÅRDE

- 22/11 (Korsør Avis): Korsør Kgd. skal drænes samt udvides.
27/11 (Skive Folkebl.): Det er vedtaget at købe ca. 1 ha til Udv. af Kgd. i Jebjerg.
28/11 (Østsjæll. Folkebl.): Kapellet på Køge ny Kgd.
2/12 (Hjørring Amtstid.): Der plantes Læbælte ved Saltum Kgd.
2/12 (Nakskov Tid.): Kirkeministeriet kræver den gl. Kgd. i Nakskov rømmet for Tørv.
4/12 (Svendborg Amtstid.): Klosterhaven i St. Jørgens ventes solgt til Kgd.
5/12 (Silkeborg Avis): Udv. af Hammel Kgd.
9/12 (Fr.borg Amtstid.): Hørsholm Kgd. ønsker at købe noget af Planteskolen.
10/12 (Silkeborg Avis): Skorup Kgd. udvides f. T. med ca. 1000 m² (Havearkitekt *Johannes Tholle*; Anlægsgartner *Arnold Nielsen*); Omkostn. ca. 10.000 Kr.
12/12 (Fr.borg Amts Avis): Kun 37 Gravsteder tilbage på Hillerød Kgd.
16/12 (Sønderjyden): Hostrup Kgd. reguleres af Havearkitekt *J. P. Junggreen Have*.
17/12 (Holstebro Avis): Holstebro Kgd. skal udv.
28/12 (Kristel. Dagbl.): Kirkegaardskultur.
1948 4/1 (Politiken): Strid om Mindehal i Ryvangen.
5/1 (Vestlollands Avis): Nakskov Kgd. skal udv.
7/1 (Politiken): Radioen i Gaar: Ligbrænding. (Diskussion mel. Professor *Secher*, Provst *Asmund* og Provst *Rald*).
14/1 (Bornholms Avis): Tejn Kgd. ventes færdig i 1948. (Arkitekt *Graulund*).
15/1 (Horsens Soc.-Dem.): Stor Udv. af Horsens Vestre Kgd.
17/1 (Randers Dagbl.): Spørring Kgd. skal udv. med ca. 162 Grave.
17/1 (Tidens Tegn): Skanderup Kgd. skal reguleres.
17/1 (Berl. Aften): Kirkegårde og Merkantilisme.
19/1 (Ekstrabl.): Kirkegårde som Forretning.
21/1 (Holbæk Soc.-Dem.): Spørgsm. om ny Kgd. i Holbæk stillet i Bero.
22/1 (Amagerbladet): Sundby Kgd. skal udv.
24/1 (Soc.-Dem.): Skal der være Kgd. i Islev?
26/1 (Randers Amts Avis): Ulstrup Kgd. Udv. indvies i Morgen af Pastor *Clausen*. (Arkitekt *L. P.*

Hjersing, Kommuneg. Carl Frølich og Plante-skoleejer L. Laursen).

- 31/1 (Sjæll. Stiftst.): Klosterkgd. i Køge blir Urnelund.
- 3/2 (Svendborg Amtstid.): Borgmesteren godkender ikke St. Jørgens Køb af Kirkegrds.jord.
- 3/2 (Vejle Amts Folkebl.): Den nye, store Kgd. i Mølholm i Arbejde. (Havearkitekt Johannes Tholle; Anlægsst. N. P. Jacobsen, Kr. Jensen og A. J. Christensen; Omkostn. c. 35.000).
- 3/2 (Midjelfart Soc.-Dem.): Urnehaven i Midjelfart færdig til Foråret.
- 4/2 (København): Nedlagte Kgd. som grønne Områder.
- 7/2 (Bornholms Avis): Rønne Kgd. omlægges. (Arkitekt Roloff-Nielsen).
- 11/2 (Jydske Tid.): Licitation over Bov Kgd.; Arbejdet overdraget Entreprenør Nic. Wolf for Kr. 41.900. (Havearkitekt Johannes Tholle).
- 16/2 (Skive Folkebl.): Jebjerg Kgd. skal udv.
- 21/2 (Ribe Stiftst.): Planer om Regulering af Ribe gl. Kgd.
- 24/2 (Midjelf. Venstreblad): Asperup Kgd. udv.
- 27/2 (Licitationen): Der skal være Konkurrence om Næstved ny Kgd.
- 4/3 (Soc.-Dem.): Gentofte Kommunes Kgd. giver Underskud.

FRA NORSKE KIRKEGÅRDE

- 1/11 (Fremtiden): Lå Kgd skal udv.
- 8/11 (Fremtiden): Udv. av Hedenstad Kgd.
- 10/11 (Adresseavisen): Udv. av Stadsbygd Kgd.
- 15/11 (Fædrelandsvennen): Udv. av Kgd. i Øyslebø.
- 18/11 (Romsdalsposten): Kgds kulturen i Kr.sund.
- 27/11 (Samhold): Kgd. på Hoff skal udv.
- 28/11 (Fr.stad Bl.): Udv. av Rolvsøy Kgd. begynt: indvies til Våren.
- 29/11 (Østlendingen): Omleggn. og Restaur. av Kgd. i Rendalen.
- 2/12 (Mandals Avis): Valle Kgd. må udv. snarest.
- 5/12 (Østlendingen): Bygdekgd.
- ? (Haugaland): Kgd. i Nordre Skjold er udv.
- 12/12 (Dagsavisen): Udv. av Stavns Kgd.
- 19/12 (Adresseavisen): Ranem Kgd. udv.
- 22/12 (Farsunds Avis): Udv. av Lyngdal Kgd.
- 1948 6/1 (Haugesunds Dagbl.): Der ryddes op i Vildnisset på den gl. Kgd. på Hauge.
- 16/1 (Ringeriks Bl.): Hønefoss Kgd. skal udv.
- 27/1 (Haugaland Arbejderbl.): Udv. av Kgd. i Skjold.
- 28/1 (Stavanger Aftenbl.): Planen for Grans Gravlund.
- 28/1 (Kr.sand Tid.): Kgd i Kr.sand.
- 29/1 (Hamar): Den ny Kgd. i Løfen.
- 30/1 (Bergens Tid.): Kgd. i Fana.

FRA SVENSKE KIRKEGÅRDE

12/12 (Sydsvenske Dagbl.): Skurups nye Kgd. indvies næste Sommer.

FRA TIDSSKRIFTERNE

The American Cemetery, Nov. 47: Legal Pointers for Cemetery Officials. First of World War II Dead Are Braught Home for Reburial. Design for a Veterans' Section. Strange Burial Customs of the Dukhobors of Canada. Graceland — a Public Institution. Newly Inaugurated Sparks Service Stresses Sales. Cemetery News Notes. Restictions On Who May Be Buried in a Family Lot. — Dec.: Legal Pointers for Cemetery Officials, Sales for Service. Serenity and Noighbourliness Are Pleasing Features of Wooster Cemetery. Cemetery News Notes. Must a Cemetery Extend Credit? The Motth's Report on Cemetery Vandalism. — Jan. 48: Legal Pointers. Glendale — a well Managed Municipal Cemetery in Iowa. The Cemetery is an Ideal Place for War Memorials. Towns Civic Pride Results in Rehabilitation of Cemeteries. Cemetery News Notes. Commita Services Among Varinus Primitive Peoples. Plant Feeding and Lawns. — Febr.: Legal Pointers. Moving the Earth. Green River Cemetery — a New England Landmark.

Gartner-Tidende 3/12: Nye Kirkegårdsanlæg i Københavns Omegn. — 28/1 48: »Vore Kirkegarde«. — 11/2: Fra Blomsterhandlere og Kirkegårdsfolk.

Havearkitekten Nr. 8: National Cemeteries.

Ignis Nr. 12: »För den frid som varar«. Eldbeg. 70 År i Europa. Anläggning av en urnlund. — Nr. 1: Ande och materia. Tal vid öppandet av eldbeg. utställningen i Trollhättan. Eldbeg.utst. i Trollhättan. Eldbegängelsen — en kulturreform. — Nr.2: Ur 1947 års krönika. Hovedstad—Provins. Önskvärdigheten av 5- (eller flerårs) planer för svenska eldbeg. Amerikanska begravningsplatser i Europa — Nr. 3: Krematoriet i Falun 10 År. Kommunerna och eldbeg. »Vore Kirkegarde« 25 år. Krematoriet i Karlstad 10 år. Nytt konstverk i Kristianstads krematorium.

Landsbygraveren Nr 12: Indtryk fra Kursuset paa Krabbesholm Højskole. — Nr. 1: Indtryk fra Kursuset paa Krabbesholm Højskole. — Nr. 2: Bladet »Vore Kirkegarde«. Den gamle og den nye Graver. Vore Lønforhold. Lidt om de smaa Kursus. — Nr. 3: Klokkeringningen ved Kongens Død. Hunde paa Kgd. Eneret. Indtryk fra Kursuset paa Krabbesholm Højskole. De tomme Kirker — de utilfredsstillende Kirkegarde.

Landscape Architecture, Okt. 1947, Nr. 1: Cemetery and Recreation Area as a Quiet Country Retreat. Cost Data for Construction of a Cemetery in Florida.

Norsk Hagetidend Nr. 18: Konsulent i kirkegårdsstell.

Stenhuggertidende Nr. 12: Landet over (Gravmæler). — Nr. 3, 1948: Gravmonumentkulturen i vor Tid. — 25 År (»Vore Kirkegaarde«). Gravskrifter.

BOGANMELDELSER

Den danske Billedbibel i Kalkmalerier ved R. Broby-Johansen, 228 S., 4°, Gyldendal, Kbh. 1947. Kr. 20,00.

Ovenstående Titel findes på Omslaget, og på Titelbladet står: »Den danske Billedbibel. De middelalderlige Kalkmalerier i de danske Kirker. Et Udvalg ved R. Broby-Johansen. Med Text fra Bibel og samtlige Kilder«, — en temmelig lang Titel, som dog altså fortæller en hel Del. Der er i Bogen ikke mindre end 356 Illustrationer, og disse er brugt på den Måde, så man her har en Dore's Billedbibel i helt ny og langt bedre Forstand; Broby-Johansen har i nær Tilnærmelse til Billederne anbragt gamle Biblers Forklaringer og Texter, der er omskrevet til nyere Dansk. Det er således blevet en særdeles levende (omend typografisk noget urolig) Bog, hvor Voksne og Børn hver for sig vil kunne finde Værdier, — hvor Kirken har fået sin Hyldelse, og mangt et Sogns Beboere vil kunne nikke genkendende til dette og hint fra deres egen Kirkes Kor, Hvælvet eller Væg. Det er en i højeste Grad inspireret Bog, hvis Inspirationer ikke kan undgå at smitte Læseren.

Natur i Skåne. Under Redaktion af Bertil Hanström og Kai Curry-Lindahl. Med Forord af Landshövding A. E. Rohde. 4°, 358 S., Bokförlaget Svensk Natur, Göteborg 1947. Kr. 23,50 (svensk).

I mange Hensender står Skåne i et Modsætningsforhold til det øvrige Sverige; Skåne er Kornkammeret, uden hvilket det svenske Hjerte skulde have vanskeligt ved at pulsere; det er Landet med de givtige Sletter, der er trukket op af levende Hegn med stynede (»hamlade«) Pile; det er Landet, som Kong Christian den Fjerde prægede med sit danske Stempel, og hvor Målet er den danske Tunge, — Landet som gled fra Danmarks Rige, men hvor Folket bevarede København som sin »Kongens By«. Men det er også Landet med den rige Natur, — uanset at Malmøboerne hævder, at deres nærmeste Bøge- og Lystskov er Dyrehaven ved Klampenborg på

Sjælland. En Række af stedkendte og særdeles kyndige Folk har taget sig på til den iøvrigt rige Litteratur om Skåne i Fortid og Nutid også at føje Bogen om Skånes Natur, — et digert Værk, fuldt af saglige Skildringer om Skånes Geologi, dets Klima, Landskabsforandringer, Godserne og Landskabsbilledet, Naturfredningen og den specielle Seværdighed derude i Kattegat: Hallands Väderö, Fuglelivet ved Kattegat og Øresund, Kullens Natur, det ejendommelige Skäralid, botanisk Dagligkost og Mærkværdigheder, Balbergsgrotten, Bøgeskovene, Strandengene ved Øresund. Øresund sely, der i Krig kan gøres til en (næsten!) uoverstigelig Grænse, men ellers er en stærkt befærdet »gyngende Landevej«, er også skildret; ligeså Hjort, Hind og Flagermus, Spurve, Storke og Ugler og meget, meget mere, som det på begge Sider af Sundet nok er værd at vide noget om. Skåne er et sympatisk Stykke Sverige, et tabt Stykke Danmark, hvis Land og Folk aldrig formår at avvise sin Danskheds Præg i sit Kulturlandskab, sit Folkemål og sit Sind og sin Tanke — det er nok værd at studere dette gennem den foreliggende Bog.

Niels Th. Mortensen: Billedhuggeren Gunnar Hammerich. 8°, 24 Textsider, 26 upag. Billeds.; Munksgaard, Kbh. 1947, Kr. 15,00.

På Textsiderne fortæller Forfatteren kort om Billedhuggerens Liv og Levned og søger navnlig gennem en Skildring af *millieuet* at finde Forståelse for det særlige i Hammerichs Kunst. Skildringen er meget oprigtig og realitetsbetonet og viser Forfatterens gode Indfølelsesevne. Derefter gennemgår han kritisk vurderende det Materiale, han har været præsenteret for, og hvoraf Bogen kun gengiver 53 Arbejder. Hammerichs *force* er uden Diskussion Portrætarbejderne, der, hvor Billedhuggeren når højest, »maaler sig med det bedste, der er skabt i Genren«; af hans Arbejder bør dog også nævnes flere på Kirkegårdene, således en symbolsk Figur i Urnehaverne i Hørsholm og Gråsten (sidstn. avbildet), nogle Gravmæler (et avbildet) og udenf. Kgd.: 2 Mindesmærker for omkomne under den 2. Verdenskrig (Marstal og Ærøskøbing; ikke avbildet). Bogen fremtræder i smukkeste Udstyr, men alle Modtagere klager over, at Bindet strax efter var gået af. Et Par Trykfejl er ikke undgået, og Klichéen til H. Hess skæmmes af kedelige Skygger. Forfatterens Vending om den »voluptuøse Spænding« vil nok være uforståelig for praktisk taget alle Læsere (som også for Anmelderen); et Leksikon siger imidlertid, at man er voluptuøs, når man er yppig og vellystig — så ved man altså det. — Den lille Bog skulde have været udsendt til Billedhuggerens 50-års-dag for et Par Somre siden;

den er dog også velkommen *post festum*. — At Bogen samtidig blev en af de sidste, som Forlaget *Ejners Munksgaard* fik udsendt, inden Forlagets Chef avgik ved Døden, skal ikke forbigås; Munksgaard nåede at få takket rette Vedkommende for Bogen, — og med disse Linjer skal der gå en vemodig Tak tilbage til Udgifveren, Graversønnen fra Viborg, der har beriget den danske Bogverden med et betydeligt Antal af vore mest værdifulde Værker, derunder især videnskabelige.

RESOLUTIONER m. m.

Fortsat fra Side 16.

Af Sagens Akter fremgaar, at Politidirektøren i København i Anklageskrift af 10. Januar 1940 har rejst Tiltale mod Bestyrer af Brønshøj Kirkegaard N. N. for ikke at have ryddeliggjort Fortov og Kørebane paa Kirkevej og Brønshøjholms Allé ud for Kirkegaardens Grund for den Sne, der faldt i Tiden mellem 25. December 1939 og 5. Januar 1940.

Spørgsmaalet om Renholdelse m. v. af de omhandlede Fortove og Veje har allerede tidligere givet Anledning til Tvivl, og bl. a. har Værgen for Brønshøj Kirke, der fra 1. Oktober 1934 overgik til Selveje under Bestyrelse af Brønshøj Sogns Menighedsraad, medens Kirken indtil da havde været bestyret af Kirkeministeriet paa Statens Vegne, i en blandt Bilagene værende Notits af 31. December 1937 fra Københavns Politi St. 8 udtalt, at Kirken efter hans Formening ikke har nogen Forpligtelse med Hensyn til Renholdelse m. v. af Vejene omkring Kirkegården, idet denne i Henhold til Bekendtgørelse af 12. Juni 1903 er overladt Københavns Begravelsesvæsen som Begravelsesplads.

Direktoratet for Københavns Begravelsesvæsen har for sit Vedkommende hævdet, at den omhandlede Forpligtelse maa være Begravelsesvæsenet uvedkommende og paahvile Kirken som Ejer af Kirkegården og har til Støtte herfor bl. a. anført, at Brønshøj Kirke formentlig udøver den væsentligste Brug af Vejene omkring Kirkegården, at det synes forudsat ved den i Anledning af Kirkens Overgang til Selveje afholdte Kommissionsforretning, at saadan Forpligtelse paahviler Kirken, samt endelig at Kirkeministeriet i 1932 har bekostet Istandsættelsen af Brønshøjholms Allé ved dennes Omlægning.

Magistraten har i sin fornævnte Skrivelse af 16. September 1940 sluttet sig til Direktoratet for Begravelsesvæsenet.

Politidirektøren har derimod i en blandt Bilagene værende Skrivelse af 9. Maj 1940 til Magistraten udtalt, at Renholdelsespligten ifølge Politivedtægtens § 92 efter hans Formening maa paahvile Begravelsesvæsenet som udøvende de væsentligste Ejerbeføjelser med Hensyn til Kirkegården.

Ministeriet har efter Modtagelsen af Sagen brevvekslet om denne med Menighedsraadet for Brønshøj Sogn og Kirkens Overtilsyn, hvis Erklæringer af henholdsvis 8. og 22. November 1940 vedlægges i Afskrift.

I Anledning af den saaledes forelagte Sag og med Henviisning til det ovenfor anførte skal Ministeriet udtale følgende:

I Henhold til Bekendtgørelse af 12. Juni 1903 angaaende Henlæggelsen af Begravelsesvæsenet i de ved Lov af 3. April 1900 i København indlemmede Distrikter under Københavns Begravelsesvæsen er fra 15. Juni 1903 at regne bl. a. Brønshøj Kirkegaard overgaaet til Bestyrelse af Københavns Begravelsesvæsen, saaledes at alle af Kirkegården flydende Indtægter tilfalder Begravelsesvæsenet, der paa den anden Side afholder alle Udgifter ved Kirkegården, se Bekendtgørelsens Punkt 2.

Ministeriet maa — i Tilslutning til det af Overtilsynet udtalte — formene, at det følger direkte af denne Bestemmelse, at den Kirkegården paahvilende Forpligtelse til Renholdelse m. v. af den Kirkegården omliggende Veje er overtaget af Begravelsesvæsenet som en »Udgift ved Kirkegården«.

Ministeriet maa endvidere give sin Tilslutning til det i Politidirektørens fornævnte Skrivelse af 9. Maj 1940 udtalte Standpunkt, at den ommeldte Forpligtelse efter Politivedtægtens § 92 maa paahvile Begravelsesvæsenet som udøvende de væsentligste Ejerbeføjelser.

Begravelsesvæsenet har i sin Skrivelse af 24. Februar 1938 anført, at Brønshøj Kirkegaard som tilhørende Staten i Henhold til Punkt 5 i Bekendtgørelse af 12. Juni 1903 vedbliver at være Statens Ejendom, ogsaa efter at den til sin Tid (efter den foreløbige Bestemmelse i Aaret 2003) ophører at være Begravelsesplads, og at Begravelsesvæsenet herefter kun har Brugsretten til Kirkegården, samt at Begravelsesvæsenet ikke betaler Leje af den i 1903 overtagne Kirkegaard, men kun af 2 Jordstykker af Brønshøj Præstegaardshave, der senere (i 1926 og 1932) er lejet af Begravelsesvæsenet og udlagt til Kirkegaard.

(Fortsættes).

Tillæg til »Vore Kirkegaard« bind 16 nr. 6

Generalforsamling

Foreningen for Kirkegaardskulturs generalforsamling afholdes lørdag den 4. september 1948 kl. 11,15 på Klubbens Hotel i Ribe. Dagsorden ifølge lovene. Eksemplar af disse fås portofrit tilsendt ved henvendelse til foreningens kontor, Jomfrustien 16, Haderslev.

Den 17. juni 1948.

C. I. SCHARLING
formand, biskop.

/H. F. Jegsen,
sekr., LRSagf.

I tilslutning til generalforsamlingen afholdes der kl. 10,30 ved biskop, dr. phil. C. I. Scharling andagt i domkirken. Kl. 12,30 frokost på Klubbens Hotel, og derefter håber foreningen at kunne arrangere en studietur til byens og omegnens kirkegårde m. v. Der startes fra Klubbens Hotel kl. 14. — Kl. 18 middag på Klubbens Hotel. — Kl. 20 offentlig møde på Klubbens Hotel med foredrag af biskop Scharling samt lysbilledforedrag af stenhuggermester, billedhugger Karl Hansen Glem, Roskilde, der vil tale om gravmælekulturen, samt havearkitekt Johannes Tholle om kirkegårdens regulering og tilplantning. Efter foredragene vil der blive lejlighed til at stille spørgsmål angående kirkegårdsforhold.

Deltagerne i Frokosten bedes sende meddelelse herom til overtjeneren på Klubbens Hotel senest den 20. august 1948.

REGNSKAB

1. April 1947—31. Marts 1948

Indtægter

Kassebeholdning pr. 1/4 1947.....	Kr. 181,95
Kontingenter	- 4557,70
Tilskud	- 1400,00
Forlagsvirksomhed m. v.	- 636,93
	<hr/>
	Kr. 6776,58

Udgifter

Kontorhold.....	Kr. 2085,71
»Vore Kirkegaard«	- 2975,40
Møder, Generalforsamling	- 1020,55
Blomster, Kranse.....	- 118,50
Diverse	- 418,00
Kassebeholdning pr. 31/3 1948.....	- 158,42
	<hr/>
	Kr. 6776,58

Roskilde, den 1. April 1948.

(sign.) *Hans Rønø*, Kasserer.

Ovenstaaende Regnskab er gennemgaaet og fundet overensstemmende med de forelagte Bilag. Kassebeholdningen er til Stede.

Falmer-Nielsen   *P. F. Jensen*
(sign.)   (sign.)

Nye medlemmer

Afdeling C.

920. Graver N. J. Johansen, Assens.
921. Stenhuggermester M. Billeschou, Nørrebro-gade 11, Vejle.
922. Graver Niels Pedersen, Bedsted, Thy.
923. Anlægsgartner O. Hessellund-Pedersen, Vejle.
924. Kirkegårdsgartner og graver Aksel Bolø, Rudkøbing.

Afdeling D.

97. Kirkeværge Samuelsen, Lillehammer, Norge.
98. Kykogårdsföreståndare G. V. Walberg, Villa Hohög, Sallerupvägen, Malmö, Sverige.

FRA DANSKE KIRKEGÅRDE

- 11/3 (Århus Amtst.): Den nye kgd. i Vrinners tages i brug.
14/3 (Fyns Soc.-Dem.): Fredens kgd. i Odense er blevet for lille.
17/3 (Århus Amtst.): Der købes jord til udv. af Viby kgd.
22/3 (Næstved Tid.): 1 mill. kr. til ny kgd. i Næstved.
7/4 (Silkeborg Avis): Hammel kgd. udv. (konsulent *J. Jacobsen*).
8/4 (Morsø Folkebl.): Ø. Assels kgd. er udv. med c. 3000 m² imod Nord.
9/4 (Holbæk Amts Venstrebl.): Der drøftes udv. af Kalundborg kgd.
10/4 (Silkeborg Avis): Man ønsker at udv. Silkeborg kgd. ind i skoven.
12/4 (Rosk. Soc.-Dem.): Arbejdet på den ny kgd. ved Skovvej i Ballerup ventes færdigt nu i foråret.
15/4 (Horsens Folkebl.): Odder valgmenighed køber jord til udv. af kgd.
19/4 (Dybbøl Posten): Mystisk hærværk på Sønderborg ny kgd.
20/4 (Viborg Stifts Folkebl.): Viborg kgd. udv.
20/4 (Vejle Amts Folkebl.): Kgd. arbejderne i Mølholm skrider frem (havearkitekt *Johannes Tholle*; anlægsgt. *A. J. Christensen*, *Chr. Jensen* og *P. Jacobsen*).

- 21/4 (Thisted Amts Avis): Thisted ny kgd. vil blive indviet i juli (havearkitekt *Troels Erstad*).
- 30/4 (Vestjyden): Regulering af Esbjerg kgd.
- 5/5 (Hejmdal): Udv. af Rinkenæs kgd. indvies Kr. Himmelfartsdag (havearkitekt *Johannes Tholle*; entreprenør *Nic. Wolf* og anlægsgt. *N. Sørensen*).
- 8/5 (Silkeborg Avis): Udv. af Hammel kgd. er påbegyndt.
- 8/5 (Nordsj. Venstrebl.): Der mangler gravplads i Hillerød.
- 10/5 (Langel. Avis): Rudkøbings nye kgd. sgt. fortæller.
- 11/5 (Randers Dagbl.): Stor udv. af Sdr. Onsild kgd. (anlægsgt. *Johannes Greve*).
- 13/5 (Soc.-Dem.): Rødovre kgd. skal atter udv.
- 13/5 (Loll.-Falst. Venstrebl.): Den gl. kgd. i Nykøbing blir parkanlæg.
- 13/5 (Silkeborg Soc.-Dem.): Sporup kgd. skal reguleres.
- 21/5 (Kalundb. Folkebl.): Særslev kgd. udv. med 1400 m² (havearkitekt *Johannes Tholle*; anlægsgt. *G. Michael Larsen*).
- 21/5 (Fr-bergbl.): Dårlig service på Solbjerg kgd.
- 22/5 (Vordingb. Dagbl.): Vordingborg ser på kgd.s-areal.
- 25/5 (Børsen): Konkurrence om ny kgd. til Næstved.
- 25/5 (Vordingb. Dagbl.): Stensby kgd. skal udv.
- 1/6 (Ærø Avis): Kgd.s-planer for Ærøskøbing, der vil vække protest.
- 2/6 (Randers Amts Avis): Mandskabsbygning på Randers Nordre kgd.
- 4/6 (Ærø Folkebl.): Kgd. i Søby skal udv.
- 7/6 (Nordsjælland): Hellebæk kgd. skal udv.
- 7/6 (Vestkysten): Vore kirkegårde.
- 12/6 (Silkeborg Avis): Skorup kgd. er udv. (havearkitekt *Johannes Tholle*; anlægsgartner *Arnold Nielsen*).

FRA NORSKE KIRKEGÅRDE

- 9/2 (Adresseavisen): Udv. af Belstad kgd.
- 14/2 (Haugesunds Dagbl.): Regulering av gravpladser.
- 16/2 (1ste Maj): Grøfting av Soma og plantning på Sandnes kgd.
- 17/2 (Valdres): Gravmælerne og bygdekgd.
- 18/2 (Rjukan Arbeiderbl.): Rjukan kgd. er sprengt.
- 26/2 (Valdres): Kapellet i Tisleidalen bør rejses.
- 4/3 (Arendals Avis): Udv. af Valle kgd. godkendt.
- 5/3 (Dagen): Kgd. i Melan skal tilplantes (fylkesgt. *Krohn Dahle* og anlægsgt. *Falch Johannesen*).
- 10/3 (Samlesen): Valle kgd. skal udv. med 15 m.
- 10/3 (Sarpsborg): Bør den gl. kgd. bli urnelund (Sarpsborg).
- 13/3 (Adresseavisen): Kirkegårdskultur, foredrag (hageark. *Olav Benberg*).
- 19/3 (Sogn og Fjordene): Restaurering af kgd. i Brekke (hageark. *Austrheim*).

- 19/3 (stds.): Kgd. i Lavid skal udv.
- 30/3 (Aftenposten): Marskalker ved bisettelser.
- 31/3 (Tidens Krav): Mange glemmer grave ved kgd. i Kr-sund.
- 3/4 (Østlendingen): Kgd.skulpturen i Hedmark kan bedres meget.
- 8/4 (Adresseavisen): Leinstrand kgd. skal udsmykkes (hageark. *O. Benberg*).
- 8/4 (Sørlandet): Kgd. i Vennesla ser rodet ud.
- 12/4 (Bergens Tid.): Os skal bygge ny kgd. på Flåten.
- 13/4 (Sør. Trøndelag): Kirkegårdskultur.
- 19/4 (Samhold): Udv. af Gjøvik kgd.
- 22/4 (Dagsavisen): Ny kgd. i Forredal i Hegra.
- 24/4 (Nidaros): Kirkegårdene.
- 26/4 (Nordlands Framtid): Vakre kgd.
- 27/4 (Porsgrunns Dagbl.): Stor Udv. av Eidanger kgd. (herredsing. *Kolle*).
- 3/5 (Samhold): Kgd.sstevne i Biri og Valdres til sommeren.
- 4/5 (Samhold): Hunn sokn kan få egen kgd. fra neste år.
- 5/5 (Haugaland arbeiderbl.): Kgd.sudv. i Skjold.
- 10/5 (Østlendingen): Store forandringer på Tolga kgd.
- 15/5 (Haugesund Dagbl.): Nye omgivelser for Skara kgd.
- 18/5 (Fremtiden): Bragernes gl. kgd. omlægges.
- 19/5 (Adresseavisen): Stavne og Tilfredshet kgd. udvides.
- 20/5 (Dørabladet): Ny kgd. i Dombås.
- 25/5 (Romsdalsposten): Hals kgd. forskønnes.
- 26/5 (Samhold): Kgd.s-konsulenten skal planlægge kgd. og gravkapel på Grymyr.

FRA SVENSKA KIRKEGÅRDE

- 19/2 (Barometern): Griftegården i Vissefjärda — en av landsbygdens vackraste.
- 6/3 (Nya Värmlands Tidningen): Utsmyckningen av våra kgd.
- 5/4 (Köpings Posten): 1,400 nya gravplatser genom kyrkogdsudv. i Köping (kr. 100,000) (stadsarkitekt *N. Hansson*, trädgsm. *Nils Andersson*).
- 21/5 (Göteborg Tidning): Kirkegårdsprojekter for Kungshamn og Smågdén.

FRA TIDSSKRIFTERNE

The American Cemetery marts: Legal pointers for Cemetery Officials. Perpetual, permanent, og Endower Care? Woodlawn — a Sanctuary og Serenity in Siuz Falls. How a Century-old Cemetery Is solving its Care problems. Grow Evergreens For Year-Round Beauty. — April: Legal Pointers... »Endowed Care«. Two-Way Radio Installation For Illinois Cemetery. Picturesque Old West Laurel Hill in Surburban Philadelphia. Sunnyside Offers Three-Way Memorialization Choice, Public Liability Insurance

Protectiin for the Cemetery. — Maj: Legal Pointers... Why Memorialize at All? Forest Park Dedicated to the »Memory og Beautiful Lives«. Washington's Historic Old »Congressional Cemetery«.

Arkitekten Nr. 3: En lille afhandling om træer.

Gartner-Tidende Nr. 16: Flaget ved dødsfald og begravelser.

Gartner-Yrket Nr. 20: Ny konsulent for kirkegårde (*Pål Sæland*).

Ignis Nr. 4: Gandis död og eldbeg. Östersunds kyrkokolumbarium. Apparat för askberedning. Före historisk tid i Italien. Gravsmückning och kyrkogårdskultur. Falu krematorium tio år. Internationella eldbeg.-kongres i Haag. — Nr. 5: Kring 1947 års eldbeg.siffror. Båstad — med ny avdeling av S. E. F. Tal vid oppnandet av elbed. utstl. i Båstad. Urnlund i Båstad. — Nr. 6: Om urnehaver i vore dages Danmark. Hur seden att strö askan uppkommit och utvecklats. Föreningen Sveriges kyrkogårdsföreståndare.

Landsbygraveren nr. 4: Lidt om lønningerne. Hvorfor er du egentlig graver? — Nr. 5: Hvorfor er du egentlig graver? Ukrudt — og andre ting. Provster og menighedsråd og gravere. Plant birk. — Nr. 6: Hvorfor jeg var graver. Teori. De 100.000 gravhøjes hemmelighed.

Stenhuggertidende nr. 4: Gravmonumentkulturen i vor tid. Gravsten, nogle forslag. — Nr. 5: Nye retningslinier på danske gravsten. — Nr. 6: Nye retningslinier for danske gravsten.

Täppan marts: Östra ljungbys nya kyrkogård.

BOGANMELDELSER

Brochure fra D. L. Om »Dansk Ligbrændingsforenings« henvendelse til de danske byråd og menighedsråd skal kort og godt siges, at af alle de argumenter, som ligbrændingsfolkene fremfører, er det økonomiske det mest uklædelige. Den del af Danmarks jord, som kirkegårdene optager, er så ringe, at man slet ikke kan være bekendt at tale om, at »den kostbare danske jord bruges til noget så uproduktivt som kirkegårde«. Skulde vi ikke have råd til at ofre et anstændigt hvilested for vore døde, fortjener vi ikke navn af kulturfolk. Anmelderen finder ingen tristere form for gravsted end urnepladsen, der bibringer beskueren indtrykket af, at den døde enten i levende live var et husdyr, eller at vedkommende er sænket lodret i jorden og aldrig finder hvile.

Hans Ronø.

Eigil Kiær: Fra Urtegaard og Blomsterhave. 4°, 80 s., Gyldendal, Kbh. 1948. Kr. 12,75.

Efter motiver fra »The Studio«, hvor forfatteren iøvrigt for år tilbage har haft artikler, har *Eigil Kiær* udsendt et hefte om havekultur, inspirationer og romantik, — lidt text, der er samlet i 9 artikler, hvoraf E. K. har skrevet de 8 og fru *Erna Friis (Sonne)* een (om farver). Det er let og letlæst stof, der suppleres af et væld af i hovedsagen fortrinlige foto-gengivelser og en del instruktive penne-tegninger. Selvom en hyggespredning af denne art ikke kan give haveejeren grundig oplysning og alt for megen exakt viden, har den dog utvivlsomt sin mission, og skulle forlag og forfatter(e) finde økonomisk basis for en gentagelse (årlig?) af det leverede, var det ikke af vejen.

Frukt og Bær. Årsskrift 1948; Det norske hageselskap; 8°, 102 s., Oslo 1948. Kr. 3,50.

Heftet er trykt på godt papir og rummer en hel del tabeller, men iøvrigt ret få illustrationer. Det har et forord af professor *O. Skard* og artikler af *J. Thorsrud*, *N. Dullum* m. fl., der hver for sig skriver deres norske, af hvilke *G. Olafsons* er temmelig vanskeligt at læse for andre skandinaver. Emnerne, som behandles, er dels markedsanalyse, frostskaider, gødskning og salgsplanlægning, dels æbleskurv samt brugs- og lagringstid og som slutning virussygdomme på jordbær.

Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare. Handlingar från årsmötet i Västerås, 3.—5. aug. 1947. 4°, 25 s. plus bilag.

Heftet refererer det afholdte årsmøde, som var foreningens 10ende, og hvoriblandt gengives skildringen af byens kirkegårde og nogle linjer om den nærliggende Anundshøj med dens storslåede skibssætninger; endvidere referat af foredrag om donationer, kirkegårdsarbejdernes lønforhold (akkordsatser), kirkegårdsdrift m. fl.

Botanik. Bind 1 nr. 2: Planternes anatomi og embryologi, af Tyge W. Böcher. 8°, 266 s., Munksgaard, Kbh. 1948; kr. 19,00.

I dette bind fortsættes det stort anlagte værk om botanikens mangfoldige termer og beskriver alt det væsentlige om den indre struktur af plantelegemet, mens et følgende vil tage sig af deres ydre. Det er videnskabeligt stof, — til berigelse af dem, der vil vide mest muligt om vor plante-verden.

Axel G. Jørgensen: Husbygningsmaterialer. 4. udg., 8°, 366 s.; Jul. Gjellerups forlag, Kbh. 1948.

Enhver tekniker eller administrator af kirkegårde og andre former for haveanlæg må ikke mindst i vore dage have et ikke ringe kendskab til de døde materialer, som også medgår til disse anlæg, — for slet ikke at tale om, når der foreligger bygningsopgaver, såsom kapeller og krematorier, portaler o. m. m. Man står sig dårligt

i en drøftelse om anvendelse af dette eller hint nye materiale til fordel for et andet tidligere anvendt, når man er blank i spørgsmålet. En nem og temmelig fyldig viden herom kan man erhverve sig ved at studere denne bog om husbygningsmaterialer, der bl. a. anvendes ved undervisningen for arkitekter på Kunstakademiet. Den er også god at have ved hånden til andre tider, — og derfor anbefales den til anbringelse i håndbogsamlingen ved læserens bord.

Dansk Ligbrændingsforening. Beretning for 1947.

Beretningen meddeler om fortsat stigning i brændinger; København har 42,8 og hele landet 16,4 %. Der bringes billeder af de nye symboliske figurer på Kbhs Vestre og Sundby kgd. Fuldkommen chokerende virker følgende linjer af det stenografiske referat af radiodiskussionen (6/1 48), hvor den tidligere skarpe modstander af alt, hvad der hed ligbrænding, udtaler (s. 91): »... må jeg... bringe Ligbrændingsforeningen min anerkendelse for, at den har sat ind overfor det meget utilfredsstillende begravelsesvæsen i Danmark, og den har bidraget i meget høj grad til at forholdene rundt om på vore kirkegårde i by og på land er blevet ganske anderledes tilfredsstillende, end de var bare for en Menneskealder siden«.

Mon dette virkelig er ligbrændingsforeningens skyld, — og har menighedsrådene og F. f. Kirkegaardskultur slet intet udrettet? Eller er det den gl. skæbne: »The more we are together?« — som har spillet den gode præst et puds? —

Th. Erlandsson: Gotländska kulturbilder. Kunsthistoriska museet i Bunga samlingar. 4°, 132 s., Nordisk Rotogravyr, Stockholm, 1947. Kr. 16,00.

Det er med overordentlig velbehag, at man blader i denne bog om hjemstavnmuseet på Gotland. En fyldig og velskrevet tekst supplerer på udmærket måde billederne, der for størstedelen er helsides, dels tegninger og dels foto-gengivelser. Måske kunne man have ønsket lidt flere billeder, selvom det var gået ud over størrelsen. Anmelderen har særlig heftet sig ved skildringen af kryddergården, der gengiver træk, som er ligeså almindelige i Danmark som i Sverige, f. ex. kvindernes krydderkvast, som de skulle ha med til kirken; det er Jeppe Aakjærs: Mors Have, som stiger frem i gotlandsk sæd. Også skildringen af humlegården, af klokkestaplen og de to særlige kirkegårde (kolera og engelsk) vækker interessen. Sprogligt er det morsomt at konstatere, hvorledes ordet *tun* har fundet vej vidt omkring. Det kendes på norsk og færøsk som et hegnet område ved boligen, — i Holland er *toine* haven, der for århundreder siden fra dette land er ført til Amager, hvor man med *toine* eller *de toine* betegner en lille have, — i Oslo er *toienhaven* den botaniske have, og på Gotland

betegner *tunarne* (täunarn) gærdet om haven (gærdesgårdarne). — Hvem, der ønsker at kende øen i Østersøen (Gotland), griber med begærlighed denne bog, — og finder ind til hjertet af kulturen.

RESOLUTIONER m. m.

Fortsat fra Side 20.

I Anledning af det af Begravelsesvæsenet anførte skal Ministeriet bemærke, at Begravelsesvæsenet i Henhold til Punkt 3 i Bekendtgørelse af 12. Juni 1903 udreder et aarligt Beløb paa 400 Kr. til Brønshøj Kirke, der maa betragtes som en Afgift i Anledning af Brønshøj Kirkegaards Overgang til Begravelsesvæsenet, og at det formentlig er uden Betydning for Afgørelsen af nærværende Sag, om man betragter nævnte Beløb som en egentlig Lejeafgift eller ikke.

Fremdeles bemærkes, at Ministeriet vil tage under Overvejelse, om det vil være nødvendigt, efter at Brønshøj Kirke som ovenfor anført er overgaaet til Selveje fra 1. Oktober 1934 at regne at søge Bestemmelsen i Punkt 5 i Bekendtgørelse af 12. Juni 1903 om Statens Ejendomsret til Kirkegaarden ændret, idet Meningen med denne Bestemmelse formentlig er at præcisere, at Ejendomsretten følger med *Kirken*, hvilket ogsaa maa gælde, naar denne efter Reglerne i Lov af 15. Maj 1903 om Afløsning af Tienden er overgaaet til Selveje.

Ministeriet gør i denne Forbindelse opmærksom paa, at der ikke ved det den 7. December 1932 afholdte ekstraordinære Syn i Anledning af Kirkens forestaaende Overgang til Selveje har kunnet træffes nogen Afgørelse med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvilke Forpligtelser der paa-hviler Kirken overfor omliggende Veje, og at Hensigten med at nævne dette Spørgsmaal formentlig kun har været at henlede Opmærksomheden paa, at der her forelaa et Tvivlsspørgsmaal.

Endelig maa Ministeriet finde, at der heller ikke kan drages nogen for nærværende Sags Afgørelse bindende Slutning deraf, at Ministeriet i 1932 har ladet afholde Udgifter til Istandsættelse af Brønshøjholms Allé. Det blev ved den Lejlighed ikke afgjort, hvorvidt Ministeriet var retlig forpligtet til at afholde Udgiften, og selv om dette maatte være Tilfældet, vilde det ikke kunne influere paa den i nærværende Sag omhandlede Renholdelsesforpligtelse, som Ministeriet maa formene, at Begravelsesvæsenet har paataget sig i Henhold til fornævnte Punkt 2 i Bekendtgørelse af 12. Juni 1903 som en Udgift ved den af Begravelsesvæsenet overtagne og drevne Brønshøj Kirkegaard. Udgiften herved ses da heller ikke tidligere at have været udredet hverken af Ministeriet eller — efter Kirkens Overgang til Selveje — af Menighedsraadet.

Tillæg til »Vore Kirkegaarde« bind 16 nr. 7

FORENINGEN FOR KIRKEGAARDSKULTUR

Generalforsamlingen.

Foreningen for Kirkegaardskultur afholdt sin ordinære generalforsamling i Ribe den 4. september 1948 med dagsorden i henhold til lovene.

Det fremgik af formanden, hr. biskop *Scharlings* beretning, at foreningen har arbejdet støt i årets løb, og at tilgang af medlemmer til foreningen har været tilfredsstillende. Formanden gjorde derhos rede for, at man i årets løb på foranledning af drøftelser på sidste ordinære generalforsamling i fjor har søgt forbindelse med forskellige institutioner, som måtte anses at være interesseret i gravmælekulturen, og oplyste, at forskellige institutioner m. v. med en enkelt undtagelse havde udpeget medlemmer til et udvalg, der skal arbejde videre med tanken. Imidlertid er der sket dette, at Charlottenborg-udstillingens komité har udskrevet en konkurrence angående gravmæler, og at det er komitéens tanke at lade nogle af de præmierede udkast udføre i sten og arrangere en udstilling af dem i Charlottenborg-udstillingens gård ved den kommende forårsudstilling. Under hensyn hertil var der på generalforsamlingen enighed om, at det af foreningen nedsatte udvalg skal samles i København til foråret for at bese den nævnte udstilling, og derefter tage stilling til, hvad der videre fra foreningens side bør gøres i forbindelse med den omhandlede sag. Regnskaber og budget godkendtes. Til bestyrelse nyvalgte stenhuggermester *Martin Billeschou*, Esbjerg.

Om eftermiddagen foretog deltagerne en udflugt til Gørding og Bramminge kirkegårde, hvilken udflugt var arrangeret af menighedsrådene i Ribe, og generalforsamlingen takker for dette smukke bidrag til at gøre dagen indholdsrig for deltagerne.

Om aftenen afholdtes — med god tilslutning — det tidligere i bladet meddelte offentlige møde.

H. Jegsen.

Nye medlemmer

Afdeling A.

238. Gørding menighedsråd.

239. Vonge menighedsråd.

Afdeling B.

47. Svendborg Amts Landsbygraverforening.

Afdeling C.

925. Stenhuggermester Aksel Schiøler, Jernbanegade 36, Nykøbing F.

926. Stenhuggermester H. Villefrance, Ålborg.
927. Stenhuggermester Svend Aa. Jensen, Dronninglund.
928. Stenhuggermester Per Nielsens efterf., Horsens.
929. Stenhuggermester Chr. Due, Samsø.
930. Stenhuggermester Ancker Larsen, Frederikshavn.
931. Stenhuggermester Thorvald Larsen, Korsgade 22, Svendborg.

Afdeling D.

99. Statens gartnerskoles bibliotek, St. Olavsgatan 35, Oslo.
100. Stadsträdgårdsm. E. Leckström, Siriusgatan 5, Linköping, Sverige.
101. Kyrkogårdsföreståndare Erik Åkerskog, Lejonbacken, Rättvik, Sverige.
102. Kyrkogårdsföreståndare Sidoff, Vestre kyrkogård, Göteborg.
103. Hans Vægger, Handelsgartneri, Kirkenes, Norge.

FRA DANSKE KIRKEGÅRDE

- 7/6 (Ærø Avis): Ærøskøbing kgd.
21/6 (Holbæk Amtstid.): Tveje-Merløse kgd.
3/7 (Thisted Amts Tid.): Mindelunden i Varde.
6/7 (Berl. Tid.): Holmens kgd.
7/7 (Berl. Tid.): Holmens kgd.
8/7 (Nationalt.): Holmens kgd.
8/7 (Nakskov Tid.): Kgd.s-problemet i Nakskov.
9/7 (Berl. Tid.): Holmens kgd.
15/7 (B. T.): Skærpet kontrol på kgd. imod tyverier.
27/7 (Viborg Stiftst.): Fra Viborg kgd.
30/7 (Himmerland): Svenstrup nye kgd. indviet af provst *Bonde*.
3/8 (Berl. Tid.): Gravstenene skal være smukkere.
3/8 (Information): Konkurrence om gravsten.
3/8 (Soc.-Dem.): Ballerup kgd. er nu færdig.
4/8 (Berl. Tid.): Udstilling af gravsten i Charlottenborgs gård.
7/8 (Soc.-Dem.): Rødovre skal have ny kgd.
9/8 (Sorø Amts Dagbl.): Skal gravmælerne moderniseres?
12/8 (Heimdal): Hostrup kgd. skal udvides.
14/8 (Loll.-posten): Ny begravelsesplads for småbørn på Nykøbing F. nordre kgd.
14/8 (Soc.-Dem.): Ballerup ny kgd. færdig (anlægsgt. *Johs. Jørgensen*).
15/8 (Politiken): Hængebøgen.
16/8 (Vestkysten): Skærbæk kgd.
17/8 (Demokraten): Ud. af Holme kgd.
19/8 (Vendsyssel Tid.): Ålbæk kgd. skal udv.

- 20/8 (Vordingb. Dagbl.): Mogenstrup kgd. udvides.
 24/8 (Flensborg Avis): Kapel på Sønderborg ny kgd.
 27/8 Århus Stiftstid.): Vi og de døde.
 31/8 (Sydsjæll. Soc.-Dem.): Foreningen f. kirkegårdsinspektørers generalforsamling.
 1/9 (Nationalt.): Foreningen f. kirkegårdsinspektører har skiftet formand; avgående: inspektør *J. Gravesen*, tiltrædende: inspektør *O. Raahauge-Askegaard*.
 1/9 (Ribe Stiftstid.): Foreningen f. Kirkegaardskultur holder generalforsamling i Ribe.
 2/9 (Herning Folkebl.): Regulering af Fjelstervang kgd.
 4/9 (Vestkysten): Foreningen f. Kirkegaardskultur gæster Ribe.
 4/9 (Ribe Stiftstid. m. fl.): Foreningen f. kirkegaardskulturs generalforsamling.
 4/9 (Tidens Tegn): Omlægning af Skanderup kgd.
 5/9 (Ålborg Stiftstid.): Debat om gravstenene.
 6/9 (Sydvestjyll.): Gravmælekulturen en stor opgave.
 8/9 (Kristelig Dagbl.): De danske krigergrave og mindesmærker i Sydslesvig.
 16/9 (Børsen): Foreningen f. Kirkegaardskulturs generalforsamling.

FRA NORSKE KIRKEGÅRDE

- 5/6 (Gudbrandsdalen): Gravspørgsmålet for Mesna må løses.
 11/6 (Nidaros): Udvalgt af kgd. i Strinda.
 16/6 (Fr-stad bl.): Kgd. i Rolvsøy udvides.
 18/6 (Svetriksposten): Filtvet kgd. udvides.
 19/6 (Bagen): Stor udvalgt af kgd. i Åsane.
 26/6 (Fylket): Den nye gravlund ved Molda tages i brug (byggartner *Bele*).
 26/6 (Vårt land): 200.000 kr. til gravanlæg og urnelunder i Oslo.
 2/7 (Adresseavisen): Udvalgt af Klæby kgd.
 2/7 (Nidaros): Udvalgt af Værnes kgd.
 3/8 (Totensbl.): Balke kgd. udvides.
 4/8 (Grenmar): Porsgrund kgd. må udvides.
 11/8 (Glåmdalen): Havearkitekt *Skinnarmo* udvalgt Hof kgd.
 17/8 (Gudbrandsdalen): Kirkegårdskonsulent har besøgt Skjak kgd.

FRA SVENSKA KIRKEGÅRDE

- 23/8 (Karstad tidn.): Ruds kyrkogård.

FRA TIDSSKRIFTERNE

The American Cemetery juni: The Rebirth of an Historic New Orleans Cemetery. Gold Medal Certificates for Cemetery Salesmen. Ancient

Egypt's »Cemetery of the Sacred Bulls«. Beautiful Fairmount-Pride of Denver. Perpetual Care Involves Many Problems besides terminology. — Juli: Legal Pointers for Cemetery Officials. Cremation Ceremonies in Far East. Cemeteries Urged to Avert Misunderstanding on »Care«. The Mechanics Involved in Municipal Cemetery Operation. The Control of Planting by Cemetery Management. Summer bring increase in Cemetery Vandalism.

Gartner-Tidende Nr. 30: Ohlsdorf kirkegård.

Havekunst 3—4: Mariebjerg kgd., Venge kgd., urnehaver i Horsens, Lille-Heddinge kgd.

Ignis nr. 7—8: Översigt över förhandlingarna vid andra internat. eldbeg.-kongressen 1948; eldbeg. viktigaste uppgifter för framtiden; Finlands eldbeg.-rörelse. En hollandska om eldbeg.-kongressen i Haag. Norges eldbeg.-rörelse. Vördnanden inför döden och inför livet. — Nr. 9: Kyrkogårdar och kyrkogårdsförhållanden i Västerås. Eldbeg. i Tjeckoslovakien 1945—47. Eldbeg. frammarsch i Europa.

Landsbygraveren nr. 7: Ordningen af kirkebetjeningens forhold. Lukkede eller åbne kirker. — Nr. 8: Tanker og problemer. — Nr. 9: En gammel graver.

Norsk hagetidend nr. 10: Bedre kirkegårdskultur; konsulent i kirkegårdsstell.

Stenhuggertidende nr. 7—8: Bestræbelserne om gravmælekunsten tager form. Konkurrencen og dens betingelser; præmiering. Studietur i gravsten til Malmø. — Nr. 9: Konkurrencen.

BOGANMELDELSER

Haandbog for Bygningsindustrien 12. 4°, 820 s., København 1948.

Den nye udgave af HBF er meget apropos indledet af ministeren for boligvæsen, der er den første i sin slags hos os. Naturligvis har den iøvrigt måttet omarbejdes kraftigt for at være à jour, — og så kan en bog eller et værk af den art alligevel aldrig være helt à jour, — det går med dem, som med lexika, at de er forældet dagen efter, at de er kommet ud, fordi der sker noget nyt hver dag, og det nødvendigvis må tage sin tid at skrive, sætte, trykke, indbinde og distribuere bogen. Derved er intet at gøre, ud over at man selv ved notitser må føje det til, der ikke er nået at komme med eller må benytte et af de brevkort, som nærværende håndbog er forsynet med, og hvorved man letter redaktionen at få bogen gjort helt rigtig. Nyt i bogen er iøvrigt noget om statens støtte til boligbyggeriet og

fjernvarme samt badstuebade. I det altid nyttige afsnit om rum-behov, hvor man kan finde mål for praktisk taget alt vedrørende bygninger i vid forstand (bl. a. ligkister), er omarbejdet, så at ældre typer er erstattet af nye, ligesom der er kommet flere til. Bogen er trods sine udvidelser ikke blevet mere uhåndterlig end før, og dens nytte for praktikere er forlængst fastslået, idet den praktisk talt strax bliver udsolgt og hidtil er trykt i 60,000 eksemplarer. Vi henstiller til kirkegårdsfolk også at slutte sig til bogens store stab af læsere; kan De ikke nå at få den 12. HBF, bør De sikre Dem den 13.; den vil der være særlig megen lykke ved.

Anlæg af gravsteder. Urnegrave 12 s., familiegrave 20 s.; Københavns Begravelsesvæsen, april 1948.

Københavns Begravelsesvæsen har gennem en årrække udgivet brochurer til brug for det publikum, der ønsker bistand ved anlæggelse og vedligeholdelse af deres gravsteder.

Der er i år kommet en ny udgave — eller rettere to udgaver — idet der er en særlig brochure for urnegravenes anlægning og vedligeholdelse. Begge hefter fremkommer i et nydeligt udstyr på godt papir og med en række eksempler på gravstedsanlægninger og detailleret oversigt over udgifterne ved disse anlægs udførelse.

Anlægsforslagene findes ikke alene i plan, men også i fotografi, idet man har udført alle planerne i praksis og derefter fotograferet dem. Det letter utvivlsomt i høj grad publikums orientering, idet lægfolk jo i almindelighed har ondt ved at orientere sig på en plan, — desuden har det den fordel, at publikum på forhånd får et nøjagtigt billede af, hvordan anlægget vil se ud, straks når det er færdigt.

Foruden disse anlægsanvisninger indeholder brochurerne en del nyttige oplysninger om kontoradresser, kontortider og kirkegårdenes åbnings- og lukketider samt priser m. m. på renholdelse, vanding og grandækning af gravsteder.

Det er en fin service, Københavns Begravelsesvæsen gennem disse brochurer viser sit publikum. Hvis man med tiden kunne nå dertil, at man havde specielle hefter for hver kirkegård, således at der i heftet også blev plads til en orienteringsplan for den pågældende kirkegård, ville disse hefter formentlig være helt fuldendte.

O. Raahauge-Askegaard.

Valdemar Hansen: Græsplæner; 78 s., 1948. Pris kr. 5,85. Nr. 21 i Alm. dansk Gartnerforenings håndbogsserie.

Vi har længe savnet en samlet fremstilling af græssets pleje, og det må derfor hilses med glæde, at gartnerforeningen har udgivet en sådan.

Anlægsgartner Valdemar Hansen er bogens forfatter, og en mere kyndig og grundig fagmand kunne man næppe finde til dette store arbejde. Forfatteren har klogt benyttet sig af en del meget fine specialister til enkelte af bogens mange afsnit.

De forskellige græsarter omtales og beskrives grundigt i bogens første afsnit, desværre er billederne her meget dårlige.

Dr. phil. *Thorvald Sørensen* har udarbejdet en glimrende nøgle til bestemmelse af græsarterne — ledsaget af udmærkede tegninger af malerinden *Ellen Backe*.

I de følgende afsnit: Indkøb af græsfrø, frø-mængder, valg af græsarter, anlæg af nye plæner og plænerne's pleje, mærker man den dygtige fagmand bag de mange gode råd og anvisninger.

Naturligvis er der også tænkt på maskinerne og de nye V-præparater samt sygdomme og skadedyr.

Mon ikke mange gartnere og kirkegårdsfolk kunne have godt af at læse afsnittet om gødskning?

Til slut omtales sportsplæner, men hvorfor har forfatteren glemt at omtale en meget vigtig ting, nemlig kirkegårdenes mange græsgrave? De fordrer en helt igennem anderledes pleje end noget andet græsareal.

Der er mange gode billeder i bogen, men desværre flere dårlige; bortset fra få undtagelser, er vi ikke gode ved billederne i vore gartnerbøger her i landet.

Der må lyde en tak til forfatteren for det store arbejde, han har gjort, og *alle*, som har et stort eller lille græsareal, må anskaffe sig denne fortrinlige bog.

E. Qvist.

Lustgården 1947—1948, redigeret av trädgårdstekniker Tor Nitzelius; 8°, 224 s., För f. dendrologi och parkvård; årg. 28—29, Stockholm 1948.

I den lange række artikler af fornemme fagfolk indtager en afhandling af den danske dr. agr. *C. Syrach Larsen* — om arboretet i Hørs-holm og forstbotanisk have i Charlottenlund — med rette hæderspladsen som den første. Den optager 76 sider og former sig som en instruktiv gennemgang af de to anlægs rige og dendrologiske skatte, alle forsynet med henvisning til aftrykte planer over anlæggene, således at ethvert af de omtalte træer uden vanskelighed kan op-søges på voksestedet. En lille morsom ting af speciel interesse for kirkegårdsfolk skal lige nævnes: I 1890 plantedes side om side en *Picea Abies* v. *Virgata* og en *Picea Abies* v. *Gregoryana*. I dag måler den førstnævnte *Picea* ikke mindre den 20,6 m, medens den anden kun er kommet

1,5 m til vejs, og heraf hidrører de 75 cm endda fra de sidste 7 års vækst. 75 cm på 50 år, ja, det er den slags planter, man kan bruge på gravsteder.

Af årsskriftets øvrige indhold skal nævnes trädgårdsarkitekt *Sylvia Gibsons* artikel om barokhavens plantemateriale og redaktørens omtale af parkens høstfarver. Af almen interesse er også en oversigt over al dendrologisk præget faglitteratur, udkommet i årene 1943–46.

Årsskriftets pris er 12 sv. kroner.

Hans Røno.

Buske og Træer. Redaktion: Vald. Jensen, H. K. Paludan og C. Th. Sørensen; Egmont H. Petersens kgl. hofbogtrykkeri, i kommission hos Emil Wiens bogforlag; 4°, 552 s. med 500 billeder og tegninger, København 1948. Kr. 93,00.

I fortsættelse af samme forlags bøger om glaskulturer og køkkenurter er denne bog om buske og træer i det helt store format, både bogmæssigt og indholdsmæssigt. Den er stort anlagt og en værdig og værdifuld afløser af afdøde *O. G. Petersens* bog om samme emne, men med modsat titel. Bogen har både forord og indledning samt tillæg, og i fortegnelsen over medarbejdere er opført ikke mindre end 31 personer fra have- og skovbrug og i fotograffortegnelsen en halv snes. Redaktionssekretær har været fru *Grethe Clausen*, mens *E. Skobye Jensen* har udført det store antal tegninger af blade, kogler m. m. Dens hovedindhold er skildringer af de enkelte dendrologiske ting, arter og varieteter, og dette stof optager derfor naturligt størsteparten, nemlig $\frac{4}{5}$ af sidetallet. Udover dette findes relativ korte afsnit om formering, om plantning, pasning og anvendelse samt om plantesygdomme, skadedyr, frøanalyser, hårdførhedslistor m. fl. I de enkelte beskrivelser af planterne er der en kort botanisk udredning ved *Johan Lange*, og denne er sat med petit; lignende petit-stof om sygdomme etc. findes efter disse skildringer (af *E. Hellmers*). De redaktionelle artikler er anonyme, men det er dog ikke muligt komplet at skjule anonymiteten, da forfatterne let kendes på deres stil. Af stoffet, der skildrer planterne, er emnerne øjensynligt delt ud til dertil udvalgte personer; og disse artikler er signerede; det er dog ikke altid umiddelbart indlysende, hvorfor netop den forfatter har fået netop stof, ligesom det kniber med at stedfæste forfatter-signaturerne, da der i rækken af skildringer dukker usignede op. Tiltrods for, at der øjensynligt ikke egentlig er sparet på møje og omkostninger ved fremskaffelse af stoffet, og tiltrods for, at det også er øjensynligt, at man har villet tilstræbe en vis ensartethed i behandlingen, er dette dog ikke lykkedes. Dette gælder f. ex. anvendelse af

de såre nyttige tegninger af blade m. m. Til *Aesculus* er der f. ex. kun een tegning til de 5 arter, ja, til *Prunus* kun een til 20 og slet ingen til de mere end 30 *Rosaceae*, mens man har fløttet sig med een til hver af *Sambucus*' 3. Endvidere er de uhyre nyttige og vigtige talangivelser (målinger, løvspringstal etc.) i *Østergaards* fortrinlige artikler indgået i teksten, andre steder står de som et sidespring i marginen. De også meget vigtige datoer til dokumentation af tidlig blomstring om foråret o. a. er i nogle tilfælde rigtigt forsynet med årstal, hvad er meget væsentligt, da foråret jo kommer så forskelligt, men i andre tilfælde må årstallet savnes, og så er man faktisk ikke ret godt stillet med hensyn til bedømmelsen af det angivne tidspunkt. Der savnes også målangivelser for slyngplanter; det er vigtigt at kunne få oplyst, hvor langt de kan gå. Ligeledes forekommer det at have været rigtigt i en bog med et sådant anslag at få noget mere kulturhistorie; man kunne godt i så henseende have skelet til *Birgitte Møllers* værdifulde stof i bogen om træer; ligeså noget dendrologisk *personality*; det havde været ganske rart at blive præsenteret for billeder eller skildringer af dendrologiske Blå-Bogsendivider som f. ex. Regens-Linden, Holbergs-Kastanie, Ørnkuls-Egen for blot at nævne nogle få eksemplarer i redaktionens nærhed. Ligeså burde der helst lige efter skildringen af de enkelte træarter have været anført litteraturhenvisninger til allerede eksisterende monografier, som givetvis kan være og ofte er endnu mere omfattende end det her bragte stof, f. ex. *Linds* om *Berberis*erne, *Syrach Larsens* om *Taxene*, *Hauchs* Asketræer, *Oppermanns* Lærke o. s. v., — eller disse burde være opført i litteraturfortegnelsen. I litteraturfortegnelsen savnes bl. a. også både Landbohøjskolens årsskrifter og Dansk Skovforenings tidsskrift.

Da havebøger i vor tid læses af overordentlig mange ikke-fagfolk, burde der i en sådan bog, der ovenikøbet sælges ved omrejsende kolportører og er kommet i et oplag på 5000, være en forklaring til de specielle tegn, som anvendes. For menige læsere og for den unge gartner elev, der endnu ikke er indviet heri, er et tal som 1/1 rimeligvis ensbetydende med en helflaske og i forbindelse planter ganske uforståelig; 1/2 kan betyde en halv eller den 1. februar, men skal i denne bog læses som een to, 2/2 læses ligeledes som to to; men det må ikke forudsættes, at enhver er klar over dette gartnerisk specifikke; det samme gælder tegnene + og rosetter m. m. ved rosensorter. Af fotografierne forekommer det, at dem med signaturen *Hjo* og *C. Th. S.* er de mest rammende, men iøvrigt er der mange andre gan-

ske udmærkede, og de står godt på det kriderede matte papir. Desværre står trykket galt på ryggen af bogen. Det bør være sådan, at når den står retvendt på en reol, læses titlen naturligt fra oven og nedad, og når den ligger med forsiden opad på et bord, læses den fra venstre, og ikke omvendt. Inkonsekvensen mellem omtalen af farvernes ringe betydning i en redaktionel artikel og deres øvrige brug i bogen har andre anmeldere anholdt.

Denne store bog har sin begrænsning. For det første er det tydeligvis en havebog, hvorfor den har udelukket skovbrug af enhver art og ikke vil give skovbrugerne stof nok. Også som havebog er den begrænset, idet den dels hverken medtager frugttræer eller frugtbuske (men dog andre Malus, Ribes m. fl.), og dels ikke er fuldt udtømmende, hverken for skildringer af planterne eller for anvisninger for deres formering eller anvendelse; og desuden har den bl. a. de ovenfor påpegede skavanker, som redaktionssekretæren stort set begrundet med mindre gode arbejdsforhold. Bogen vil ikke blive stående som den eneste i sin art, — flere andre bøger om samme emne er på trapperne hos andre forlag, men tiltrods derfor vil den nok i omfang og fylde af oplysninger blive den førende. At den vil blive efterfulgt af en bog om frilandsblomster, gør det ikke ringere; arbejdet dermed er allerede i gang. Derimod må man beklage, at den projekterede bog om frugttræer og frugtbuske ikke kommer. Mon man ikke kunne få forfatteren (el. redaktøren?) til at ombestemme sig?

Ingvar Andersson: Skånes historia till Saxo och Skånelagen. 8°, 498 s.; Norstedts, Stockholm 1947; kr. 16,00.

Med et af *Emil Johanson* gjort smudsomslag, der viser såvel en skånebygd som også en af denne landsdels mange og storslåede skibssætninger, er bogen prydet. Dens nedskrivning påbegyndtes i 1937, og dens text må naturligvis også bevæge sig både til de tilgrænsende landsdele: Halland og Blekinge og til landet hinsides sundet: Danmark, med hvilket Skåne i længst forsvundne tider havde en langt mere håndfast kontakt end nu; for da var Skåne landfast med Sjælland. Fremstillingen af Skånes første historie synes præget af forfatterens grundige viden, — hans evne til at indkorporere andres undersøgelser i sine egne og i sin skildring, og dertil kommer en elegant fremstillingsmåde. Man læser med velbehag og stigende interesse om det ældste Skåne, — og man venter med begærlighed på fortsættelsen efter Saxo. Den er planlagt til et bind om danskertiden og et om svenskertiden i landets historie.

Hans C. Olsen: Frugtav. 8°, 128 s., 3. udg., Alm. d. Gartnerforenings forlag. København 1948.

Siden den 2. verdenskrig sluttede, er der kommet en mængde oplysninger, metoder og litteratur til os — især vestfra. I den foreliggende lille og nyttige bog har forfatteren indarbejdet meget af dette, hvorved bogen nok må siges at give, hvad der kan forlanges på de få sider, den rummer.

Brask Thomsen og Sennels: Krydderurter, deres Dyrkning og Anvendelse. 80 s., I. E. Ohlsens Enkes forlags lommehavebøger nr. 5. Kbh. 1948.

Selvom det nu er bedre med forsyningen af udenlandske krydderier, end det var under krigen, er interessen for selv at have krydderurter dog levende, og man kan have megen glæde af i sin have at have noget ud over persille og pur-løg. Interessen for løvstikke — den gamle officinelle plante — er således tiltaget, og det er ikke for intet, den nu kaldes *Maggiurt*; der er stof til *Maggi-terninger* deri. Forfatterne giver mange gode råd både med hensyn til dyrkning og anvendelse af urterne.

Ernst V. Floto: Haven i Vindueskarmen. 128 s., samme forlags lommehavebøger nr. 6. København 1948.

Bogens værdi forøges stærkt ved de mange gode billeder af stueplanter, som derigennem bl. a. lettere identificeres, og ved det omfattende stikordsregister. Og der fortælles jævnt og ligefremt om, hvorledes man får planterne til at trives.

Twenty-Seventh annual Report of the Imperial War Graves Commission, 8°, 32 s., London 1947.

Twenty-eighth annual Report . . . 8°, 36 s., London 1948.

Førstnævnte bærer på forsiden billedet fra en belgisk, sidstnævnte fra en fransk kirkegård med britiske soldatergrave. De indeholder iøvrigt den af viceformanden, sir *Fabian Ware*, skrevne beretning, af hvilken det bl. a. fremgår, at krigsgravskommisionen har omsorgen for c. 350,000 soldatergrave, af hvilke c. 81,000 er i United Kingdom, samt 64,000 civile grave. Desuden har den udfærdiget navnelister over de i 1914—18 faldne officerer og menige i H. M. Force, hvilket er udfærdiget i 940 expl. Fra Danmark melder beretningen om stor interesse hos befolkningen til at pleje og monumentere gravene, det samme siges om Norge. Der bringes bl. a. billeder fra Ohlsdorfs britiske grave fra begge verdenskrige samt fra andre vidt forskellige steder i verden. Den gartneriske udførelse af krigskirkegårdene har været drøftet på den årlige konference af National Ass. of Cemetery og Crematorium Superintendents, som holdtes i Brighton juni

1946. Monumenteringen er den fra den første verdenskrig kendte med de sacrale symboler (korset og mindestenen).

J. C. A. Carlsen-Skiødt: Blade af mit Livs Bildebog I. Privatlivet. 8°, 188 s., O. Lohses forlags efterf. København 1948.

Denne lille bog er altså første bind af Carlsen-Skiødts erindringer og omhandler privatlivet; det bebudes, at et følgende bind vil hellige sig C.-S.s offentlige hverv etc. Forfatteren fortæller jevnt og ligefremt om et liv, hvis bane ikke egentlig syntes sikkert avstukket af ydre forhold, men som dog alligevel fik et forholdsvis jevnt forløb, fra jevne kår og til den højtestimerede foreningsmand og politikeren med de mange års gerning på bagen samt forfatteren med de store oplag. Bogen læses også med interesse af andre end dem, der kender forfatteren.

A. Bartholdy Møller: Trosbekendelsen og Salmebogen. 8°, 90 s., Priors forlag. København 1946.

Forfatteren, der en periode var formand i vor forening og indtil i år har siddet i bestyrelsen, har påtaget sig den opgave at give orientering og oplysning om, hvad der egentlig menes med trosbekendelsens ord og forskellige led, og især med brug af salmebogens linjer om disse ting. Der er grund til at takke forfatteren for denne bog, der følger sig smukt ind i hans række af religiøse skrifter, hvoraf flere er kommet i 6 oplag.

RESOLUTIONER m. m.

Kirkeministeriets Skriv. (16/5 41) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Københavns Stift) ang. nogle paa Sparekassebog indestaaende Gravstedskapitaler, som efter Vedligeholdelsestidens Udløb skulde tilfalde Kirken som Ejendom.

Efter at Ministeriet med Stiftøvrighedens Skrivelse af 15. Juli 1940 havde modtaget et Andragende, hvori Værløse Menighedsraad ved at fremsende en Fortegnelse over 7 Sparekassebøger, der er deponerede hos Sognepræsten for Værløse Menighed, og paa hvilke der indestaar Kapitaler, af hvis Rente der aarlig for et Tidsrum af 20 Aar udbetales det fornødne Beløb til Vedligeholdelse af de paa Fortegnelsen anførte Gravsteder paa Værløse Kirkegaard, havde anholdt om, at Menighedsraadet som hidtil maatte bestyre disse Gravstedskapitaler i Overensstemmelse med Givernes Ønske og Bestemmelse, saaledes at der paa et Menighedsraadsmøde en Gang aarlig aflægges Regnskab herfor og foretages Eftersyn af Sparekassebøgerne, udtalte Ministeriet i Skrivelse af 27. Juli 1940, at man efter Omstændighederne kunde bifalde, at Værløse Menighedsraad ogsaa i Fremtiden bestyrede de

omdelte 7 »Gravstedslegater«, der er indbetalt til Menighedsraadet inden Kirkens Overgang til Selveje, paa Vilkaar at Sparekassebøgerne forsynes med Stiftøvrighedens Forbudspaategning, og at Kapitalerne, naar disse ved Vedligeholdelsestidens Udløb tilfalder Kirken, inddrages blandt Stiftsmidlerne.

Herefter har man med Stiftøvrighedens Skrivelse af 22. April 1941 modtaget et Andragende, hvori Menighedsraadet anholder om, at de omdelte Kapitaler efter Vedligeholdelsestidens Udløb ikke kræves inddraget blandt Stiftsmidlerne, men at der maa meddeles Tilladelse til, at Raadet efter det nævnte Tidspunkt kan anvende Beløbene efter et frit Skøn til særlige Arbejder i Kirken og paa Kirkegaarden.

I Anledning heraf skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet maa fastholde den ved Skrivelse heraf af 27. Juli f. A. truffne Afgørelse om, at Kapitalen i hvert enkelt Tilfælde efter Vedligeholdelsestidens Udløb vil være at inddrage blandt Stiftsmidlerne, medmindre Kapitalen af Ministeriet tildeles udbetalt til Menighedsraadet til Anvendelse til et af Ministeriet nærmere godkendt Formaal.

Det tilføjes, at Stiftøvrighedens Forbudspaategning paa Sparekassebøgerne vil være at give i Overensstemmelse hermed.

Kirkeministeriets Skriv. (20/5 41) (til Frederiksberg Kommunalbestyrelse) ang. Nedsættelse for et Tidsrum af 5 Aar af Frederiksberg Begravelsesvæsens aarlige Bidrag til Dækning af de frederiksbergske Sognekirkers Udgifter.

Kirkeministeriets Skriv. (26/5 41) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Roskilde Stift) ang., at Gravere ikke har Ret til Feriegodtgørelse efter Lov af 13. April 1938 om Ferie med Løn. Se Smaaskrift Nr. 9, udgivet af F. f. K.

Kirkeministeriets Skriv. (7/6 41) (til Forstander N. N.) ang. Betaling af et ekstra Gebyr for Begravelse paa Sognekirkegaarden af Personer, der ikke tilhører Folkekirken.

I Anledning af Deres hertil indsendte Andragende af 21. Maj 1941, hvori De forespørger, om der maatte findes Hjemmel til at opkræve et ekstra Gebyr paa 10 Kr. for en Begravelse paa Kirkegaarden i Nibe af en Person, der ikke tilhører Folkekirken, skal man meddele, at Kirken har været berettiget til i det nævnte Tilfælde at kræve ekstra Gebyr i Medfør af Bestemmelsen i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v., § 25, Stk. 5, ifølge hvilken Bestemmelse Personer, som ikke tilhører Folkekirken, har Ret til at erholde Begravelsesplads udlagt paa Folkekirkens Kirkegaarde

i de Sogne, hvor de bor, forsaavidt der ikke i Sognet findes nogen kommunal Kirkegaard eller Kirkegaard for det Trossamfund, som de tilhører, og den Betaling, der herfor skal ydes, fastsættes i Vedtægten under Hensyntagen til, at saadanne Personer ikke deltager i Udgifterne til Kirkegaardens Vedligeholdelse og Drift.

Kirkeministeriets Skriv. (20/6 41) (til Redaktør N. N.) ang. **Betydningen af en af Ministeriet meddelt Tilladelse til Flytning af et Lig fra et Gravsted til et andet.**

Efter at Ministeriet i Anledning af et hertil indsendt Andragende fra Enkefru A. N., Odense, om Tilladelse til at lade Liget af hendes Ægtefælle, Fabrikejer B. N., flytte fra Gravsted Litra K. Nr. 39 paa Odense Assistenskirkegaard til et andet Gravsted paa samme Kirkegaard i Skrivelse til Stiftsøvrigheden over Fyens Stift af 28. November 1940 havde udtalt, at man intet mod den ansøgte Ligflytning fandt at erindre, naar forskellige af Sundhedsstyrelsen krævede Betingelser overholdtes, har De i et hertil indsendt Andragende af 26. Februar 1941 besværet Dem over, at Ministeriet har meddelt Tilladelse til Flytningen af Deres Broders Lig, idet De har henvist til, at Flytningen er sket i Modstrid med Deres afdøde Broders udtrykkelige Bestemmelse og med Tilsidesættelse af skyldigt Hensyn til hans Forældres og Søstres Grav, paa hvilken De har Gravstedsskøde, og som er sammenlagt med Deres Broders Gravsted.

I Anledning heraf skal man meddele, at Ministeriets i Skrivelse af 28. November f. A. efter forudgaaende Brevveksling med de sanitære Myndigheder meddelte Tilladelse til Ligflytningen alene har Hensyn til Sagens offentlige Side og altsaa er ensbetydende med, at der ikke ud fra kirkelige eller sanitære Hensyn findes Anledning til at modsætte sig den paatænkte Ligflytning, hvorimod det har ligget udenfor Ministeriets Hensigt at træffe nogen Afgørelse med Hensyn til det privatretlige Spørgsmaal om, hvem indenfor Familien der har Dispositionsret over det herommeldte Gravsted, idet denne Afgørelse eventuelt maa træffes af Domstolene, hvorfor man maa have Dem henvist til gennem disse i Form af Søgmaal at forfølge Sagen videre, saafremt De mener at have noget retligt Krav paa Enkefru N. i Anledning af det passerede.

Kirkeministeriets Skriv. (23/6 1941) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Lolland-Falsters Stift) ang. **Indførelse af en Ordning, hvorefter Udgiften til Gravkastning opføres paa Kir-**

kens Budget og dækkes gennem den kirkelige Ligning.

I Anledning af den med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 31. f. M. hertil tilbagefulgte Sag angaaende Godkendelse af Fuglse Kirkes Overslag for 1941—42 skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet herved bifalder, at Kirkens for Regnskabsaaret 1941—42 budgetterede Underskud, 1 445 Kr. 03 Ø., dækkes ved Ligning paa Menigheden, idet man med Hensyn til det paa Overslaget under Udgiftspost 17 a opførte Beløb af 300 Kr. til Gravkastning skal bemærke, at Ministeriet, uanset at Overførelsen af denne Udgift til den kirkelige Ligning er uden positiv Hjemmel i den kirkelige Lovgivning, efter Omstændighederne ikke vil modsætte sig, at denne Ordning praktiseres, forsaavidt angaar Fuglse Kirkegaard, dog kun under Forudsætning af, at der tages behørigt Hensyn til Fastsættelse af de Beløb, som i Henhold til Kirkegaardens vedtægten vil være at afkræve som Betaling for Gravstedserhvervelse, idet disse Takster bør afpasses herefter, saaledes at det, naar det drejer sig om Begravelse af udensoogsboende eller af udenfor Folkekirken staaende Sogneboere, tages i Betragtning, at disse ikke har ydet noget Bidrag til Sognets Kirkeligning og altsaa heller ikke til de gennem denne tilvejebragte Beløb til Dækning af Udgifterne ved Graves Kastning, forsaavidt disse Udgifter efter den i Sognet bestaaende Ordning er lagt over paa Kirkeligningen, jfr. herved Prinrippet i Lov af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v., § 25, Stk. 4 og 5, sidste Pkt.

Kirkeministeriets Skriv. (25/6 1941) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Haderslev Stift) ang. **nogle Bestemmelser i en Kirkegaards Vedtægt om Betaling for Erhvervelse og Fornyelse af Gravsteder.**

I et med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 20. f. M. hertil indsendt Andragende har Menighedsraadene for Trinitatis Sogn i Fredericia og for Ullerup Sogn anholdt om Stiftsøvrighedens Approbation paa det hoslagt tilbagefølgende Forslag til Tillæg til den under 6. Februar 1921 stadfæstede Vedtægt for Kirkegaardene i Fredericia. I dette Forslag, der indeholder nærmere Bestemmelser om den Beboerne af Ullerup Sogn tilkommende Adgang til at faa udlagt Gravpladser paa Fredericia Trinitatis Kirkegaard, fastsættes med Hensyn til Betaling, som skal erlægges for Gravplads, bl. a., at der for Erhvervelse —

saavel som Fornyelse — af Familiegravsteder med indtil 2 Gravpladser ikke skal erlægges nogen Betaling, og Menighedsraadene, der ikke har kunnet naa til Enighed om, hvilken Betaling der skal erlægges for Erhvervelse og Fornyelse af Gravsteder med 3—4 Gravpladser, har derhos anmodet Stiftsøvrigheden om at fastsætte Taksten herfor ved Stadfæstelsen af det omtalte Tillæg til Vedtægten.

Ved Sagens Forelæggelse for Ministeriet har Stiftsøvrigheden i fornævnte Skrivelse af 20. f. M. udtalt bl. a., at Samme, saafremt Ministeriet maatte finde, at der er Hjemmel til at stadfæste Vedtægts-Tillægget i den af Menighedsraadene foreslaaede Form, ikke for sit Vedkommende skal udtale sig imod, at saadan Godkendelse meddeles, men at Stiftsøvrigheden i Overensstemmelse med det af Kirkeministeriet i Skrivelse af 29. Juni 1938 til Højesterets sagfører Gorrisen udtalte er af den Opfattelse, at Vedtægten maa formuleres saaledes, at der — som forudsat i Lov om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v. af 30. Juni 1922 § 25 — tages Betaling for Udlæg af Gravpladser udover den første eller — for Ægtefæller — de to første Gravpladser samt i alle Tilfælde af Fornyelse af Gravsteder.

For det Tilfælde, at Ministeriet maatte finde, at der ikke er Hjemmel til at godkende Vedtægtsbestemmelsen som indstillet af Menighedsraadene, har Stiftsøvrigheden derhos foreslaet, at der meddeles Approbation paa det hoslagt tilbagefølgende, af Stiftsøvrigheden udarbejdede Udkast til Vedtægtstillæg.

Saaledes foranlediget skal Ministeriet tjenstlig meddele til Efterretning at videre Bekendtgørelse, at det af Menighedsraadene vedtagne Forslag til Tillæg til Vedtægten for Kirkegaardene i Fredericia ikke vil kunne stadfæstes, idet Ministeriet med Stiftsøvrigheden er enig i, at der skal fastsættes Betaling for Gravpladser udover den første eller, for Ægtefæller, de to første Gravpladser samt i alle Tilfælde ved Fornyelse af Gravsteder.

Det tilføjes, at Ministeriet intet finder at erindre mod det af Stiftsøvrigheden udarbejdede Tillæg til Kirkegaardsvedtægten.

Kirkeministeriets Skrivelse (6/8 1941) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Ribe Stift) ang. nogle Kapitaler, der var indsat paa Spare-

kassebog med det Formaal at sikre fremtidig Fornyelse og Vedligeholdelse af Gravsteder.

Ved Skrivelse af 21. Januar 1941 har Stiftsøvrigheden hertil fremsendt de hoslagt tilbagefølgende Bilag, hvorefter der til Vamdrup Sparekasse gennem en Aarrække er indbetalt Pengebeløb — nu tilsammen 11 365 Kr. 76 Øre — med det Formaal at sikre fremtidig Vedligeholdelse og Fornyelse for kortere eller længere Aaremaal af et Antal nærmere omtalte Gravsteder paa Vamdrup Kirkegaard, idet Stiftsøvrigheden har anmodet om Ministeriets Afgørelse af, hvad der bør foretages i Anledning af, at der for disse Gravsteders Vedkommende er truffet en Ordning, der afviger fra den i §§ 23 og 25 i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922, jfr. §§ 16 og 18 i Anordning af 10. December 1927, forudsatte.

Af Stiftsøvrighedens Skrivelse og det øvrige foreliggende fremgaar det, at der i et stort Antal af disse Tilfælde er truffet Aftale mellem de paagældende Gravstedejere og nævnte Sparekasse, ifølge hvilken Sparekassen maa anses for at være befuldmægtiget til at forvalte de indbetalte Beløb, uden at der er nogen udtrykkelig Bestemmelse om, hvorledes de Beløb, der maatte blive til Rest efter Vedligeholdelsestidens Udløb, skal anvendes, medens det for andre af Beløbene er bestemt, at det eventuelle Overskudsbeløb skal tilfalde Vamdrup Kirke, Sparekassen eller andre Institutioner eller Personer, og der endelig i enkelte Tilfælde er truffet en Ordning, som er mere uklar.

Ifølge den af Stiftsøvrigheden foretagne Opførelse fordeler Beløbene sig herefter paa følgende Maade:

I. Vamdrup Sparekasse som »befuldmægtiget«	ca. 7 119 Kr. 60 Ø.
II. Vamdrup Sparekasse berettiget til eventuelt Overskudsbeløb	- 394 — 53 —
III. Vamdrup Kirke som berettiget til eventuelt Overskudsbeløb	- 3 227 — 93 —
IV. Uklare Forhold	- 100 — 00 —
V. Andre berettigede til eventuelt Overskudsbeløb	- 723 — 70 —
Ialt	ca. 11 565 Kr. 76 Ø.

(Fortsættes).

Tillæg til »Vore Kirkegaard« bind 16 nr. 8

FORENINGEN FOR KIRKEGAARDSKULTUR

Nye medlemmer

Afdeling A.

240. Søby menighedsråd, Ærø.

Afdeling C.

933. Graver K. Hansen, Rosengade 6, Grenå.
934. Assistent A. P. Nedergaard, Mariagervej 75 b, Randers.
935. Landinspektør Macheprang, Ærøskøbing.
936. Stenhuggermester K. W. Sanderhoff-Jensen, Thisted.

Afdeling D.

104. Otto Floors arvinger A/S, Stavanger.
105. Norges landbrukskøleskole.

FRA DANSKE KIRKEGÅRDE

- 8/9 (Ribe Stiftstid.): Gredstedbro kgd. skal udv.
11/9 (Østsjæll. Folkebl.): Herfølge kgd. udvides i kalkbrudet.
14/9 (Silkeborg Soc. Dem.): Flygtningegr. på Silkeb. kgd. omlægges.
15/9 (Silkeborg Avis): Gravmælekulturen skal forbedres.
16/9 (Ringkøb. Amts Dagbl.): Forf. f. kgds.kultur.
21/9 (B.T.): Staten skal nu smykke alle faldnes grave.
24/9 (Nyborg Soc. Dem.): Billioner af skjoldlus angriber hækkene på Odense kirkegårde.
24/9 (Rosk. Avis): Den nye kgd. i Ballerup indviet af provst *Nedermark* (kirkegårdsgartner *S. Hansen*; anlægsgt. *Johs. Jørgensen*).
25/9 (Korsør Avis): Korsør kgd. skal udvides m. c. 1,5 td. l.
28/9 (Holstebro Avis): Holstebro kgd. skal udv. med 20,000 m².
6/10 (Thisted Amts Tid.): Thisted vestre kgd. indviedes i går af pastor Nyegaard (havearkitekt *Troels Erstad*; kr. 184,000).
9/10 (Helsingør Dagbl.): Helsingør kgd. skal udv.
11/10 (Skive Venstrebl.): Jebjerg kgd. udv. (havearkitekt *Johannes Tholle*).
12/10 (København): Gravmælekonkurr. afsluttet.
14/10 (Morsø Folkebl.): Regulering af Nykøb. J. gl. kgd. foretages.
15/10 (Nordsj. Soc. Dem.): Kgds.sagen i Hillerød må fremmes.
19/10 (Sydsjæll.Venstrebl.): Konkurrencen i Næstved (1. pr. havearkitekterne *G. Boye* og *Knud Preisler* samt arkitekterne *Chr. Holst*, *Erik Holst* og *Aage Holst*).

- 20/10 (Fr.borg Amts Avis): Frederikssund kgd. udvides i flere tempi (havearkitekt *Johannes Tholle*).
20/10 (Bornholms Avis): Rønne kgd. reguleres (arkitekt *Rolloff-Nielsen*).
21/10 (Østsjæll.Folkebl.): Mindelund på Svinø kgd.
22/10 (Roskilde Dagbl.): Glostrup kgd. skal udv.
22/10 (Roskilde Dagbl.): Roskilde vil forhøje taxterne for at skaffe balance.
26/10 (Ærø Avis): Søby kgd. udvides (landinspektør *Mackeprang*; kr. c. 20,000).
28/10 (Vestjyden): Der exproprieres jord til Gredstedbro ny kgd.
5/11 (Dannevirke): Skodborg kgd. udvides (havearkitekt *Johannes Tholle*; entreprenør *P. Chr. Petersen*; omkostn. c. kr. 38,000).
9/11 (Ringsted Folketid.): Kgd. fortæller sognets historie.
9/11 (Fyns Venstrebl.): Den nye kgd. i Horne indviet af pastor *Rasmussen*.
15/11 (Næstved Tid.): Stensby kgd. udvides med areal i vest og syd (havearkitekt *Johannes Tholle*).
16/11 (Silkeborg Venstrebl.): Åby kgd. skal udv.
18/11 (Viborg Amts Soc. Dem.): Nyt kgds.regulativ for Viborg.
24/11 (Horsens Folkebl.): Horsens vestre kgd. skal udvides ved beskæftigelsesforanstaltn.
25/11 (Næstved Tid.): Næstved kirkegårdsbestyrelse har vedtaget, at den ny kgd. skal udføres efter de præmierede planer af havearkitekterne *Georg Boye* og *Knud Preisler*.
25/11 (Århus Amtstid.): Bregnet kgd. ønskes udvidet imod syd.
29/11 (Silkeborg Soc. Dem.): Silkeborg menighedsinspektør *Mackeprang*.
4/12 (Heimdal): Felsted kgd. udvides for c. 30,000 kr. (ingeniør *Vilhelmsen*).
13/12 (Århus Venstrebl.): Overgartner *Møller* har udarbejdet plan til udv. af Silkeborg kgd. imod nord; der er dermed jord nok for 8—10 år.
14/12 (Randers Dagbl.): Udv. af Hammel kgd. påregnes at skulle koste c. 40,000 kr.
20/12 (Børsen): Vildfloraen ønskes bevaret på Herfølge ny kgd., og der laves servitutter imod brug af gitre og buxbomhække.

FRA NORSKE KIRKEGÅRDE

- 11/9 (Nordland arbeiderbl.): Fangekgd. på Trondenes.
15/9 (Gudbrandsdølen): Gl.kgd. på Fåberg fredes.

- 16/9 (Samhold): Herredgt. *Johan Nygård* laver plan for kgd. i Ø. Toten.
- 17/9 (Gudbrandsdølen): Dombås nye skogkgd. indvies (kr. 10.000) (fylkesgt. *Valseth*).
- 18/9 (Romsdalsposten): Graver *Kristoffersen* i Kr.-sund assisterer m. Kvernes kgd.
- 29/9 (Fædrelandsvennen): Den russiske kgd. i Vanse skal udbedres.
- 5/10 (Østlendingen): Krigskgd. i Elverum indvies 17. maj.
- 8/10 (Samhold): Vakrere kgd. ved Hov og Enger kk.
- 11/10 (Nordlys): Er krematorium den eneste løsning på kgds.problemet i Tromsø?
- 22/10 (Haugeland arbeiderbl.): Større udv. af Rossebø kgd.
- 25/10 (Dagningen): Som gravlunden er, så er og folket.
- 28/10 (Gotens bl.): Kgd. på Hoff er færdig (fylkesgt. *Valseth*).
- 2/11 (Sørlandet): Greipstad kgd. udvides. •
- 17/11 (Aftenposten): Vestre Aker kgd. blir en vakker urnlund (havearkitekt *Pål Sæland*).

FRA SVENSKE KIRKEGARDE

- 15/9 (Karllstad-Tidningen): Älgå kgd. nyrenoverad og återindvigd.
- 16/9 (Göteborg morgenpost): Kgd. i Skövde klar att invigas.
- 18/10 (Norrbotans allahande): 50.000 kr. til udv. av Älvsbyen kgd.
- 20/10 (Kr.stads länst.): Ny kgd. i Ökened plane-rad.
- 20/10 (Ljusdals posten): Förslag till krematorium vid Ljusdals kk.
- 20/10 (Katrinsholms post): 50.000 m² til kgd. i i Stora Malm.
- 26/10 (Nörrköpings tidn.): Gravens helgd.
- 26/10 (Nynäshamn posten): Nynäshamns krematorium.
- 28/10 (Laholm tidn.): Urnlund å Laholms nya kgd. (trädgårdskonsulent *Axel L. Ericsson*).
- 2/11 (Ljusdal tidn.): Principbeslut om krematorium i Ljusdal.
- 4/11 (Nörrköping tidn.): Norrköpings krematorium 10 år.
- 9/11 (Blekinge läns tidning): Fyrtio år på kyrkogården (*Albert Langwagen* i Karlskrona).
- 13/11 (Sundsvalls tidn.): Centralkrematorium dröftes.
- 16/11 (Nya Wermlands tidn.): Urnlund anordnas på Grums nya kgd.
- 27/11 (Göteborg morgenpost): Gravidjupet för stort, stofen konserveras.

FRA TIDSSKRIFTERNE

The American Cemetery, august: Legal Pointers for Cemetery Officials. What shall we try to Perpetuate and how shall we try to do it? Efficient Cemetery Operation — a Service to the Community. — September: Legal Pointers . . . Bronze and Monument Sections Featured in Toledo Cemetery. Editorial Opinion. Merchantising Cemetery Lots Vs. »Sitting and Waiting for Buyers«. Memorialization Regulations To Meet Perent-Day Conditions. Cemetery News Notes. — Oktober: Legal Pointers . . . Editorial Opinion. Topeka Cemetery Has Grown Old Gracefully With City It Serves. Military Funeral Customs and How They Originated. Why Not Call It the »Cemetery Service Field?« A Sales Plan Designed to Overcome Fear. Cemetery News Notes. —

November: Legal pointers . . . What does the American Public Think about present Day Burial Practices? Cypress Hills of Brooklyn celebrates 100th Anniversary. Burial in the Philippines: Why our Archdiocese is building a Community Mausoleum. Fair play is the Foundation of Co-operation between Cemeteries and F. D.s Winter Care of Plants and Trees. Better Turf - less Cost. Cemetery News notes.

Arkitekten 27/10: Resultatet af konkurrencen om en ny kgd. i Næstved.

Danmarksposten nr. 12: Besøg på den sønderjydske kgd. i Braisne (Frankrig).

Garten und Landschaft: 58 årg., nov.—dec. 48: Friedhöfe. Der Friedhof Pankow-Schönholz als typisches Beispiel für die Berliner Friedhofgestaltung. Grosser reicher Friedhof einer kleinen armen Stadt [Fürstfeldbruck]. Ehrenfriedhof in Bordeaux erbaut 1942/43. Friedhofsgestaltung auf dem Lande mit Hindernissen. Wörlitz. Welche Friedhofsflächen werden bei Neuanlagen und Erweiterungen benötigt?

Gartneryrket nr. 44: Ansættelse af en havearkitekt ved Oslo kommunes kirkeverge.

Ignis nr. 10: Danska eldbeg.f. årsmøte. Reflexioner. Tal vid en liten gosses grav. — Nr. 11: Gravdonationer. En fredsførstes balfærd. Tysklands ældste eldbeg.förening. En roman om amerikantsk begravningsväsende m. m. — Nr. 12: Ur årets krönika. Fra Monumentophobninger til Urnelunde. Urnlunden i Botkyrka. Eldb. udstill. i Hudviksvall och Iggesund. Kvinnliga kontori-ster få gravplats m. m.

Landsbygraveren nr. 10: Kursus ved Odense og i Bramminge. — Nr. 11: Efter endt kursus.

Aubrietia. Dygtiggørelse — og hvorledes. Kursus på Krabbesholm og Bramminge m. m. — Nr. 12: Formandsmøde. Hokirke. Elektrisk fyring m. m.

Landscape Architecture XXXIX nr. 1: Cemetery planning in Denmark. A national Style in Arrangement of the burial Ground.

Menighedsraadens Blad nr. 12: Gravstedspengene. Kirkebetjeningens honorarer.

Præsteforeningens blad nr. 42: En lægmands indtryk af danske præsters indstilling til krematorium. — Nr. 44: Er ligbrændingsskikken forenelig med kristentroen? — Nr. 45: Om ligbrænding. — Nr. 46: Ligbrænding (Kremation?) Er ligbrænding forenelig med kristentroen? — Nr. 47: Ligbrænding. — Nr. 49: Er ligbrænding ingen hedensk skik? Ligbrænding. — Nr. 52: Ligbrænding.

Stenhuggertidende nr. 10: Gravstenskonkurrencen. Kirkegårdsvedtægterne. — Nr. 11: Gravmonumentkonkurrencen. Den kgl. anordning om kirkegårde. — Nr. 12: Konkurrence om gravsten. En tur på kirkegården.

Viola nr. 47: Ny kirkegårdsdirektør i Göteborg (kaptajn Gösta Gamelius).

BOGANMELDELSER

Kirkegården, et kirkeligt Anliggende, ved J. Exner. 148 s., 8°, P. Haase & Søns Forlag, Kbh. 1948. Kr. 6.00.

I nogle provstier i Århus stift har de pågældende provstier i en årrække tumlet med problemet: Kirkegården som et kirkeligt anliggende, — og har derved undertiden sat det op som en modsætning til et gartnerisk. Det kan ikke nægtes, at der er betydelige gartneriske erhvervsinteresser i kirkegårdes anlæggelse og drift, ligesom der er meget betydelige stenhuggermæssige interesser i gravenes monumentering. Men gartnerisk har der vel aldrig været tale om, at disse interesser kunne komme i konflikt med de kirkelige; gartnerne (specielt havearkitekter og anlægsgartnerne) har følt og ment, at de gjorde en kirkens gerning, når de overtog arbejde for en kirkelig institution, og at de i almindelighed har arbejdet alvorligt med sagen, når det har været i den kristne kirkes sag, turde være hævet over al tvivl.

I denne lille bog (især lille af format) er der samlet en del artikler af provstierne i de nævnte provstier, nemlig *Asmund*, *Exner*, *Hein* og *Rugholm*, foruden at stiftets biskop bringer et forord, og sognepræsterne *L. P. Fabricius* samt *Holger C. Dahl* er med, og der i noget, som kaldes »tillæg« midt i bogen bringes et bidrag af kirke-

gårdsinspektør *Chr. Beck Skrydstrup*. Emnerne er bl. a. opstandeshåbet, jordfæstelsens historie, gravfreden, bygninger, monumenter, havekunst, hegn, omgivelser, regulering, administration, lovgivning etc., — alt set under en kirkelig og kristelig synsvinkel. Det pågældende skrift bør hilses hjerteligt velkommen i den række af bøger om kirkegårdsforhold, som vi har her i Norden, — man kunne egentlig fristes til at spørge om, hvorfor kirkens folk ikke for længe siden har udsendt noget i den retning, sådan som de har gjort det i Finland, og hvorfor det i Danmark har skullet være gartnerne, der brød en bane for kirkegårds litteratur.

Og netop ud fra det foran anførte om spørgsmålet om en påstået interessemodsatning mellem gartnerne og kirken, må det hævdes, at kirken for længe siden burde have stillet sine synspunkter til skue i denne sag; ikke fordi dette skrift klarlægger havearkitekternes opgaver, — det gør det slet ikke; der er stadig megen uklarhed hos forfatterne om, hvorledes de tænker sig en kirkelig og kristelig havekunst for kirkegårde, eller rettere: De ved slet ikke, hvordan en sådan opgave skal stilles op (s. 80) og erkender, at dette må blive fremtidsmusik. Men havekunstens opgave er naturligvis at tjene kirken, — ganske som den ved modtagelse af opgaver om børnelegepladser, rekreative anlæg, privathaver eller andet må gå ind til opgaven med den bevidsthed, at denne skal løses for den bestemte funktion og i den bestemte ånd, der skal herske på det skabte område. Og betragter vi kirkegårdens historie, må enhver kunne se, at det ikke er kirken, men gartnerne, der i de sidste århundreder har bragt både bedre orden og smukkere anlæg frem, — i bogen indrømmes dette indirekte, når det hedder, at »Kirken ikke ubetinget tør rose sig af den måde, hvorpå dens begravellesvæsen er blevet forvaltet. Sømmelighed og værdighed er blevet krænkede . . .« (s. 111). Og enhver, der har besøgt f. ex. den *kommunale* kirkegård »Mariebjerg« i Gentofte må kunne erkende, at større alvor end her kan ikke skabes på et kirkegårdsområde; at gøre kirkegården til et alvorligt anlæg, når dette ønskes, kan altså gøres; men det er langtfra altid, at der er ønsket herom.

Vi kan jo i henseende til den dybt alvorlige og på en vis måde puritanske kirkegård ikke komme uden om, at denne er en *germansk* type; den kan have sin berettigelse, men i tider som nærværende, hvor vi både af lyst og i nød og trang nødvendigvis mere må vende blikket imod vest for at finde hjælp og trøst i den udenrigspolitiske elendighed, og hvorfra vi også må erkende, at vi har modtaget grundlaget for vort demokrati

og det nuværende parlamentariske system og endnu mere af virkelig betydelig værdi for os (for ikke at tale om vor klædedragt), — i en sådan tid var det vel ikke at foragte, om vi også nikkede venligt til den *angelsachsiske* kirkegårds-type for at se, om den ikke også kunne give os en hjælp; og denne har de i den *grønne* kirkegård. Vi har bragt billeder af denne types omplantning til andre nordiske lande (se artiklen om kirkegårdene i Dalarne); der er ikke just grav-alvor, men dog alvor i denne type; og der turde også være trøst at finde i denne. Og ved graven skal der jo dog *også* ydes de sørgende en trøst; kirken er med i denne trøstervirksomhed i ord, — den kan også være det i sin kirkegårdstype.

Det burde iøvrigt være symptomatisk, at sognemenigheden i Christiansfeld (Tyrstrup) ikke ønsker *sin* kirkegård i samme dystre og puritanske stil som brødremenigheden samme sted fremtræder, skønt denne kirkegård (brødremenighedens) iøvrigt i skrift og tale (både i dette skrift og andetsteds) berømmes højlig som eksempel. *Kan* man således efter kirkens (menighedens) ønske i planter, jord og sten danne et kirkegårdsanlæg, enten sådan, at det bliver dødsens grav-alvorligt eller venligt dulmende sorgens smerter, er det dog temmelig umuligt uden hjælp af *Korsets tegn* og uden tilstedeværelse af en kirkebygning *tillige* at gøre det til et af Kristi kors og evangelium præget område; hverken birk eller hængeask kan prædike andet end *sit* evangelium (naturens), og korstegn på en mængde små eller større gravsten gør ikke et kirkegårdsanlæg anderledes; der vil i så henseende ikke være mulighed for at skelne imellem et af kommunen eller af kirken indrettet anlæg. Der *er* kirkegårde, hvor man har fået lov at rejse Korsets tegn (Horsens, Odense m. fl.), men det *kan* også opleves, at en havearkitekt får et klart nej til noget sådant, bl. a. med motiveringen, at det ser »katolsk« ud. Man undres, — og man venter derfor stadig på kirkens udtalelse om, hvordan en kristelig kirkegårdskunst kan formes i planter og jord.

Iøvrigt er skriftet havekunsten meget gunstig, men er efter anmelderens opfattelse unødigt hård imod stenhuggerne. At oplive den forældede bestemmelse om, at kirken bør skaffe sig indtægter ved opsætning af monumenter, ved at kræve 25—50% afgift af disse (s. 129) er en meget tvivlsom metode, der bl. a. blot opfordrer til, at der udarbejdes 2 sæt fakturaer, hvoraf det falske forevises kirken, mens gravstedsbrugeren får det rigtige (det »dyre«). At vore »Gravsten bør . . . være af Natursten og ikke af Kunststen«, er forsåvidt meget godt at anføre, men når det motiveres med, at de sidste »ser ganske forfærdelig

ud« (s. 70), må man nok spørge, hvad det så er for kunststen; for selv fagfolk kan have meget, meget vanskeligt ved at skelne den dygtigt udførte kunststen fra den, der er hentet i naturen, — og den kunstige kan bl. a. have den gode side, at den kan være mere holdbar.

Der er også flere andre misforståelser og urimeligheder i skriftet. Således skal anføres, at det s. 52 siges, at krematorier ikke hører hjemme på en kirkegård, — man må nok spørge, hvor i alverden, de så skal placeres? Horribelt er det også (s. 78) at påstå, at gravene på de større kirkegårde anbringes »i lukkede Gravgaarde«, hvori havearkitekterne »omhyggeligt søger at skjule Gravene«, mens »de forbindende Partier behandles som ethvert andet Haveanlæg«; man spørger om hvilke (eller hvilken) havearkitekt, der bærer sig sådan ad?

Når mange kokke skal tilberede noget mad, fordærves den ofte; dette er ikke tilfældet her, men gentagelser er dog ikke undgået. Trods urimeligheder og trods gentagelser må det hævdes, at skriftet utvivlsomt har sin store mission, og vi anbefaler det varmt til alle vore læsere.

Dansk Naturfredning. Danmarks Naturfrednings Aarsskrift 1947. 8°, 100 s., Kbh. 1948.

Hvad man særligt bemærker i det smukke årsskrift er meddelelsen om, at der i et østjydsk provsti er fredet ikke mindre end 16 kirkegårdes omgivelser. Det maner til eftertanke, — og det bør opfordre til efterfølgelse andre steder. Vi vil i et følgende hefte af »V. K.« bringe en artikel og illustrationer til emnet. Iøvrigt er årsskriftet fuldt af gode billeder og sagligt stof, og vi opfordrer vore læsere til at støtte naturfredningssagen ved at indmelde sig i foreningen (kontor: Sølvgade, Kbh. K.); denne forenings og vor forenings bestræbelser går sideordnet, og vi har adskilligt at arbejde sammen om.

J. C. A. Carlsen-Skiødt: Blade af mit Livs Billedbog. 2. 8°, 192 s., Lohses efterf., Kbh. 1948.

I en undertitel har forfatteren kaldt dette bind for »min offentlige virksomhed«, og derunder behandler han sin deltagelse ikke blot i det, man i almindelig forstand kalder offentligt liv, men også foreningslivet, hvilket ikke mindst har optaget forfatterens tid — og liv. I denne omtale (f. ex. af sit gartneriske foreningsliv s. 46—75) medtages småt og stort, der behandles med lige megen alvor, og han går f. ex. vedrørende skildringen af forudsætningerne for sin deltagelse i gartnerisk foreningsliv nok lovligt langt tilbage, når han begynder med klosterhaverne før reformationen, ligesom det synes lovlig barnligt at medtage Det kgl. Biblioteks henvendelse om et

billede af forf. til dets portrætsamling og kommentere denne (s. 173); gengivelsen af samtalen med nu afdøde kirkeminister *P. Dahl* (s. 92 ff.) virker symptomatisk for begge de to. — En anmelder har skrevet, at han ikke kunne li alle forf.s ordener, — hvilket er meningsløst; men måske kunne forf. have valgt et mindre pretentiøst billede til bogens første blad; han har jo ikke selv givet sig dekorationerne, men han har vel selv valgt både portræt og portrætplacering i bogen.

Lars Hammarlund og Asger Klougart: Haandbog for Gartnere. 8°, 120 s., J. E. Ohlsens enkes forlag, Kbh. 1948.

Bogen er i hovedsagen anlagt for handelsgartnere, der heri tildels i tabelform nemt kan finde, hvorlænge en kultur tager fra såning til høstning, — hvor meget frø, der medgår og hvor meget udbytte i kg eller anden enhed, der kan ventes. Også frugtavlere kan finde noget nyttigt, f. ex. plukketid, gennemsnitsudbytte o. m. a. For anlægsgartneriet er der meget lidt, kun 4 sider, og disse beskæftiger sig kun med ganske få arbejder. Tabellen for arbejdsforbrug er taget fra en svensk havekalender, og dennes tal stemmer ikke overens med dem, der findes i Dansk anlægsgartnerforenings prisvedtægt, hvilket kan være ubehageligt for brugerne. I denne vedtægt findes iøvrigt mange andre timeudregninger, som er meget nyttige. — Bogen er pænt trykt, men savner forklaringer til en masse forkortelser, f. ex. Rt., Ft., Kt., og endnu flere, der snildt kunne være forklaret i forordet.

Alfred Reich: *Gärten, nahrhaft und erfreulich. Ideen, Vorschläge, Bilder.* 8°, 172 s. plus billedsider; Münchener Verlag (bisher F. Bruchmann) 1948.

Det er en virkelig fornøjelig bog, — ikke alene fordi den fremtræder i saa smukt og godt udstyr og på pænt papir (billederne på svært krideret), og fordi den dermed viser, at vi atter kan få virkelig gode tyske have- og fagbøger igen, — men også fordi, den er skrevet i et overordentligt let, livligt og åndfuldt sprog. I forordet jonglerer forfatteren, der er havearkitekt, vittigt over tidligere havebøgers brug af Adam og Eva og Semiramis m. m. fl. og hævder, at Karl den Store beskæftigede sig ligeså alvorligt med have dyrkning og kolonihaveproblemer som vor tids flytningekommissærer; han hævder (med rette) også, at ingen anden menneskelig foreteelse kan henvise til en så gammel bogtradition som havevæsenet. I et slutord beder forfatteren om undskyldning for en række ting, der forklares med den aktuelle tilstand i Tyskland, — f. ex. und-

skylder han, at der findes gentagelser, men det forklares ved, at flere afsnit er tryk af radioforedrag, og alle undskyldningerne er som forklaringerne til dem vittigt og besnærende sat op. Og han har ganske ret i, at det anførte i bogen går lettere ind i folk, når det serveres i en let og behagelig tone. Teksten giver, hvad bogens titel siger, både praktiske råd og forslag til indretning og dyrkning af gode og smukke haver, og billederne, der dels er helsides, dels halvsides, men udelukkende serveres med eet på hver billedside, er ofte meget talende og indholdsrige, utvivlsomt animerende og inspirerende overfor modtagere. De fleste stammer fra forfatterens egne arbejder og tyder på intelligent, behersket og fornuftig løsning af opgaverne samt en efter tyske forhold sjældent, men klædelig nøjsomhed i motivudformning, så at der overhovedet ikke ses overlæsthed nogetsteds.

Under Afrikas Sol, redigeret af Folmer Nielsen, 31 årg., 8°, 64 s., Da. for. Sudanmission, Kbh. 1948.

Et opbyggeligt lille skrift om dansk mission i Sudan og med bidrag af en række af missionens medarbejdere, f. ex. *Marg. Jørgensen, Ida Bangert, E. Engskov, Axel Pedersen, Niels H. Brønnum* m. fl.

Dansk Havekalender, redigeret af Eigil Kiær; 4. årg., lommeformat, 196 s., Østifternes Haveselskab. Rasmus Navers Forl., Kbh. 1948.

Denne udmærkede havekalender synes ikke at stå tilbage for sine forgængere. Af fornøjeligt stof er tilkommet kumbelske tegninger og vers og af belærende bl. a. noget nyt fra planteforædlingens område (således bl. a. om solbær-epidemien hos mennesker). Man forstår blot ikke, hvorfor den kaldes 4. årgang, når bl. a. anmelderen på sin hylde har stående 4 tidligere bind. Det må redaktionen vel også ha? Skulle der være et barn i rækken, som ikke er lyst i kuld og køn? Papiret er blevet tyndere, — men det skader ikke.

EN DANSK FORENING FOR DENDROLOGI?

Der er sikkert i Danmark en levende udbredt interesse for *træer og buske*, der med deres form og farve og deres lange levetid sætter et meget fremtrædende præg på det danske landskab og på vore parker og haver.

Interessen knytter sig til forskellige forhold og er dels af historisk og kulturhistorisk art, dels dyrknings- og plantningsmæssig betinget, dels erhvervsmæssig betonet og dels af rent botanisk art med interesse for arterne, varietetene

og de biologiske forhold. I de fleste lande har man dendrologiske foreninger, hvori amatører og fagfolk fra alle kredse er samlet om de ovennævnte interesser.

I disse foreninger holdes møder, ekskursioner (udflugter) og udgiver illustrerede årbøger, der bringer artikler om træer og buske ud fra disse vidt forskellige synspunkter.

Et udvalg arbejder i øjeblikket med muligheden for at danne en sådan forening her i landet i den hensigt at fremme interessen for dendrologisk forskning og for at delagtiggøre andre i kendskabet til vore sjældne, særprægede eller historisk berømte træer, som findes — i flere tilfælde knapt nok kendt — i landets mange prægtige, gamle parker og haver, samt i vore skove og spredt omkring som vej- og alletræer.

Udvalget tænker sig foreningen stiftet i løbet af foråret 1949 og beder alle interesserede om at skrive til *Landbohøjskolens Afdeling for Systematisk Botanik, Rolighedsvej 23, København V.* og meddele følgende:

1. Kan De tænke Dem at indmelde Dem i en sådan forening for dendrologi?
2. Kender De voksesteder for et eller flere ejendommelige, sjældne eller historisk værdifulde træer f. ex. i private haver, hvor sådanne unddrager sig almindelig opmærksomhed?

Udvalget vil på grundlag af antallet af indløbende svar på det første spørgsmål bedømme, om det er muligt at samle tilstrækkelig interesse, således at det kan være økonomisk forvarligt at stifte foreningen.

P. u. v.

KAI GRAM, prof., dr. phil.

RESOLUTIONER m. m.

(fortsat fra pag. 32).

Det fremgaar af Sagen, at Menighedsraadet har henstillet, at de saaledes omtalte Kapitaler ikke kræves indbetalt til Stiftsmidlerne bl. a. under Hensyn til, at de fleste af de paagældende Beløb er saa smaa, at de i Løbet af den Tid, for hvilken Bestemmelse om Vedligeholdelse m. v. er truffet, vil blive forbrugt til de aarlige Udgifter, og at Menighedsraadet, efter at man er blevet opmærksom paa Forholdet, fører Tilsyn med Beløbenes Anvendelse.

Det er derhos oplyst, at der nu er gennemført en Ændring af Kirkegaardsvedtægten, hvorefter der under tilsvarende Forhold fremtidig forholdes i Overensstemmelse med Lovens og Anordningens Bestemmelser.

Stiftsøvrigheden har for sit Vedkommende ved Sagens Indsendelse hertil udtalt, at i hvert Fald de ovenfor under I og III ommeldte Beløb — henholdsvis 7 119 Kr. 60 Ø. og 3 227 Kr. 93 Ø. — efter Stiftsøvrighedens Skøn burde indbetales til Stiftsmidlerne, men at Stiftsøvrigheden dog under Hensyn til den Usikkerhed, der er til Stede med Hensyn til Spørgsmaalet om Dispositionsretten over Kapitalerne, efter Omstændighederne vilde finde det forvarligt, at der ikke stilles Krav om Indbetaling som anført, men at Sagen søges ordnet derigennem, at det overdrages Menighedsraadet at optage en Forhandling med Sparekassen, gaaende ud paa, at de omhandlede Beløb indsættes paa en eller to af Stiftsøvrigheden Forbudspaategnede Sparekassebøger, saaledes at kun de aarlige Renter af det indestaaende kan hæves plus f. Eks. 150 Kr. af Hovedstolen hver Termin i de første 10 Aar til Dækning af det Underskud ved Vedligeholdelsen, der fremkommer ved, at den enkelte Kapital ved det foreslaaede Arrangement ikke fremtidig maa forbruges.

Stiftsøvrigheden har derhos henvist til, at Ejendomsretten til Hovedstolen paa de under III samlede Beløb efter det foreliggende maa tilkomme Kirken, efterhaanden som Vedligeholdelsespligten i det enkelte Tilfælde ophører, og anført, at noget lignende under Forudsætning af, at den foreslaaede Ordning gennemførtes, formentlig maatte gælde for Beløbene under I, idet det vilde være den saaledes truffe Ordning, der bevirkede, at der ved Vedligeholdelsestidens Udløb blev nogen Kapital tilbage.

Med Hensyn til de ovenfor under II og V omhandlede Kapitaler til Beløb henholdsvis 394 Kr. 53 Ø. og 723 Kr. 70 Ø. har Stiftsøvrigheden bemærket, at Afviklingen her bør ske overensstemmende med den paa den enkelte Sparekassebog tilføjede Viljeserklæring, medens det bør overlades Menighedsraadet at træffe den bedst mulige Ordning med Sparekassen angaaende de under IV omhandlede Beløb.

Endvidere har Stiftsøvrigheden med Hensyn til afdøde N. N.'s i den blandt Bilagene værende »Tillægsfortegnelse« omtalte Gravsted, til hvis Vedligeholdelse der er hensat et Beløb paa 1 000 Kr., som Graveren er bemyndiget til at administrere, foreslaaet, at det paalægges Menighedsraadet at forhandle med N. N.'s Enke, der efter det oplyste indtil videre selv vedligeholder Gravstedet, om en Ændring af Arrangementet, saaledes at det hensatte Be-

løb indbetales til Stiftsmidlerne paa Vilkaar, at Fru N. N. faar Renten udbetalt, saalænge hun selv vedligeholder Gravstedet.

Endelig har Stiftsøvrigheden henledt Opmærksomheden paa Vedligeholdelsen af det i det hoslagt tilbagefølgende Hæfte Side 55 omhandlede Gravsted, tilhørende Gaardejer O. O., idet Stiftsøvrigheden foreslaar, at den til dette Gravsteds Vedligeholdelse hensatte Kapital, pr. 10. Oktober 1940: 294 Kr. 25 Ø., der ikke er medtaget paa Menighedsraadets Fortegnelser, og hvorover Kirkeværgen er dispositionsberettiget, indbetales til Stiftsmidlerne.

I Anledning af det saaledes foreliggende skal man herved, idet bemærkes, at man forudsætter, at man fra Kirkens Side hidtil ikke har paataget sig noget Ansvar for Vedligeholdelsen af de paagældende Gravsteder indenfor de Aaremaal, der er omtalt i Sagen, hvilket under de omtalte Forhold uden særlig Godkendelse herfra maatte anses for at være uomtvisteligt i Strid med de foran omhandlede Bestemmelse i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 og Anordning af 10. December 1927, jfr. Lov om Kirkers Bestyrelse, § 5, Stk. 1, tjenstlig meddele til Efterretning, at Ministeriet efter Omstændighederne kan tiltræde Stiftsøvrighedens ovenfor anførte Forslag og herefter skal anmode Stiftsøvrigheden om at ville overdrage Vamdrup Sogns Menighedsraad at optage de omhandlede Forhandlinger saavel med Sparekassen som med den i Sagen omtalte Enkefru N. N. samt paalægge Menighedsraadet at drage Omsorg for, at det Beløb paa 294 Kr. 25 Ø., der vedrører Gaardejer O. O.'s Gravsted, indbetales blandt Stiftsmidlerne, idet tilføjes, at Ministeriet maa finde det rettest, at der tillige nu søges truffet Aftale om, at de Beløb, der til sin Tid resterer af de foran under I og III omhandlede Kapitaler, efter 10 Aars Forløb indbetales blandt Stiftsmidlerne til videre Administration i Overensstemmelse med Bestemmelserne i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 og Anordning af 10. December 1927, og at det søges anerkendt, at Overskudsbeløbene efter Vedligeholdelsestidens Udløb tilfalder Kirken, ogsaa forsaavidt angaar de under I omhandlede Beløb, idet dette maa anses for en selvfølgelig Forudsætning for, at Kirken ved den af Stiftsøvrigheden skitserede Ordning nu med Ministeriets Godkendelse medvirker til, at Vedligeholdelsen og Fornyselsen af Gravstederne sikres i det ved Indbetalingen af de paagældende Midler ønskede Tidsrum.

Om hvad der videre passerer, udbeder man sig Meddelelse.

Kirkeministeriets Cirk. (30/8 1941) (til Stiftsøvrighederne for Kirkerne i København og Frederiksberg) vedr. Lov af 27. December 1940 om Iværksættelse af offentlige Arbejder og Beskæftigelse af arbejdsløse.

I Kontinuation af Kirkeministeriets Cirkulære af 21. Februar d. A. vedrørende Lov af 27. December 1940 om Iværksættelse af offentlige Arbejder og Beskæftigelse af arbejdsløse finder man Anledning til at henlede Opmærksomheden paa, at ifølge den af Arbejds- og Socialministeriet fulgte Praksis vil der i Almindelighed ikke kunne forventes Tilskud efter den heromhandlede Lov til saadanne Arbejder, der allerede maatte være paabegyndt *forinden* Indsendelsen af Andragende til nævnte Ministerium om Tilskud i Henhold til Loven eller dog *forinden* Modtagelsen af Svar herpaa.

Da der ifølge det for Ministeriet oplyste i adskillige Tilfælde ikke er forholdt overensstemmende hermed, maa man finde det paakrævet at indskærpe saavel Provstiudvalg som Menighedsraad og private Kirketiendeejere, at det altid vil være nødvendigt at afvente Svaret paa et indgivet Andragende om Tilskud i Henhold til den herommeldte Lov til Arbejder vedrørende Præstegaarde, Kirker eller Kirkegaarde.

Kirkeministeriets Skriv. (4/11 1941) (til Jerne Sogneraad) ang., hvorledes Udgiften til Opførelse af et Lighus paa Kirkens Grund vil kunne afholdes.

I et hertil indsendt Andragende af 28. Oktober 1941 har Sogneraadet med Hensyn til den hoslagt tilbagefølgende Skrivelse af 25. Oktober 1941, hvori Jerne Menighedsraad anmoder Sogneraadet om at lade bygge et Ligkapel ved Jerne Kirkegaard, forespurgt, om det paahviler Jerne Kommune at afholde Udgifterne ved Opførelse af det ommeldte Ligkapel eller — i benægtende Fald — om Menighedsraadet er berettiget til at optage et Laan til Dækning af Udgifterne og til at belaste den kommunale Ligning med Udgifterne til Renter og Afdrag paa et saadant Laan.

I Anledning heraf skal man meddele, at Udgifterne til Opførelse af et Lighus paa Kirkens Grund ikke paahviler Kommunen, men at det i § 27 i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v. forudsættes, at Udgifter til en saadan Bygnings Opførelse udredes enten af Kommunen eller af Kirken, eller dækkes ved Midler, tilvejebragt ad frivillig Vej.

Med Hensyn til det af Sogneraadet rejste

Spørgsmaal om, hvorvidt det kan tillades Menighedsraadet at optage Laan til Arbejdets Udførelse, skal man udtale, at der næppe vil være noget i Vejen for at yde Kirken det fornødne Laan af Stiftsmidlerne til Lighusets Opførelse under Forudsætning af, at Forslaget til Lighuset kan godkendes af Ministeriet, idet tilføjes, at Udgiften til Renter og Afdrag eventuelt efter Reglerne i § 14 i Lov Nr. 281 af 30. Juni 1922 om Kirkers Bestyrelse m. m. vil kunne lignede paa Menigheden i Forbindelse med det Underskud, der maatte fremkomme paa Kirkens Budget.

Kirkeministeriets Approbation (11/3 1942) paa saalydende Vedtægt for Københavns Begravelsesvæsen med dertil hørende Takstbestemmelser:

§ 1. I Henhold til kgl. Resolution af 9. Marts 1925 er Bestyrelsen af Kirkegaardsforholdene og Begravelsesvæsenet i København henlagt til Københavns Magistrat. Den umiddelbare Bestyrelse sker gennem et Direktorat, der er undergivet Magistratens 1ste Afdeling.

§ 2. Begravelsesvæsenets Regnskab indgaar som et Led af Stadens Regnskab; Bevillinger til Indtægter og Udgifter sker paa Stadens Budget eller som Tillægsbevilling til dette.

§ 3. Ifølge kgl. Resolution af 22. December 1879 skal Kommunen aarlig betale 23120 Kr. til Fordeling mellem de københavnske Kirker samt 6000 Kr. aarlig til den fælles Fond for Kirkerne under Bestyrelse af Magistraten. Kirkeministeriet har den afgørende Bestemmelse med Hensyn til disse Beløbs Fordeling mellem Kirkerne.

§ 4. De ved Begravelsesvæsenet ansatte Tjenestemænd er overgaaet i Kommunens Tjeneste, hvorefter de for kommunale Tjenestemænd fastsatte Regler er gældende for dem.

§ 5. Familiegravsteder kan paa Assistens Kirkegaard købes indtil Udgangen af Aar 1980, paa Sundby og Brønshøj Kirkegaarde indtil Udgangen af Aar 2003, paa Vestre Kirkegaard indtil Udgangen af Aar 2100 og paa Bispebjerg Kirkegaard indtil Udgangen af 2150. Begravelser kan paa disse Kirkegaarde finde Sted indtil 20 Aar inden de anførte Tidspunkter (jfr. § 14).

§ 6. Ethvert Dødsfald, som foregaar indenfor Københavns Omraade, skal anmeldes paa Begravelsesvæsenets Kontor senest 3die Dag efter Døden og mindst 2 Søgnedage før Begravelsesdagen. Ved Anmeldelsen maa medbringes

den af Lægen udstedte Dødsattest med Paa-tegning om Dødsfaldets Indførelse i Kirkebo-gen og om Tiden for Begravelsen, Attest fra Skifteretten samt, saa vidt muligt, Daabs- og Vielsesattest. Naar Ligbrænding ønskes, maa tillige medbringes den foreskrevne Attest fra Politiet.

Begravelser, der foregaar her i Staden, ordnes paa Begravelsesvæsenets Kontor, hvor ogsaa den efter Takstregulativet foreskrevne Betaling erlægges.

Dersom Begravelsen skal finde Sted udenfor København, udsteder Begravelsesvæsenets Kontor et Duplikat af Dødsattesten til Afbenytelse paa det Sted, hvor Begravelsen skal finde Sted.

§ 7. Intet Lig maa henstaa i Kirke eller Kapel udover 6 Dage efter Dødsdagen, denne medregnet. Under ganske særlige Forhold kan Direktoratet for Begravelsesvæsenet meddele Tilladelse til Afgivelse herfra. Dettets Bestemmelse kan indankes for Magistraten til endelig Afgørelse.

§ 8. Forsaavidt en Kistes Højde overstiger 75 cm, ydes en i Takstregulativet fastsat særlig Betaling.

§ 9. Enhver Kiste skal nedsættes i en saadan Dybde, at den øverste Del af den er mindst 1 m under Jordens Overflade.

§ 10. Familiegravsteder af 1ste Takstklasse udlægges i Afdelinger, som udelukkende er forbeholdt denne Art Gravsteder.

Familiegravsteder af 2den Takstklasse og Liniegravsteder for Voksne udlægges i Fællesafdelinger.

Liniegravsteder for Børn udlægges i særlige Afdelinger.

§ 11. Naar nogen er ude af Stand til at udrede den for Erhvervelse af Gravsted fastsatte Betaling, maa Henvendelse om Tilstaaelse af Bgravelsesomkostningerne ske til Forsørgelsesvæsenet.

§ 12. Ved Normalbegravelser ydes Kapel med Betjening og Opvarmning. Taksten herfor er anført i § 32.

§ 13. Mindstemaalet for et Gravsted til en Voksen er $1,2 \times 2,5$ m.

For Familiegravsteder i Afdelinger, hvor Begravelse paa Grund af særlige Forhold kun kan finde Sted i enkelt Dybde, er Gravstedets Areal 50 pCt. større, men Betaling ydes kun som for Gravsteder i andre Afdelinger.

Liniebegravelser kan kun finde Sted i enkelt Dybde.

(Fortsættes).

Tillæg til »Vore Kirkegaard« bind 16 nr. 9

Generalforsamling

Foreningen for kirkegårdskultur afholder sin ordinære generalforsamling mandag den 4. juli 1949 kl. 10,45 på Olsens hotel i Maribo. Dagsorden ifølge lovene. Exemplarer af lovene fås portofrit tilsendt ved henvendelse til foreningens kontor, Jomfrusti 16, Haderslev.

Den 1. april 1949.

C. I. SCHARLING

formand.

/H. F. Jegsen,
sekretær.

I tilslutning til generalforsamlingen afholdes der kirkegårdsbesøg og om aftenen offentligt møde, hvorom nærmere bekendtgørelse vil ske i »V.K.« nr. 10.

Nye medlemmer

Afdeling C.

937. Hr. Egon Nielsen, Søbæk planteskole, Langå.
938. Hr. kirkegårdsgartner P. V. Ruders, Bjørnbaksvej 10, Viby J.
939. Hr. stadsgartner Wendelboe, Ålborg.

Afdeling D.

106. Halmstads kyrkogårdar, Halmstad, Sverige.

KONTINGENTINDBETALING

Da finansåret er udløbet pr. 31. marts, skal man herved høfligt anmode medlemmerne i Danmark om at indbetale det for året 1949/50 skyldige medlemskontingent til Foreningen for kirkegårdskultur, postkonto 11915, Roskilde. Beløbet er det samme som ydet ifjor, nemlig kr. 6,00 for personlige medlemmer og efter særlige regler for menighedsråd m. fl. Medlemmer i Udlandet bedes betale kontingentet (kr. 8 i dansk mønt) gennem deres bankforbindelse til samme konto. Opkrævning på ikke indgåede beløb udsendes fra den 20. april.

FRA DANSKE DAGBLADE

- 2/12 (Århus Amtst.): Hornslet kgd. opmåles for regulering af landinspektør *Krintel*.
7/12 (Holbæk Amts Soc.-Dem.): Kalundborg kgd. skal udvides.
7/12 (Nakskov Tid.): Kgd. i Nakskov skal udvides, men hvor?
7/12 (Thisted Amts Avis): Sennels skal have ligkapel til kr. 7600.
7/12 (Ringsted Folketid.): Kk.-Eskildstrup kgd. er reguleret (havearkitekt *Johannes Tholle*; anlægsgartner *G. Michael Larsen*).
7/12 (Kalundb. Avis): Mere kgds.jord nødvendig i Kalundborg.

- 7/12 (Svendborg Avis): St. Jørgens kgds. udv.
8/12 (Dannevirke): Ved møde om Skodborg kgds. udv. overdroges arbejdet til entreprenør *P. Chr. Pedersen* (havearkitekt *Johannes Tholle*).
8/12 (Skive Soc.-Dem.): Efter licitation overdroges arbejdet med udv. af Jebbjerg kgd. til entreprenør, vognmand *Kr. Kjærsgaard* (30,938 kr.) og gartner *K. Blæsbjerg* (9475,- kr.) (havearkitekt *Johannes Tholle*).
9/12 (Svendborg Amtstid.): Ud. af St. Jørgens kgd. i Svendborg.
10/12 (Vordingb. Dagbl.): Modstand imod det præmierede kapelprojekt til Næstved.
11/12 (Silkeborg Venstrebl.): Silkeborg kgd. udv. imod nord (overgraver *Møller*).
11/12 (Rosk. Dagbl.): Plan om stor udv. af Brøndbyvester kgd. (450 gravpladser).
14/12 (Fr.borg Amtstid.): Hørsholm menighedsråd har købt 18,000 m² af planteskolens areal for 31,864 kr. til udv. af kgd.
16/12 (Rosk. Dagbl.): Glostrup kgd. skal udv. for kr. 60,000.
18/12 (Sønderjyden): Ved møde om Tyrstrup kgd. besluttedes udvidelse mod øst.
20/12 (Fr.borg Amts Avis): Det er muligt at udv. Hillerød kgd.
21/12 (Hejmdal): Bov kgds. udv. er færdig; omkostn. ca. 51,000 kr. (havearkitekt *Johannes Tholle*; entreprenør *Nic. Wolf*).
21/12 (Licitationen): Herfølge kgd. udv. i kalkgraven (stiftsgartner *E. Qvist*).
21/12 (Svendborg Avis): Ikke brug for ny kgd. i Svendborg?
5/1 49 (Thisted Amts Avis): Thyborøn kgd. skal udv. for 30,000 kr.
11/1 (Social-Dem.): Sundby kgd. i Kbh. er for lille.
15/1 (Aftenposten): Vor egen tids kirkehistorie.
16/1 (Århus Stiftstid.): Odder kgd. udv. mod vest (arkitekt *H. D. Nielsen*).

- 18/1 (Østsj. Stiftstid.): Hårlev kgd. udv. (havearkitekt *Johannes Tholle*; gartner *M. Dahl*, smedemester *Carlo Petersen* m. fl.)
- 22/1 (Ekstrabl.): Gartnerpriser på kgd.
- 23/1 (Ålborg Amtstid.): Hals kgd. udv. af stadsgt. *Wendelboe*.
- 27/1 (Randers Dagbl.): Hobros nye kgd. vil koste kr. 50,000 (kirkegårdsgt. *S. Hansen*, arkitekt *Sv. Rolloff-Nielsen*).
- 29/1 (Rosk. Tid.): Kgd. som private forretninger (USA).
- 30/1 (Fr.borg Amts Avis): Birkerøds nye kgd. indviet i går af pastor *Melbye* (kommuneingeniør *Poul Larsen*, arkitekt *Rolloff-Nielsen* og kgdsgt. *S. Hansen*).
- 31/1 (Berl. Tid.): Ikke hønsehuse opad kirkerne (se hovednr. s. 98 fl.).
- 2/2 (Ærø Folkebl.): Søby kgd. udv. af landinspektør *Macheprang* (stenhugger *L. R. Pedersen*, snedkerm. *L. P. Madsen*, gartnerne *Knudsen* og *Olsen* samt graver *Ove Andersen*).
- 3/2 (Licitationen): Ud. af Randers Nordre kgd.
- 3/2 (Social-Dem.): Der indrettes urnehave på Sorgenfri kgd.
- 5/2 (Nordsjæll.): Egebæksvang kgd. udv. af ingeniør *Ebbe Laggård*.
- 7/2 (Politiken): Kgds-graverne har for travlt.
- 8/2 (Politiken): De travle graverfolk.
- 9/2 (Politiken): Graverne er ikke taktløse.
- 19/2 (Berl. Aften): Danske ligprædikener gennem 200 år.
- 11/2 (Randers Amts Avis): Ud. af Randers nordre kgd. udliciteret.
- 18/2 (Krist. Dagbl.): Udsigt til lovforslag om overførelse af kirkegårdenes vedligeholdelsesudgifter til den kommunale ligning.
- 18/2 (Ringkøbing Amts Avis): Ramsing kgd. reguleres efter gartner *Thybjergs* plan.
- 19/2 (Holstebro Avis): I USA drives kgd. som private forretninger.
- 26/2 (Aftenbl.): Århus byråd lader rejse egekors på patriotgravene.
- 3/3 (Vendsyss. Venstrebl.): Løkken kgd. skal udv.
- 3/3 (Herning Folkebl.): Ny kgd. skal planlægges i Herning.
- 12/3 (Jydske Tid.): Sønderho sætter på kgd. minder for sine søfolk (billedhugger *Elo* †, havearkitekt *Johannes Tholle*).
- 15/3 (Holbæk Amts Soc.-Dem.): Tveje-Merløse kgd. skal reguleres.
- 17/3 (Helsingør Soc.-Dem.): Der exproprieres jord til Hellebæk kgds. udv.
- 22/3 (Social-Dem.): Hareskov kgd. udv. med 480 gravsteder og 4000 urnepladser.

FRA NORSKE DAGBLADE

- 19/11 (Agder Tid.): Ud. af Oddernes kgd.
- 26/11 (Rjukan Arbejderbl.): Rjukan kgd. skal bli penere; Dal kgd. udv.
- 29/11 (Velgeren): Østsinni kgd. foran udv.
- 7/12 (Velgeren): Kk. på Fagernes skal ligge på Museumshaugen.
- 12/1 49 (Fjell-Ljom-Røros): Det sidste gravfeltet på Brekkem kgd. stukket ud.
- 28/1 (Agder Tid.): Herefoss må få en kgd. for gravurner.
- 28/1 (Adresseavisen): Den nye kgds.form.
- 29/1 (Tiden): Planerne om ud. af kgd. i Stokken.
- 2/2 (Drammens Tid.): Kgd. i Røyken udvides.
- 8/2 (Totens Bl.): Kr. 2000 til forskønnelse av kgd. i Østre Toten.
- 16/2 (Rjukan Arbejderbl.): Rjukan kgd. skal bli vakrere.
- 24/2 (Sunmørsposten): Ud. af Sykkylven kgd.
- 26/2 (Guldbrandsdølen): Lesja kgd. skal gøres vakrere.

FRA SVENSKA DAGBLADE

- 11/9 (Lunds Dagbl.): Krigsgravvård ett problem, som kan bli aktuellt för Sverige.
- 8/12 (Nya Norrland): Nora udv. sin kgd. Budget: kr. 80,000.
- 16/12 (Norra Vestbotten): Skellefteå planerer ny kgd. (trädgårdsark. *Sv. A. Hermelin*; arkitekt *Romare*).
- 28/12 (Skellefteåbladet): Landskommunen Skellefteå får Sveriges vackraste begravningsplats.
- 26/1 49 (Arbetet): Femtio tunnland jord kyrkogårdsmark i Lund.

FRA TIDSSKRIFTERNE

The American Cemetery, decb. 48: Legal Pointers for Cemetery Officials. Cemetery Taxation Problems. Some Typical Problems of an Old Cemetery. Riverside — a Typical New England Family Cemetery. Ancestor Worship in China. Interment Charges as Explained To Funeral Directors. New National Cemetery in Old Volcano Crater. — Jan. 49: Legal Pointers for Cemetery Officials. School for Training Cemetery Personnel to Begin Third Year. San Fernando — Where Old World Charm meets News Worlds Progress. »But for the Grace and God«. The Trails to Sales. Cemetery News Notes. Tombs of Shakespeares Rome and Juliet.

Canadian Funeral Service vol. 27 nr. 1, jan. 49: What have You got to say for Yourself? Ontario News Flashes, News for Western Canada. News from Eastern Canada.

Nr. 2: Male the Public Your Partisan. Funeral Costs. Travel is broadening. Skulleries. Ontario apprives new Regulations. General Canadian Funeral News. Stuart-Dougall. Survey Reveals public Opinion of Funeral Service.

Gartneryrket nr. 10: Penere gravlunder på landsbygda.

Garten und Landschaft hefte 1—2: Kritische Betrachtungen zum Friedhofsheft November—Dezember. Zu den Ausserrungen von Albert Eckert. Zum Aufsatz »Unsere Friedhöfe« von Ulrich Wolf. Bemerkungen zum Friedhof Nellingen.

Havekunst 1948 nr. 7: Konkurrence om en ny centralkgd. i Næstved.

Ignis nr. 1: Sångar vid eldbeg. och begravning. En eldbeg. rörelsens samling av sånger och dikter. Om underhållstaganden för gravplatser. Vad man fann under hörsalen i Norrköping. Til de dödes minne. Lapsk pietet inför döden. Släkten Liljencrantz' kolumbarium på Betkyrka kyrkogård. — Nr. 2: Bidrag av stat och kommune för eldbegändamål. Om besiktningsskyldighet för krematoriernas histhissar. Den konstnärliga utsmyckningen i Kristiansstads krematorium. 324 holländares aska spreds för vinden. — Nr. 3: Gallupundersökning om eldbeg. Äre kolumbarierne berättigade? Kapellkrematoriet i Reykjavik. Krematorieplanerna i Tranås. Skola de döda nedläggis i jorden och få ansiktet vänt mot öster?

Landsbygraveren nr. 1: Nytårshilsen. Året 1948. Anno 1949. — Nr. 2: Hvorfor bruger provsterne ikke deres magt? Fjelsestervang kirke 50 år. Spenstrup kk. Cirkulærer. — Nr. 3: Af dagbogen. Der er skrevet og talt. Åbne eller lukkede kirker. En patriot. Mostæppe. Præster contra gravere.

Norsk hagetidend nr. 1: Glimt fra en engelsk urnelund.

Pharos nr. 1: Progress of Cremation in Great Britain 1938—48. The Cremation Conference, Hastings 1949. A Miscellany. Churchyards as Gardens of Rest. Six new Crematoria. Round the Country. State Support for Cremation in Sweden. News from Abroad.

Stenhuggertidende nr. 2: Kirkegårdsensretningen.

BOGANMELDELSER

Trädgårdskonst. Den moderne trädgårdens och parkens form. Gregor Paulsson, Sven A. Hermelin, Walter Bauer og Holger Blom. 4°, 608 s., Natur och Kultur, Stockholm 1948. Kr. 140,- indb.

Dette er utvivlsomt det største værk i sin art

i de nordiske sprog, og det rummer adskilligt af værdi fra dansk og svensk havekunst, selvom der også findes væsentlige partier i text og billeder, som er gentagelser fra det i 1939 udkomne værk: Om Haver. I sit indledende afsnit har professor *Erik Lundberg* også et parti, der hedder »kyrkogårdens specielle problem«, i hvilket han siger mange rigtige ting, og hvor man finder nogle gode og talende billeder, ikke mindst af stadstrgsm. *Iwar Anderssons* optagelser. Også i afsnittet om indhegninger har samme forfatter noget om kirkegårdene, dels med egne fotografier, dels optagelser ved *Robert Nilsson* og *Iwar Andersson*.

I det hele værk fylder kirkegårdene af forståelige årsager kun nogle få sider, men for hvem der iøvrigt har interesse for hovedemnet, nemlig den moderne haves og parks form (stil), vil der findes et væld af materiale. Det er iøvrigt symptomatisk for den i Sverige ændrede indstilling overfor kirkegårdene; de har ellers ikke været regnet som hjemmehørende i »havebøger« på samme måde som vi i Danmark uvilkårligt medtager dem, når de samlede områder indenfor havekunst tages op til behandling. Nu har de altså også fået sig en plads i den svenske havekunsts verden.

Henning Scheel og Finn Salomonsen: Fuglebogen. Byens, Havens og Skovens Fugle. 4°, 148 s., deraf 22 farvetavler. J. Fr. Clausens Forlag. København 1948. Kr. 28,50.

Det er med overordentlig behag, man tager denne fyldige og smukke bog i hånden, og for gartnerne og kirkegårdsfolk, som ofte har besøg af mere eller mindre sjældne fugle på strøg eller træk, vil den være en ypperlig hjælp til at lære sådanne uindbudne og mere eller mindre velkomne gæster at kende, idet der på de 22 tavler er afbildet ikke mindre end 132 fugle i ypperlige gengivelser ved *Henning Scheel*. Der er ovenikøbet en af fuglene, som hedder *Hortulan*, et helt gartnerisk navn; den er nær beslægtet med gulspurven.

Denne bog har været under udarbejdelse i 3 år og må betegnes som en af de smukkeste fuglebøger i Norden. Den omtaler både de almindelig kendte og adskillige sjældne, og der svarer en beskrivende text (af *Finn Salomonsen*.) til hver af farvebillederne. Det kan anføres, at det er planlagt senere at fortsætte dette værk med bøger om havfugle o. l. samt søfugle fra moser, kær m. m. Et index bag i bogen gør det muligt let at finde billede og beskrivelse af en fugleart, som man kender navnet på — omvendt vil billederne af fuglene gøre det let at finde navnet på dem, man ikke på forhånd er kendt med.

Det anbefales dette blads læsere at anskaffe bogen og både glæde sig over den og gøre sig den nyttig.

Dansk Tidsskrift-Index. 33. årg. 8°, 338 s., Arnold Busck; Kbh. 1947.

Dette nyttige index er nu kommet i 33 årg. og er uundværligt for enhver, der hurtigt vil konstatere, hvad der i tidsskrifter er skrevet om bestemte emner. Vi konstaterer, at der vedrørende kirkegårde praktisk taget kun findes artikler i vort blad. Fejl er nu ikke undgået. S. 258 står Vejkant i stedet for Vejkrat, hvilket jo giver en ikke ringe forskel. Gale opfattelser af artikeloverskrifter forekommer også (s. 266), og hvis den registrerende havde kigget artiklen igennem (hvad der må forlanges, for at registreringen kan blive rigtig), ville vedkommende hurtigt have konstateret, at Lyngby Søpark ikke er et parkanlæg, men et boligkomplex — analogt med Solgården, Blidah o. s. v.

Danske, norske og svenske keramiske Mærker, ved Kay Nielsen. 8°, 80 s., 663 nummererede expl; Andreassens bogtryk og Købkes reproduktion, Kbh. 1948.

I en undertitel kaldes denne lille og noble bog for et forsøg til vejledning for samlere, og den indeholder kronologiske fortegnelser over keramiske fabrikker med en kort historie for hver af dem, desuden 18 farveplancher med gengivelse af mærkerne. For samlere må den være en lækkerbidsk.

Foreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare. Handlingar från årsmötet i Kristianstad 2.—3. august 1948. Fol., 23 bl. plus 4 bilag; maskinskr.

Det turde være af overordentlig stor betydning, at den nu 11 år gamle forening hvert år udsender disse publikationer, hvori der sted for sted kan findes skildringer af en egns kirkegårde. Og da foreningen arbejder meget alvorligt, findes der i disse handlinger også omfattende referater af de højst saglige foredrag og indlæg vedrørende kirkegårdenes mangfoldige problemer, som det kan være nyttigt at vende tilbage til. Med megen aktualitetssans har foreningens mangeårige sekretær sørget for, at der som bilag til beretningen om Kristianstads kirkegårde også kom avtryk af de dokumenter, som den danske konge (Chr. IV) lod udfærdige, da man var nødt til at indrette en kirkegård i denne dengang danske by.

Vrejlev klostets historie, ved Peter Riemann. 8°, 192 s., Hist. samf. f. Hjørring amt, Hjørring 1947—48.

I denne lille bog gøres rede for Vrejlev klostets historie i de forskellige tidsafsnit, der ligger

før og efter reformationen, som kgl. len, som herregård o. s. fr., og den bringer adskillige dokumenterede oplysninger om bygningshistorie, økonomiske forhold, personale o. s. v. Det undrer dog, at der f. ex. ikke nævnes noget om skiftende gartnere. Kirkegård og kloster har oprindelig naturligvis ligget sammen, men i den nyere tid er dette forhold ødelagt, og herom siger forfatteren med rette, at »Det er en vanhelligelse uden lige, når man i vore dage har lagt en alfarvej mellem kirke og kloster tværs over nonnernes fredlyste område«. Der fortælles også om gravkapellerne og »Bispegraven«, hvor bispen har været lagt i malurt og humle. Kirkegårdens udvidelsesår er angivet til 1881 og 1921.

Pjece om Stenarbejder. I en lille 8-sides pjece har sten- og billedhugger *Thorvald Westergaard* i Lemvig gengivet 4 af sine stærkt særprægede arbejder. Heftet er af det nydeligste og nobleste i en sådan art, texten et værdigt propos i den stående diskussion om gravmælerne og de avbillede arbejder et stærkt vidnesbyrd om, at der også i vor tid under vore kår virkelig kan trives godt håndværksarbejde i forbindelse med alvorlige kunstneriske bestræbelser.

Cirkulære til stiftsøvrighederne angående fredning af kirkens omgivelser.

Efter at bestyrelsen af kirkerne i det langt overvejende antal tilfælde er overgået til menighedsrådene, er der fra rådernes side gennemgående vist stor interesse for kirkernes vedligeholdesstand, og store beløb er både gennem den kirkelige ligning og ad frivillighedens vej anvendt på kirkernes istandsættelse, ligesom staten på de årlige finanslove har ydet betydelige tilskud dertil, navnlig når det gælder vore gamle kirker fra middelalderen. Derimod har man ikke hidtil vist en tilsvarende omhu for at våge over, at kirkerne og kirkegårdenes omgivelser fremtræder så smukt og værdigt som muligt, og skæmmende bebyggelser som sprøjtehuse, transformatorstationer, garager, hønsehuse og skure, undertiden også beboelseshuse, er i adskillige tilfælde anbragt så tæt op imod kirkerne, at store skønhedsværdier derved er gået tabt.

I erkendelsen af, at dette uheldige forhold så vidt gørligt bør ændres, har statsministeriet og kirkeministeriet fundet det påkrævet, at man nu over hele landet søger de nærmest op imod kirkerne og kirkegårdene liggende ubebyggede arealer fredet i større eller mindre omfang ved frivillig overenskomst uden erstatningskrav fra de pågældende lodsejere, således at kirkerne i så stort omfang som muligt for fremtiden bliver

sikret mod en skæmmende og altfor nærgående bebyggelse.

Til gennemførelse af dette formål har statsministeriet og kirkeministeriet bemyndiget provst for Nørhald m. fl. herreders provsti J. Exner, Hald, der indenfor sit eget provsti har gennemført et omfattende fredningsarbejde for kirkerne, om at organisere sådanne fredningsbestræbelser og søge dem gennemført over hele landet i samråd med vedkommende fredningsdommere, provster, præster og menighedsråd.

Med henvisning hertil skal kirkeministeriet herved anmode de kirkelige myndigheder om at ville yde provst Exner al fornøden støtte i det ommeldte fredningsarbejde, som agtes påbegyndt snarest til sikring af kirkernes og kirkegårdenes omgivelser.

Det fornødne antal eksemplarer af nærværende cirkulære vedlægges til omdeling blandt provstiuvalgene, menighedsrådene og ejerne af de ikke-selvejende kirker.

Kirkeministeriet, den 26. januar 1949.

Frede Nielsen.

Louis Petersen.

Vi henviser til artiklen i hovednummeret side 98—101.

RESOLUTIONER m. m.

(fortsat fra pag. 40).

§ 14. Lig af Voksne skal henligge urørt i 20 Aar, af Børn under 12 Aar i 10 Aar. Er Liget lagt i Metalkiste, skal det henligge urørt i mindst 40 Aar. Ved Begravelse i et Familiegravsted skal dette købes eller fornyes for det tilsvarende Tidsrum.

§ 15. I et Familiegravsted, hvor der kan begravnes i dobbelt Dybde, kan der ikke paany nedsættes Lig, før Tiden er udløbet for et af de i enkelt Dybde nedsatte Lig.

§ 16. Et Familiegravsted kan fornyes saa langt frem i Tiden som ønskes, jfr. dog § 5. Det kan ikke, medmindre Begravelse samtidig finder Sted, fornyes paa kortere Tid end 5 Aar.

Hvor Forholdene paa Kirkegaardene tilsteder det, kan et Liniegravsted købes som Familiegravsted.

Paa Assistens Kirkegaard kan Fornyelse ske i indtil 20 Aar, naar Brugsretten til Gravstedet er udløbet, eller naar Begravelse finder Sted, men ellers kun til Aaret 1980. Køb af Gravsteder kan kun ske paa 20 Aar eller til Aaret 1980. Den angivne Frist af 20 Aar forhøjes til 40 Aar, naar Metalkiste anvendes, og nedsættes

til 10 Aar, forsaavidt angaar Børnegrave, jfr. § 14.

§ 17. Ved Fornyelse af Gravsteder kommer de til enhver Tid gældende Takstbestemmelser for Køb af Familiegravsteder til Anvendelse.

§ 18. Ejendomsretten til et Familiegravsted eller en Urneplads regnes altid til den 31. December det Aar, i hvilket den er udløbet.

§ 19. Naar et Gravsted ikke fornyes, er alt, hvad der henstaar paa det, efter at Tiden er udløben, Kirkegaardens Ejendom.

§ 20. Naar Gravsteder, i hvilke fortjente Mænd eller Kvinder er begravede, eller paa hvilke der findes Gravmæler af kunstnerisk Værdi, hjemfalder, gøres Indberetning til Kirkeministeriet, der bestemmer, hvorledes der skal forholdes hermed.

§ 21. Naar der ønskes opført muret Gravsted over eller under Jorden, skal dettes Indretning og Benyttelse foregaa efter de i Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenets Cirkulære af 15. Maj 1914 fastsatte Regler. Arealet skal købes for den Tid, Kirkegården bestaar, og den bebyggede Del af det skal betales med dobbelt Takst.

§ 22. Naar et Lig ønskes flyttet fra en Grav til en anden, afgøres Sagen efter indgivet Andragende af Direktoratet for Begravelsesvæsenet. Flytning foregaa efter de i Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenets Bekendtgørelse af 29. Marts 1892 og Regulativ af 6. Juni 1921 § 7 foreskrevne Regler.

§ 23. Gravmonumenter maa ikke anbringes paa Gravsteder uden efter Anmeldelse til Kirkegaardens Inspektør. Er Højden af Monumentet over 1,25 m eller dets Bredde særlig stor i Forhold til Højden, skal der tilvejebringes et forsvarligt Fundament, der skal godkendes af Inspektøren.

§ 24. I Terrasseanlægget og i den nordre Tværalle paa Vestre Kirkegaard skal den Hæk eller den Beplantning, der ved Købet forefindes paa Gravstedet, bevares. Træer, der er over 1,5 m høje, maa ikke forefindes paa Gravstedet, og Gravmælets Højde maa ikke overstige Halvdelen af Gravstedets Længde. Gravmælets Plads skal godkendes af Kirkegaardens Inspektør.

For 28 større Gravsteder paa øverste Terrasse gælder desuden særlige Bestemmelser med Hensyn til Gravmælernes Form, Højde og Anbringelse.

§ 25. Begravelsesvæsenet paatager sig Vedligeholdelse af Gravsteder for bestemte Tidsrum (Legatgravsteder) mod Betaling en Gang for

alle efter de af Kommunalbestyrelsen fastsatte Regler herfor. De indbetalte Beløb indgaar i Gravstedsfonden, af hvilken samtlige Udgifter til Legatgravstedernes Vedligeholdelse afholdes.

§ 26. Orgelspil og Korsang i Kirkegaardskapellerne udføres af de under Begravelsesvæsenet ansatte Organister og Kormedlemmer mod Betaling efter Takstbestemmelserne.

For Udførelse af eller Akkompagnement til større Musiknumre og for forudgaaende Arbejde med Prøver, Indøvelse af Kor eller Nodskrivning tilkommer der vedkommende Organist og Korpersone et særligt Vederlag, hvis Størrelse fastsættes af Begravelsesvæsenet og opkræves af dette.

§ 27. I Kirkegaardskapellerne maa ingen Begravelse ansættes senere end til Kl. 2.

§ 28. Begravelsesvæsenet har i Henhold til kgl. Resolution af 7. Juli 1859 Eneret til at besørge Ligvognskørsel og Ligbæring i Staden København. Betalingen herfor retter sig efter Gravstedets Art.

Ved en Begravelse af en Voksen maa der ikke benyttes færre end 6 Ligbærere; hvis dobbelt Kiste er anvendt, dog ikke under 8 Ligbærere.

§ 29. Urner med Asken af Lig skal enten nedgraves paa Kirkegaarden eller anbringes i de dertil indrettede, af Justitsministeriet godkendte Urnerum.

§ 30. Askeurner kan nedsættes i Jorden i saavel enkelt som dobbelt Dybde. Der skal altid være mindst 0,5 m Jord over en Askeurne. Til hver Askeurne skal beregnes et Areal af 0,5 m². Ved Nedsættelse i dobbelt Dybde afgiver dette Areal Plads til 2 Urner. Nærmere herom er angivet i Bestemmelser for Nedsættelsen af Askeurner paa de kommunale Kirkegaarde i København, stadfæstet af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet den 8. Januar 1913.

§ 31. Enhver Urne eller Beholder med Asken af et brændt Lig skal staa i Urnehallen eller urørt paa Kirkegaarden i mindst 10 Aar. Naar der ved Nedsættelse i Jorden benyttes Urne af Terrakotta eller andet uforgængeligt Materiale, skal Gravstedet købes eller fornyes mindst 50 Aar frem i Tiden. Naar der i Gravstedet indrettes lukkede Rum af Murværk, Beton eller lignende til Anbringelse af Urner, skal Gravstedet købes eller fornyes for mindst 100 Aar frem i Tiden, jfr. dog § 5.

§ 32 . . . . .

Kirkeministeriets Skriv. (18/3 1942) (til Gentofte Kommunalbestyrelse) ang. **Forstaaelsen af Bestemmelsen i Lov om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. m. af 30. Juni 1922 § 24, Stk. 1, om Udlæggelse af Gravplads til den efterlevende Ægtefælle.**

I et hertil indsendt Andragende af 24. Februar 1942 har Kommunalbestyrelsen med Henvisning til, at der i § 24, Stk. 1, i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v. fastsat blandt andet følgende:

»Hvor der i Henhold til de gældende Bestemmelser uden Vederlag udlægges Gravplads til en afdød, skal der, hvis den afdøde var gift, om ønskes, samtidig umiddelbart ved Siden af den anviste Gravplads ligeledes uden Vederlag udlægges Gravplads til den efterlevende Ægtefælle.«

forespurgt, om denne Bestemmelse skal forstaaes bogstavelig, eller om det vil være tilstrækkeligt i et Tilfælde som det ommeldte at udlægge Gravsted paa en Lod, hvor der kan begraves i dobbelt Dybde, saaledes at den først afdøde Ægtefælle begraves i dyb Grav, medens den sidst afdøde herefter har Adgang til at blive begravet i enkelt Dybde.

I Anledning heraf skal man efter stedfunden Brevveksling med Stiftsøvrigheden over Københavns Stift meddele, at Ministeriet maa holde for, at den omhandlede Bestemmelse maa forstaaes efter sin Ordlyd, saaledes at Kravet om Udlæggelse af en Gravplads umiddelbart ved Siden af den først afdøde Ægtefælle ikke kan siges at være fyldestgjort ved, at der udlægges et enkelt Gravsted med dobbelt Dybde.

Kirkeministeriets Skriv. (20/3 1942) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Fyens Stift) om, **hvorvidt Betalingen for Fornyelse af Retten til et Gravsted skulde erlægges efter Taksten for indensognsboende eller efter Taksten for udensognsboende.**

I et med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 31. Januar 1942 hertil indsendt Andragende har Assens Menighedsraad i Anledning af, at N. N., Struer, har besværet sig over, at der for Fornyelse af Retten til hans Forældres Gravsted paa Assens Kirkegaard, Litra M, Linie I Nr. 120—21, er afkrævet ham et Beløb af 80 Kr., svarende til den for udensognsboende fastsatte Takst i den nugældende Kirkegaardsvedtægt, udbedt sig Ministeriets Afgørelse af, hvilken Betaling der vil være at erlægge for den ommeldte Gravstedsfornyelse.

Det fremgaar af Sagen, at det nævnte Grav-

sted sidst blev fornyet for en 20-aarig Periode fra den 11. Januar 1921 at regne, og at der i det da udstedte Begravelsesbrev indeholdes følgende Passus: »Ønskes Gravstedet fornyet udover foranførte Tidsrum, kan saadant tilstedes imod derfor paany at erlægge den ved det for Kirkegaarden approberede Reglement fastsatte Betaling af 8 Kr. for hver efterfølgende 20 Aar.«

Det er endvidere i Sagen oplyst, at N. N.'s Fader ved sin Død boede i Assens, og at Moderen ligeledes — bortset fra en Periode paa ca. 1 Aar omkring 1904—05 og 1 à 2 Maaneder før sin Død — havde Bopæl i Assens.

Med Henvisning til den foran citerede Bestemmelse i Begravelsesbrevet har N. N. hævdet, at han maa være berettiget til at kræve Retten til Gravstedet fornyet for en ny 20-aarig Periode for det ommeldte Beløb af 8 Kr.

Kirkegaardsbestyrelsen har paa sin Side gjort gældende, at Betalingen for Fornyelse maa ske efter de Takster, som er fastsat i den til enhver Tid gældende Vedtægt for Kirkegaarden, og at Betalingen herefter ifølge Bestemmelsen i § 5 i den for Kirkegaarden nu gældende, af Stiftsøvrigheden den 14. Juli 1934 approberede Vedtægt vil andrage 40 Kr. pr. Gravplads eller ialt 80 Kr., idet der i nærværende Tilfælde, hvor Fornyelsen rekvireres af en udensognsboende, efter Kirkegaardsbestyrelsens Formening maa erlægges den for udensognsboende gældende dobbelte Takst.

I Anledning heraf skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet kan tiltræde den af Menighedsraadet hævdede Opfattelse, at Betalingen for Gravstedets Fornyelse for en ny 20-aarig Periode maa ske efter det til enhver Tid gældende Reglement for Kirkegaarden.

Derimod maa Ministeriet være af den Formening, at Betalingen maa erlægges efter den for indensogns boende fastsatte Takst, i hvilken Forbindelse bemærkes, at der ved Betegnelsen »udenbysboende« i Vedtægtens § 5 i ethvert Fald i Relation til et Tilfælde som det foreliggende, hvor der ikke er Spørgsmaal om Fornyelse af Hensyn til en ny Begravelse i Gravstedet, efter Ministeriets Skøn maa antages at være sigtet til de Personer, som er jordede i vedkommende Gravsted, og ikke til den, der rekvirerer Fornyelsen, idet dette stemmer bedst med Bestemmelserne i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 § 25, hvortil Vedtægtens Takstbestemmelse maa slutte sig.

Herefter vil Betalingen for Fornyelse af Retten til det paagældende Gravsted for en ny 20-aarig Periode være at fastsætte til 40 Kr.

Kirkeministeriets Cirk. (30/3 1942) (til Stiftsøvrighederne) ang. **nogle Spørgsmaal vedrørende Ferie til Kirkernes Funktionærer.**

Af forskellige Ministeriet forelagte Kirkebudgetter fremgaar, at Menighedsraadene nogle Steder har beregnet Udbetaling af Feriegodtgørelse til de ved Kirken ansatte Funktionærer, uanset at disse oppebærer fast Honorar af Kirken og saaledes ogsaa under Ferien oppebærer deres Indtægter fra Kirken. Under Henvisning hertil skal Ministeriet herved henlede Opmærksomheden paa, at der, som allerede omtalt i Cirkulære herfra af 22. Maj 1939*), ikke kan blive Spørgsmaal om Udbetaling af Feriegodtgørelse til Funktionærer, der som Hovedindtægt fra Kirken oppebærer fast Honorar, hvorfor det bør paases, at Udgifter som de anførte udgaar af Kirkernes og Kirkebetjeningskassernes Budgetter.

Foranlediget af en Henvendelse fra Bestyrelsen for Landsby-Graverforeningen for Danmark, der har oplyst, at adskillige Graver og Ringere i Sommeren 1941 ikke har opnaaet Adgang til Ferie i Overensstemmelse med de Retningslinier, der er angivet i Ministeriets ovennævnte Cirkulære af 22. Maj 1939, skal man endvidere henlede Opmærksomheden paa, at der bør tiltaas de ved Kirkerne ansatte Graver og Ringere, lige saa vel som Kirkens andre Funktionærer, Adgang til Ferie paa Vilkaar, der ikke er ringere end de i Lov om Ferie med Løn af 13. April 1938 fastsatte, samt at der i de Tilfælde, hvor Graverens og Ringerens Arbejde ikke i Ferietiden kan overtages af en anden af Kirkens Funktionærer, til Udførelse af Arbejdet under Ferien bør antages en Vikar, hvis Honorar udredes af Kirken (Kirkekassen, Kirkebetjeningskassen).

Kirkeministeriets Skriv. (29/4 1942) (til Biskoppen over Aarhus Stift), hvori — under Henvisning til Biskoppens Skrivelse af 26. Marts 1942 — meddeles, at Ministeriet intet finder at erindre imod, at **den nye Sognekirke i Ring Sogn benævnes Brædstrup Kirke i Ring Sogn**, og at de to Kirkegaarde i Sognet benævnes Ring Kirkegaard og Brædstrup Kirkegaard.

Kirkeministeriets Cirk. (15/5 1942) (til Biskopperne) ang. **Underretning til Sognepræsterne om Udlevering af Askeurner.**

I Forbindelse med nærværende Ministeriums Cirkulære af 12. December 1940 angaaende Nedsættelse af Urner paa Kirkegaarde, skal man anmode Deres Højærværdighed om at ville gøre Præsterne bekendt med, at Justitsmi-

*) Se småskrifter nr. 9 (red. anm.).

nisteriet paa dertil given Anledning i en Cirkulærskrivelse af 27. April 1942 til Københavns og Frederiksbergs Begravelsesvæsen og samtlige Krematorier har fastsat, at den i § 7 i Regulativ Nr. 202 af 1. Juni 1937 for Udførelse af Ligbrænding omhandlede Underretning, der skal gives til Sognepræsten paa det paatænkte Begravelsessted i Tilfælde, hvor Asken af en Person er udleveret til Anbringelse paa en Kirkegaard, som ikke er beliggende i det Sogn, hvor Dødsfaldet er sket, bør indeholde, foruden Oplysning om Stedet og Tidspunktet for Brændingen, det paatænkte Anbringelsessted og eventuelt Navnet paa den Person, til hvem Udlevering af Asken er sket, tillige Oplysning om den afdødes Navn, Stilling, Dødsstedet, Fødsels- og Dødsdato, Brændingsdagen og endvidere, hvis Jordpaakastelsen har fundet Sted, Oplysning om Datoen og Stedet for Jordspaa-kastelsen og den tjenstgørende Præsts Navn.

Det er endvidere i Cirkulærskrivelsen udtalt, at den Underretning, der i Henhold til Regulativets § 7 skal gives til Dødsstedets Sognepræst, bør være enslydende med Meddelelsen til Begravelsesstedets Sognepræst, og begge Meddelelser bør afgives i underskreven Form.

Kirkeministeriets Skriv. (27/5 1942) (til Akademigartner Georg Georgsen, Sorø) ang., hvorvidt „Niveau-Behandling“ af et Gravsted vil kunne gennemføres mod Gravstedsejerens Ønske.

I en hertil indsendt Skrivelse har De med Henvisning til, at det ved Regulering og Udvidelse af Kirkegaarde meget ofte forekommer, at Jordoverfladens Højdeforhold af skønhedsmæssige eller tekniske Aarsager maa ændres paa Dele af bestaaende Gravsteder enten ved Afgravninger eller ved Paafyldning af Muld, forespurgt, om en af vedkommende Gravstedsejere uønsket Afgravning eller Paafyldning af Jord vil være i Strid med Bestemmelserne i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v., § 24, Stk. 2, jfr. kgl. Anordning af 10. December 1927 § 20, hvorefter enhver Grav skal henligge urørt i den ved Kirkegaardsvedtægten fastsatte Fredningstid.

Saaledes foranlediget skal man herved med-

dele til Efterretning, at Ministeriet vil være tilbøjeligt til at mene, at en saadan »Niveau-Behandling« af et Gravsted ikke vil kunne gennemføres imod den paagældende Gravstedsejers Ønske.

Lov om Ændring af den i § 3 i Lov af 6. Juli 1867 vedrørende Demarcationslinien om København indeholdte Bestemmelse om Afhændelse af Gravsteder paa Holmens og Garnisons Kirkegaarde.

Vi *Christian den Tiende*, af Guds Naade Konge til Danmark og Island, etc. etc., *Gøre vitteligt*: Rigsdagen har vedtaget og Vi ved Vort Samtykke stadfæstet følgende Lov:

Den i § 3 i Lov af 6. Juli 1867 vedrørende Demarcationslinien om København fastsatte Frist, hvorefter ingen Afhændelse af Begravelsespladser paa Holmens og Garnisons Kirkegaarde i København til Eje eller Benyttelse maa finde Sted ud over Aaret 1947, ændres saaledes, at saadan Afhændelse herefter fremdeles kan finde Sted indtil 1. Januar 1960*).

Kirkeministeriets Skriv. (8/7 1942) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Aarhus Stift) ang. en Kirketiendeejers Pligt til at lade foretage Læplantning efter Synets Bestemmelse og til at fjerne Affald fra Kirkegaarden m. m.

I det med Hr. Stiftsamtmandens og Deres Højærværdigheds Skrivelse af 24. Juni 1942 hertil tilbagefulgte Andragende har Ejeren af A. Sogns Kirketidende anholdt om Godkendelse af et af C. M. Hess' Fabrikker, Vejle, afgivet Forslag til Opvarmning af A. Kirke samt forespurgt, om Kirketiendeejeren er forpligtet til:

- a. at lade foretage Læplantning efter Krav derom fra Synet.
- b. at lade fjerne Affald fra Kirkegaarden,
- c. at skaffe Rum til Brændsel samt
- d. at renholde gamle og forfaldne Gravsteder og Arealer, der ikke er taget i Brug som Gravsteder.

I Anledning heraf skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at de fornævnte, af Kirketiendeejeren rejste Spørgsmaal maa besvares bekræftende, idet dog bemærkes, at forfaldne Gravsteder ikke renholdes som saadanne, men sløjfes.

*) Se V. K. nr. 14, s. 136-37 (red. anm.).

Generalforsamling

Foreningen for kirkegårdskulturs ordinære generalforsamling afholdes mandag den 4. juli 1949 kl. 10³/₄ på Olsens hotel i Maribo med følgende dagsorden: 1. Valg af dirigent. 2. Aflæggelse af beretning for året 1948/49. 3. Fremlæggelse af det reviderede regnskab 1948/49. 4. Fremlæggelse af virksomhedsplan for 1949/50. 6. Beretning fra redaktøren. 7. Valg af et medlem til redaktionsudvalget; på valg er arkitekt C. E. Bauditz. 8. Valg af 5 bestyrelsesmedlemmer; på valg er: Kirkegårdsinspektør J. Gravesen, fhv. kirkegårdsinspektør Rud. Rasmussen, arkitekt Marius Pedersen, kirkegårdsinspektør V. Rud. Nielsen, stenhuggermester Karl Hansen Glem. 9. Valg af 2 revisorer og 1 revisorsuppleant. 10. Fastsættelse af stedet for næste generalforsamling. 11. Eventuelt.

I tilslutning til generalforsamlingen er der følgende program for dagen iøvrigt: Kl. 13 frokost på Olsens hotel. Kl. 14¹/₂ andagt i domkirken ved biskop, dr. phil. C. I. Scharling. Kl. 15 kirkegårdsbestyrelsen i Maribo foreviser byens smukke kirkegård med udflugt til Knuthenborg park. Kl. 18 middag på Olsens hotel. Kl. 20 offentlig møde på Olsens hotel med lysbilleder og følgende talere: Trægårdsarkitekt G. V. Walberg, Malmø, emne: »Administrative og forvaltningsmæssige synspunkter på svenske kirkegårdsforhold« og kirkegårdsinspektør Hans Rønø, Roskilde, emne: »Kirkegårdslovgivning i teori og praksis«.

4. juni 1949.

C. I. SCHARLING
formand, biskop.

/H. F. Jegsen,
sekr., lrs.

FORENINGEN FOR KIRKEGAARDSKULTUR

REGNSKAB

for året 1. april 1948 til 31. marts 1949.

Indtægter:

Kassebeholdning pr. ¹ / ₄ 1948	Kr. 158,42
Kontingenter	— 4579,50
Tilskud	— 3600,00
Forlagsvirksomhed m. v.	— 671,00
	<hr/>
	Kr. 9009,01

Udgifter:

Kontorhold	Kr. 1682,67
»Vore Kirkegaard«	— 5843,76
Møder, generalforsamling	— 1110,95
Blomster, kranse	— 52,00
Kassebeholdning pr. ³¹ / ₃ 1949	— 319,63
	<hr/>
	Kr. 9009,01

Roskilde, d. 1. april 1949.

(sign.) Hans Rønø, kasserer.

Ovenstående regnskab er gennemgået og fundet overensstemmende med de forelagte bilag. Kassebeholdningen er til stede.

A. FALMER-NIELSEN   P. F. JENSEN
(sign.)   (sign.)

Nye medlemmer

Afdeling A.

241. Bov menighedsråd.

Afdeling C.

940. Graver og kirkegårdsgartner H. Rosenmeier, Mariendals Allé 10, Slagelse.

941. Stenhuggermester Max Krause, fa. »Monolit«, Valby Langgade 110, Valby.

Afdeling D.

107. Billedhugger Fowe Persson, Västreväg 49 A, Linhamn, Sverige.

FRA DANSKE DAGBLADE

9/3 (Nakskov tid.): Nakskovs kgds-problem avgjort.

11/3 (Nordsjæll, venstrebl.): Nu skal Hillerød kgd. udvides.

12/3 (Roskilde soc. dem.): Hareskovby kgd. skal udvides.

15/3 (Nakskov tid.): Nakskov ny kgd.

17/3 (Silkeborg avis): Udv. af Silkeborg ny kgd. færdig om 2 år.

18/3 (Roskilde avis): Taxterne på domsognets kgd. forhøjes.

19/3 (Viborg amts soc. dem.): Urimeligt flytteri med de begravede (jvnf. pag. 53).

19/3 (Venstres folkebl.): De tyske grave i Haslev ordnes.

21/3 (Ribe stiftstid.): Portalen ved Ribe gl. kgd. fornyes.

30/3 (Loll. F. soc. dem.): Udv. af Nakskov kgd.

1/4 (Helsingør dagbl.): Helsingør kgd. er under udvidelse.

4/4 (Kalundborg folkebl.): Der exproprieres for 22,000 kr. jord til Kallundb. kgd.s udv.

11/4 (Hejmdal): Bov sogns ny kgd. indviet af provst Beyer (havearkitekt Johannes Tholle; entreprenør Nic. Wolf).

- 13/4 (Østsjæll. folkebl.): Plan om urnehave på den gl. klosterkgd. i Køge (stadsgartner *Ævel Andersen*), (kr. 28,000).
- 19/4 (Dannevirke): Skodborg kgd. udvides (havearkitekt *Johannes Tholle*, entreprenør *P. Chr. Petersen*, gartner *J. Kjær*).
- 23/4 (Holstebro dagbl.): Herning får ny kgd. (c. 4 ha, 80,000 kr.).
- 25/4 (Sorø amts dagbl.): Ringsteds kgd.s udv. i licitation (kr. c. 40,000).
- 3/5 (Jyllandsposten): Ny kgd. i Børglum sogn.
- 4/5 (Sorø amts dagbl.): Vester Løve kgd. reguleret af akademigartner *G. Georgsen*.
- 8/5 (Aalborg amtstid.): Thisted kgd.
- 9/5 (Holbæk amtst.): Særslev kgd.s udvidelse indvies søndag af provst *Mikkelsen* (Havearkitekt *Johannes Tholle*; anlægsgartner *G. Michael Larsen*), (omkostn. c. kr. 10,000).
- 10/5 (Demokraten): Debat om centralkgd. i Viby J.
- 10/5 (Nordsjæll. soc. dem.): Frederikssund byråd vedtager at købe c. 38.000 m² til udv. af kgd.
- 11/5 (Sorø amtstid.): Licitation over arb. m. udv. af Sørbymagle kgd. (arkitekterne *Stuedel & Knudsen Pedersen*).
- 11/5 (Horsens soc. dem.): Horsens erhverver areal for ny kgd. ved Spedalsø.
- 11/5 (Randers dagbl.): Hobro ny kgd. vil koste en halv million kr. (kirkegårdsgr. *S. Hansen*, arkitekt *Rollof-Nielsen*).
- 12/5 (Præstø avis): Ny kgd. i Vordingborg forberedes.
- 12/5 (Fr.borg amts avis): Lillerød^e kgd. skal udvides; man vedtager, at arkitektassistance er unødvendig.
- 15/5 (Sydvestjyll.): Mindeanlægget på Sønderho kgd. færdig (Billedhugger *Elo*, havearkitekt *Johannes Tholle*).
- 18/5 (Løgstør avis): Der anlægges urnegård på Løgstør kgd. (gasværksbestyrer *Franck*, stenhuggerm. *Hans Frederiksen*).
- 19/5 (Hobro yentreb.): Gerlev kgd. reguleres (amtsvejassistent *Peter Frandsen*, gartner *Fiil*).
- 19/5 (Nakskov tid.): Ny kgd.s-løsning i Nakskov?
- 21/5 (Vendsyssel tid.): Løkken kgd. skal udvides.
- 22/5 (Himmerland): Hjallerup kgd. skal udvides med ca. ¼ ha.
- 24/5 (Holbæk amts soc.dem.): Ud. af kgd. ved Bethlehems kk. i Ubberup indvies den 29. af provst *Kragh-Müller* (kr. 16,000).

FRA NORSKE DAGBLADE

- 17/2 (Frederiksstad blad): Ud. af kgd. i Rolvsøy.
- 1/3 (Velgaren): Kgds.kulturen. Annerkjennelse til fylkestgt. *Valset*.
- 1/3 (Sandefjords bl.): Sandefjord får sitt første urneanlæg.
- 3/3 (Romsdalsposten): Kgd. i Aure restaureres (gartner *Løvoll*).
- 4/3 (Samholt): Forskønnelse af kgd. i Søndre land (hagearkitekt *Røkholt*).
- 8/3 (Moss arbeiderbl.): Moss trænger til ny kgd.
- 10/3 (Fedrelandsvennen): Gravkapel på Lund kgd. projekteret.
- 12/3 (Haugesund dagbl.): Sagvåg på Stord vil ha ny kgd.
- 14/3 (Tiden): 500 nye grave til Arendal kgd.?
- 16/3 (Dagen): Ud. af Hosander kgd.
- 22/3 (Gudbrandsdølen): Kgdsspørgsm. for Søre Ål foran løsning.
- 24/3 (Ringsaker blad): Reguleringen av Ringsaker kgd. fortsættes.
- 28/3 (Varden): Ud. av Borgestad kgd.
- 28/3 (Moss arbeiderbl.): Moss kgd. må snart bli større.
- 1/4 (Glåmdalen): Snart ikke mer gravplads på Vinger kgd.
- 4/4 (Glåmdalen): Vinger kgd.
- 8/4 (Samhold): Raufoss kgd. skal reguleres.
- 8/4 (Sørlandet): Menighedsråd og kgd. (gt. *Kristoffersen*).
- 9/4 (Nationen): Kgds-kulturen lider under mangel på faglig hjælp. Håb om også snarlig ordning av konsulentspørgsmålet.
- 8/4 (Sarpen): Omlægn. av Sarpsborg kgd. (bygartner *Skinnarmo*).
- 22/4 (Hallingsdølen): Vakrere kyrkjegardar.
- 26/4 (Samhold): Ud. af kgd. i Eina (kr. 6,000).
- 26/4 (Hedemarkens amtst.): Hof og Arneberg kgd. reguleres (fylkestgt. *Skinnarmo*).
- 3/5 (Telen): Notodden kgd. må udvides.
- 3/5 (Arendal): Arendal kgd. får en vakker minnelund (bygartner *Johnsen*; omkostn. c. kr. 6000).
- 23/5 (Arbeiderbl.): Dansker og svensker flinke til å stelle kgd. sine.
- 25/5 (Dagbl.): Kgd. i Oslo; nye anlæg i øst og vest (gravlundschef *Paul Sæland*).

FRA SVENSKA DAGBLADE

- 12/4 (Expressen): Skogskgd. i Bispgården (Jämtland) (trädgårdskonsulent *Per Zetterström*).

24/5 (Stockholms tidn.): Förtvivlade sörjande: ogräs, bråte på gravar.

FRA FINSKE DAGBLADE

25/5 (Hufvudstadsbladet): Nybyggnader udføres inpå kyrkog. i Åbo.

BOGANMELDELSER

Dansk ligbrændingsforening. Beretning for året 1948. 8°, 82 s. Kbh. 1949. I beretningen siger D. L., at »året 1948 har været et meget stort år for ligbrændingssagens udvikling. På alle områder har der været fremgang...«, og tallene synes at støtte dette synspunkt, idet de viser følgende brændingsprocenter: København 45,2, Ålborg 38,0, Slagelse 34,6 og Svendborg 30,7. At brugen af krematorier er af virkelig betydning i de byer, hvor der findes krematorier, er forståeligt og øjensynligt; men samtidigt kan man ikke undlade at opsende et klagesuk over den ringe brug, som der synes at blive gjort af adskillige urnehaver under landlige forhold; anmelderen har som havearkitekt adskillige pæne urnehaver liggende ubenyttet eller så godt som ubenyttet hen på steder, hvor der er nogle kilometer til det nærmeste krematorium. Mon D. L.s ledelse er opmærksom på disse mange urnehaver, som bliver til uden D. L.s initiativ? Og mon man gør noget for at få dem benyttet? Et enkelt menighedsråd i en større jydsk stationsby har tænkt på atter at opgive deres urnehave, som er sirligt anlagt med klinkegange og hække m. m., fordi den ikke benyttes. D. L. burde sikkert *aktivt* interesse sig for disse. — Af årsberetningen ses det, at D. L. hører til dem, der grundigst læser vort blad, — og det er kun med glæde, at vi konstaterer, at V. K. i den foreliggende årsberetning citeres og benyttes ikke mindre end 4 gange. Men hvordan D. L. kommer til den s. 11 anførte slutning om »megen uvilje« er os uforståelig, — og kan dette ændres ved at redaktionen erkender sin uoverensstemmelse til den sammesteds refererede anmeldelse af D. L.s pjece, skulle det glæde os.

Blomster i haven. Redaktion: Paul Neergaard. 8°, 204 s., J. Fr. Clausen, Kbh. 1949. Kr. 18,50.

Forsøgsleder, dr. agro. Paul Neergaard har redigeret bogen og som medarbejdere har han haft havearkitekt Georg Boye, havebrugsk. N.

J. Sennels, distriktsgartner Willy F. Hansen, Konsulent J. Kortegaard og kirkegårdsinspektør Hans Rønø, som hver skriver deres afsnit, ligesom redaktøren har eet. Bogen giver mange udmærkede anvisninger på placering, brug og dyrkning af blomsterplanter i haven, — dette taget i vidt begreb, samt om sygdomsbekæmpelse overfor samme. Det største afsnit er W. F. H.s på c. 80 sider. Der er mere end 100 illustrationer, hvoraf nogle er helsides. En plan s. 15 viser en rosenhave omgivet af 180 cm høje hække, — hvilket giver nogen sikkerhed imod træk; der må dog advares imod så stærk indelukthed, da roser let bliver syge i indelukket luft. — Man må glædes ved, at Clausens forlag med trofasthed og sejt energi tager sig af havebøgerne, og at det gør dette på så god en måde, som tilfældet er. Man kan være tryk, når man får en bog fra dette forlag, hvor der aldrig spares på kritisk gennemgang af alt materialet, og hvor der ofres rimelige omkostninger på udstyret.

Arne Lundstad: Roser. 8°, 182 s., Grøndahl & Søn, Oslo 1948.

I sit forord til denne bog om roser skriver forfatteren, hagebrukskand. Arne Lundstad, at den er skrevet for at gi kundskab om dyrkingen af roser i Norge, og at den er tænkt som håndbog for eleverne ved havebrugsskolerne, for studenterne ved havebrugsavdelingen ved Norges landbrugshøjskole samt for gartnere og havebrugere; den undtager roser under glas. Emnet tages op med stor grundighed, og ikke mindst rosens vandringsveje og fremkomsten af ny sorter er behandlet omhyggeligt; der er afsnit om deres placering i haver og om hyben som næringsmiddel, sygdomsbekæmpelse m. m. Bogen er trykt på pænt mat krideret papir, og der er mange illustrationer. Figurbetegnelsen betegner imidlertid et ganske uforståelig virvar. På side 10 findes fig. 1, men samme figurbetegnelse er givet et billede på et indskudt, upagineret blad — efter fig. 45 kommer fig. 2, som også findes på 25 o. s. v. Litteraturfortegnelse og register synes førsteklases. Trods den efter danske forhold knudrede stavemåde er det en bog, der også kan anbefales danske læsere.

Harald Thanlow: Mine roser. 8°, 84 s., F. Bruns bokhdl.forl., Trondheim 1948.

For få år siden udkom af samme forfatter »Erigerons have«, der vakte berettiget opmærksomhed; det var haveamatørens hyldest til have dyrkingen. Og nu foreligger fra samme

hånd en bog om roser, hvori forfatteren både snakker til og om roser. Han begynder således: »Hun heter Ophelia, og jeg elsker hende. Det blev kjærlighet ved første blick den dagen, jeg sto foran åpenbaringen av hennes skjønnhet . . .« og sådan videre. Han ræsonnerer over fagfolks dyrkningsvejledninger og giver i rigt mål og i bred fortælling af sine egne erfaringer, — en hyggelig læsning på et behageligt norsk. Der er tegninger med instruktioner for mangt og meget på mat papir og helsidesclischeer i auto på krideret.

Statskonsulent Dalskovs nye havebog. 8°, 292 s., Grafisk forlag, Kbh. 1949, kr. 12,50.

Gennem en lang årrække har den nu pensionerede statskonsulent arbejdet med småhaverne og deres kår, og han har derfor fået et intimt kendskab til, hvad haveejerne kræver. Sine erfaringer har han nedlagt i flere bøger, der nu er udsolgt. Den foreliggende er en diger all-round bog, som søger at dele sol og vind lige mellem nytteplanterne og det, der i en slags modsætning hertil kaldes blomsterplanter, hvilket både stofmæssigt og billedmæssigt synes at lykkes vel. Haveamatøren vil kunne finde mange gode råd i den foreliggende bog, og illustrationerne hjælper ofte bedre end text til forståelsen. En enkelt indvending skal vi gøre: Hvorfor kaldes en dam for en »vanddam«? Kan der normalt være andet i en dam end vand?

Imperial War Graves Commission. Twentyninth Annual Report. 1949. 8°, 42 s., London. Pris: 1 s 6 d net.

I den nyligt udsendte 29. årsberetning fra de allieredes krigsgravskommission fremgår det, at budgettet balancerer med mere end 1,5 million £, altså 26—27 millioner danske kroner. Arbejdet er fortsat såvel for den første som den anden verdenskrigs grave, og der avbildes bl. a. soldatergraven på Bispebjerg, hvor der er rejst et story kors (The Cross of Sacrifice). Beretningen vedr. de enkelte lande i Europa er iøvrigt nu samlet i en rubrik: Central European District. Der bringes 24 fotografiske reproduktioner og et farvetryk, der viser soldaterkirkegården i Brookwood, Surrey, Sydengl.

FRA TIDSSKRIFTERNE

Arkitekten, ugehefte 12—13: Konkurrencen om et kapel og en kirkegård i Næstved.

The American Cemetery. Marts: Legal Pointers for Cemetery Officials. Burmese Burial Customs. Drastic Action by Cardinal Ends Strike in Calvary. A Peaceful Resting Place in the Texas Panhandle. Simplicity Marks Burial Rites of Parkistan Governor. Funeral Directors Urged to Fight National Cemetery Legislation. Friendliness With the Dead in South Pacific. — April: Legal Pointers . . . Attracting Visitors to the Cemetery. Rigid New Cemetery Law Enacted in New York State. A Garden of Memories in the Shadow of the Alleghenies. New Booklet on Opportunities in the Cemetery Field. Cutting Costs of Cemetery Operations. Moral Issues of Stake in Cemetery Practices.

Candian Funeral Service. Marts: Salute to New-Foundland. The Durability, Structural and Decorative Qualities of Various Casket Lumbers. — 4: Permanent Protection against Pernicious Publicity. The Durability, Structural and Decorative Qualities of Various Casket Lumbers. Chinese elaborate Funerals.

Ignis nr. 4: Stad och landsbygd samarbeta för att få sin krematoriefråga löst. Från ett besök i Prag. Kristianstads kyrkogårdar och krematorium. Mariebjerg kirkegård i Gentofte. Föreningen Sveriges kyrkogårdsföreståndare. Eldbegängelsesångarne. — nr. 5: Kring 1948 års eldbeg.-siffror. Altarbonaden till Skövde krematorium — ett textilt mästerverk. De brända benen vittna. — 6: Bör inte nyttjanderätt till gravplats och underhåll av gravplats begränsas till viss angiven tid? Man är aldrig så död som när man dör i Indien. Kapellkrematorium i Varberg. Wallenberska graven på Lovö. Knappast någon stad i Sverige med sådant avstånd till krematorium (Östersund).

Landsbygraveren nr. 4: Landsbygravernes lønforhold i Folketingets spørgetime. Honorartillæget forhøjes fra 45 til 50 pct. — Nr. 5: På rundtur. Fra gravernes arbejdsmark. Sygeforsikring m. m. Åbne kirker.

Landscape Architecture april: National Cemeteries.

Menighedsrådenes blad nr. 5: Om gravlegaternes anbringelse.

Norsk hagetidend nr. 5—6: Årsmelding frå kyrkjegardsutvalet og konsulenten for kyrkjegardstell.

Pharos maj; The Cremation Society. Round the Country. Chipperfield Garden of Remembrance. News from Abroad.

Stenhuggertidende nr. 4: Kirkegårdsensretningen. »En tur på kyrkogården«. — Nr. 5: Kirkegårdsensretningen.

OM LIGFLYTNING

I det sidste par år har kirkeministeriet fundet det nødvendigt at følge en strengere kurs, hvad tilladelse til ligflytning angår. Der har udviklet sig en efter ministeriets skøn meget uheldig tendens i retning af at flytte ligene af slægtninge med sig, når de efterlevende skifter opholdssted. Der kommer hvert år et meget betydeligt antal af sådanne andragender, og der har indtil nu været en stadig stigning i sager af den art.

Kirkeministeriet har skønnet det nødvendigt at modvirke denne tendens af hensyn både til gravfreden og til en rimelig orden på kirkegårdene. Dertil kommer, at det må synes noget uæstetisk med en sådan opgravning og flytning af lig, der i mange tilfælde har ligget i jorden i indtil tyve år. Selv om man her er inde på et område, hvor stærkt personlige følelser råder og kalder på et vist hensyn, har ministeriet dog følt det nødvendigt at bremse op. Den enkelte, som kommer med sit andragende, ser kun dette ene tilfælde og ikke de vidtrækkende konsekvenser af en tilladelse.

Ministeriet holder derfor den linie, at kun, hvor der kan anføres ganske ekstraordinære omstændigheder, giver man tilladelse til flytning, f. eks. hvor det viser sig at være en fejltagelse, at afdøde er blevet begravet i det pågældende gravsted, eller hvor dette ikke kan fås fornyet eller lignende, hvorimod omstændigheder, der vedrører de efterlevendes forhold, f. eks. ændret bopæl, yderligere dødsfald eller andre forandringer i familien, ikke vil kunne komme i betragtning.

RESOLUTIONER m. m.

Kirkeministeriets Skriv. (27/7 1942) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Fyens Stift) ang., at en Bestemmelse i en Kirkegaardsvedtægt om, at kun den af Menighedsraadet ansatte Graver for Betaling maatte paatage sig Pasningen af andres Gravsteder, ikke var lovmedholdelig.

I Anledning af det med Hr. Stiftamtmanden og Deres Højærværdigheds Skrivelse af 27. Ju-

ni 1942 hertil tilbagesendte, af Graver ved Ejby Kirke N. N. direkte hertil indsendte Andragende, hvori den paagældende forespørger, om der i en Kirkegaardsvedtægt kan indsættes en saalydende Bestemmelse:

»Kun den af Menighedsraadet ansatte Graver maa for Betaling paatage sig Pasningen af andres Gravsteder«, skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet med Stiftsøvrigheden er enig i, at en Bestemmelse af den omhandlede Art ikke er forenelig med § 23, Stk. 2, i Lov af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. m. og § 13, Stk. 2 og 3, i kgl. Anordning af 10. December 1927.

Kirkeministeriets Approbation (5/8 1942) paa Regulativ for Ligbæringen i Slagelse Købstad.)*

Kongelig Resolution (10/8 1942) ang. Indvielse af et til Kirke ombygget Kapel paa nordre Kirkegaard i Fredericia m. m.

Paa Kirkeministeriets derom nedlagte allerunderdanigste Forestilling har det den 10. August 1942 behaget Hans Majestæt Kongen

1. at bemyndige Biskoppen over Haderslev Stift til enten selv eller ved vedkommende Provst at foretage den højtidelige Indvielse af det til Kirke ombyggede Kapel paa nordre Kirkegaard i Fredericia Købstad Søndagen den 6. September 1942 eller en af de følgende Søndage under Forudsætning af, at det forinden Indvielsen ved et i Henhold til Bestemmelsen i § 3, Stk. 2, i Lov om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v. af 30. Juni 1922 afholdt Syn er konstateret, at Kirken er fuldt færdig og forsynet med alt til Gudstjenestens Afholdelse fornødent, og

2. at bifalde, at der tillægges den nye Kirke Navnet »Christians-Kirken«.

Kirkeministeriets Skriv. (3/9 1942) (til Biskoppen over Københavns Stift) ang. Tilførsel til Kirkebøgerne i et Tilfælde, hvor Dødsfaldet var indtruffet og Ligbrænding havde fundet Sted i Udlandet, hvorefter Askeurnen førtes her til Landet.

I en med Deres Højærværdigheds Skrivelse af 25. August 1942 hertil fremsendt Skrivelse har Sognepræsten for Skt. Stefans Menighed her i Staden rejst Spørgsmaal om, hvorvidt Indholdet af den hoslagt tilbagefølgende Ligbrændingsattest for Murer N. N., der er afgaaet ved

*) Det hidtil gældende Regulativ er approberet den 26. Juni 1920.

Døden i Kiel den 10. Maj 1942, vil være at indføre i Ministerialbøgerne for Skt. Stefans Kirke, eller om Dødsfaldet blot skal indføres i Begravelsesvæsenets Protokoller.

Det fremgaar af Sagen, at den paagældendes Ligbrænding har fundet Sted i Krematoriet i Kiel den 26. Maj 1942, at en Urne, indeholdende hans Aske, paatænkes nedsat i Bispebjerg Kirkegaards Urnehave, samt at Bisættelsen ikke skal ske under Medvirken af Præsterne ved Skt. Stefans Kirke.

Saaledes foranlediget skal man meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at der i Overensstemmelse med det i Skrivelse herfra af 22. Marts 1909 (trykt i Gejstlig Reskriptsamling) udtalte vil være at foretage Tilførsel om det nævnte Dødsfald til Ministerialbøgerne i det Sogn, hvor den afdøde havde sin sidste Bopæl. Da det er oplyst, at afdødes sidste faste Bopæl her i Landet var Allersgade 13, vil der om Dødsfaldet være at foretage Tilførsel til Ministerialbøgerne for Skt. Stefans Kirke.

Kirkeministeriets Skriv. (7/9 1942) (til Sagfører N. N.) ang., hvorvidt en Kirketiende ejer havde været berettiget til uden de kirkelige Myndigheders Approbation at overdrage et Familiegravsted til en bestemt Slægt paa ubegrænset Tid, m. m.

I et hertil indsendt Andragende af 4. Juni 1942 har De som Sagfører for Proprietær G. B., B-gaarden i C. Sogn, forespurgt, om C. Menighedsraad er berettiget til med Hensyn til det Proprietær B. tilhørende Familiegravsted paa C. Kirkegaard at stille Krav om, at der afstaaes en Del af Gravstedet i Anledning af Regulering af Kirkegaardens Gange, og at der erlægges et Beløb af 40 Kr. for Fornyelse af Retten til Gravstedet for de kommende 20 Aar.

Det fremgaar af Sagen, at det paagældende Gravsted ved et under Odense Herreds Ret den 1. Februar 1883 lyst Skøde af de daværende Ejere af C. Sogns Kirketiende er overdraget til Proprietær S. B.'s Bedstefader, Gaardejer H. J., der dengang var Ejer af B-gaarden, for et Beløb af 100 Kr., og saaledes, at nævnte H. J. og hans Familie uden Hensyn til, om han eller denne boer eller opholder sig i C. Sogn, erholder Ejendomsret over Gravstedet.

I Anledning heraf skal man meddele, at det har ligget udenfor en Kirketiendejers Kompetence — som her i 1883 sket — uden Approbation af de kirkelige Myndigheder, og uden at det ydede Vederlag, 100 Kr., indbetaltes til Kirkens Midler blandt Stiftsmidlerne — at over-

drage til en bestemt Slægt paa en ubegrænset Tid et Familiegravsted som det her omhandlede.

Dette Gravsted maa herefter indgaa under de almindelige, i Vedtægten for C. Kirkegaard fastsatte Regler for Gravsteder, derunder ogsaa med Hensyn til Betaling af det normerede Vederlag for Fornyelse af Retten til Gravstedet, ligesom det efter Ministeriets Formening ogsaa maa kunne stilles som Vilkaar for en Fornyelse af Gravstedets Retten, at der afgives den fornødne mindre Jordstrimmel af Gravstedet til Anvendelse ved Regulering af Gangene.

Kirkeministeriets Skriv. (18/9 1942) (til Godsforvalter N. N.) om, paa hvilke Betingelser Tilladelse til Indretning af en privat Begravelsesplads vil kunne meddeles.

I en hertil indsendt Skrivelse af 11. d. M. har De forespurgt, paa hvilke Betingelser der vil kunne meddeles Lensgreve O. O. Tilladelse til at lade indrette Begravelsesplads for sig og sin Hustru i Parken ved A.

Saaledes foranlediget skal man meddele, at der hertil udkræves kgl. Bevilling mod sædvanligt Gebyr, 33 Kr. 66 Ø., at saadan Bevilling kun undtagelsesvis gives, samt at det i alle Tilfælde er en Forudsætning for Bevillingens Meddelelse, at der ikke fra Sundhedsautoriteternes Side haves noget mod Begravelsespladsens Indretning at erindre, hvorfor der maa tilvejebringes et af en Landinspektør udarbejdet Rids af den paagældende Ejendom, udvisende Begravelsesstedets Placering og dettes Afstand fra de nærmeste Drikkevandsbrønde.

Det kan derhos oplyses, at saadan Bevilling iøvrigt kun kan forventes meddelt paa Vilkaar, at Begravelsespladsen forinden dens første Benyttelse indvies af Sognepræsten og frahegnes den øvrige Del af Ejendommen, at Pladsen tillige med Hegnet og de Mindesmærker, som maatte blive anbragt derpaa, stedse fredes og vedligeholdes i passende Stand af Ejendommens Ejer og hvert 3die Aar underkastes Provstesyn paa Ejerens Bekostning, at intet Lig indsættes i Gravstedet uden forudgaaende Anmeldelse til Sognepræsten, at der ikke fremtidig indrettes Anlæg til Drikkevandsindvinding indenfor 50 Meters Afstand fra Begravelsespladsens Grænser, at der forbeholdes det offentlige Ret til at forlange Begravelsespladsen nedlagt, naar dette i Tidens Løb af sanitære eller andre Grunde — derunder hvis Ejendommen udgaar af Familiens Eje — maatte anses nødvendigt, samt at der i dette Øjemed inden en af Ministeriet fastsat Tidsfrist udstedes og

tinglyses en Deklaration som Behæftelse paa Ejendommen, hvorved nuværende og tilkommende Ejere af denne forpligtes til at efterkomme de nævnte Vilkaar, saa længe Begravelsespladsen opretholdes som saadan.

Det tilføjes, at Andragende om Indretning af saadan Begravelsesplads, bilagt Erklæring fra vedkommende Landinspektør og Amtslæge, vil være at indsende hertil gennem Sognepræst og Provstiudvalg til Stiftsøvrigheden.

Kirkeministeriets Skrivelse (12/10 1942) til Københavns Magistrats 1ste Afdeling) ang. Anvendelsen af et i Aaret 1899 paa Sparekassebog indsat Beløb til Vedligeholdelse af et nu hjemfaldent Gravsted paa Brønshøj Kirkegaard.

Med Henviisning til tidligere Brevveksling, senest Magistratens Skrivelse af 25. September 1942, vedrørende det af Menighedsraadet for Brønshøj Sogn rejste Spørgsmaal om Anvendelse af et i 1899 paa Sparekassebog Nr. 5177 med Sparekassen for Kjøbenhavn og Omegn, Grøndal Afdeling, indsat Beløb, stort 400 Kr., hvoraf Renterne hidtil har været anvendt til Vedligeholdelse af et nu hjemfaldent Gravsted paa Brønshøj Kirkegaard, og angaaende hvilket Beløb det i en Vedtegning til den paa-gældende Konto er bestemt, at det kun maa hæves af »Brønshøj Sogns kommunale Bestyrelse«, skal man, idet bemærkes, at Sparekassen for Kjøbenhavn og Omegn i Skrivelse af 26. Marts 1942 til nærværende Ministerium har udtalt, at der ikke fra Sparekassens Side er noget til Hinder for, at det paa den paagældende Konto indestaaende Beløb med paaløbne Renter kan udbetales mod Kvittering fra Fonden til Lønning af Præster og Kirkebetjente m. fl. i København under Administration af Københavns Magistrats Legatkontor, meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse samt Foranstaltning, at Ministeriet herved bemyndiger Magistraten til at kvittere for det ommeldte, i nævnte Sparekasse henstaaende Beløb, der derefter vil være at administrere som Kapital blandt de øvrige Midler paa den i Magistratens Legatkontor oprettede Konto for forskellige københavnske Præsteembeders Hjemmeindtægter, saaledes at Indbetalingen af de aarlige Renter til Skattedirektoratet til Supplering af Fonden for Lønning af Præster og Kirkebetjente m. fl. sker i Forbindelse med Indbetalingen af de øvrige paa Kontoen indgaaede Beløb.

Kirkeministeriets Approbation (17/10 1942) paa Regulativ for Holmens Kirkegaard i København.

Kirkeministeriets Approbation paa Regulativ for Adgang til Køb og Fornyelse af Gravsteder paa Garnisons Kirkegaard i København.

Kirkeministeriets Skriv. (26/11 1942) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Københavns Stift) ang., at der principielt intet er til Hinder for, at Vederlaget til en Graver ydes med et Grundhonorar samt Regulerings- og Stedtillæg efter Statstjenestemandsløvens Regler.

I Anledning af den med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 26. September 1942 for Ministeriet forelagte Sag, hvori A. Menighedsraad anholder om Godkendelse af, at Lønningen til den nye Graver og Ringer, der agtes ansat ved A. Kirke fra den 1. Januar 1943 at regne, fastsættes til 2400 Kr. aarlig samt Regulerings- og Stedtillæg som for Statens Tjenestemænd, skal man efter stedfunden Brevveksling med Finansministeriet tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at der ikke ud fra principielle Synspunkter vil være noget til Hinder for, at Vederlaget til Graveren ydes med et Grundhonorar samt Regulerings- og Stedtillæg efter Statstjenestemandsløvens Regler, men at man iøvrigt i Overensstemmelse med Bestemmelsen i Lov Nr. 144 af 28. April 1931 § 21, Stk. 1, maa have det overladt til Provstiudvalget, om det maatte kunne godkendes Vederlaget.

Kirkeministeriets Skriv. (9/12 1942) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Aarhus Stift), hvorved meddeles Approbation paa følgende Bestemmelser for Nedsættelse af Askeurner i Urnehaven paa Randers nordre Kirkegaard:

I den paa Randers nordre Kirkegaard indrettede Urnehave kan der erhverves Gravsted til Nedsættelse af en eller flere Urner. I disse Gravsteder maa ikke nedsættes ubrændte Lig, hverken af voksne eller af Børn.

Fredningsperioden for disse Grave er 10 Aar.

Urnerne kan nedsættes i Jorden saavel i enkelt som i dobbelt Dybde, i sidste Tilfælde kan de sættes i 2 Lag. Der skal altid være mindst 0,5 m Jord over en Askeurne.

Til hvert Gravsted beregnes et Areal paa mindst 1 m².

De Askeurner, som nedsættes i Jorden, skal, hvad Form og Størrelse angaar, være godkendt af Kirkegaarden, men Materialet kan, dog under Hensyn til fornøden Styrke, vælges frit. Naar Gravstedet hjemfalder, tilintetgøres paa Kirkegaarden de muligt tilbageblevne Rester af Askeurner og deres Indhold.

For Erhvervelsen og Fornylelsen af Gravsteder i Urnehaven gælder de i Kirkegaardsvedtægten (stadfæstet af Kirkeministeriet under 27. Oktober 1934 og 24. Marts 1941) i Afsnit B §§ 8 a—8 d, 9, 10, 11, 12 a, 12 c, 13 a og b, 14 og 15 gældende Bestemmelser (dog er Fornylesestaksten efter § 12 a for hvert Aar $\frac{1}{10}$ af, hvad Gravstedets Fornylelse for 1 fuld Fredningsperiode vilde koste).

I Urnehaven maa ikke plantes Træer eller Buske eller anden Beplantning, Hæk eller lignende, der paa nogen Maade skæmmer Helhedsindtrykket af Urnehaven. Det samme gælder med Hensyn til Ligsten, Tavler og andre Monumenter, der derhos aldrig maa rage ud over Gravstedets Grænser. Renholdelse og Klipping af Gravsteder i Urnehaven foretages i alle Tilfælde af Kirkegaarden, og der maa herfor indbetales forud for hver Fredningsperiode 25 Kr. for 2 Gravsteder, 37 Kr. 50 Ø. for 3 Gravsteder og 50 Kr. for 4 Gravsteder. Anlæg og Vedligeholdelse foretages altid af Kirkegaarden og betales efter Regning.

For Nedgravning af en Urne betaler Beboerne i Randers og Dronningborg i ordinær Dybde intet, i ekstraordinær Dybde 5 Kr. Beboere udenfor Randers og Dronningborg betaler henholdsvis 10 og 15 Kr.

Vedtægtens Bestemmelse, F § 2 c, gælder ligeledes for Begravelser i Urnehaven.

Kirkeministeriets Skriv. (10/12 1942) (til Københavns Snedkerlaugs Ligkistesnedker-Afdeling) ang. **Spørgsmaal om Præsternes — herunder Hospitalspræsternes — Ret til at fordre Honorar og Befordringsgodtgørelse ved Begravelser indenfor Københavns og Frederiksberg Kommuners Grænser.**

Kirkeministeriets Skriv. (21/12 1942) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Fyens Stift) ang. **det Varsel, som Ringer, Graver, Kirkesanger og Organist ved en Landsbykirke har Krav paa i Tilfælde af Opsigelse.**

I et med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 5. December 1942 hertil indsendt Andragende har Tranekær Sogns Menighedsraad forespurgt, om de til Kirkebetjeningen ved Tranekær Kirke hørende Personer — Ringer, Graver, Kirkesanger og Organist — i Tilfælde af Opsigelse har Krav paa 3 Maaneders Varsel.

I Anledning heraf skal man meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at der — forudsat, at der ikke fra de paagældendes Side foreligger Forhold, som berettiger til Opsigelse til øjeblikkelig Fratræden — maa gives et efter Forholdene passende Varsel, hvilket i Almindelighed vil være 3 Maaneder.

Det tilføjes, at Spørgsmaalets Afgørelse iøvrigt henhører under Domstolene.

Kirkeministeriets Skriv. (19/1 1943) (til Finansministeriet) ang. **et Statstilskud til Udbedring af den ved nedkastede Spræng- og Brandbomber forårsagede Skade paa en Kirke og Kirkegaard.**

Kirkeministeriets Skriv. (25/1 1943) (til Fru N. N.) ang. **Spørgsmaalet om et Menighedsraads Pligt til at stille Begravelsesplads til Raadighed for udensognsboende.**

I et hertil indsendt Andragende har De oplyst, at A. Sogns Menighedsraad af Hensyn til truende Pladsmangel paa A. Kirkegaard har vægret sig ved at imødekomme Deres Ønske om, at Deres afføde Moders Urne maa blive nedsat paa A. Kirkegaard, idet Menighedsraadet har henvist til, at Deres Moder ved sin Død var udensognsboende. Under Henvisning hertil har De anmodet Ministeriet om, saa vidt muligt, at ville foranledige, at der opnaas Tilladelse til, at Deres Moders Urne nedsættes paa nævnte Kirkegaard eller — saafremt dette ikke lader sig gøre — at Urnen maa blive nedsat i Deres Have i A.

I Anledning heraf skal man meddele, at A. Menighedsraad i en herfra indhentet Erklæring har oplyst, at det har tilbudt den til Urnens Anbringelse paa Kirkegaarden fornødne Plads blandt Børnebegravelserne eller eventuelt et ubebygget Hjørne paa Kirkegaarden, og at Ministeriet, da Afdøde var udensognsboende og ikke efter det oplyste kan antages at have Ægtefælle, Forældre eller Børn begravet paa Kirkegaarden, efter Loven ikke kan paalægge Menighedsraadet at overdrage Dem anden Gravplads paa Kirkegaarden.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om Urnens eventuelle Anbringelse i Deres Have maa Ministeriet have Dem henvist til eventuelt at rette Henvendelse til Justitsministeriet, jfr. Lov om Ligbrænding af 14. Marts 1931 § 4.

Tillæg til »Vore Kirkegaarde« bind 16 nr. 11

FORENINGEN FOR KIRKEGAARDSKULTUR

Nye medlemmer

Afdeling A.

242. Østofte menighedsråd.

Afdeling C.

942. Stenhuggermester Harry Sørensen, Korsgade 11, Sønderborg.

945. Graver Sv. Lind Hansen, Indslev, Nr. Åby.

943. Graver Niels Petersen, Toksværd, Holme-
Olstrup.

944. Brøndborer Carl M. Jacobsen, Store Brøndum.

946. Graver Rudolf Holsøe, Skoven, Jægerspris.

Afdeling D.

107. Billedhugger Towe Persson, Västanväg 49 a,
Limhamn, Sverige.

108. Göteborg kyrkogårdsstyrelse, Sverige.

109. Kyrkogårdsföreståndare Hallén, Skövde,
Sverige.

110. Provst Sönderström, Lidköping, Sverige.

Generalforsamlingen

Foreningen for Kirkegaardskultur har afholdt sin ordinære generalforsamling i Maribo den 4. juli 1949 med dagsorden i henhold til lovene.

Formanden, biskop *Scharling* aflagde beretning for året 1948/49, og det fremgik heraf, at der i årets løb har været en stigning i medlemstallet på 25, således at foreningen pr. 31/3 1949 havde ialt 637 medlemmer, hvoraf 135 falder på menighedsråd og 25 på foreninger og institutioner. På foranledning af Foreningen for Kirkegaardskultur havde der været afholdt et møde i København i foråret 1949 sammen med repræsentanter for institutioner m. v., der er interesseret i spørgsmålet om gravmælekulturen, og efter at disse repræsentanter havde haft lejlighed til at besigtige gravmæleudstillingen på Charlottenborg, endes man om at nedsætte et tremandsudvalg bestående af biskop *Scharling*, billedhugger *Hansen Glem* og inspektør *Falmer-Nielsen*, der skal arbejde videre med sagen.

Regnskabet for 1948/49 og budgettet for 1950 godkendtes.

Af bestyrelsen var følgende på valg: kirkegårdsinspektør *J. Gravesen*, fhv. kirkegårdsinspektør *Rud. Rasmussen*, arkitekt *Marius Petersen*, kirkegårdsinspektør *V. Rud Nielsen* og stenhuggermester *Karl Hansen Glem*, Roskilde. Alle blev genvalgt med undtagelse af fhv. kirkegårdsin-

spektor *Rud. Rasmussen*, idet der i hans sted blev valgt lærer *Steen Steensen Blicher*, Nykøbing F.

Om eftermiddagen foretog deltagerne en Udflugt til kirkegården i Maribo og endvidere til Knuthenborg park, hvilken udflugt var arrangeret af menighedsrådet i Maribo, og deltagerne var enige om, at turen var vellykket og lærerig, og iøvrigt havde menighedsrådet i Maribo gjort en stor indsats sammen med dets funktionærer for at gøre dagen så vellykket for deltagerne som overhovedet muligt.

Om aftenen afholdtes — med god tilslutning — det tidligere nævnte offentlige møde, ved hvilket trädgårdsarkitekt *G. V. Walberg*, Malmø, holdt et interessant foredrag om svenske kirkegårdsforhold ledsaget af en del gode lysbilleder, medens kirkegårdsinspektør *Ronø*, Roskilde, i en fornøjelig form foretog en kritisk gennemgang af kirkegårdslovgivningen.

Næste mødested for generalforsamlingen fastsattes til Ålborg stift.

H. F. Jegsen.

Eldbegængelsesdag og kirkegårdsmøder

Den svenske *ligbrændingsforening* har i en år-række haft for skik nu og da at holde en »dag« i propagandaøjemed, hvortil indbydes kirkeråd, kirkegårdsforstandere, krematoriebestyrere og andre interesserede.

I år afholdtes denne »dag« i Varberg den 7. august, — i Borås var den for et par år siden kædet sammen med kirkegårdsforstandernes generalforsamling. »Dagen« bød på ikke mindre end 10 foredrag, hvortil der var avsat 10 minutter til hvert, og det korte tidsrum foranledigede, at foredragsholderne måtte benytte sig af en knap og klar fremstilling af emnerne (på hovednummerets side 130—32 gengiver vi et af disse foredrag). Desuden var der studiebesøg på pladsen til det kommende krematorium og en udstilling af planer fra en krematoriekonkurrence. Foredrag m. m. var det meget udbytterigt at være med til, og det forekommer os uhyre klogt, at man sådan indbyder også ikke-medlemmer af ligbrændingsorganisationer til at være med. For den gæstfri indbydelse, der også udstrakte sig til danske, takkes hermed på 3 af disses vegne, idet det beklages, at vi ikke havde lejlighed til i fuldt mål at gøre brug af den gæstfri indbydelse til også at nyde af Varbergs lukulliske værdier.

Den svenske *kirkegårdsforstanderforenings* generalforsamling og årsmøde fandt sted den 9.—

11. august i Karlskoga og bød ligesom ovennævnte på en række meget værdifulde og aktuelle foredrag, hvortil bl. a. knyttede sig studiebesøg på den i de senere år (med rette) hyppigt omtalte nye kirkegård i Karlskoga (Östra), der ikke skuffede, men tværtimod i mangt og meget imponerede de besøgende; det samme kan iøvrigt også siges om besøget på den under omlægning værende skovkirkegård samme sted. Karlskogas kirkegårde vil senere få deres omtale i V. K.

De danske deltagere takker for gæstfri indbydelse fra også denne svenske forening, der også gjaldt ikke-medlemmer, og vi deler styrelsens beklagelse af, at repræsentanterne fra de andre nordiske lande blev forhindret i at deltage og kvittere for styrelsens rigtige indstilling overfor det nordiske samarbejde.

FRA DANSKE DAGBLADE

- 17/5 (Randers Soc. Dem.): Gerlev kgd. omlægges (amtsvejassistent *Peter Frandsen*).
- 17/5 (Loll. F. Soc. Dem.): Mulighed for ny kgds.-løsning i Nakskov.
- 21/5 (Berl. Tid.): Danmark overtager de russiske soldatergrave på Bornholm.
- 3/6 (Nakskov Tid.): Langø får nu sin egen kgd. (havearkitekt *Johannes Tholle*, entreprenører brdr. *Schultz*).
- 8/6 (Berl. Aften): En stemningsfuld begravelse (USA).
- 9/6 (Vestsjæll. Folkebl.): Planer om udvidelse af Skelskør kgd.
- 9/6 (Fr.borg Amts Avis): Offentlig konkurrence om ny kgd. i Gladsaxe?
- 14/6 (Nordsjæll. Venstrebl.): Forslag til udv. af Hillerød kgd.
- 17/6 (Sjæll. Stiftstid.): Vordingborg kgd. udvides med »Urtehaven«.
- 17/6 (Fr.borg Amts Tid.): Hillerød kgds. udv. vil koste indtil $\frac{1}{2}$ mill. kr.
- 18/6 (Lolland F. Stiftstid.): Nykøbing gl. kgd. vil skifte karakter.
- 27/6 (Sjæll. Stiftstid.): Uenighed om træfældning på Stege kgd.
- 1/7 (Holbæk Amts Soc. Dem.): Tveje-Merløse kgd. skal reguleres.
- 1/7 (Licitationen): Der pumpes sand op til kgd. i Thyborøn.
- 4/7 (Lollandsposten): Kgds.kulturens forkæmpere holder årsmøde i Maribo.
- 5/7 (Skive Soc. Dem.): Ud. af Ørslevkloster kgd.
- 5/7 (Nykøbing F. Soc. Dem.): Stor konkurrence om gravmæler.
- 6/7 (Kristeligt Dagblad): Ny anordning for kgd. på vej.
- 14/7 (Fr.borg Amts Avis): Der er indrettet urne-

have på Herlev kgd. (anlægsgartner *Johs. Jørgensen*, kommunegartner *Boas*).

- 15/7 (Silkeborg Avis): Ud. af Hammel kgd. avsluttet (konsulent *Jacobsen*, murermester *Ch. Hansen*; kr. 440,000).
- 27/7 (Vendsyss. Venstrebl.): Hirtshals kgd. udv.
- 28/7 (Holbæk Amts Soc. Dem.): En raid mod skjoldlus på vore kgd.
- 30/7 (Randers Soc. Dem.): Nordre kgd. i Randers udvides for ca. 140,000 kr.
- 5/8 (Helsingør Soc. Dem.): Arbejdet med den ny kirkegård i Lillerød er igangsat under ledelse af vejmand *Aage Nielsen*.
- 6/8 (Berl. Tid.): Assistens — den minderige kgd. (Kbh.).
- 9/8 (Holbæk Amts Soc. Dem.): Englændergravene på Kalundborg kgd. omlægges.
- 14/8 (Ålborg Amtstid.): Forslag om urnelund i Ålborg.
- 15/8 (Kolding Folkeblad): Den nye Nordre kgd. skal projekteres af kgs. *Sv. Hansen*.
- 16/8 (Demokraten): Nu kommer centralkgd. i Viby J.
- 17/8 (Ny Tid): Kgd. i Ellidshøj (Svenstrup) udv.
- 7/9 (Thisted Soc. Dem.): Thyborøn kgd. skal udv.
- 9/9 (Lolland F. Folketid.): Radsted kgd. reguleres.
- 13/9 (Socialdemokraten): 20 td. land til Odense ny kgd.
- 13/9 (Licitationen): Ud. af Tostrup kgd. (v. Viborg) udlificeret.
- 13/9 (Berl. Aften): Mindeanlæg for allierede flyvere i Assens (havearkitekt *Johannes Tholle*).
- 14/9 (Berl. Tid.): Licitation over Birkholm kgd. i Herlev (anlægsgartner *Johs. Jørgensen*).
- 16/9 (Lolland F. Stiftstid.): Ud. af Ønslev kgd. (landinspektør *Koch*).
- 16/9 (Randers Dagblad): Ud. af Laurbjerg kgd. forberedes.

FRA NORSKE DAGBLADE

- 11/5 (Haugesund dagbl.): Sveio kgd. skal udv. i nordvestlig og østlig retning.
- 13/5 (Sørlandet): Ud. af Oddernes kgd. færdig til høst.
- 18/5 (Larvik morgenavis): Larvik kgd. må være en park og hage for de døde.
- 21/5 (Nidaros): Urnelunden på Tilfredshet udv.
- 27/5 (Romerike): Kgd. i Nittedal udv.
- 28/5 (Moss avis): Kgd. i Rygge skal forskønnes.
- 21/5 (Bergens tid.): Der indrettes urnegrave omkring Storetveit kk.
- 3/6 (Samhold): Kgd. i Søndre Land skal forskønnes.
- 9/6 (Velgeren): Hov kgd. blir forskønnet (hagearkitekt *Røkholt*).

16/6 (Velgeren): Udv. af Hoft kgd. bør foretas snarest.
 27/6 (Larvik morgenavis): Den mærkelige udslettelse av Thorstand kgd.
 28/6 (Gudbrandsdølen): Kgd. i Gudbrandsdalen.
 28/6 (Nybrott): Trenger Stavren kgd. til udv.?
 4/7 (Samhold): Dugnad på mange kgd. i sommer.
 8/7 (Dagningen): Mange års arbejde på Leksja kgd.
 12/7 (Agdalposten): Minnelund ved Arendal kgd.
 19/7 (Aftenposten): Vagrere kgd.
 25/7 (Valdres): Vagrere kgd.
 15/8 (Vårt land): Anlegg og stell av kgd.

FRA SVENSKE DAGBLADE

2/6 (Fagersta posten): Kgds.kultur givanda kursämne för 140 deltagere i Falun og Stora-Tuna.
 10/8 (Karlskoga kurir): Kyrkogårdsf. imponerade av Karlskoga.
 10/8 (Karlskoga tidn.): Modernt och fortjusande tyckte britt om »Östra».

FRA TIDSSKRIFTERNE

The American Cemetery, maj: Legal Pointers for Cemetery Officials. Hawaii »Cemetery in a Crater« is Nearing Completion. Woodlawn — a Showplace in Nashville, Tennessee. Do Burial Estates Descend As Intestate Property? A Discussion on Foundation Costs. Cemetery News Notes. — August: Legal Pointers. . . The two National Conventions. Novel Plan of Garden Crypts in Cemetery Near Washington. Christian Ideals Steessed in Belmont Par Cemetery. Start Crab Grass Prevention Now. The Month's Report On Vandalism.

Bygmesteren nr. 12: Konkurrencen om et kapel og en kirkegård i Næstved.

Canadian Funeral Service nr. 5: The »New Look« in Education. The Durability, Structural and Decorative Qualities of Various Casket Lumber. — Nr. 6: The Question of Autopsies. — Nr. 7: Father Daniel Lord Writes Column on Funeral Directors. — Nr. 8: British Funeral Prices regulated. South of the Border.

Gartner-Tidende nr. 27: Inspektørskifte ved københavnske kirkegårde.

Gartneryrket nr. 23: Stortinget ber regjeringen om kirkegårdskonsulent.

Havekunst nr. 3: Mindelunden i Ryvangen.

Ignis nr. 7: Kurs i kyrkogårdskultur i Falun och Stora-Tuna. Närmare kontakt med folkrörelserna. Urnlund i Karlskoga. — Nr. 8: Eldbeg.

och läkarintygen. Praktiska och ekonomiska synspunkter på begravningskicket och kyrkogårdsförvaltningen. — Nr. 9: Sterkt kommunal intresse för eldbeg. i Hälsingborg. Tjeckiska eldbeg. för. Krematoriums jubileumsfest. Södertälja blivanda urnlund m. m.

Landsbygraveren nr. 6: Meddelelse fra kirkeministeriet. Sommerplantning. Blomster i haven. — Nr. 7: Skufning og skuffelser. Fra graverens arbejdsmark. — Nr. 8: Cirkulære. Ministerielle skrivelser m. m. Fra graverens arbejdsmark. Ferieføsning. — Nr. 9: Børns leg på kirkegården. De gamle gravere. Fra graverens arbejdsmark.

Menighedsrådets Blad nr. 6—7: Uddrag af cirkulære (om flytning af lig. . .). Hvem bestemmer her? (gravernes løn). — Nr. 8: Hvor meget kirkegårdsareal er nødvendigt for et sogn eller en by? — Nr. 9: Hvorledes finansieres udvidelser og nyanlæg af kirkegårde?

Norsk hagetidend nr. 10: Kirkegårdskulturen oppe til drøftning i stortinget.

Pharos, august: Medical Certification for Cremation. Cremation among the Chinese.

Salmonsens leksikon-tidsskrift nr. 5: Mindelunden i Ryvangen.

Stenhuggertidende nr. 7—8: Gravmonumentudstillinger. — Nr. 9: Udpantning på gravsted. — Nr. 10: »Historisk utställning av dansk gravsten«.

BOGANMELDELSER

Gunnel Nyblom-Holmberg: Blomstergård och vildmark. 8°, 144 s., Bonniers forlag, Stockholm 1949.

Det er blomsterelskerens og havepionerens hymne til haveyrkningen. I forordet siger forfatterinden, at næsten alle, som synes om blomster, synes også om at læse om blomster, for det er et utroligt fascinerende emne. Og at anlægge en blomstergård er den mest spændende *hobby*, som findes.

Og så fortælles der i 12—14 afsnit om, hvordan haveamatøren (*in casu*: forfatterinden) begyndte på anlæget af sin egen have: Strandvik, og hvordan hun af et stykke kartoffeljord fik sin rige blomstergård, — hvad hendes erfaringer blev med hensyn til roser, pergola, clematis, diverse andre blomster, — åkandevigen, stenpartiet, terrassen, længeblomstrende rabat, liljer. . . og »vad som sedan hände« på festdage, i blomstergård og vildmark.

Og det er tydeligt, at arbejdet med indretning af haven, som ikke er stor, og de mange resul-

tater i blomstring og væxt, har givet ejerinden store glæder, så at hun i de kolde novemberdage, da bogen bliver til, mens regnen siler mod vinduesruderne, og blæsten hviner — kan opsummere tingene med, at hele sommeren forekommer, som havde den været en eneste lang festdag lige fra de første vårdage efter indflytningen, hvor man går og opdager alting påny, og til november. Festdagene noteres som de dage, hvor anemonerne blomstrer, — hvor nattergalen slår sine triller, hvor denne og hin blomst er sprunget ud, og når de første kartofler af egen avl kommer på bordet og sådan videre.

Hver af hymnerne til havearbejdet og dets resultater med nogle uromantiske, praktisk »minnesanteckninger«, der i bogen er sat med petit, såsom: *Cymbalaria pallida* og *Gypsophila repens* vil ha kalk i jorden, eller storblomstrende *Clematis* vil ha dyb, løs, muldrig og veldrænet jord, — liljerne synes om sol til blomsterne og skygge for rødderne.

Bogen er forsynet med en mængde billeder af havedetailler eller blomster, ligesom den har fået 12 farvetrykte sider.

Bekæmpelse af Haveplanternes Sygdomme. »Den grønne Bog« ved Anna Weber og Chr. Stapel, 13 udgave, 8°, 208 s., Alm. d. Gartnerf. Forlag, Kbh. 1948.

Det må hilses med den største glæde, at denne i plantedyrkningen såre nyttige bog om sygdomsbekæmpelse allerede nu igen har kunnet udsendes i ny udgave, skønt det kun er 2 år siden, at den forrige udgave kom. For der er i de senere år fremkommet så mange nye bekæmpelsesmidler, som er langt mere effektive og mere bekvemme at arbejde med end hidtil kendte.

Såvel uprøvede som gennemprøvede midler er med i den nye udgave, og hvor det er af betydning for vurderingen, er deres oprindelse meddelt. Bogen, som nu er trykt i det imponerende antal af 93,000 expl., er praktisk ordnet, og det er let at finde frem til det, man kan have brug for. Da sygdomsbekæmpelse naturligvis også må praktiseres på kirkegårdene, hvor planter ovenikøbet ofte har ret hårde vilkår (f. ex. i den stillestående og indelukkede luft i de hækindhegnede smågravsteder), anbefales det kraftigt alle kirkegårdsledere at anskaffe sig og benytte sig flittigt af denne bog.

Dansk ligbrændingsforening. Nogle tal fra 1948.

I en 4-sidet pjece har D. L. offentliggjort en del tal, hvoraf bl. a. fremgår, at der nu er brændt næsten 100,000 ved danske krematorier, — at brændingsprocenten i København er 45,2, — at blandt de største byer sættes i Århus de fleste

urner i kistegravsteder, mens København har en stor procent, der går til fællesgravene, — samt at D. L. nu har over 165,000 medlemmer.

Gjerløv-Knudsen: Byplanlægning, 8°, 158 s., Gad, Kbh. 1949.

For hvem byplanlægning på een eller anden måde bliver en aktuel ting, eller som vil skaffe sig en vis viden om emnet, er denne bog en udmærket ledetråd. I forordet siger forfatteren, at formålet har været at karakterisere byplanlægningen som fag og at bestemme dets område og opgaver m. v., samt at stoffets omfang og tilrettelægning især er gjort med danske forhold som basis, og at behandlingen svarer til en forelæsningsrække på Danmarks tekniske højskole.

Den er delt i fire hovedafsnit, nemlig byformer, byplanlægningens elementer, byplanopgaver og projektering, der atter er opdelt i underafsnit. Under offentlige bygningsanlæg figurerer kirkegårdene, som desværre kun ofres 5 linjer, og hvor der må protesteres mod angivendet af, at 0,3 ha pr. 1000 indbyggere skulle være en passende norm for danske forhold; det er ubetinget for lidt for andet end København, der har sine specielle forhold i en meget høj ligbrændingsprocent og væsentlig ringere fornyelsestal for grave end andre byer (og sogne).

Haver er placeret under rekreation og sport, hvad vel i denne forbindelse (*by*-planlægning) kan godtages, men også det her for parkbehovet (s. 107) ansatte tal skønnes lovlig lidet, i hvert fald i storbyer.

13. årsberetning fra J. E. Ohlsens enkes plantepatologiske laboratorium. 8°, 20 s., Kbh. 1949.

Beretningen er forfattet af magister Paul Neergaard og omtaler bl. a. undersøgelser over angreb på korsblomstrede køkkenurter og frøsmitte m. m. for ærter.

Det er rart at vide, at der er private firmaer, som ved sådant videnskabeligt arbejde kan supplere de officielle institutioners.

T. Swarbrick: Vækststoffer. 8°, 92 s., Alm. dansk gartnerf. forlag, Kbh. 1949.

Det er egentlig misvisende, når der som forfatter til denne udmærkede bog kun anføres Swarbrick, for der er ikke mindre end 7 andre (danske) specialister, som også har ydet bidrag dertil. Men det rigtige i titlen er det ejendommelige, at bogens førstepartier er oversættelser fra engelsk, mens de øvrige er originale danske.

Iøvrigt må det erkendes, at det er en bog, som kommer til rette tid og i hvert fald ikke kunne have ventet længere på sig, samt at den foruden at yde sit til forståelse af vækststoffernes oprindelse, forekomst og brug også sætter tankerne

i sving. Dette sker f. ex. i de manende ord om rovdriften af jorden, der i visse nationer (dog hverken i Danmark eller England) er, hvad Swarbrick kalder »vor tids største skændsel«, der af tyskerne er benævnt med det truende ord: Versteppung, og som (trods alt) også i Danmark gør begrebet og arbejdet med landskabspleje aktuelt.

Det er også ejendommeligt at lægge mærke til, at ordet hormon, som vi synes at have gjort os svært fortrolige med, er et kunstord, som er dannet så sent som i 1906, — at hormoner bl. a. kan benyttes til så vidt forskellige ting som at hindre kartoffelspiring og for tidligt frugtfald og fremme roddannelse for stiklinger samt at dræbe ukrudt i plæner — at vækststof-sprøjtning er virksomt i så stærk fortynding som een milliontedel og mange andre særdeles mærkelige ting. Bogen må studeres nøje og vil være nyttig for alle plantedyrkere, der vil følge med tiden og øge deres produktion.

Johannes Tholle: Lungholm Have. 8°, 30 s., + 1 planche. Særtryk af Lolland-Falsters historiske Samfunds årbog 1949.

Den flittige forsker af historiske haveanlæg i Danmark, havearkitekt *Johannes Tholle*, har udgivet en beskrivelse af Lungholm have på Lolland i anledning af 100-året for havens anlæggelse.

En gennemlæsning af heftet røber imidlertid hurtigt, at der er tale om en have af langt ældre dato, selv om den i litteraturen kun omtales som en »mådelig kálhave«, men til gengæld har omgivelserne været et bælte af egetræer, hvis ælde og pragt er havens største pryd i dag. Desuden har parken et interessant kanalsystem og en stor samling gamle, sjældne træer, som forfatteren redegør enkeltvis for.

Da heftet er forsynet med et kort, hvor træerne er indtegnet og nummereret med henvisning til teksten, er afhandlingen af stor praktisk værdi ved besøg i haven, hvis beskrivelse må få enhver dendrologisk-interesserets tænder til at løbe i vand.

Hans Rønø.

Stenhøjen, murhaven og klippehaven af havearkitekt Johannes Tholle. 2. udgave, 8°, 63 s. J. Fr. Clausens Forlag, 1949.

Havearkitekt *Johs. Tholle* har på *J. Fr. Clausens Forlag* udgivet 2. udgave af den i 1935 skrevne bog om stenhøjen; mag. scient. *J. H. Vansher* har korrigeret dens latinske navne, så de er i overensstemmelse med den nugældende terminologi. Bogen er inddelt i 9 afsnit, som alle er ført a jour til 1949. Tholle er foruden at være en kyndig fagmand også en særdeles habil for-

fatter med en levende, malende og aldrig kedelig pen. Anmelderen nød i særlig grad det afsnit, som hedder: hvorfor anlægger vi stenpartier?

Bogen er i første række for amatører, men alle, der har med haver og kirkegårde at gøre, bør læse denne meget instruktive bog. Forfatteren kalder vor tids haveperiode for »havernes stenalder«; anmelderen er ikke glad for dette urigtige stempel, men er naturligvis vidende om at brugen af sten oftest overdrives til det helt urimelige. Her har bogen sin alvorligste mission, idet den kan lære alle, at sten skal bruges med stor æstetisk følsomhed og varsomhed.

Bogens papir er lækkert; men forlaget kunne godt have gjort noget mere ud af det store og fortrinlige billedmateriale. Forfatterens bøger er hidtil trykt i over 98,000 eksemplarer, og de vil nu meget hurtigt overstige 100,000.

E. Qwist.

RESOLUTIONER m. m.

Kirkeministeriets Skriv. (8/2 1943) (til Biskoppen over Københavns Stift) ang. **Spørgsmaalet om Forsikring af Kirkebøger mod Ildsvaade.**

I Skrivelse af 18. Januar 1943 har Deres Højærværdighed med Henvisning til, at Spørgsmaalet om Forsikring af Kirkebøger mod Ildsvaade var sat paa Dagsordenen ved det i Januar Maaned d. A. afholdte Bispemøde, henledt Ministeriets Opmærksomhed paa Betimeligheden af en saadan Forsikring.

I Anledning heraf skal man meddele til Efterretning, at der ikke paahviler Kirkerne nogen *Forpligtelse* til at holde Kirkebøgerne forsikrede, men at der fra Ministeriets Side intet findes at erindre imod, at et Menighedsraad, om det ønsker dette, tegner en saadan Forsikring for Kirken, hvorved bemærkes, at den Mulighed, der i givet Fald er for at opnaa Tilskud af Statskassen til Tilvejebringelse af Afskrifter af manglende eller ufuldstændige Kirkebøger, jfr. den hertil optagne Bevilling paa den aarlige Finanslov, i hvert Fald ikke omfatter Udgifterne til Anskaffelse af selve de Bøger, der til det paagældende Tidspunkt maatte være i Brug, men kun Udgifterne til Rekonstruktion af Bøgernes Indhold (ved Afskrivning eller anden Gengivelse).

Kirkeministeriets Skriv. (23/2 1943) (til Jyllands Stenhuggermesterforening) ang., at det i Kirkegaardsvedtægter retsgyldigt kan bestemmes, at der skal betales Afgift for Anbringelse af Monumenter paa Kirkegaardene, m. m.

I et hertil indsendt Andragende af 18. August 1942 har Jyllands Stenhuggermesterforening anholdt Ministeriet om at foranledige,

at den visse Steder gældende Bestemmelse om, at der skal betales Afgift til Kirken af Monumenter, der anbringes paa Gravsteder paa Kirkegaarden, ophæves.

Efter at Ministeriet i Anledning heraf har brevvekslet med samtlige Stiftsøvrigheder, skal man meddele, at det i kgl. Anordning af 10. December 1927 § 16, Stk. 2, er forudsat, at der i Kirkegaardsvedtægten kan fastsættes Afgift for Anbringelse af Monumenter paa Gravstederne, og at der i hvert Fald ikke for Tiden er Spørgsmaal om at optage Anordningen til Revision, hvorfor man ej heller ser sig i Stand til nu at foranledige, at den omhandlede Afgift ophæves. Man skal iøvrigt i denne Forbindelse udtale, at Ministeriet i det hele ikke er tilbøjeligt til uden absolut Nødvendighed at gribe ind i de Bestemmelser, der af Stiftsøvrigheden og Menighedsraadet med Hjemmel i Lov om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v. af 30. Juni 1922 og fornævnte Anordning af 10. December 1927 træffes til Varetagelse af Kirkegaardens Økonomi. Endvidere bemærkes efter Sagens Anledning, at det fra flere Sider er gjort gældende, at Kirkegaardene har ikke ubetydelige Udgifter til Fjernelse af Monumenter paa hjemfaldne Grave.

Kirkeministeriets Skriv. (2/3 1943) (til Gaardejer N. N.) ang., at det maa tilkomme den efterlevende Ægtefælle at træffe Bestemmelse om Flytning af den først afdøde Ægtefælles Lig til et andet Gravsted, m. m.

I et direkte hertil indsendt Andragende af 24. Februar 1943 har De med Tilslutning af Deres Søskende, G. B. og E. N., anholdt om, at der af Ministeriet — uanset det af Deres Moder, Enkefru S. N., meddelte Samtykke til Flytning af hendes afdøde Ægtefælles, Gaardejer G. N.'s Gravsted paa A. Kirkegaard — maa blive nægtet Menighedsraadet Tilladelse til at lade Deres Faders Lig opgrave og flytte, idet De herved har henvist til, at De og Deres Søskende modsætter Dem Gravstedets Flytning, samt til at der efter Deres Formening ikke alene udkræves Samtykke til Flytningen fra den Afdødes Enke, men tillige fra den paagældendes Børn.

I Anledning heraf skal man meddele Dem, at en efterlevende Ægtefælle saavel ifølge Lovgivningens Opfattelse — jfr. Bestemmelsen i Lov om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v. af 30. Juni 1922 § 24, Stk. 1, om Reservation af tilstødende Gravplads for en efterlevende Ægtefælle, men ikke for Børn el-

ler andre Slægtninge af en Afdød — som efter Ministeriets faste Praksis er at betragte som den nærmeste Paarørende af den afdøde, og at det derfor maa tilkomme en saadan efterlevende Ægtefælle at træffe Bestemmelser om eventuel Flytning af Afdødes Lig til et andet Gravsted. . . . .

Kirkeministeriets Skriv. (26/3 1943) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Københavns Stift) ang., hvilken Myndighed det tilkommer at godkende et Arbejde med Fornyelse af en Kirkegaardsport.

Med Henviisning til Stiftsøvrighedens Skrivelse af 17. Marts 1943 skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet herved bifalder, at Torup Kirkes for Regnskabsaaret 1943—44 budgetterede Underskud, stort . . . . ., dækkes ved Ligning paa Menigheden.

Med Hensyn til Budgettets Udgiftspost 13 a: ny Port til Kirkegaarden, 200 Kr., bemærkes, at saafremt det maatte dreje sig om en gammel, muret Kirkegaardsport, maa Forslag til det ommeldte Arbejde indsendes til Ministeriet til Approbation, forinden Arbejdet udføres, jfr. Bestemmelsen i § 18, 4. Pkt., i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v.

I modsat Fald vil Arbejdet kunne bringes til Udførelse efter forud indhentet Godkendelse af det i fornævnte Lovs § 32 ommeldte Syn, jfr. Bestemmelsen i kgl. Anordning af 10. December 1927 angaaende Kirkegaarde, § 5, Stk. 4.

Kirkeministeriets Skriv. (31/3 1943) (til Inspektør N. N.) ang. Forstaaelsen af Bestemmelsen i kgl. Anordning angaaende Kirkegaarde af 10. December 1927, § 13, Stk. 2.*)

I en hertil indsendt Skrivelse af 7. December 1942 har De under Henviisning til, at Kirkegaardsbestyrelsen i Aarhus i et Avertissement om Fornyelse af Gravsteder m. m. har anført, at »hvis et Gravsted, der er erhvervet for et længere Tidsrum end Fredningsperioden, ikke vedligeholdes i passende Stand, er Begravelsesvæsenet i Henhold til § 13 i Anordning om Kirkegaarde af 10. December 1927 berettiget til at tage Gravstedet i Brug efter Fredningstidens Udløb«, forespurgt, om Bestemmelsen i den nævnte Anordnings § 13, 2det Stk., hvorefter Kirkegaardsbestyrelsen ikke kan tage et ikke sømmeligt vedligeholdt Gravsted i Brug inden Fredningstidens Udløb, skal forstaaes saaledes, at Kirkegaardsbestyrelsen

*) Jevnf. V. K. XIV, S. 133—34.

er berettiget til at tage et saadant Gravsted i Brug efter Udløbet af 1ste Fredningsperiode, selv om Gravstedet er erhvervet for et længere Tidsrum.

I Anledning heraf skal man efter stedsfunden Brevveksling med Kirkegaardsbestyrelsen i Aarhus og Direktoratet for Københavns Begravelsesvæsen herved meddele Dem, at naar der i den fornævnte kgl. Anordning af 10. December 1927, § 13, Stk. 2, er anvendt Ordene: »Fredningstidens Udløb«, tager dette Sigte paa det sædvanligt forekommende Tilfælde, at det paagældende Gravsted kun er erhvervet for een Fredningsperiode. I de Tilfælde, hvor derimod Gravstedet er købt for mere end een Fredningsperiode, maa det være en Selvfølge, at dette Køb respekteres, saaledes at Gravstedet ikke vil kunne inddrages og tages i Brug af Kirkegaardsbestyrelsen, forinden hele den Tid er udløbet, for hvilken Gravstedet er købt og betalt.

Kirkeministeriets Skriv. (7/5 1943) (til Biskoppen over Viborg Stift) ang., hvorvidt der kunde paalægges Præsterne i en Købstad Forpligtelse til at forrette Prædiketjeneste i et Kirkegaardskapel, der ikke var indviet som Kirke.

I et med Deres Højærværdigheds Skrivelse af 10. April 1943 hertil indsendt Andragende har residerende Kapellan i A. Købstad N. N. med Henvisning til, at Flertallet indenfor A. Menighedsraad har udtalt Ønske om, at det som Følge af Ansættelsen af en Kaldskapellan for A. Menighed ved Optagelsen af en dertil sigtende Bestemmelse i et nyt Regulativ for Præsternes Embedsvirksomhed gøres til Pligt for Byens Præster udover de faste Gudstjenester i Kirken at afholde gudstjenstlige Møder i Ligkapellet paa A. Kirkegaard, forespurgt, om der ved Ændring af Embedsregulativet i Henhold til § 1, Stk. 3, i Lov om Sognebaandsløsning og Brugen af Kirkerne af 30. Juni 1922 kan paalægges ham og de øvrige Præster en saadan Forpligtelse, da Ligkapellet ikke er indviet som Kirke.

I Anledning heraf skal man meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at der efter Ministeriets Formening intet vil være til Hinder for, at det ved det af Deres Højærværdighed stadfæstede Regulativ gøres til Pligt for Præsterne efter nærmere fastsatte Regler at forrette Prædiketjeneste i det herommeldte Kirkegaardskapel, jfr. herved ogsaa Bestemmelsen i Lov Nr. 144 af 28. April 1931 § 54, hvorefter enhver Tjenestemand er pligtig at underkaste sig de Forandringer i hans Tjenesteforretningers Omfang og Beskaffenhed, som

maatte blive bestemt, uden at det er fornødent, at noget dertil sigtende Forbehold er optaget i hans Kaldsbrev eller Ansættelsesbrev.

Kirkeministeriets Skriv. (8/5 1943) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Københavns Stift) ang., at der ikke af Kirkens Kasse kan ydes Honorar til Formanden for Menighedsraadets Kirkegaardsudvalg.

Ved Skrivelse af 2. April 1943 tilbagesendte Ministeriet den gennem Stiftsøvrigheden hertil indsendte Sag angaaende Spørgsmaalet om Dækning ved Ligning paa Menigheden af A. Kirkes for Regnskabsaaret 1943—44 budgetterede Underskud, idet man under Henvisning til, at Ministeriet i Skrivelse af 7. Marts 1942 med Hensyn til Udgiftspost 13 i. paa Kirkens Overslag for 1942—43: »Honorar og Telefon til Kirkegaardsudvalgets Formand 400 Kr.«, udtalte, at den omhandlede Bevilling laa udover, hvad der normalt kan ventes approberet, udbad sig nærmere Oplysning om Grunden til, at der ogsaa paa Budgettet for 1943—44 er opført 400 Kr. i det ommeldte Øjemed.

Med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 30. April 1943, hvormed Sagens Akter paany fremsendes hertil, har Ministeriet nu modtaget en Erklæring af 20. April 1943, hvori Menighedsraadet næst at anføre, at Forholdene ved A. Kirkegaard netop i de senere Aar har krævet et betydeligt Arbejde af Kirkegaardsudvalgets Formand, og at han har maattet afse en Del af sin normale Arbejds løn for at kunne bestride sit Hverv som Formand for nævnte Udvalg, anholder om Ministeriets Godkendelse af, at der paa Budgettet for indeværende Aar er opført 400 Kr. som Honorar m. v. til den paagældende.

I Anledning heraf skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at der ikke findes Hjemmel efter Loven til at bevilge et saadant Honorar til en Formand for et Menighedsraads Kirkegaardsudvalg, og at dette Beløb derfor for Fremtiden maa udgaa af Kirkens Overslag, hvorimod der efter Omstændighederne kan ydes en vis Godtgørelse for positive Udlæg mod nærmere Dokumentation herfor.

I denne Forbindelse henledes Opmærksomheden paa, at Hvervet som Menighedsraadsmedlem (Formand for et Kirkegaardsudvalg) ikke er et borgerligt Ombud, idet Modtagelsen af Valg hertil — i Modsætning til f. Eks. Hvervet som Sogneraadsmedlem — er en fuldkommen frivillig Sag. Ministeriet kan dog efter Omstændighederne bifalde, at A. Kirkes for

Regnskabsaaret 1943—44 budgetterede Under-skud dækkes ved Ligning paa Menigheden som ansøgt.

Kirkeministeriets Skriv. (12/5 1943) (til Inden-rigsministeriet) ang. et **Andragende om Tilladelse for en Kommune til at erhverve en Parcel til Overdragelse til Kirken til Udvidelse af Kirke-gaarden.**

Den med Indenrigsministeriets Skrivelse af 29. Januar 1943 hertil til Erklæring oversendte Sag, hvorunder Næstelsø—Mogenstrup Sog-neraad anholder om Præstø Amsraads Tilla-delse til at erhverve en 550 m² stor Parcel af Ejendommen Matr. Nr. 3 af Mogenstrup By og Sogn, hvilken Parcel agtes overdraget den selv-ende Mogenstrup Kirke til senere Anvendelse ved Udvidelse af Kirkegaarden, tilbagesendes hoslagt — efter at man om Sagen har brev-vekslet med Stiftsøvrigheden over Roskilde Stift — idet bemærkes, at nærværende Mini-sterium for sit Vedkommende kan anbefale, at det godkendes, at Næstelsø—Mogenstrup Kom-mune har erhvervet den omhandlede Parcel, beliggende ud til Næstelsø—Præstø Landevej ved Mogenstrup Kirke i det anførte Øjemed.
.....

Kirkeministeriets Skriv. (20/5 1943) (til Stift-amtmanden og Biskoppen over Haderslev Stift) ang. **Spørgsmaal om Overførelse til Stiftsmidlerne af nogle til Gravstedsvedligeholdelse bestemte Kapitaler, der indestod paa Sparekassebog.**

Efter at Ministeriet i Skrivelse af 11. Febru-ar 1943 havde udbedt sig nærmere Oplysning om, til hvilke Formaal de Vejstrup Kirke til-hørende Kapitaler af ialt .... Kr., der i Kirke-kassens Overslag for 1943—44 er opført under 1 b., er bestemt, har Vejstrup Sogns Meni-ghedsraad i en med Stiftsøvrighedens paatagne-de Erklæring af 20. April 1943 hertil indsendt Skrivelse meddelt, at de omhandlede Kapita-ler, der indestaar paa de paa den hoslagt til-bagefølgende Fortegnelse anførte 30 Sparekas-sebøger med A. Sparekasse, er Vederlag, som er indbetalt til Sparekassen til Sikring af Ved-ligeholdelse af en Del Gravsteder paa Vejstrup Kirkegaard, hvorhos Menighedsraadet har op-lyst, at Sparekassen har vægret sig ved at ud-betale de nævnte Beløb under Henvisning til, at disse Midler ikke tilhører Kirken, men er

private Midler, som bestyres af Kirkens Besty-relse.

Saaledes foranlediget skal man herved tjenst-lig anmode Stiftsøvrigheden om at ville hen-stille til Menighedsraadet at søge Spørgsmaa-let om de omhandlede Kapitalers Frigørelse ordnet saaledes, at Menighedsraadet overfor Sparekassen afgiver Erklæring om, at Kirken overtager Pligten til Vedligeholdelse af de paa-gældende Gravsteder, mod at Beløbene udbe-tales af Sparekassen og indbetales blandt Kir-kens Kapitaler under Stiftsmidlerne, idet be-mærkes, at Sparekassen efter Ministeriets Op-fattelse efter de ved Indsættelsen af de om-handlede Beløb fastsatte Bestemmelser om dis-ses Anvendelse ikke er berettiget til at mod-sætte sig, at Beløbene hæves af Menighedsraa-det og indbetales til Stiftsmidlerne. Med Hen-syn til de paa Sparekassebøgerne Nr. .... in-destaaende Beløb vedrørende N. N.'s og O. O.'s Gravsted udbeder man sig dog en Udtalelse om, hvorvidt Kirken i det hele bør overtage Plig-ten til Vedligeholdelse af disse Gravsteder, un-der Hensyn til at de nævnte Kapitaler efter Vedligeholdelsestidens Udløb skal tilfalde hen-holdsvis Dansk Missionsselskab og Foreningen for Tunghøres Vel.

Om hvad der videre passerer i Sagen, udbe-der man sig Indberetning, idet bemærkes, at Ministeriet agter at søge Handelsministeriets Medvirken til Beløbenes Overførelse til Stifts-midlerne, saafremt man fra Sparekassens Side fremdeles maatte modsætte sig Beløbenes Ud-betaling, og at man iøvrigt forudsætter, at hver-ken Kirkeværgen eller nogen anden til Kirken knyttet Person, indtil hele Spørgsmaalet om Kapitalernes rette Anbringelse er afgjort, hæ-ver Rentebeløbene og derved medvirker til en Ordning, som Ministeriet kun kan betragte som en Omgaaelse af de gældende Regler, jfr. her-ved Bestemmelserne i § 24, 1ste Stk., i den hos-lagt tilbagefølgende Vedtægt for Vejstrup Kir-kegaard samt Bestemmelsen i § 5 i Lov om Kirkers Bestyrelse m. m. af 30. Juni 1922.

Endelig tilføjes, at Kirkens Overtagelse af Vedligeholdelsen af Gravsteder fremtidig kun bør ske overensstemmende med Vedtægtens § 24, saaledes at Beløbet for Vedligeholdelsen indbetales til Stiftsmidlerne, og at Menigheds-raadet eller Kirkeværgen ikke bør medvirke ved andre Dispositioner med Hensyn til Over-tagelse af Vedligeholdelse af Gravsteder.

Tillæg til »Vore Kirkegaarde« bind 16 nr. 12

FORENINGEN FOR KIRKEGAARDSKULTUR

Nye medlemmer

Afdeling A.

243. Borris menighedsråd.

Afdeling C.

947. Landinspektør Nic. Neldemand, Ålborg.

948. Stenhuggermester N. W. Jensen, Hammel.

Afdeling D.

113. Fylkesgartneren i Nordland, Bodø, Norge.

114. Kyrkogårdsforvaltningen, Malmø, Sverige.

FRA DANSKE DAGBLADE

17/9 (Loll. F. Soc.-Dem.): Ønslev kgd. udvides (landinspektør *Axel P. Koch*).

18/9 (Fr.borg Amts Avis): Den ny kgd. i Herlev omfatter 2 ha (anlægsgartner *Johs. Jørgensen*).

18/10 (Nakskov Tid.): Udv. af Østofte kgd. udbydes i licitation (havearkitekt *Johannes Tholle*).

19/9 (Randers Amtsavis): Kgd. i Laurbjerg skal udvides imod syd.

20/9 (Aarhus Stiftst.): Foreløbig 2 ha til ny kgd. i Viby J.

21/9 (Viborg Stiftst.): Der tages nyt areal ind til Viborg kgd. og anlægges urnehave (graver *Chr. Andersen*).

22/9 (Sønderjyden): Sønderborg ny kgd. må udvides.

24/9 (Pol.): Ny Amagerbrog. på Vor Frelsers kgd., Kbh.

24/9 (Vestkysten): Højer kgd. skal udvides imod øst (havearkitekt *Johannes Tholle*).

25/9 (Fr.borg Amts Avis): Udv. af Tibirke kgd.

27/9 (Djursland): Hornslet kgd. skal udvides i forb. m. regulering af præstegårdshaven (havearkitekt *A. Thomsen*).

28/9 (Loll. F. Folketid.): Efter licitation overdroges arb. m. Ønslev kgd. til firmaet *Michael og Johannes Sørensen*; kr. 13,684).

4/10 (Tidens Tegn): Plan til ny kgd. i Kolding færdig (kgs. *S. Hansen*).

4/10 (Sønderjyden): Gråsten kgd. skal udvides.

5/10 (Holbæk Amtstid.): Sønder Asmindrup kgds. udvidelse indvies på søndag af pastor *P. W. Johannesen* (havearkitekt *Johannes Tholle*).

5/10 (Holstebro Avis): Thyborøn kgd. skal udvides, og ministeriet har foreslået et tilskud på kr. 10,000 dertil).

8/10 (Vendsyssel Tid.): Dronninglund kgd. udvides med ca. 1 ha (landinspektør *Neldemand*).

8/10 (Roskilde Tid.): St. Ibs kgd. i Roskilde skal nedlægges og udlægges som grønområde.

11/10 (Vejle Amts Folkebl.): Den ny kgd. i Kolding skal koste ca. 600,000 uden kapel.

13/10 (Sorø Amts Dagbl.): Der bør tilstræbes en bedre gravstedskultur.

15/10 (Sønderjyden): Udv. af Tinglev kgd. indvies i går.

22/10 (Socialdemokraten): Arb. m. udv. af Birkholm kgd. i Herlev er efter licitation overdraget anlægsgartner *Victor Hansen* for kr. 57,246.

24/10 (Fr.borg Amtstid.): Der skal udarbejdes tegning til krematorium i Hillerød.

26/10 (Nykøbing F. Soc.-Dem.): Udv. af Østofte kgd. er efter licitation givet til entreprenør *Alf. Mikkelsen* for kr. 4225,9.

31/10 (Sydfyn): Ny urnegård i Svendborg gl. kgd. (arkitekt *Andr. Jensen*).

1/11 (Sorø Amts Dagbl.): Skælskør kgd. skal udv. m. 500 pl.

2/11 (Berl. Tid.): Fhv. begravelsesdirektør *August Nielsen* død.

3/11 (Fredericia Dagbl.): Der bør tilstræbes bedre gravstedskultur.

4/11 (Vordingborg Dagbl.): Der arb. m. udv. af Vordingborg kgd.

5/11 (Aftenbladet): Det er gået stærkt tilbage med gravstedskulturen.

5/11 (Licitationen): Ellidshøj kgd. skal reguleres.

7/11 (Loll. F. Soc.-Dem.): Ny behandling af kgds.-sagen i Nakskov.

9/11 (Østsjæll. Avis): Højelse kgd. udvides.

11/11 (Fyns Stiftst.): Flyvergraven i Assens indviet (havearkitekt *Johannes Tholle*; entreprenører *Nielsen & Mikkelsen*, Hårby).

15/11 (Middelfart Venstrebl.): Aarup kgd. udvides (inspektør *O. Raahauge-Askegaard*; kr. ca. 10,000).

15/11 (Randers Soc.-Dem.): Krstrup kgd. skal udvides.

15/11 (Sjællands-Posten): Stor udv. af kgd. i Tveje-Merløse.

19/11 (Ny Tid): Kgd. i Dronninglund skal udv.

- 19/11 (Middelfart (Soc.-Dem.): Planer om udv. af Middelfart kgd.
 21/11 (Holbæk Amtstid.): Rørvig kgd. udvides (havearkitekt *Johannes Tholle*).
 22/11 (Fr.borg Amtstid.): Udv. af Oppesundby kgd. er afsluttet (havearkitekt *G. Georgsen*).
 23/11 (Berl. Tid.): Mindelund for gl. gravsten på Odense kgd.
 24/11 (Sønderjyden): Kegnæs kgd. skal fritlægges.
 25/11 (Odder Dagbl.): Odder kgd. skal udv. med 17,000 m².
 26/11 (Kolding Folkebl.): Kgds.-udvidelsen i Skodborg indvies søndag af pastor *Nielsen* (havearkitekt *Johannes Tholle*; entreprenør *P. Chr. Pedersen*, gartner *Kiær* m. fl.).
 30/11 (Vordingborg Dagbl.): Vordingborg kgd. udvides med ca. 600 grave (stadsgartner *Klintø*).
 2/12 (Fr.borg Amtstid.): Humlebæk skal have mere kirkegårdsjord.
 3/12 (Randers Dagbl.): Mammen kgds. udvidelse er godkendt.
 8/12 (Sjællands Stiftst.): Det store kgds.-projekt i Næstved væltet af ministeriet.

FRA NORSKE DAGBLADE

- 11/8 (Grenmat): Den nye kgd. i Porsgrunn.
 17/8 (Velgeren): Udv. av Østsinni kgd.
 18/8 (Christianssand Tid.): Oddernes kgd. udv.
 24/8 (Fylkeavisen): Borgestad kgd. skal udv.
 25/8 (Adresseavisen): Kgd. på Strinda under utbedring og udv.
 26/8 (Rana Bl.): Den nye kgd. på Grubheia.
 27/8 (Agderposten): Kgds.-udv. i Stokken.
 1/9 (Drammens Tid.): Restaurering av kgd. i Nedre Eiker.
 3/9 (Haugesund Avis): Den gl. kgds.-parken i Haugevegen må få et navn.
 8/9 (Fremtiden): Plan og regulering på kgd.
 10/9 (Mandals Avis): Vejen til vakrere kgd.
 21/9 (Rona Bl.): Udv. av kgd. i Mo.
 30/9 (Agder): Kgd. på Kvanvik.
 1/10 (Samhold): Udv. av Gjøvik kgd.
 6/10 (Morgenposten): Legg Sofienberg kgd. ut til urnepark.
 10/10 (Sørlandet): Arb. m. udv. av Oddernes kgd. går rask.
 14/10 (Chr.sands Tid.): Vakrere kgd.
 26/10 (Samhold): Forslag om udv. af Balke kgd.
 9/11 (Tvedestrandsposten): Stor debatt om kgds. cementrammer.

FRA TIDSSKRIFTERNE

The American Cemetery, sept.: Rosehill Cemetery in Chicago Has Long Record of Service. A Mass Burial in Arlington National Cemetery. Graves of Dachau Concentration Camp Victims Desecrated. — Oktober: West Newton a Place of Beauty, Security and Repose. Cemetery Planting — Why, How and What to Plant. m. m. — November: Cemetery Advertising. The Story of Memorial Park in Augusta, Ga. Funeral Directors Produce Public Relations Movie. Basic Principles Involved in the »Art of Selling« m. m.

Anlægtgartneren nr. 11: Nordre kgd. i Kolding.
Byplan nr. 2: Fredning af kirkers omgivelser. — Nr. 3: Bebyggelsen omkring kirkerne.

Canadian Funeral Service nr. 9: Alberts's Birthday Convention Huge Success. m. m. — Nr. 10: New San Francisco Mortuary Starts Business with heavy Volume already established.

Dansk kunsthåndværk nr. 12: Vore gravsten.

Ignis nr. 10: Kort återblick på 10 eldbegängelsedager. Den tionde eldb. dagen. Kyrkan och eldbegängelsen. Varför vi skulle vilja bygge vårt krematorium nu. Forntida eldbegängelse. — Nr. 11: In memoriam (Arvid Sohlman). Paul Deffke. Kolumbariemuren i Hälsingborg. De gamle kyrkogårdarna kunne bli minneslunder. Nr. 12: Kremation och kyrklig samfällighet. Framställningar från internat. eldbeg. kongres 1948. Några glimtar från det engelska begravningsväsendet. Den katolska kyrkan och eldbeg.

Landsbygraveren nr. 10: Hvad betyder —? (plantenavne). Den elektriske hækkeklippemaskine »Speed«. De gamle gravere. Fra graverens arbejdsmark. Landsbygraverne og menighedsrådene m. m. — Nr. 11: Det betyder (om botaniske navne). Endnu engang (graverens eneret m. m.). Gamle og nye gravere. Den nye graver m. m.

Menighedsrådenes blad nr. 10: Menighedsrådene og kirkegårdene. — Nr. 11: En bedre gravstedskultur. — Nr. 1: Skal kirkegården udvides eller en ny anlægges?

Pharos nr. 4: Proposed new Crematoria. The Scope and purpose of the Federation of British Cremation Authorities m. m.

Stenhuggertidende nr. 11: Gravmonumenternes forskønnelse. — Nr. 12: Gravvårdskultur.

Viola nr. 46: En kurs för kyrkovaktmästare (diakonanstalten, Sy. Sköndal).

BOGANMELDELSER

Lustgården. 80, 158 s., Årsskrift 1949, årg. 30; Föreningen för dendrologi och parkvård. Stockholm 1949.

I sædvanligt fornemt udstyr har »Föreningen för dendrologi och parkvård« i Sverige udsendt sit årsskrift 1949: »Lustgården«, som tidligere under redaktion af trädgårdstekniker *Tor Nitzelius*, der fortjener megen anerkendelse for sit arbejde. Årsskriftet indeholder en række artikler af botanisk eller havekunstnerisk art, skrevet af Sveriges fineste fagfolk og alle smukt og instruktivt illustreret.

Det er årsskriftets 30. årgang, der hermed foreligger. Måtte den nystiftede danske broderforening snart kunne udsende sit årsskrifts første årgang og om muligt i et lige så smukt udstyr og af samme faglige kvalitet.

Hans Rønø.

Otto Valentin: Neue Gärten. Otto Maier verlag, Ravensburg; 80, 136 s., 112 tegninger og 8 fotos. DM. 11,50.

En ny bog af den tyske havearkitekt *Otto Valentin* må uvilkårligt imødeses med virkelig forventning; det er nu 11 år siden, at samme forfatter hos Wasmuth udsendte sin lækre bog med den lidet pretentiøse titel: *Gärten*, og som bragte en rigdom af smukke billeder, yndefulde tegninger og gode råd, — hvad har han nu på hjerte, og hvad kan tyske bogtrykkere præstere? Hvad det sidste angår, er den nye bog ikke blot på højde med det bedste, man kan forlange, men trykkeriet har tillige vist, at det har moret det at præstere noget usædvanligt og smukt; de 112 tegninger, der som før af forfatteren er gjort i lette og elegante streger, står prentet med een tegning på hver side på det svære papir, og der er til bogens forskellige partier anvendt både sort, brunt, rødt og blå tryk, hvilket også er tilfældet med skriften, der iøvrigt er klar og letlæselig. Og hvad det første (forfatteren) angår, da yder denne også af sit ypperste og øser af sit rige kildevæld af ideer. Teksten fylder ikke meget, — foruden nogle inciterende linjer i tilknytning til billederne er der nogle helsider med en slags afsnitsprogrammer, betitlet: *Det store haverum, siddepladser, havehuset, legepladsen, det uoversættelige »Gartenhof«, forhaver samt urte- og frugthaver.* Valentin priser havearbejdet og blomsterglæden, — især hylder han de gamle bondehaver med en brønd under en blomstrende hyld som et allerede før krigen iagttaget eksempel på nutidig havekunst, og han si-

ger, at den tyske have efter den ødelæggende krig ikke er et spørgsmål om et vist antal velplejede bede med smukke blomster, men jord og himmel, regn og sol, frø og frugt i brøget vekslende med hinanden, — en stor aldrig sluttet oplevelse, der kan være lige god, hvadenten det gælder køkkenurter eller blomsterplanter. Af denne nye, levende indstilling til haver strømmer den skabende eller formende kraft, siger O. V. i sin indledning. Også derfor må stadig og fortsat bondehaverne være forbilledet. I sine billeder dokumenterer forfatteren hvordan. Det er blevet til nye haver på en god og gammel melodi og uden sprælske påhit, i god forstand jordbundne uden at blive hverken kedelige eller monotone. Der turde også for danske læsere være adskilligt at hente i O. V.s bog om nye haver.

Under Afrikas Sol, redigeret af Folmer Nielsen. 80, 64 s., Udg. af Dansk forenet Sudanmission, i komm. hos O. Lohses forlag, Kbh. 1949.

Det årlige julehefte for sudanmissionen indeholder bl. a. bidrag fra selskabets formand, pastor *Tolsgaard*, om hans kortvarige besøg på missionsmarken i den højtidelige anledning af kirkeindvielse m. m., — beretning om den nye kirkes tilblivelse og indretning m. m. samt nogle førstehåndsindtryk af den nye missionær fru *Else Gjelstrup*, om husmoderen i Afrika, om negernes mysteriøse tankeverden og en oversigt ved *Niels H. Brønnum*. Indflettet finder vi vignetter af mangofrugter og julestjerner fra højlandet m. fl., som er nydeligt gjort.

Dansk Havekalender, 6. årg. 1950. Rasmus Navers forlag, lommeformat, 196 s. Under redaktion af havearkitekt *Eig. Kiær* er den sjette havekalender nu sendt ud, — rigtigt betegnet med 6. årg. i modsætning til 5., som betegnedes 4. Den er som de forrige kalendere forsynet med et væld af oplysninger af stor værdi for haveejere, — således er bl. a. den som »lille prisliste« s. 171 ff betegnede artikel fuld af tal, som det er rart at have ved hånden i en snæver vending, og artiklen med angivelse af stueplanter, som er egnet for hver af de 4 verdenshjørner, er heller ikke dårlig at have. Men det er synd, at man skal rive bogen itu for at udfylde en kupon og derved ødelægge pagineringen 167—70, og det er uforståeligt, at redaktionen ikke har sørget for ensartet og ny retskrivning i alle artiklerne; ikke engang den enkelte forfatter bruger samme retskrivning, f. eks. står redaktørens udmærkede artikel om

græsplæner s. 139 ff med småt, mens sammes artikel om stueplanter s. 161 ff står med store begyndelsesbogstaver.

Johan Lange: Plantenavne. 8°, 84 s., Almindelig dansk gartnerfor. forlag, Kbh. 1949.

Det er en meget nyttig bog, som A. d. g. forlag har udsendt og med den i emnet særligt bevandrede forfatter. Bogens indhold er dels en dansk, dels en latinsk navneliste, hver tillige med den andens navne. I noget, som forfatteren kalder kommentarer (avsnit IV), gives historiske oplysninger af stor værdi; forfatteren udviser dog her en meget stor forsigtighed, og man skønner, at adskillige navne måtte kunne føres endog meget længere tilbage end det angivne. Hensigten med bogen er at koordinere de nu anvendte navne, at foreslå nye og at udvirke praktisk anvendelse af begge. I ikke mindre end to forord og een indledning redegøres der for bogen og dens forudsætninger. Vi anbefaler denne bog på det varmeste og ønsker dens sag den bedste fremgang.

Tidens jag?

Landstingsmand *K. K. Steincke*, som er kendt som en spadsmager, har ladet sin tale til de 50 års jubilerende studenter fra 1899 offentliggøre i *Berlingske Aften* for 21. oktober 1949. Foruden en del paradokser og rigtige ting siger taleren bl. a., at »Vi, der voksede op i den lille Provinsby, vi kendte knap nok Cyklen og Telefonen, endsige Gas og Elektricitet, og Diligencens Hornsignal sammen med Vægterens Tromme var de eneste Lyde . . . . Ja, saa langt var vi tilbage, at man dengang døde en naturlig Død, som oftest uden lægelig Bistand, mens man nu endda kan forynge dem, der er blevet for svækkede til at kunne fortsætte deres Udskejelser uden lægelig Bistand. Man var dengang en hel Time om at naa Kirkegaarden og tyve Aar om at blive til Jord igen, medens det nu gaar i Bil til Krematoriet og Fyr paa i en Ruf. Tidens Tempo kræver, at selv Ligvognen overhaler.«

Ja, sådan skriver landstingets formand, *K. K. Steincke*, at han har talt til sine jævnaldrende.

På finansloven

På kirkeministeriets budget for 1950—51 findes en post på kr. 10,000 som tilskud til udvidelse af kirkegården i *Thyborøn*. Den gamle kirkegård udvidedes i 1939, men den stigende befolkning har krævet yderligere udvidelse

med ca. 1 ha. Det er lavtbeliggende og tænkes hævet ved vandbygningsvæsenets foranstaltning, og de dermed forbundne udgifter er projekteret til kr. 30,000, plus udgifter til areal-erhvervelse, anlægning, indhegning m. v.

Til vedligeholdelse af *tyske flygtnings og soldaters grave* i Danmark er opstillet følgende budget:

på folkekirkens kirkegårde udenfor	
København	kr. 6025,—
udenfor folkekirkens kirkegårde	
udenfor København	kr. 1910,—
på Københavns vestre og Bispebjerg	
kgd. henholdsvis 5775 og 630 . .	kr. 6405,—
Talt	kr. 14340,—

Til drift af *Mindelunden i Ryvangen* har der hidtil været anvendt ca. 30,000 kr. årlig; det er nu hensigten at overdrage administrationen og driften til Stadsgartneren i København, imod at der fra kirkeministeriet refunderes kommunen de fornødne udgifter; af de 30,000 kr. går 17,030 til opsyn.

Og så foreslås det, at *Foreningen for kirkegårds-kultur* får sit tilskud hævet med kr. 500, da ministeriet anser det for »meget ønskeligt, at foreningen sættes i stand til at udvide sit arbejde for højnelse af kirkegårds-kulturen«, hvilket vi konstaterer med tak og tilfredshed, selvom vi meget gerne havde set, at der foresloges et endnu højere beløb i henhold til foreningens ansøgning og motivering.

RESOLUTIONER m. m.

Kirkeministeriets Skriv. (4/6 1943) (til Landsby-Graverforeningen for Danmark) ang. et **Andragende om Forbedring af Landsbygravernes økonomiske Forhold.**

Kirkeministeriets Skrivelse (17/6 1943) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Aalborg Stift), hvorved meddeles Approbation paa det med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 22. Februar 1943 fremsendte Forslag til **Vedtægt for Begravelsesvæsenet i Aalborg Købstad**, idet med Hensyn til Vedtægtens § 8, Stk. 2, bemærkes, at Ministeriet forudsætter, at denne Bestemmelse, hvorefter et Gravsted med de paa samme værende Gravminder og Plantninger m. v. hjemfalder til Kirkegaarden, saafremt Retten til Gravstedet ikke fornyes efter Udløbet af 20 Aars Fristen, først bringes til Anvendelse, efter at der — saavidt det er muligt — er givet den eller de berettigede fornøden Underretning . . .